

Գրող Մուսսան

ՄԱԼԿԱՆ

ՊԵՍ

ՀԶՈՐ

Հայկերի հրատարակչություն

Արարատի
Համալսարան
1989թ.

Քե Քե Ինքնուրուտ

Հայաստանի Կոմպոզիտորների
Կոմիտեի կողմից
1961

Յոմաներենից քարգտանկ
ՈՐ. ՏԱՅԱԼ

GUY DE MAUPASSANT

FORT COMME LA MORT

ГИ ДЕ МОПАССАН
СИЛЬНА КАК СМЕРТЬ

(На армянском языке)
Армянское государственное издательство
(Айпетрат), Ереван, 1961

Առաստաղի բաց պատուհանից լույսը ընկել էր ընդարձակ արվեստանոցը: Դա պայծառ ու կապույտ լույսի մի մեծ քառակուսի էր, մի լուսանցիկ բացվածք լազուրե անհուն հեռաստանի վրա, որտեղով արագ անցնում էին թռչունների երամաներ:

Բայց հազիվ թափանցած բարձր, խստաշունչ և զորգապատ սենյակը, երեկոյի զվարթ լույսը խնկույն թուլանում էր, մեղմանում, հանդում էր պաստառների վրա, մարմրում դռան վարագույրի ծայրերում, հազիվ կայծկլտում մթին անկյուններում, ուր միայն ոսկե շրջանակներն էին բացավառվում, ինչպես կրակներ: Թվում էր, թե քունն ու անդորրը ներփակված էին այստեղ, անդորրը՝ հատուկ արվեստագետի տան, ուր ստեղծագործել է մարդկային հոգին: Այս պատերի մեջ, ուր միտքը ապրում է, ուր միտքը հուզվում է, սպասվում հզոր ճիգերի մեջ, ամեն ինչ պարասած, ճնշված է երևում, երբ նա հանդարտվում է: Կյանքի այդպիսի բանկումներից հետո կարծես ամեն ինչ մահանում է, ամեն ինչ հանգստանում — և կահ-կարասիները, և օՓոցները, և՛ նշանավոր անձանց անաժարտ պորտրետները, կարծես ամբողջ ընտկարանը տանջվել է տանտիրոջ հոգնութունից, կարծես տքնել է նրա հետ, ամեն օր մասնակցելով նրա վերսկսվող պայքարին: Ներկի, բեկկների և ծխախոտի ընդարձացուցիչ տարտամ բույրը, ներթափանցելով դորդերի և բազկաթոռների մեջ, ծփում էր օդում. ծանր լուսիջուներ խզվում էր միայն բաց պատուհանի վերևով սլացող

ծիծեռնակների սուր ու կարճ ճիշերից և տանիքների վրայով հազիվ լավող փարիզյան երկար ու շփոթ ժխորից: Ամեն ինչ անշարժ էր. միայն, ժամանակ առ ժամանակ, դեպի առաստաղ էր բարձրանում կապույտ ծխի մի ամպիկ. Օլիվիի Բերտե-նը, բազմոցի վրա տարածված, դանդաղորեն գլանակ էր ծխում:

Հայացքը սուղած հեռավոր երկնքում; նա նույն էր որոնում նոր նկարի համար: Ի՞նչ էր նկարելու նա դեռ չգիտեր: Բերտենը վճռական, ինքնավստահ նկարիչ չէր. նա անհանգիստ բնավորության տեր մարդ էր, որի անկալուն ոգեշնչությունը անընդհատ տատանվում էր արվեստի բոլոր արտահայտու-թյունների միջև: Նա հարուստ էր, նշանավոր, արժանացել էր ամեն տեսակ պատիվների, բայց մինչև հիմա, արդեն կյանքի գաղփազրին, ճշտորեն չգիտեր, թե դեպի ինչ իրեն էր ընթացել: Նա ստացել էր Հոուսի մրցանակը, պաշտպանել էր տրա-դիցիաները, սրիչ շատերի նման վերստեղծել էր պատմական մեծ տեսարաններ. հետո, արդիականացնելով իր ձգտումնե-րը, բայց չմոռանալով դասական ձևերը, սկսել էր նկարել կեն-դանի մարդկանց: Խանդավառ, համառ աշխատող, թեև երազներով տարված, սիրելիով իր արվեստը, որին տիրապե-տում էր կատարելապես, օժտված նրբամտությամբ, նա հասել էր կատարման ակնհայտ վարպետության և տաղանդի մեծ ներքոթյան, տաղանդ, որը մտամբ վարգացել էր իր տատա-նումների և բոլոր ժանրերում աշխատելու իր փորձերի շնոր-հով: Գուցե հասարակության հանկարծական հիացումը նրա շքեղ, փայլուն ու նրբակերտ ստեղծագործություններով՝ նույն-պես ազդել էր նրա վրա և նրան արգելակել էր լինելու այն, ինչ որ նա կարող էր դառնալ: Սրիչ պայմաններում: Առաջինը գալու իր սկզբնական հաջողությունից հետո՝ դուր գալու ցան-կությունը միջոտ անհանգստացնում էր նրան, աննկատելիորեն փոխում էր նրա ուղին, մեղմում էր նրա համոզումները: Այ-նուամենայնիվ, դուր գալու այդ ցանկությունը նրա մոտ երե-վում էր բոլոր ձևերի մեջ և շատ էր նպաստել նրա փառքին:

Նրա սիրալիր շարժումները, կենցաղային սովորություննե-րը, իր անձի նկատմամբ հոգատարությունը, ուժեղ ու ճար-տար սուսերամարտիկի ու հեծյալի վաղեմի համբավը նույն-պես նպաստել էին նրա աճող հռչակին: Նրան անուն բերող ա-

ռաջին կտավից, կլեռպատրայից հետո, Փարիզը հանկարծ սի-րահարվել էր նրան, որդեգրել էր, մեծարել, և նա միանգամից գործել էր մեկը այն փայլուն աշխարհիկ նկարիչներից, որոնց կարելի է հանդիպել Բուլոնյան անտառի զբոսավայրերում, որոնց մասին վիճում են սալոններում, որոնց դեռ երիտա-սարդ հասակում ընդունում են Ինստիտուտ* Եվ նա այնտեղ էր մտել իրրև հաղթանակող, ամբողջ քաղաքի հավանությա-նը արժանացած:

Բախտը, այսպես շոյելով՝ ու զգվելով, նրան հասցրել էր մինչև ծերության մերձավորությունը:

Հիմա նա, դրսում բացված գեղածիծաղ օրվա ազդեցու-թյան տակ, պոետական մի սյուժե էր որոնում: Մի քիչ ընդար-մացած նախաձաշից ու ծխախոտից, նա անընդամ էր նայելով տարածությունը, լազուր երկնքի ֆոնի վրա գծագրելով սի-րուն կանանց կերպարանքներ զբոսայգու ծառուղիում կամ փո-ղոցի մայթի վրա, սիրահարված զույգեր գետի ափին, հաճելի տեսիլներ, որոնք գերում էին նրա միտքը: Մեկը մյուսի ետևից երկնքում դժադրվում էին հարափոփոխ պատկերներ, որոնք, ինչպես գունեղ բանդագուշանքի մեջ, տարածվում ու փախչում էին, իսկ ծիծեռնակները, արձակված նետերի նման, անընդ-հատ թռիչքով ճեղքելով տարածությունը, կարծես ուզում էին ջնջել այդ պատկերները, դրանք խազել թևերի թափահարումով:

Նա ոչ մեկի վրա չէր կարողանում կանգ առնել: Բոլոր երե-վացած դեմքերը նման էին նրանց, որոնց վաղուց արդեն նկա-րել էր, բոլոր ներկայացած կանայք դուստրերը կամ քույրերն էին նրանց, որոնց ստեղծել էր նրա արվեստագետի քմահա-ճույթը, և վախը, դեռևս շփոթ, բայց որ մի ամբողջ տարի ար-դեն հետապնդում էր նրան, վախը այն բանից, որ ինքը ցա-մաքում է, որ բոլոր սյուժեներն սպառել է, որ իր ներշնչումը հատել է, զգալի էր դառնում իր երևակայած այս տեսիլքի առջև, նոր բան հորինելու, անհայտը հայտնագործելու անդո-րություն առջև:

* Ֆրանսիական Ինստիտուտը բողոքացած է հինգ ակադեմիաներից. Ֆրանսիական ակադեմիա, Արձանագրությունների և դեղարվեստական գրա-կանության ակադեմիա, Գիտությունների ակադեմիա, Բարոյական ու քաղա-քական գիտությունների ակադեմիա և Գեղարվեստների ակադեմիա:

Նա ծուլորեն վեր կացավ. որպեսզի ատվարաթղթերի մեջ անավարտ ուրվագծերի մեջ փնտրեր ինչ-որ բան, որ իրեն մի մտահղացում տար:

Մխելով գլանակը, նա սկսեց թերթի ուրվագծերը, արուհանակները, նկարները, որոնք փակված պահում էր մի մեծ հին պահարանում. բայց շուտով ձանձրանալով այդ դուր որոնումներից, դեն նետեց գլանակը, փողոցային ինչ-որ երգ շվազրեց և, կոսնալով, աթոռի տակից դուրս բաշեց մի ծանր մարդագունդ:

Մյուս ձեռքով հանելով պաստառը մեծ հայելու վրայից, որը նրան ծառայում էր կեցվածքի ճշտությունը դիտելու, հեռանկարներն ստուգելու և նկարների խնկությունը որոշելու համար, նա կանգնեց հայելու առաջ և սկսեց վարժություններ կատարել:

Մի ժամանակ նա արվեստանոցներում անուն էր հանել իր ուժով, ինչպես հետո հասարակության մեջ՝ իր ղեղեցկությամբ: Հիմա, տարիքն առնելով, նա ծանրացել էր: Բարձրահասակ, լայնաթիկունք, ուժեղ կրծքով, նա, ինչպես հնադարյան մարտիկ, փոր էր ցցել, շնայած որ շարունակում էր ամեն օր համառորեն զբաղվել սրամարտությամբ ու ձիավարությամբ: Դուլինը, ինչպես և առաջ, աչքի էր զարնում իր ղեղեցկությամբ, թեև արդեն որոշ չափով փոխվել էր: Սպիտակ, խիտ ու կարճ մազերը կենդանացնում էին նրա սև աչքերը թավ սպիտակ հոնքերի տակ: Երկար բեղերը, որոնք նման էին հին ղինվորի բեղերին, գրեթե սև էին մնացել և դեմքին տալիս էին հզորության ու հպարտության հազվագյուտ արտահայտություն:

Ուղիղ կանգնելով հայելու առաջ, կրունկները մոտեցնելով, նա թուջե մարդագունդով կատարում էր բոլոր պատվիրված վարժությունները, այն բռնելով մկանուտ բազկով, որի հանդարտ ու հզոր պրկմանը հետևում էր գոհունակ հայացքով:

Բայց հանկարծ հայելու մեջ, ուր արտացոլված էր ամբողջ արվեստանոցը, նա տեսավ, թե ինչպես դուռն վարագույրը շարժվեց, իսկ հետո երևաց կանացի մի գեմը, որ նայում էր: Նկարչի թիկունքում լսվեց մի ձայն.

— Այստե՞ղ եք:

— Այո, — պատասխանեց նկարիչը, շուտ գալով: Ապա մարդագունդը նետելով գորգի վրա, վաղեց գեպի դուռը մի քիչ բռնազբոսիկ թեթևությամբ:

Ներս մտավ մի կին փայլուն հանդերձով: Նրանք սեղմեցին միմյանց ձեռքը:

— Մարմնամարդության՝ մեր էիք զբաղվում, — հարցրեց կինը:

— Այո, — ասաց նկարիչը. — ես սիրամարդություն էի անում, և դուք ինձ հանկարծակիի բերեցիք:

Կինը ծիծաղեց և հարեց.

— Դուրսացանի սենյակում ոչ որ չկար. գիտեմ, որ դուք այս ժամին միշտ մենակ եք լինում, և ներս մտա առանց արդարաբույժյան:

Նկարիչը նայում էր նրան:

— Սասանա՛ն տանի. ինչքա՛ն գեղեցիկ եք, ինչքա՛ն շիկ:

— Այո, նոր ղգեստ եմ հագել: Ինչպե՞ս եք գտնում, սիրո՞ւն է:

— Հիանալի, շատ ներդաշնակ: Կարելի է ասել, որ հիմա երանգների զգացողություն ունեն:

Նկարիչը պատվեց կնոջ շուրջը. գործվածքը շոշափեց, մատների ծայրով ուղղեց ծալքերի գասավորությունը, ինչպես մի գերձակ, որ գիտակ է կանացի արդուզարգին: Իզուր չէ, որ իր ամբողջ կյանքի ընթացքում նա իր արվեստագետի միտքն ու մարդկի մկանները գործադրել էր այն բանի վրա, որպեսզի վրձինի նուրբ մորուքով տար փոփոխական ու քմահաճ մոդաները, բացահայտեք կանացի շնորհագեղությունը՝ մերթ ժածկված թավշե կամ մետաքսե գրահով, մերթ մանյակների ձյունով:

Վերջապես նա հայտարարեց.

— Շատ հաջող է: Ձեզ շատ է սաղում:

Կինը նկարչին թույլ տվեց, որ հիանա իր անձով, գոհունակություն ղգալով, որ ինքը սիրուն է և դուր է գալիս նրան:

Այլևս ոչ շատ երիտասարդ, բայց դեռ գեղեցիկ, ոչ շատ բարձրահասակ, բայց մի քիչ լիքը, կինը փայլում էր այն թարմությամբ, որ բառասնամյա մարմինն տալիս է հասունության համ, և նման է այն վարդին, որը հեռո՞հեռու փթթում է. մինչև որ շափից ավելի ծաղկելով, թափվում է մի ժամում:

Արևելքով շիկուհներ, նա սգով էր կայտառ ու երիտասարդա-
կան սիրամուկյունը աչքն փարիզուհիների, որոնք երբեք չեն
լուսավորվում, որտեղ ստեղծողով զարմանալի կենսական ուժ, դի-
մազրակամություն անսպաս պաշար, քսան տարվա ընթացքում
մնում են նույնը, անխորտակելի ու անպարտելի, առաջին
ներթին լուսամեկով իրենց մարմինը և սլահպանելով իրենց ա-
ռողջությունը:

Նա բարձրացրեց քողը և շշնջաց:

— Ի՞նչ է, ինձ չե՞ն համբուրում:

— Նա ծխել էմ,— ասաց նկարիչը:

— Փո՛ւհ,— ասաց կինը, շրթուներնրը պարզելով:— Միև-
նույն է:

Եվ նրանց բերանները իրար հանդիպեցին:

Նկարիչը նրա հովանոցը վերցրեց և նրա գարնանային ժա-
կետը հանեց արագ, այդ մտերմական ծառայությունը սովոր-
վառահ շարժումներով: Իսկ երբ կինը նստեց բազմոցի վրա,
նկարիչը հոգածությունը հարցրեց:

— Ինչպե՞ս է ձեր ամուսինը:

— Շատ լավ: Նա գուցե հիմա ճառ է արտասանում պալա-
տում:

— Օ՛, Ինչի՞ մասին:

— Հավանաբար ճակնդեղի կամ կանճրակի յուղի մասին,
ինչպես միշտ:

Կնոջ ամուսինը՝ կոմս դը Գիլոուան, էրի դեպարտամենտի
դեպուտատ, իրեն մասնագիտություն էր դարձրել գյուղատն-
տեսության հարցերը:

Անկյունում նկատելով մի անծանոթ ուրվանկար, կինը ար-
վեստանոցի միջով առաջացավ ու հարցրեց:

— Սա ի՞նչ է:

— Սկսված մի պատանկանկար, իշխանուհի դը Պոնտեվի
պորտրեն:

— Գիտե՞ք,— լրջորեն ասաց կինը,— եթե դուք 'նորից
սկսեք կանանց պորտրեններ նկարել, ևս կփակեմ ձեր արվես-
տանոցը: Նա շատ լավ դիտեմ, թե ուր կտանի այդպիսի աշ-
խատանքը:

— Օ՛,— ասաց նկարիչը,— Անիի պորտրեն երկու անգամ
են նկարի:

— Հույս ունեմ:

Նա դնեց սկսված պատանկանկարը, ինչպես մի կին, որ
հասկանում է արվեստի հարցերը: Մի քիչ հեռացավ, մոտե-
լավ, ձեռքը աչքերի վրա տարավ, փնտրեց սեղը, որտեղից
ուրվանկարը ավելի լուսավոր կերևար, և ապա իր գոհունակու-
թյունը հայտնեց:

— Շատ լավ է: Դուք շատ հաջող եք պատանկանկարի մեջ:
Նկարիչը, շոյված, շշնջաց:

— Կարծո՞ւմ եք:

— Այո, դա նուրբ արվեստ է, որի համար հարկավոր է
ձիրք ունենալ: Դա հասարակ նկարիչների դորժ չէ:

Տասներկու տարուց ի վեր կինը խրախուսում էր նկարչի
հակումը դեպի նրբագեղ արվեստը, թույլ չէր տալիս նրա մե-
քաղարձը գեպի հասարակ իրականությունը և, գիտակցելով
կիրթ ճաշակ ունենալու անհրաժեշտությունը, քնքրորեն նրան
ուղղում էր դեպի փոքր-ինչ սեթենթ ու արվեստակցայ գեղեց-
կությունը:

Կինը հարցրեց:

— Իսկ ինչպիսի՞ն է այդ իշխանուհին:

Սկսելով արդուդարդի մասին դիտողություններից, նկարիչը
անցավ մտքի գնահատման և հաղորդեց ամեն տեսակ մանրա-
մասնություններ, այնպիսի շնչին մանրամասնություններ,
որոնք գոհացնում են կանացի խանդոտ ու նրբազգաց հետա-
լրբորությունը:

Կինը հանկարծ հարցրեց:

— Նա չի՞ կոտրատվում ձեզ հետ:

Նկարիչը ծիծաղեց և երգվեց, որ ոչ:

Այդ ժամանակ, երկու ձեռքերը դնելով նկարչի ուսերին,
կինը սեռուուն հայացքով նայեց նրան: Կնոջ հայացքի մեջ մի
այնպիսի այրող հարց կար, որ թանաքի ցայտուքների նման
հազիվ նկատելի, սև բծերով պատկերված նրա կլոր բիրերը
դողում էին աչքերի կապույտ շրջանակի մեջ:

Կինը նորից շշնջաց:

— Իսկապե՞ս նա սիրաբանություն չի անում:

— Իսկապես:

Կինը ավելացրեց.

— Այնուամենայնիվ դա ինձ չի տնտեսագործացնում: Հիմա դուք արդեն ինձանից բացի ոչ ոքի չեք սիրի: Ոչ ոքի, վերջապահ: Արդեն շատ ուշ է, իմ խեղճ բարեկամ:

Նկարիչ Քերտենը զգաց այն անցողիկ ճմուղի ցավը, որ արձագանքում է տարեց մարդկանց սրտում, երբ նրանց հիշեցնում են իրենց հասակը, և մեղմորեն ասաց.

— Ոչ այսօր, ոչ վաղը, երբեք իմ կյանքում չի եղել և չի լինի ոչ ոք, բացի ձեզանից, Անի:

Անին բռնեց Քերտենի բազուկից և վերագտնալով դեպի բազմոցը, նրան նստեցրեց իր կողքին:

— Ինչի՞ մասին էիք մտածում:

— Նկարի համար նյութ էի որոնում:

— Ի՞նչ տեսակի:

— Ինքս էլ չգիտեմ, փնտրում եմ:

— Իսկ ի՞նչ էիք անում այս օրերին:

Քերտենը հարկադրվեց Անին պատմել իր ընդունած բոլոր այցելությունների մասին, ճաշկերույթների ու երեկույթների, դրույցների ու բամբասանքների մասին: Այնուամենայնիվ, նրանց երկուսին էլ հետաքրքրում էին աշխարհիկ կենցաղի այս բոլոր սնամեղ ու սովորական մանրուքները: Փոքրիկ մըրցակցությունները, բացահայտ կամ կասկածելի կապերը, նույն դեմքերի, նույն դեպքերի, նույն կարծիքների մասին: միանգամ ընդմիջտ հաստատված, հազար անգամ կրկնված, հազար անգամ լաված դատողությունները՝ զբաղեցնում էին նրանց մտքերը և նրանց ներքաշում այն պզտոր ու ալիժուսի գետի մեջ, որ անվանում են փարիզյան կյանք: Ճանաչելով բոլորին, ճանաչվելով ամեն սեղ, Քերտենը իբրև նկարիչ, որի առջև բաց էին բոլոր դժները, 'Անին' իրրև վաշիլազե: կին պահպանողական դեպուստատի, նրանք վարժվել էին ֆրանսիական շաղակրատանքի այդ սպորտին, նուրբ, հասարակ, սիրալիրորեն շարյացական, գրոբեն սրամիտ, գոհակորեն նուրբ շաղակրատանքի, որ յուրատեսակ և շատ նախանձելի համբավ է տալիս նրանց, որոնց յեզուն նրբացած է այդ շարախոս դատարկաբանությունից մեջ:

— Ե՛րբ կգաք մեզ մոտ ճաշելու, — հանկարծ հարցրեց Անին:

— Երբ ուզում եք: Որոշեցեք օրը:

— Ուրբաթ: Ինձ մոտ կլինեն դքսուհի ղը Մորտանը, Կորտեն և Մյուզագրեն. տոնելու ենք աղջկանս վերադարձը. նա գալու է այսօր երեկոյան: Բայց ոչ ոքի մի ասեք: Դա գաղտնիք է:

— Օ՛, իհարկե, կընդունեմ հրավերը: Ինձ համար շատ հաճելի կլինի կրկին տեսնել Աննետին: Ես երեք տարի է նրան չեմ տեսել:

— Ճիշտ է: Երեք տարի:

Աննետը, որ իր նախնական կրթությունն ստացել էր Փարիզում, ծնողների մոտ, դարձել էր վերջին ու կրքոտ փայփայանքի առարկան կիսով չափ կուրացած իր տատի, տիկին Պարազենի, որը ամբողջ տարին ապրում էր իր փեսայի կալվածքում՝ էրի դեպարտամենտում գտնվող Ռոնսիերի դաստակերտում: Պատավը ժամանակի ընթացքում երեխային ավելի ու ավելի երկար էր պահում իր մոտ, և որովհետև Գիլոուս ամուսինները իրենց կյանքի գրեթե կեսը անց էին կացնում այդ կալվածքում, ուր նրանց շարունակ կանչում էին գյուղատնտեսության և ընտրություն վերաբերող ամեն տեսակ գործերը, սպա նրանք վերջ ի վերջո սկսեցին հազվադեպորեն Փարիզ տանել աղջկան, որը, սակայն, գյուղի ազատ-արձակ կյանքը գերազասում էր քաղաքի փակված կյանքից:

Աննետը երեք տարուց ի վեր ոչ մի անգամ չէր եկել քաղաք. կոմսուհին նախընտրում էր նրան հեռու պահել այնտեղից, որպեսզի նրա մեջ չզարթնեցնի նոր հակումներ՝ աշխարհ մտնելու նրա համար սահմանված օրից առաջ: Տիկին ղը Գիլոուսան նրա համար նշանակել էր երկու լավ վկայեալ դաստիարակչուհիներ, և նա սկսել էր ավելի հաճախ գնալ իր մոր ու աղջկա մոտ: Բացի դրանից, Աննետի մնալը կալվածքում գրեթե անհրաժեշտ էր դարձել պառավ տատի համար:

Մի ժամանակ Օլիվիե Քերտենը ամեն ամառ մեկուկես-երկու ամիս անցկացնում էր Ռոնսիերում, բայց վերջին երեք տարում նա իր ունեացի դմբ բուժելու համար հարկադրվում էր գնալ հեռավոր բուժավայրեր, և այդ ուղևորություններն այն-

պես աստիճացրել էին նրա սերը Փարիզի նկատմամբ, որ երբ վերադառնում էր, այլևս չէր կարողանում հեռանալ այնտեղից:

Նախապես որոշվել էր, որ ազդիկը վերադառնա լոկ աշ- նանը, բայց հայրը հանկարծ նրան ամուսնացնելու մի ծրագիր հղացավ և նրան տուն կանչեց, որպեսզի անմիջապես ծանոթանա իրեն համար սահմանված նշանածի՝ մարկիզ դը Ֆարանդալի հետ: Սակայն այդ ծրագիրը խիստ դադտնի էր պահ- վում. տիկինը զր Գիլոտան մտերմորեն հայտնել էր միայն Օլի- վիե Բերտենին:

— Ուրեմն ձեր ամուսնու ծրագիրը որո՞շ է,— հարցրեց Օլիվիեն:

— Այո, ես նույնիսկ կարծում եմ, որ դա շատ հաջող ծրա- գիր է:

Ապա նրանք զրուցեցին այլ բաների մասին:

Կոմսուհի զը Գիլոտան նորից վերադարձավ նկարչության և ուղեց նրան համոզել, որ մի Քրիստոս նկարի: Օլիվիեն ա- րարկեց, ասելով, որ այդ թեմայով նկարներ արդեն բավական շատ կան աշխարհում. բայց կոմսուհին պնդեց իր առաջարկի վրա. նա սրտմտեց.

— Օ՛, եթե ես կարողանայի նկարել, կպատկերեի իմ մտա- հղացումը. դա կլիներ շատ նոր, շատ համարձակ բան: Նրան իջեցնում են խաչից. այն մարդը, որ խաչելու թյունից ազատել է Քրիստոսի ձեռքերը, չի կարողանում պահել նրա մարմնի վերին մասը: Նա գլորվում, ընկնում է ամբողջի վրա, Դիսկ ամ- բողբույն ձեռքերն երկարում է, որպեսզի ընդունի ու պաշտպանի նրան: Դուք հասկանո՞ւմ եք իմ միտքը:

Այո, Օլիվիեն հասկանում էր, նա նույնիսկ դա դտնում էր ինքնատիպ, բայց ներկայումս նրան տիրել էր արդիականու- թյան զգացումը, և, նայելով բազմոցի վրա տարածված իր բարեկամուհուն, որ կախ էր գցել նուրբ կոշիկ հագած մի ոտը. որ կիսաթափանցիկ գուլպայի միջով գրեթե մերկ էր երևում. նա բացականչեց.

— Ահա, ահա թե ինչ պետք է նկարել, ահա կլանքը՝ շրթ- չազդեստի տակից երևացող կանացի ոտը: Դրա մեջ կարելի է դնել ամեն ինչ, ճշմարտություն, ցանկություն, բանաստեղծու- թյուն: Չկա ավելի հաճելի, ավելի սիրուն բան, քան կնոջ ոտ-

քը, և ինչպիսի՞ խորհրդավորություն. շրջազգեստի տակ ծածկ- ված, կորսված ու գուշակված սրունքը:

Թուրքավարի նստելով հատակին, Օլիվիեն հանեց նրա կո- շիկը, և ոտքը դուրս գալով կաշվե պատյանից, շարժվեց ինչ- պես անհանգիստ, անսպասելիորեն ազատ թողնված գազան:

Բերտենը կրկնում էր.

— Ինչքա՞ն նուրբ է; ինչքա՞ն սիրուն և ինչքա՞ն հեշտա- ցրդիտ: Ավելի հեշտազրդիտ, քան ձեռքը: Տվեք ձեր ձեռքը, Անի:

Անին կրում էր երկար ձեռնոցներ, որոնք հասնում էին մինչև արմունկը: Ձեռնոցներից մեկը հանելու համար նա բըռ- նեց նրա վերին ծաշրից և արագ քաշեց, շրջուրերով այն, ինչ- պես հանում են օձի կաշին: Երևաց սպիտակ, գիրուկ, կլորիկ բազուկը, մերկանալով այնքան արագ, որ ակամա միտք ծա- պեցրեց ամբողջ մարմնի լիակատար ու հանդուգն մերկության մասին:

Անին երկարեց ձեռքը, կմխելով դաստակը: Սպիտակ մատներն լլուս շողում էին մատանիները. և երկար վարդա- գույն եղունգները ասես ճիրաններ էին, որոնք բուսել էին կա- նացի այդ սիրունիկ թաթի ծալրին:

Օլիվիե Բերտենը մեղմորեն շոշափեց ձեռքը, հիանալով նրանով, նա շարժեց մատները, ինչպես կենդանի խաղալիք- ներ, և ասաց.

— Ի՞նչ զվարճալի բան է ձեռքը: Ի՞նչ զվարճալի բան: Ինչ- քա՞ն թեկնացի ու ճարտար է. նա ստեղծում է ամեն ինչ. գրքեր, ժանյակներ, տներ, բուրգեր, շոգեկառքեր, կարկանդակներ, նա՞ միաժամանակ և շոյում է, իսկ դա լավագույնն է նրա բոլոր գործերից:

Օլիվիեն մեկ-մեկ հանեց Անիի մատանիները, և երբ իր հերթին ընկավ ամուսնական ոտկե մատանին, ժպտալով շշնջաց.

— Օրե՛նքը: Խոնարհվե՛նք նրա առաջ:

— Հիմա՛ր,— ասաց Անին մի քիչ վիրավորված:

Օլիվիեն միշտ աչքի էր ընկնում հեզանբանություններ, այն զուտ) ֆրանսիական հակումով, որը ցուցամոլական հեզանքը խառնում է ամենալուրջ զգացումներին, և հաճախ ակամա վշտացնում էր նրան, չկարողանալով հասկանալ կանանց

նուրբ զգացումները և որոշել արբազան մարզերի սահմանները, ինչպես ասում էր Անին: Անին հատկապես նեղանում էր ամեն անգամ, երբ Օլիվիեն մտերմիկ կատակի երանգով խոսում էր իրենց կապի մասին, որն այնքան երկար տևեց, որ նա այն համարեց տասնիններորդ դարի սիրո ամենազեղեցիկ օրինակը:

Մի պահ լուսթյունից հետո Անին հարցրեց.

— Դուք ինձ ու Աննետին կտանե՞ք պատկերահանգեսի բացմանը:

— Իհարկե:

Այն ժամանակ Անին հարցրեց առաջիկա ցուցահանգեսի լավագույն կտավների մասին, ցուցահանգես, որի բացումը պետք է տեղի ունենար տասնհինգ օրից:

Բայց հանկարծ, հիշելով, զուցե, որ ինքը մի տեղ պետք է գնար, նա ասաց.

— Դե՛հ, ավելք կոշիկս: Ըս գնում եմ:

Օլիվիեն մտախոհությամբ խաղում էր թիթե մաշիկով, այն պատեցնելով իր ձեռքերում:

Նա կուսացավ, համբուրեց ոտքը, որ կարծես ծփում էր շրջագեստի ու գորգի միջև, և որ այլևս չէր շարժվում ու մի քիչ սառել էր, ապա հազցրեց մաշիկը: Տիկին զը Գիլտուան վեր կացավ ու գնաց դեպի սեղանը: Նկարչական կաղամարի կողքին, որի մեջ արդեն շորացել էր թանաքը, թափված էին թղթեր, վաղուց ու նոր ստացված բաց նամակներ: Կոմսուհին հետաքրքրությամբ նայում, շոշափում էր թերթիկները, բարձրացնում էր, տեսնելու համար նրանց տակը:

Օլիվիեն մտանալով նրան, ասաց.

— Դուք խանգարում եք իմ անկարգությունը:

Տիկին զը Գիլտուան, առանց պատասխանելու, հարցրեց.

— Այդ ո՞վ է ուզում գնել ձեր Լողացող կանայք:

— Մի ամերիկացի, որին չեմ ճանաչում:

— Դուք համաձայնության եկե՞լ եք Փողոցների երգչուհու վերաբերյալ:

— Այո: Տասը հազար:

— Շատ լավ եք նկարել: Դա սիրուն է, բայց ոչ բացառիկ: Մնաք բարով, սիրելիս:

Տիկին զը Գիլտուան երկարեց իր այտը, որի վրա Օլիվիեն հանդարտ մի համբույր դրոշմեց. և տիկինը շքացավ դուռն անհարգույրի ետև, կիսաձայն ասելով.

— Ուրբաթ, ժամը ութին: Ըս չեմ ցանկանում, որ ինձ ուղեկցեր: Դուք այդ գիտեք: Մնաք բարով:

Երբ կոմսուհին մեկնեց, Օլիվիեն ձխախոտ վառեց, ապա սկսեց դանդաղորեն ճեմել արվեստանոցում: Իրենց կապի ամբողջ անցյալը պարզվում էր իր առջև: Նա հիշում էր վաղուց անցած մանրամասնությունները, դրանք փնտրում ու կապում էր մեկը մյուսին, նա միայնակ տարվել էր հիշողությունների այդ հետապնդումով:

Դա այն ժամանակն էր, երբ Օլիվիեն ինչպես ասող բարձրանում էր Փարիզի արվեստի հորիզոնի վրա. այն ժամանակ նկարիչները նվաճել էին հասարակության բովանդակ համակրանքը և ապրում էին հոյակապ առանձնատներում, որոնք ձեռք էին բերել վրձինի մի քանի շարժումով:

1864 թվականին վերադառնալով Հոլմից, Օլիվիե Բերտենը մի քանի տարի մնացել էր առանց հաջողության ու համբավի. բայց 1868 թվականին նա ցուցադրեց իր Կլեոպատրան, և խուլույն հասարակությունն ու քննադատությունը նրան երկինք բարձրացրին:

1872 թվականին, պատերազմից հետո, Անրի Թենյոն* մահից հետո, որ նրա բոլոր արվեստակիցների համար փառքի պատվանդան էր ծառայել, Բերտենը համարձակ մի սյուժեի, իր Յոկուտի համար դասվեց հանդուգն նկարիչների շարքը, թեև նրա խելամտորեն ինքնատիպ կատարման եղանակը գնահատվեց նույնիսկ ակադեմիկոսների կողմից: 1873 թվականին, առաջին մեղալը, որ նրան հատկացվել էր Ալժիրյան հեռայն համար, որ նա նկարել էր Աֆրիկա կատարած ուղևորություններից հետո, նրան դրեց կոնկուրսից դուրս, իսկ 1874 թվականին, իշխանուհի զը Սալիայի պորտրեից հետո, բարձր հասարակությունը նրան համարեց ժամանակի առաջնակարգ պորտրետիստը: Այդ պահից նա դարձավ փարիզեցիների ու փարիզուհիների ամենասիրված նկարիչը, նրանց պերճություն.

* Յրանոսացի նկարիչ (1843—1871), կոլորիտի վարպետ. սպանվեց Ֆրանս-պրուսական պատերազմի ժամանակ:

նրանց վարվեցողութեան, նրանց բնավորութեան ամենավար-
պետ ու ամենահմուտ մեկնաբանը: Մի քանի ամսից հետո
Փարիզի բուրք երեկի կանայք նրան խնդրեցին նկարել իրենց:
Նա զմեզ արահամ եղավ և շատ թանկ վճար պահանջեց:

Արդ, քանի որ նա հարգված էր և այցելութուններ էր տա-
լիս իբրև աշխարհիկ պարզ մարդ, նա մի օր դքսուհի դր
Մորտմենի մոտ նկատեց մի երիտասարդ կնոջ՝ խոր սուգի
մեջ. կինը դուրս էր գալիս, երբ ինքը մտնում էր և, դասն տակ
հանդիպելով նրան՝ շլացավ նրանով, ինչպես մի հիասքանչ
ու հմայիչ տեսիլով:

Հարցնելով անունը՝ իմացավ, որ նա կոչվում էր կոմսու-
հի դը Գիլոուս, նորմանդական գյուղական ազնվականի, գյու-
ղատնակու ու դեպուտատի կին էր, որ իր կեսրաջրի համար
սզաղգեստ էր կրում, որ խելացի էր, հիացմունք ու հարգանք
էր ներշնչում:

Այդ հանդիպումից հուզված և իբրև արվեստագետ հմայ-
ված, Օլիվիենն ասաց.

— Ա՛հ, ահա մի կին, որին հաճույքով կնկարեի:

Մյուս օրը այդ խոսքը հազորդվեց երիտասարդ կնոջը, և
նույն երեկոյան Օլիվիենն ասացավ կապուտակ, թեթևորին
անուշահոտված, կանոնավոր, նուրբ, ձախից աչ փոքր-ինչ
բարձրացուց ձեռագրով մի գրութուն, որի մեջ ասված էր.

«Պարոն,

Դքսուհի դը Մորտմենը, որ նոր այցելեց ինձ, հավաստում
է, որ դուք կփափաքեիք իմ համեստ անձը նկարել և գրանիդ
մի գլուխ-գործոց ստեղծել: Ես հաճույքով ինձ կդնեի ձեր
տրամադրութեան տակ, եթե ստուգապես իմանայի, որ դուք
ի միջի այլոց չեք ասել և իրոք իմ մեջ տեսնում եք ինչ-որ
բան, որ կարող է ձեր կողմից վերարտադրվել ու իգեայակա-
նացվել: Հավատացե՛ք, պարոն, իմ ամենամանկեղծ զգացում-
ներին:

Աճեա դը Գիլոուս»:

Օլիվիենն պատասխանն ուղարկեց, հարցնելով, թե ե՛րբ
կարող է ներկայանալ կոմսուհուն և հաջորդ երկուշաբթի նա-
խաճաշի հրավիրվեց առանց ձևականութեան:

Կոմսուհին բնակվում էր Մալգերր բուլվարի վրա գտնվո՞չ
մի մեծ, շքեղ ու նոր ոճի տան երկրորդ հարկում: Սպիտակ
ու սուկեզույն հեծանների շրջանակի մեջ կուպուլտ մետաք-
սով պրկված լայն սրահի միջով նկարիչը առաջնորդվեց
զարդասենյակ, որ կահավորված էր անդյալ գուրի ճաշակով.
պատած վատտոյի ոճով փայլուն ու պլլրուն պատուաներով,
որոնց նուրբ ու սիրուն նախշերը ասես մտածել ու պատրաս-
տել էին սեր երազող վարպետները:

Նկարիչը հենց նոր էր նստել, երբ կոմսուհին երևաց: Նրա
քայլվածքն այնքան թեթև էր, որ նկարիչը չլսեց նրա անցնելը
հարակից սենյակի միջով, և զարմացավ՝ հանկարծ տեսնելով
նրան: Կոմսուհին անկաշկանդ ձևով ձեռքը մեկնեց նկարչին:

— Ուրեմն ճի՛շտ է,— ասաց կոմսուհին,— որ դուք կա-
մենում եք նկարել ինձ:

— Ես շատ երջանիկ կլինեի, տիկին:

Նեղ սև շրջազգեստը կոմսուհուն շատ էր նիհարեցնում և
նրան՝ տալիս էր բոլորովին երիտասարդ և միաժամանակ
լուրջ տեսք, որը հակասում էր շեկ մազերի փայլով լուսավոր-
ված նրա մպտուն գեմքին: Ներս մտավ կոմսը, վեցամյա
աղջկա ձեռքից բռնած:

Տիկին դը Գիլոուսն ներկայացրեց.

— Ամուսինս:

Դա կարճահասակ, առանց բեղի, խնամքով սափրված,
փոս բնկած այտերով ու թուխ դեմքով մի մարդ էր: Նա քա-
հանայի կամ դերասանի էր մի քիչ նմանվում իր երկար, ետ-
տանրված մազերով, բարեկիրթ շարժումներով. իսկ բերանի
երկու կողմերին, այտերից մինչև ծնոտը իջնող բուրբակ,
խոր ծալքերը ասես կազմված էին հրապարակով խոսելու սո-
վորութունից:

Կոմսը շնորհակալութուն հայտնեց նկարչին մի երկարա-
բանություններ, որ նրա մեջ մատնում էր հոեոտրը: Արդեն վա-
ղուց նա փափագ ուներ իր կնոջ պորտբեն պատվիրելու և,
անշուշտ, նա պարոն Օլիվիե Բերանին կընտրեր, եթե չփա-
խենար մերժումից, որովհետև գիտեր, որ նա պաշարված է
նման խնդրանքներով: Բազմաթիվ քաղաքավարական խոսքեր-
փոխանակելով՝ նրանք պայմանավորվեցին, որ հետևյալ օրը:

հակ կամար կնոջը կրեթի արվեստանոց: Այսուհանդերձ Եւր կոմսը հարցրեց, թե ավելի լավ չի՞ լինի հետաձգել՝ կոմսուհու սուգի պատճառով, ապա նկարիչը հայտարարեց, որ ինքը կկամենար տալ իր ստացած առաջին տպավորությունը և այնքան կենդանի, այնքան նուրբ, զարմանալի հակադրությունը ոսկեգույն մազերի տակ շողացող գլխի և սև շրջազգեստի մոռյության միջև:

Հետևյալ օրը կոմսուհին եկավ ամուսնու հետ, իսկ մյուս օրերին եկավ աղջկա հետ, որին նստեցրին պատկերազարդ գրքերով ծանրաբեռնված սեղանի առջև:

Օլիվիե Բերտենը, ըստ իր սովորության, շատ զուսպ էր երևում: Բարձր խավի կանայք փոքր-ինչ շփոթեցնում էին նրան, որովհետև նա ամենին չէր ճանաչում նրանց: Նա նրանց համարում էր խորամանկ և միաժամանակ հիմար, կեղծավոր և վտանգավոր, թեթևամիտ և տաղտկալի: Նա ունեցել էր վաղանցիկ արկածներ կիսաշխարհիկ կանանց հետ, որոնց հրապուրել էին նրա համբավը, սրամտությունը, մարդկիկ գեղեցիկ կերպարանքը և կորովի թուխ ղեմքը: Նա նախընտրում էր այդ կանանց, նա սիրում էր նրանց ազատ վարձուցնել ու ազատ խոսվածքը, որովհետև վարժվել էր իր հաճախած արվեստանոցների ու կուլիսների թեթև, զվարճալի ու զվարթ բարքերին: Նա հասարակության մեջ մտնում էր փառքի տենչի և ոչ սրտի տենչի համար, նա այնտեղ զոհացնում էր իր փառասիրությունը, շնորհավորճանքներ ու պատվերներ էր «տանում», փայլում էր հաճոյախոսող գեղեցիկ կանանց առջև, բայց ամենին չէր դարպասում նրանց: Նրանց մոտ իրեն թույլ չտալով ոչ համարձակ կատակներ, ոչ երկդիմի խոսքեր անել, քանի որ նրանց համարում էր երեսպաշտներ, նա կիրթ մարդու համբավ էր հանել: Ամեն անգամ, երբ մի կին նրա մոտ գալիս էր նկարվելու, նա, շնայած կնոջ ցուցաբերած բոլոր սիրալիրությունը, որպեսզի դուր գա նրան, զգում էր անհավասարությունը ժողովրդի, որը թույլ չի տալիս արվեստագետներին խառնվելու բարձր խավի աշխարհիկ մարդկանց հետ, թեև նրանք հաղորդակցում են միմյանց հետ: Ժպիտների ու հիացումի ետև, որոնք կանանց մոտ միշտ մի քիչ կեղծ են լինում, նա զուշակում էր իրեն բարձր խավին դասող էակի

իաբուն վերապահությունը: Նրա ինքնասիրությունը ընդլզում էր. նա քաղաքավար, գրեթե մեծամիտ շարժուձևեր էր ընդունում, և քողարկված սնապարծության կողքին նորիցուկի, սրին իշխաններն ու իշխանուհիները իրենց հավասար են ճանաչում: ցուցաբերում էր հպարտությունն այն մարդու, որն իր մտքին է պարտական այն դիրքը, որ ուրիշներ ստացել են իրենց ծագման շնորհիվ: Նրա մասին ասում էին. «Նա շատ բարեկիրթ է»: Այդ զարմանքը, որ շոյում էր նրան, միաժամանակ վշտացնում էր, քանի որ ցույց էր տալիս սահմանները:

Նկարչի դիտավորյալ ու ձևական լոջությունը մի քիչ շփոթեցնում էր տիկինը Գիլուտային, որ շգիտեր ինչի մասին. խոսեր այս այնքան պաղ և խելացի համարված մարդու հետ:

Նստեցնելով աղջկան, կոմսուհին նույնպես նստեց թիկնաթոսին, սկսված մի ուրվանկարի կողքին. նկարչի հանձնարարության համաձայն, նա ջանում էր իրեն տալ պահանջված արտահայտությունը:

Չորրորդ սեանսի մեջտեղ նկարիչը հանկարծ դադարեցրեց իր դործը և հարցրեց.

- Ի՞նչը ձեզ ամենից շատ է զվարճացնում կյանքում:
- Կոմսուհին վարանեց:
- Չգիտեմ: Ինչո՞ւ եք հարցնում:
- Ինձ հարկավոր է երջանիկ արտահայտություն տեսնել ձեր աչքերում, բայց ես այդ ղեռ չեմ տեսնում:
- Ուրեմն աշխատեցեք ինձ խոսեցնել, ես շատ եմ սիրում շաղակրատել:
- Դուք զվա՞րթ եք:
- Շատ զվարթ:
- Զրուցե՞նք, տիկին:

Նկարիչը զգուշացնեք, տիկին» ասաց լուրջ տոնով և, նորից սկսելով նկարել, շոշափեց մի քանի հարցեր, ջանալով գտնել մտքերի շփման որևէ կետ: Նրանք սկսեցին ընդհանուր ծանոթների մասին դիտողությունների փոխանակությամբ, ապա խոսեցին իրենց մասին, որ միշտ կազմում էր զրույցների ամենահաճելի ու ամենազրավիչ նյութը:

Հետևյալ օրը հանդիպելով, նրանք իրենց ավելի ազատ
զգացին, և Քերտենը, տեսնելով, որ ինքը նրան դուր է գալիս
ու զվարճացնում է, սկսեց մանրամասնություններ պատմել իր
նկարչի կյանքից և երևակայելու իրեն հատուկ հակումով
ազատ ընթացք տվեց իր հիշողություններին:

Վարժված լինելով սալոնային դրականադեանների բռնազ-
բոսիկ սրամտության, կոմսուհին վարձացել էր նկարչի մի քիչ
խոլական նուանդի, սրտաբաց ու հեղնական արտահայտու-
թյունների վրա, և անմիջապես սկսեց պատասխանել նույն
տոնով, հաճելի, նուրբ ու համարձակ տոնով:

Մի շաբաթվա ընթացքում նա նկարչին զերեց ու նվաճեց
իր զվարթությունները, անկեղծությամբ, պաղպղջությամբ: Քերտենը
բոլորովին մոռացել էր բարձր խալի կանանց դեմ իր նա-
խապաշարումները և պատրաստ էր պնդելու, որ միայն նրանք
ունեն հմայք ու զրավչություն: Կանգնելով կտավի առջև և
նուանդով աշխատելով, նա մերթ մոտենում էր նրան, մերթ
նա քայլում, ասես կոխում էր մեկի հետ և շարունակում էր
արտահայտել իր մանրմիկ մտքերը, կարծես արդեն վաղուց
ձանաչում էր արևից ու սուրբից ստեղծված այդ սիրուն, շի-
կահեր, սեպագիտ կնոջը, որ նստել էր իր առջև, որ ծիծաղում
էր իրեն լսելով և պատասխանում էր այնպիսի զվարթու-
թյամբ, այնպիսի աշխուժությամբ, որ ամեն բույս կորցնում
էր իր պողան:

Մերթ Քերտենը հեռանում էր նրանից և, փակելով մի աշ-
քը, թեքվում էր, որպեսզի տեսներ իր մոզելի ամբողջ կեր-
պարանքը: Մերթ կիս մոտենում էր, որպեսզի նկատեր նրա
դեմքի մանր նրբերանգները, խոսափուկ արտահայտություն-
ները, որպեսզի որսար ու տար այն ամենը, ինչ ծածկված է
կնոջ տեսանելի արտաքնահերևույթի ետև, այն իդեալական գե-
ղեցկության ձառագայթումը, այն ինչ-որ անհայտի ցոլա-
ցումը, այն մտերմիկն ու ահավորը, յուրաքանչյուր կնոջ հա-
տուկ հմայքը, որ դեպի նա խելահեղ սեր է առաջացնում
հենց այս և ոչ այն տղամարդու մեջ:

Մի օր կեսօրից հետո աղջիկը նկավ և մանկական մեծ
չրջությամբ կանգնելով կտավի առջև, հարցրեց.

— Սա մայրիկը չէ՞, ասա:

Քերտենը նրան գրկեց, համբուրեց, շոյված բնատրպի-
հետ իր նկարի նմանության այդ նախվ վկայությունից:

Մի ուրիշ օր, երբ տիկին դը Գիլոտան շատ հանգիստ նըս-
տեկ էր, հանկարծ լավեց աղջկա տխուր ձայնը.

— Մայրիկ, ձանձրանում եմ:

Նկարչիչը այս առաջին տրտունջից այնպես հուզվեց, որ
ժյուս օրը արվեստանոց բերել տվեց խաղալիքների մի կույտ:

Փոքրիկ Աննետը, զարմացած, գհհ և առաջ նման մտա-
խոհ, խնամքով դասավորեց խաղալիքները, իսկ ապա սկսեց
վերցնել մեկը մյուսի ետևից, մոմենտի ցանկության համա-
ձայն: Այդ ընծայի համար նա սիրեց նկարչին, ինչպես սի-
րում են երխաները, և սկսեց նրան վերաբերվել այն բնազ-
դական ու փաղաքշական բարեկամությամբ, որ նրանց դարձ-
նում է այնքան սիրունիկ, այնքան զրավիչ:

Տիկին դը Գիլոտայի համար հաճելի էին նկարվելու պա-
հերը: Սուրբ առիթով այս ձմեռ անզբաղ մնալով և զրկված
լինելով աշխարհիկ զվարճություններից, նա իր կյանքի ամ-
բողջ հետաքրքրությունը կենտրոնացրել էր այս արվեստա-
նոցում:

Կինելով աղջիկը շատ հարուստ ու հյուրասեր մի փարիզե-
յի անտրապկանի, որ վաղուց էր մեռել և մի հիվանդուտ կնոջ,
որ իր առողջությունը դարձանելու համար տարվա գրեթե կի-
սը անկողնում էր անցկացնում, տիկին դը Գիլոտան դեռատի
հասակից դարձել էր իսկական տանտիկին. նա դիտեր հյու-
րեր ընդունել, ժպտալ, գրուցիլ. մարդկանց ճանաչել, հասկա-
նում էր թե ում հետ ինչպես պետք է խոսել, արագ հարմար-
վում էր հանգամանքներին, հետադարձ էր ու նրբամիտ: Երբ
կոմս դը Գիլոտան նրան ներկայացվեց իրեն նշանած, նա
անմիջապես հասկացավ այդ ամուսնության բերելիք օգուտ-
ները. և առանց հարկադրանքի ընդունեց առուջաբերը, ինչպես
խելամիտ աղջիկ, որ շատ լավ գիտե, թե հնարավոր չէ ունե-
նալ ամեն ինչ և որ ամեն կացության մեջ հարկավոր է կշռել
լավ ու վատ կողմերը:

Նա աշխարհ մտնելով ընդհանուրի ուշադրություն էր
գրավել, որովհետև սիրուն ու խելոք էր, տեսել էր իրեն դար-
պասող շատ մարդկանց, բայց ոչ մի անգամ չէր կորցրել

հանդարտությունը սրտի, որը նույնքան շրջահայաց էր, որքան միտքը:

Սակայն նա պըրոտ էր, թեև նրա կրքոտ ու զգուշավոր պըրոտանքը երբեք շատ հեռու չէր գնում: Նա սիրում էր հաճոյախոսություններ լսել, սիրում էր ցանկություններ դարթնցնել, միայն թե կարողանար ձեռնցնել, որ ինքը չի նկատում դրանք և երբ ամբողջ մի երեկո լինում էր որևէ սալոնում, որտեղ նրան խնկարկեղ էին, նա լալ՝ քնում էր, ինչպես մի կին, որ կատարել է իր երկրային կոչումը: Այդպիսի կյանքը, որ չոթ տարի էր տևել, նրան չէր հոգնեցրել, նրան միօրինակ չէր թվացել. նա շատ էր սիրում աշխարհիկ կյանքի այս անդադրում տենդաճուղությունը, բայց ցանկանում էր և ուրիշ բաներ: Նրա շրջանակի տղամարդիկ, փաստաբաններ, քաղաքագետներ, Ֆինանսիստներ կամ դատարկապորտներ, նրան զվարճացնում էին ինչպես դերասաններ, և նա նրանց հետ վերաբերվում էր ոչ շատ լրջորեն, թեև դնահատում էր նրանց գործունեությունը, նրանց ծառայությունը, նրանց ախտոսները:

Բերտենը կոմսուհուն դուր էր եկել ամենից առաջ այն պատճառով, որ նրա մեջ նոր բան կար իր համար: Նա ուրախանում էր նկարչի արվեստանոցում, լիաթոք ծիծաղում էր, իրեն սրամիտ էր զգում, շնորհապարտ էր այն գոհունակության համար, որ ստանում էր նկարվելու պահերին: Բերտենը դուր էր գալիս նաև այն պատճառով, որ գեղեցիկ էր, գրոավոր, նշանավոր. ոչ մի կին, ինչ էլ որ ասեն, չի կարող անտարբեր մնալ ֆիզիկական գեղեցկության և փառքի հանդեպ: Հոյված այդպիսի վարպետի ուշադրությունից և իր հերթին պատրաստ լինելով շատ բարձր դասելու նրան, տիկին ղը Գիլլուան նրա մեջ գտել էր կենդանի ու մշակված իմացակալություն, փափկանկատություն, ևրևակայություն, իսկապես հմայիչ միտք և գունազեղ խոսք, որ կարծես լուսավորում էր այն, ինչ արտահայտում էր:

Նրանց միջև շուտով մտերմություն առաջացավ և ձևորի սեղմումը, որ նրանք փոխանակում էին հանդիպման ժամանակ, ամեն օր դառնում էր հետզհետե ավելի սրտազին:

Առանց որևէ հաշվի, առանց կանխամտածված դիտավորություն տիկին ղը Գիլլուան զգում էր, որ իր մեջ աճում է

սկարչին հրապուրելու բնական ցանկությունը և տեղի տվեց այդ ցանկությանը: Նա ոչինչ չէր նախատեսել, ոչ մի ծրագիր չէր կազմել. նա միայն պըրոտ էր և նազելի, ինչպես կանայք. բնազգաբար լինում են հանդեպ այն սղամարդուն, որը մյուսներից ավելի է դուր գալիս իրենց, և Բերտենի հանդեպ նրա վերաբերմունքի մեջ, նրա հայացքների ու ժպիտների մեջ էրևում էր այն դուրթիչ հրապուրանքը, որ իր շուրջը սփռում է այն կինը, որի մեջ զարթնել է սիրվելու պահանջը:

Նա Բերտենին ասում էր շոյիչ բաներ, որոնք նշանակում էին՝ «ես ձեզ շատ գեղեցիկ եմ գտնում, պարոն», և նրան ստիպում էր խոսել երկար, որպեսզի, ուշադրությամբ լսելով, նրան ցույց տար, թե նա ինչպիսի հետաքրքրություն է առաջացրել իր մեջ: Բերտենը դադարում էր նկարել, նստում էր. նրա կողքին և այն մտավոր գերհուզման մեջ, որ առաջացնում էր դուր գալու ցանկությամբ արբած կինը, նայած օրվան, նա ունենում էր պոետական, խոլակոն կամ փիլիսոփայական նուպաներ:

Տիկին ղը Գիլլուան ուրախանում էր, երբ Բերտենը զվարթ էր լինում, իսկ երբ Բերտենը խորասուզվում էր խոհերի մեջ, կոմսուհին աշխատում էր հետևել, թեև ոչ ձիշտ հաջողությամբ, նրա մտքերի զարգացմանը. իսկ երբ կոմսուհին մտածում էր ուրիշ բանի մասին, ձեռնցնում էր, թե իրր լսում է նրան ու հասկանում, իրր այնպես հաճույք է ստանում նրա նայանություններից, որ Բերտենը հրճվում էր նրա ուշադրության համար, հուզվում, որ դուր է նուրբ, բաց ու հեզ մի հոգի, որի մեջ միտքն ընկնում էր, ինչպես հատիկ:

Պորտրեն առաջ էր գնում և խոստանում էր շատ հաջող լինել, քանի որ նկարիչը ստացել էր այն հոգեվիճակը, որ անհրաժեշտ է երևան բերելու համար մոզելի բոլոր հատկությունները և դրանք արտահայտելու այն կրքոտ համոզմամբ, որը կազմում է իսկական արվեստագետի ներշնչումը: Քեթվելով դեպի կոմսուհին, նկարիչը ուշադիր հետևում էր նրա դիմքի բոլոր շարժումներին, նայում էր մաշկի բոլոր երանդներին, աչքերի փայլին ու արտահայտությունները, անորսալի գիմազծերին. նկարիչը տոգորված էր նրանով, ինչպես ջրից ուռած սպունգը. իսկ երբ կտավի վրա էր փոխադրում կոմսու-

հու հմայիչ հրապույցը, որ որսում էր իր հայացքը և հոսեց- նում ուղեգից դեպի վրձինը, նա իրեն զզլած, սրաբաժ էր զգում, ասես ըմպած լիներ կանացի հմայքը:

Կոմսուհին զգում էր, որ նկարիչը սիրահարվում է իրեն, զվարճանում էր այդ խաղով, հետզհետե ավելի վստահ էր լի- նում իր հայթանակին և ինքն էլ էր ողևորվում:

Ինչ-որ նոր բան կոմսուհու կյանքին տալիս էր նոր համ, նրա մեջ արթնացնում էր խորհրդավոր բերկրանք: Երբ նրա մոտ խոսվում էր Բերտենի մասին, նրա սիրուը ավելի արագ էր բարախում, և նա ցանկություն էր զգում ասելու մեկը այն ցանկություններից, որոնք երբևէ չեն հասնում մինչև շրթնե- րը. — «Նա սիրահարված է ինձ»: Կոմսուհին գոհ էր մնում, երբ զովաբանում էին նկարչի տաղանդը, և գուցե, է՛լ ավելի էր գոհ մնում, երբ նրան գեղեցիկ էին դսնում: Երբ նա մտա- ծում էր Բերտենի մասին միայնակ, առանց տալոսկալի հյու- բերի, նա իրոք երևակայում էր, որ հանձին նրա գտել է մի լավ բարեկամի, որ միշտ կղսհանար ձեռքի սրտադին սեզմու մով:

Հաճախ, նկարելու ժամանակ, Օլիվիե Բերտենը հանկարծ ներկայանալը դժում էր ամոռակի վրա, զրկում էր փորթիկ Աննետին և զորովադին համբուրում էր նրա աչքերը կամ մա- զերը, նույնով մորը, կարծես ասելով. «Ես այսպես համբու- րում եմ ձեզ և ոչ թե երեխային»:

Երբեմն կոմսուհի զը Գիլոտան չէր բերում աղջկան և գա- լիս էր մենակ: Այդպիսի օրերին աշխատանքն առաջ չէր գնում, նրանք ավելի շուտ զրույցով էին տարվում:

Մի օր, կեսօրից հետո, կոմսուհին ուշացավ: Ցուրտ եղա- նակ էր: Փետրվարի վերջն էր: Օլիվիե Բերտենը կանուխ էր տուն վերադարձել, լինելու անում էր ամեն անգամ, երբ կոմ- սուհին պետք է գար, որովհետև միշտ մտածում էր, որ նա մի քիչ շուտ կերևա:

Սպասելով կոմսուհուն, Օլիվիեն սենյակում գնում-գալիս էր, ծխում, զարմանում էր, որ շաբաթվա մեջ հարյուր ան- գամ իրեն տալիս էր միևնույն հարցը. «Մի՞թե ես սիրահար- ված եմ»: Նա չէր կարողանում վճռել այդ, ուշովհետև դեռ իսկապես սիրահարված չէր: Նա ունեցել էր ուժեղ, նույնիսկ

բավական երկար հափշտակություններ, բայց դրանք սեր չէր համարում: Հիմա նա զարմանում էր իր մեջ զգացած ապրում- ների վրա:

Արդյոք սիրո՞ւմ էր նրան: Անշուշտ Օլիվիեն կրթու ցան- կություն չուներ կոմսուհու նկատմամբ, նույնիսկ չէր մտածել նրան տիրելու հնարավորության մասին: Մինչև հիմա հենց որ մի կին դուր էր եկել Օլիվիեին, ցանկությունն իսկույն հա- մակել էր նրան, և նա ձեռքերը մեկնել էր դեպի այդ կինը, ասես պտուղը քաղելու համար, սակայն նրա ներաշխարհը երբևէ խորաբան չէր հուզվել այդ կնոջ ներկայությունից կամ բացակայությունից:

Այդ կնոջ նկատմամբ կիրքը հագիվ էր շոշափել Օլիվիեին և թվում է ի՛ն ծածկվել, ի՛նչ անել էր մի օրիչ զգացումի, ա- վելի հոտ, բայց դեռ շփոթ, հազիվ վարթնած զգացումի ետև: Օլիվիեն առաջ մտածում էր, որ սերը սկսվում է երազներով. պոետական գմայանքներով: Այն, ինչ զգում էր հիմա, ընդ- հակառակը, նրան թվում էր, թե ծագում է ինչ-որ անորոշ, ավելի շատ ֆիզիկական, բան: բարոյական զդայությունից: Նա դարձել էր նյարդային, անհանգիստ. ինչպես այն մարդը, որի մեջ ինչ-որ հիվանդություն է սկսվում: Սակայն արյան տեն- զագին եւմանը, որով վարակվել էր և Օլիվիեի ուղեղը, ոչ մի հիվանդագին բան չէր խոսնվում: Նա չէր անգիտանում, որ իր այս տագնապի պատճառը կոմսուհի զը Գիլոտան էր, նրա մասին հիշողությունը, նրա դալուն սպասելու Օլիվիեն չէր զգում, որ դեպի կոմսուհին ձգտում է իր ամբողջ էությունը: Բայց իր մեջ մշտապես զգում էր նրա ներկայու- թյունը. կարծես նա չէր հեռացել իր մոտից. կոմսուհին, զնա- լով, Օլիվիեի մեջ թողնում էր ինչ-որ նրբին ու անբացատրելի մասնիկ: Ի՞նչ Արդյո՞ք դա սեր էր: Այժմ Օլիվիեն դիմում էր իր սեփական սրտին՝ տեսնելու և հասկանալու համար այդ: Նա կոմսուհուն հմայիչ էր գտնում, բայց կոմսուհին չէր հա- մապատասխանում այն իդեալական կնոջ տիպարին, որ ստեղծել էր Օլիվիեի կույր հույսը: Ով զգում է սեր, արգեն նախապես զուշակում է հոգևկան ու ֆիզիկական ձիրքերը այն կնոջ, որ հրապուրելու է իրեն. իսկ կոմսուհի զը Գիլոտան,

որը թեև անհունորեն դուր էր գալիս Օլիվիեին, կարծես այդ կինը չէր:

Քայց ինչո՞ւ այս կինը ուրիշ կանանցից ավելի էր դրազեցնում Օլիվիեի միտքը, գրազեցնում էր այլապես և անգաղար:

Մի՞թե Օլիվիեն պարզապես ընկել էր նրա պշրանքների ցանցի մեջ, որ ինքն արդեն վաղուց զգում ու հասկանում էր. մի՞թե նրա խորամանկություններից խարված՝ ենթարկվել էր ազդեցությունը այն մասնավոր կախարդանքի, որ հատուկ է դուր գալ ուզող կանանց:

Օլիվիեն քայլում էր, նստում էր, նորից սկսում էր քայլել, գլանակ էր ծխում և իսկույն նետում էր այն. նա ամեն բոլոր նայում էր պատի ժամացույցի սլաքին, որը դանդաղորեն ու հանդարտորեն մոտենում էր սովորական ժամին:

Արդեն շատ անգամներ Օլիվիեն ցանկացել էր եղունգոգ բարձրացնել երկու շարժվող սակե սլաքների վրայի գողավոր ապակին և մեծ սլաքը մատով տանել այն թվի վրա, դեպի որը նա շարժվում էր այնքան ծուլորեն:

Օլիվիեին թվում էր, որ դա բավական էր, որպեսզի դուռը բացվեր և երևար սպասված կինը, որը խարվել ու կանչվել էր այդ խորամանկություններով: Քայց Օլիվիեն սկսեց ժպտալ իր այս տղայական ու խոլական ցանկություն վրա:

Վերջապես նա իրեն հարց տվեց. «Կկարողանա՞մ դառնալ կոմսուհու սիրեկանը»: Այս միտքը Օլիվիեին տարօրինակ գրեթե անիրականանալի թվաց այն բարդությունների պատճառով, որ դա կարող էր բերել իր կյանքում:

Սակայն այդ կինը շատ էր դուր գալիս Օլիվիեին, և Օլիվիեն եզրակացրեց. «Իրոք ես գտնվում եմ անսովոր վիճակում»:

Ժամացույցը հնչեցրեց նշանակված ժամը և Օլիվիեին դուր հանեց, ավելի շուտ ցնցելով նրա նյարդերը, քան հողին: Նա սպասում էր կոմսուհի զը Գիլոուային այն անհամբերություններով, որ աճում է ուշացման չուրաքանչյուր վայրկյանի հետ: Կոմսուհին միշտ ճշտապահ էր. ուրեմն տասը բոլոր շանցած Օլիվիեն նրան կտեսներ դռան շեմին: Երբ տասը բոլորներն անցան, Օլիվիեն անհանգստացավ. ասես ինչ-որ վշտի նախա-

զգացումից, հետո բարկացավ, որ կորչում է ժամանակը, իսկ այդ հանկարծ հասկացավ, որ ինքը շատ է տառապելու, եթե նա չգա: Ի՞նչ աներու Կապասերու Կամ թե չէ՝ դուրս կգար, որպեսզի նա ոչ ոքի չգտներ արվեստանոցում, եթե շատ ուշ գար:

Օլիվիեն դուրս կգար, բայց ե՞րբ: Ավելի լավ չէ՞ր լինի մնալ և մի քանի քաղաքավարի, սառը խոսքերով կոմսուհուն հասկացնել, որ ինքն այն մարդկանցից չէ, որոնց ստիպում են ապասել: Իսկ եթե կոմսուհին չկարողանա՞ր գալ, Քայց այն կամանակ ինքը պետք է մի հեռագիր կամ մի գրություն տանար ծառայի կամ սուրհանդակի միջոցով: Եթե կոմսուհին չգար, ի՞նչ աներու: Դա կորած օր էր, այլևս չէր կարող աշխատել: Ուրեմն ի՞նչ... Ուրեմն կգնար իմանալու, թե ինչ է պատահել նրան, որովհետև անհրաժեշտություն էր զգում նրան տեսնելու:

Այդ ճիշտ էր. Օլիվիեն անհրաժեշտություն էր զգում կոմսուհուն տեսնելու, խոր, ճնշող, տանջող անհրաժեշտություն: Այդ ինչի՞ց էր: Միտո՞ւց: Քայց Օլիվիեն ոչ մտքի գերազրգուծություն, ոչ զղացումների ալիլոծություն, ոչ հոգու երազանք ունեի, երբ համոզվեց, որ շատ էր տառապելու, եթե նա չգար այսօր:

Առանձնատան աստիճանների վրա հնչեց փողոցի դռան զանգը. Օլիվիե Բերտենը իրեն հանկարծ շնչակտուր զգաց: Նա այնքան էր ուրախացել, որ ոտքի ծայրի վրա մի պտույտ գործեց, վեր նետելով գլանակը:

Կոմսուհին ներս մտավ. նա մենակ էր:

Օլիվիեն անմիջապես համարձակություն ստացավ:

— Գիտե՞ք, թե ի՞նչ էի հարցնում ինձ, ձեզ սպասելիս:

— Ոչ, չգիտեմ:

— Ինձ հարցնում էի, թե արդյոք սիրահարված չե՞մ ձեզ:

— Սիրահարված ի՞նձ: Դուք գժվել եք:

Քայց կոմսուհին ժպտաց, և նրա ժպտը ասում էր. «Դա լավ է, ես շատ գոհ եմ»:

Կոմսուհին շարունակեց.

— Ա՛յ, դուք չուրջ չեք. ինչո՞ւ եք այդպես կատակում:

Օլիվիեն պատասխանեց.

— Հնդհակառակը, ես շատ լուրջ եմ: Ես չեմ պնդում, որ սիրահարված եմ, բայց ինձ հարցնում եմ, թե արդյոք չե՞մ գտնվում սիրահարվելու նանապարհին:

— Ի՞նչն է ձեզ ներշնչում այդպիսի միտք:

— Իմ հուզումը, երբ դուք այստեղ եք, և իմ երջանկությունը, երբ դուք դալիս եք:

Կոմսուհին նստեց:

— Օ՛, մի՛ անհանգստանաք այդպիսի դատարկ բաների համար: Քանի դուք լավ կքնեք և ախորժակով կուտեք, ոչ մի վտանգ չի լինի:

Օլիվիեն սկսեց ծիծաղել:

— Իսկ եթե ես քունս ու ախորժակս կորցնե՞մ:

— Ինձ իմաց տվե՛ք:

— Եվ այն ժամանակ:

— Ես ձեզ հանգիստ կթողնեմ, որ կաղզուրվեք:

— Շատ շնորհակալ եմ:

Եվ նրանք սիրո նյութի շուրջ սրախոսեցին ամբողջ հետմիջօրեի նկարամիջոցին: Նույնը արին հետևյալ օրերին: Գաղնդունելով իբրև սրամիտ ու նշանակություն շունեցող կատակ, կոմսուհին ամեն անգամ մտնելիս զվարթ հարցնում էր.

— Ինչպե՞ս է այսօր ձեր սիրո:

Եվ Օլիվիեն կես-կատակ, կես-լուրջ կոմսուհուն պատմում էր այս հիվանդության զարգացման, ծաղոզ ու աճող զգացումի ներքին, տևական ու խոր աշխատանքի բոլոր մանրամասնությունները: Նա հանգամանորեն վերլուծում էր իր ապրումները նախորդ օրվա բաժանումից հետո, ծաղրական կերպով նմանեցնելով դասախոսություն կարդացող պրոֆեսորի. իսկ կոմսուհին ուշադիր լսում էր նրան, փոքր-ինչ հուզված ու շփոթված. դա նման էր այն պատմության, որի հերոսուհին հենց ինքն էր: Երբ Օլիվիեն սիրազեղ ու անկաշկանդ երևույթով թվարկեց իրեն տանջող վշտերը, նրա ձայնը երբեմն զոզում էր, միայն մի բառով կամ միայն մի ինտոնացիայով արտահայտելով այն, ինչ տառապեցնում էր իր սիրտը:

Իսկ կոմսուհին շարունակում էր հարցուփորձ անել Օլիվիենին, հետաքրքրությունից թրթռալով, աչքերը նրա վրա

հասնելով, ազահորեն լսելով այն պատմությունը, որ այնքան հուզում ու հմայում էր իրեն:

Երբեմն մոտենալով կոմսուհուն՝ նրա դիրքը ուղղելու համար, Օլիվիեն բռնում էր նրա ձեռքը և փորձում էր համբուրել: Կոմսուհին արագ շարժումով մատները ետ էր քաշում և նրա շրթունքներից և հոնքերը թեթևակի պոստում էր:

— Գե՛հ լավ, աշխատեցեք, — ասում էր նա:

Օլիվիեն նորից սկսում էր աշխատել, բայց հինգ րոպե չէր անցնում, երբ կոմսուհին որևէ հարց էր տալիս Օլիվիենին, սրպեսզի ճարպկորեն նրան նորից բերեր իրենց զբաղեցնող միակ նյութի վրա:

Հիմա կոմսուհին սկսում էր հրկյուղ զգալ իր սրտում: Նա շատ էր ուզում սիրվել, բայց ոչ շահագրանց ուժգին: Վստահ լինելով, որ ինքը չի հրապարակի, նա վախենում էր, որ Օլիվիեն շատ հեռու կգնա և ինքը կկորցնի նրան, քանի որ հարկ կլինի Օլիվիենին հուսադրվել այն բանից հետո, երբ ինքը հուսադրել էր նրան: Սակայն եթե կոմսուհուն հարկ լիներ հրաժարվել այդ սիրազեղ ու զվարթ բարեկամությունից, այդ շահակրատանքից, որ հոսում էր, իր հետ բերելով սիրո հատիկներ, ինչպես գետակ, որի ավազը ոսկի է բերում, նա հույժ թախիժ կզգար, կսկիծի հավասար թախիժ:

Երբ կոմսուհին տնից դուրս էր գալիս՝ նկարչի արվեստանոցը գնալու համար, նրան համակում էր բուռն ու ջերմ մի խայտանք, որ նրան թեթևացնում ու զվարթացնում էր: Երբ նա ձեռքը դնում էր Օլիվիեի պան դուան զանգակի վրա, սիրտը բարբախտում էր սպասումից, իսկ սանդուղքի վրայի գորգը նրան թվում էր ամենափափուկ գորգը, որ երբևէ կոխել են իր ստները:

Բայց Բերտենը մտալ էր դառնում, մի քիչ չզայնանում էր, հաճախ էլ գրգռվում:

Հաճախ նրա համբերությունը հատնում էր, բայց իսկույն գուպում էր իրեն:

Մի օր, երբ կոմսուհին ներս մտավ, Օլիվիեն փոխանակ նրան նկարել սկսելու, նստեց նրա կողքին և ասաց.

— Տիկին, հիմա դուք պետք է իմանաք, որ դա կատակ չէ, և որ ես խելահեղորեն սիրում եմ ձեզ:

Շփոթված այս նախաբանից և տեսնելով, որ ահավոր ճշգրտաբան մտածում էր, կոմսուհին փորձեց կանգնեցնել Օլիվիին, բայց Օլիվիին այլևս չէր լսում կոմսուհուն: Նրա սիրտը լցված էր և կոմսուհին, դժգույն, գողգողուն, մտատանջ, հարկադրված եղավ լսելու նրան: Օլիվիին խոսեց երկար, ոչինչ չպահանջելով, քնքշությամբ, թախծությամբ, վշտագին համակերպությամբ. և կոմսուհին նրան թույլ սփռեց իր ձեռքերը բռնել ու պահել ձեռքերի մեջ: Օլիվիին ծունկի էր եկել և դառանցող մարդու հայացքով նայելով կոմսուհուն, նրան աչերսում էր տառապանք չպատճառել իրեն: Ինչպիսի՞ տառապանք: Կոմսուհին չէր հասկանում և չէր փորձում հասկանալ, անզգայանալով Օլիվիին կրած դժնդակ վշտին ի տես. իսկ այդ վիշտը գրեթե երջանկություն էր: Հանկարծ կոմսուհին արցունքներ տեսավ Օլիվիին աչքերում և այնպես հուզվեց, որ «Օ» բացականց և պատրաստ էր համբուրելու նրան, ինչպես համբուրում են արտասովոր երեխաներին: Օլիվիին մեղմ ձայնով կրկնում էր՝ «Լսեցեք, լսեցեք, ես շատ եմ տանջվում», և հանկարծ այդ վշտից ու այդ արցունքներից ազդված, կոմսուհին հեծկտաց, ջղազարվեց, զգալով, որ իր զոզացող բազուկները պատրաստ են բացվելու:

Երբ հանկարծ Օլիվիին կոմսուհուն գրկից և սուրճանքով համբուրեց նրա շրթները, կոմսուհին ուղեց ճշալ, կախել, հետ մղել Օլիվիին, բայց իսկույն հասկացավ, որ ինքը կորած է, որովհետև դիմադրելով՝ տեղի էր տալիս, պաշտպանվելով՝ անձնատուր էր լինում, և «ոչ, ոչ, չեմ ուզում» գոչելով՝ փարվում էր նրան:

Կոմսուհին տակնուվրա եղավ և դեմքը ձեռքերով ծածկեց, ապա ընդոտս վեր թռավ, վերցրեց գորգի վրա ընկած իր գրիտարիչը, գրեց զլիտի ու դուրս վազեց, ի հեճուկս աղերսանքներին Օլիվիին, որ բռնել էր նրա շրջազգեստից:

Հենց որ կոմսուհին փողոցում գտնվեց, ուղեց նստել մալթի ելքին, այնքան ջախջախված էր զգում, այնքան նրա սրունքները կթոտում էին: Մոտով մի կառք էր անցնում. նա կանչեց այն և ասաց կառապանին. «Հանդարտ գնացեք, ինձ տարեք ո՛ւր որ ուզում եք»: Նա նետվեց կառքի մեջ, փակեց

գոնակը, կուչ եկավ խորքում, իրեն միայնակ զգալով բարձրացված ապակիների ետև, միայնակ՝ մտախոհելու համար:

Սկզբի մի քանի րոպեների ընթացքում նրա ուշքը կլանել էին միայն անիվների աղմուկն ու կառքի ցնցումները: Դատարկ, ոչինչ չտեսնող աչքերով նա նայում էր տներին, ոտքով գնացողներին, կառագնացներին, հանրակառքերին. նա ոչ մի բանի մասին չէր մտածում, ասես ուզում էր դադար առնել, շունչ առնել նախքան տեղի ունեցածի վրա խորհրդածելու սիրտ անկել:

Սակայն կոմսուհին կորովամիտ էր, ամենևին ոչ մտավախկոտ, և նա ասաց յուրովի. «Ահա ես խորտակված կին եմ»: Եվ մի քանի րոպե մնաց այդ զգացողության տիրապետության տակ, անդարձանելի դժբախտության ստուգություն մեջ, սարսափի մեջ, ինչպես այն մարդը, որ կտուրից ընկել է և դեռ չի շարժվում, ենթադրելով որ ոտները ջարդվել են և վախենալով հաստատել այդ:

Բայց փոխանակ ընկճվելու տվայտանքից, որ նա սպասում էր և որից վախենում էր, նրա սիրտը, դուրս գալով այդ մտանգավոր փորձանքից, մնացել էր հանգիստ ու անայլալու: Նա դանդաղ, հանդարտ էր բարձրում այն անկումից հետո, որ ծանրացել էր նրա հոգու վրա և թվում էր, թե սիրտը չէր մասնակցում նրա հոգու խռովքին:

Բարձր ձայնով, ասես ուզելով ինքն իրեն լսել ու համոզել, կոմսուհին կրկնում էր. «Ահա ես խորտակված կին եմ»: Բայց նրա մարմինը ոչ մի տանջալի արձագանքով չպատասխանեց խղճի այդ դանդալին:

Որոշ ժամանակ նա անձնատուր եղավ ճոճվող կառքի որորմանը, առայժմ չուզելով մտածել ստեղծված դժնդակ դրություն մասին: Ոչ, նա չէր տանջվում: Նա վախենում էր մտածել, ահա բոլորը, վախենում էր դիտակցել, հասկանալ, խորհրդածել. ընդհակառակը, անթափանցելի խորքերում այն խորհրդավոր հոգեվիճակի, որ մեր մեջ ստեղծվում է մեր հակումների ու մեր կամքի անզաղորում պայքարի ազդեցության տակ, նա, ինչպես թվում էր նրան, մի գարմանալի հանգստություն էր զգում:

Այդ տարօրինակ անխռովությունից մոտ կես ժամ անց

հասկանալով, վերջապես, որ ցանկացած հուսահատությունը չի գալիս, նա իր վրայից թոթափեց այդ թմբիրը և շնչազարմանալի է, ես գրեթե վշտացած չեմ»:

Այն ժամանակ նա սկսեց մեղադրել իրեն: Նրա մեջ բարկություն բարձրացավ սեփական կարություն և թուլության դեմ: Ինչպե՞ս նա չէր նախատեսել այդ: Ինչպե՞ս չէր հասկացել, որ այդ պայքարի ժամը պետք է դար, և այդ մարզն իրեն այնքան դուր կգա, որ կարող է իրեն բարոյազանցության հասցնել, և որ կրթի շունչը ամենամաքուր սրտերում կրկնմանման է քամու թափին, որ ավելում-տանում է կամքը:

Բայց երբ կոմսուհին խտորեն մեղադրեց ու հանդիմանեց իրեն, սարսափով մտածեց, թե ինչ է լինելու այսուհետև:

Իր առաջին ծրագրերը եղավ խզել հարաբերությունները նկարչի հետ և այլևս չտեսնել նրան:

Բայց հազիվ էր այս որոշումն ընդունել, երբ խնդրեց բաղամաթիվ ստարկությունների մեջտեղ կլան այդ որոշման դեմ:

Ինչպե՞ս պիտի բացատրեր այդ խոշումը: Ի՞նչ պիտի ասեր իր ամուսնուն: Մի՞թե չէին սկսի փսփսալ, կոտորելով ճշմարտությունը, մի՞թե հետո դա չէր տարածվի ամենուրեք:

Ավելի լավ չէ՞ր, պատշաճությունները պահելու համար, Օլիվիե Բերտեների առջև անտարբերության ու մոռացության երկերեսանի կոմեդիա խաղալ, նրան ցույց տալ, որ ինքը իր հիշողությունից ու կյանքից ջնջել է այդ բոլակը:

Բայց կոմսուհին կկարողանա՞ր այդ անել: Քաջություն կունենա՞ր ձեռքնելու, որ ինքը իրքե՛թե ոչինչ չի հիշում և ասելու «Ի՞նչ էք ուզում ինձանից», զայրագին զարմանքով նայելով այն տղամարդուն, որի հանկարծական ու բիրտ պոռթկումը ինքը, հերավի, բուսանել էր:

Կոմսուհին երկար խորհեց և այնուամենայնիվ հանգեց այդ նույն որոշմանը, քանի որ ուրիշ ոչ մի լուծում հնարավոր չէր թվում իրեն:

Նա վաղը առավոտ համարձակությամբ կղնար Օլիվիեի մոտ և անմիջապես նրան կհասկացներ, թե ինքը ինչ է ուզում ու պահանջում նրանից: Անհրաժեշտ էր, որ ոչ մի խոսք, ոչ մի ակնարկ, ոչ մի նայվածք ամենեկին չհիշեցներ նրան այդ ամոթալի դեպքը:

Օլիվիեն նույնպես կտանջվեր, բայց հետո, իբրև պարկեշտ ու բարեկիրթ մարդ, կհամաձայններ, իհարկե, կոմսուհու հետ և ապագայում նրա հետ կլիներ այնպես, ինչպես եղել էր մինչև հիմա:

Հենց որ ընդունեց այդ նոր որոշումը, կոմսուհին կառապանին տվեց իր հասցեն և խորապես վհատ վերադարձավ տուն, ուզելով միայն պտուկել, ոչ ոքի շտեմնել, քնել, մոռանալ: Փակվելով իր սենյակում, նա մինչև ճաշի ժամը բնդարձ մացած ընկողմանեց բազմոցի վրա, շուգելով այլևս իրեն պարզեցնել վտանգներով հղի այդ մտքով:

Ճիշտ ժամին նա ցած իջավ, իր վրա զարմանալով, որ այնպես հանդիստ է և սովորական դեմքով սպասում է ամուսնուն: Ամուսինը երևաց, աղբյան գրկած բազուկների մեջ, կոմսուհին սեղմեց ամուսնու ձեռքը և համբուրեց երեսխայիմ առանց ներքին տագնապն զգացնելու:

Պարոն դը Գիլոտան կնոջը հարցրեց, թե ինչ էր անում: Կինը անտարբերությամբ պատասխանեց, որ նկարվում էր ինչպես բոլոր այդ օրերին:

— Նվ նկարը լա՞վ է դուրս գալիս, — հարցրեց կոմսուհու

— Շատ հաջող:

Կոմսուհու, որ ճաշի ժամանակ սիրում էր իր գործերի մասին խոսել, սկսեց պատմել պալատի նիստերի և սննդամթերքների կեղծման վերաբերյալ օրինագծի շուրջը վիճաբանությունների մասին:

Այս շաղակրատանքը, որ կոմսուհին սովորաբար հեշտ էր տանում, նրան զրգոեց, և նա սկսեց ուշադիր նայել այդ գուհիկ ու ճամարտակ մարդուն, որը հետաքրքրվում էր նման բաներով. բայց կոմսուհին ժպտում էր լսում, սիրալիք, նույնիսկ սովորականից այելի սիրալիք պատասխանում և շատ զիջողամտությամբ վերաբերվում նրա տափակաբանություններին: Նայելով նրան՝ կոմսուհին մտածում էր. «Ես խաբեցի նրան: Նա իմ ամուսինն է, և ես խաբեցի նրան: Մի՞թե դա տարօրինակ չէ: Էլ ոչինչ չի կարող խանգարել դրան, ոչինչ չի կարող ջնջել այդ: Ես փակեցի աչքերս: Մի քանի վայրկյանում, ընդամենը մի քանի վայրկյանում ես անձնատուր եղա մի տղամարդու համբույրներին, և ես հիմա այլևս պարկեշտ

կին շեմ: Իմ կյանքում մի քանի վայրկյան, մի քանի անշնչելի վայրկյան ինձ հասցրին այս անդամանելի արարքին, այնքան ծանր, այնքան կարճատև, կնոջ համար ամենամոթալի արարքին... և ես ամենևին հուսահատություն չեմ գգում: Եթե այդ հրեկ ինձ ասելին, ես չէի հավատա: Եթե ինձ պընդեին, ես իսկույն կմտածեի ահավոր խղճի խայթերի մասին, որոնք այսօր կտանջեին ինձ, իսկ ես խղճի խայթեր չեմ զղում, դրեթե չեմ զգում:

Պարոն զր Գիլոուան ճաշից հետո դուրս եկավ տնից, ինչպես անում էր գրեթե ամեն օր:

Այն ժամանակ տիկին զր Գիլոուան աղջկան առավ ծընկների վրա և, համբուրելով նրան, արտասովեց. նա արտասովեց անկեղծ արտասուքով, խղճի արտասուքով, բայց ոչ սրտի արտասուքով:

Գիշերը նա ամենևին չքնեց:

Ննջասենյակի մթության մեջ նա ավելի սաստիկ տանջվեց այն կարծիքչալ վտանգներից, որ նկարչի վարքը կարող էր ստեղծել իր համար. նա վախենում էր վաղվա հանդիպման և նրա հետ երես առ երես խոսելու մտքից:

Կանուխ վեր կենալով, տիկին զր Գիլոուան ամբողջ առավոտյան ընկողմանեց բազկաթոռի վրա, փորձելով գուշակել, թե ինքը ինչից պետք է զգուշանա, ինչպես պետք է պատասխանի, ջանալով նախապատրաստվել ամեն տեսակ անակնկալների:

Նա տնից վաղ դուրս եկավ, որպեսզի դեռ մտախոհի ճանապարհին:

Օլիվիեն ամենևին չէր սպասում կոմսուհուն և հրեկվանից իրեն հարց էր տալիս, թե ինքը հիմա ինչպես պետք է վարվեր նրա հետ:

Կոմսուհու մեկնումից հետո, այդ փախուստից հետո, որին Օլիվիեն չէր համարձակվել ընդդիմանալ, վերջինս մնացել էր մենակ, և դեռ երկար ժամանակ նրա ականջների մեջ հընչում էին կոմսուհու քայլերի ձայնը, շրջագգեստի շրջունը և ուժգնորեն փակված դռան թխկոցը:

Օլիվիեն ոտքի վրա էր, համակված ջերմ, խոք, եռուն ցընծուխամբու: Նա տիրել էր կոմսուհուն: Կոմսուհին պատկանում

էր իրեն: Մի՞թե դա հնարավոր էր: Այդ անսպասելի հաղթանակից հետո Օլիվիեն հիմա վայելում էր այն և, որպեսզի ավելի լավ ըմբռնի այդ հաղթանակը, նստեց, գրեթե պառկեց բազմոցի վրա, որի վրա տիրել էր կոմսուհուն:

Օլիվիեն այդպես երկար մնաց, կլանված այն մտքով, որ կոմսուհին իր սիրուհին է, որ իրենց միջև, իր և այդ կնոջ միջև, որին ինքն այնքան տենչացել էր, մի քանի բուսեում ստեղծվել էր խորհրդավոր մի կապ, որ անտեսանելիորեն միացնում է երկու էակներին: Տակավին դողացող իր մարմնի մեջ նա պահում էր սուր հիշողությունն այն թուուցիկ վայրկյանի, երբ նրանց շրթները հանդիպել էին, նրանց մարմինները միացել, միախառնվել էին և միասին թրթում էին կյանքի մեծ թրթիւտով:

Այդ մտքով սնվելու համար Օլիվիեն այդ երեկո դուրս շեկավ տնից և կանուխ պառկեց, երջանկությունից համակ թրթում:

Առավոտյան, հազիվ զարթնած, նա իրեն հարց տվեց. «Ի՞նչ պետք է անեմ հիմա»: Ինչ-որ դերասանուհու կամ թեթևաբարո կնոջ նա կարող էր ծաղիկներ կամ գուհարներ ուղարկել, բայց այս նոր կացության առջև նա տանջվում էր վարանումից:

Անշուշտ պետք է նրան գրեր... բայց ի՞նչ: Օլիվիեն քսան նամակ սևագրեց, խազեց, շնչեց, նորից գրեց, բայց դրանք բոլորը վիրավորական, դարշելի, ծիծաղելի թվացին իրեն:

Նա կկամենար նուրբ խոսքերով արտահայտել իր հոգու երախտագիտությունը, խուլական սիրո սլացքները, անհուն նվիրվածության խոստումները. բայց այդ կրքոտ ղզացումները իրենց բոլոր երանդներով հաղորդելու համար նա ոչինչ չէր գտնում, բացի մաշված խոսքերից, տափակ, կոպիտ ու տղայական արտահայտություններից:

Այն ժամանակ Օլիվիեն հրաժարվեց գրելու մտքից և որոշեց զնալ կոմսուհուն տեսնելու, հենց որ անցներ նկարելու ժամանակը. նա վստահ էր, որ կոմսուհին չէր գա:

Փակվելով արվեստանոցում, Օլիվիեն ոգեշնչվեց նկարի առջև. նրա շրթներն այրվում էին. նա ուզում էր համբուրել կտավը, որի վրա ինչ-որ բան էր մնացել կոմսուհուց, և նա

ամեն բոլոր պատուհանից նայում էր փողոցի վրա: Երա սիրու-
տը բարբախում էր հեռվից երևացող կանացի շրջազգեստներից:
Քսան անգամ Օլիվիենին թվաց, որ դա նա է, իսկ երբ
կինը անցնում-գնում էր, նա մի բոլոր նստում էր, հուսախա-
բութությունից ընկճված:

Հանկարծ Օլիվիենն տեսավ կոմսուհուն. նա շճավատաց իր
աչքերին, բռնեց երկդիտակը, ճանաչեց նրան, և, սաստիկ
հուզումով համակված, նստեց ու սպասեց:

Երբ կոմսուհին ներս մտավ, Օլիվիենն նետվեց նրա ծրնկ-
ներից և ուզեց բռնել նրա ձեռքերը. բայց կոմսուհին արագ
եւ քաշեց դրանք: Օլիվիենն կոմսուհու ոտների մոտ էր մնում
և վշտահար նայում նրան, իսկ կոմսուհին բարձրամտորեն
սասաց.

— Ի՞նչ եք անում, պարոն: Ես չեմ հասկանում այդ վար-
քագիծը:

Օլիվիենն թոթովեց.

— Օ, տիկին, աղերսում եմ ձեզ...

Կոմսուհին խստորեն ընդմիջեց.

— Վեր կացեք, դուք ծիծաղելի եք:

Օլիվիենն, շվարած, վեր կացավ ու շշնջաց.

— Ի՞նչ է պատահել ձեզ: Ինձ հետ այդպես մի վերաբեր-
վեք, ես ձեզ սիրում եմ...

Այն ժամանակ կոմսուհին մի քանի արագ ու շուր խոսքե-
րով նրան հայտնեց իր կամքը.

— Չեմ հասկանում, թե ինչ եք ուզում ասել: Ինձ մի խո-
սեք ձեր սիրո մասին, թե ոչ ես կգնամ այս արվեստանոցից
և երբեք չեմ վերադառնա: Եթե դուք թեկուզ մի անգամ մո-
ռանաք, որ միայն այդ պայմանով ես կգտնվեմ այստեղ: դուք
ինձ այլևս չեք տեսնի:

Օլիվիենն նայում էր նրան, հուսարեկված այդ խստութու-
նից, որ չէր նախատեսում. ապա նա հասկացավ ու շշնջաց.

— Կհնազանդվեմ, տիկին:

Կոմսուհին պատասխանեց.

— Շատ լավ, ես այդ սպասում էի ձեզանից: Հիմա աչ-
խատեցեք. դուք շատ ձգձգեցիք ձեր գործը:

Օլիվիեն Բերտենը ներկայանակն առավ ու սկսեց նկարել:

բայց նրա ձեռքը դողում էր, մթագնած աչքերը ոչինչ չէին
տեսնում, նա ուզում էր արտասվել, այնքան սիրտը կոտոր-
ված էր:

Նա փորձեց խոսել կոմսուհու հետ. կոմսուհին հագիվ էր
պատասխանում: Երբ Օլիվիենն փորձեց մի հաճոյախոսութուն
անել նրա դեմքի գույնի առիթով, կոմսուհին նրա խոսքը կրտ-
րեց այնպիսի խիստ տոնով, որ Օլիվիենն հանկարծ լցվեց այն
բարկությունով, որը սիրահարվածների մոտ սերը վերածում
է ատելության: Օլիվիենն ամբողջ հոգով ու մարմնով նյարդա-
լին ուժեղ ցնցում զգաց և իսկույն, առանց անցումների, ատեց
կոմսուհուն: Այո, այո, այդպես է կինը ընդհանրապես: Նա
նման էր ուրիշ կանանց: Ինչպե՞ս չէ: Նա կեղծ էր, փոփոխա-
միտ, փոքրոգի, ինչպես բոլոր կանայք: Նա իրեն գրավել, հրա-
պուրել էր աղիճի խորամանկություններով, ջանալով իրեն
զծվացնել և հետո ոչինչ շտալ, գրգռել և հետո մերժել, իր
նկատմամբ գործադրելով ձևերը ստոր պշուհիների, որոնք
ասես միշտ պատրաստ են մերկանալու, քանի նրանց պատ-
հասով փողոցային շան նման դարձած տղամարդը չի սկսեց
հեռվի վրայ:

Վերջ ի վերջո ավելի վատ կոմսուհու համար. Օլիվիենն տի-
րել էր նրան, գրավել էր նրան: Կոմսուհին կարող է իր մար-
մինը սպունգով մաքրել և իրեն ժպրհությամբ պատասխանել:
Նա ոչինչ չի ջնջի, իսկ ինքը կմոռանա նրան: Արդարև Օլիվիենն
մեծ հիմարություն արած կլինեիր, եթե կապվեր այնպիսի մի
տարփուհու հետ. որը սիրուն կնոջ քմահաճ ատամներով
կկրծեր իր արվեստագետի կյանքը:

Օլիվիենն ուզում էր շվացնել, ինչպես անում էր իր բնա-
տիպերի առջև, բայց զգալով, որ իր զղազրգոթությունն աճում
է և վախենալով, որ որևէ հիմարություն կանի, նա կարճեց
նկարելու պահը՝ մի ժամադրություն ունենալու պատրվակով:
Հրաժեշտ տալով միմյանց, նրանք անշուշտ իրենց զգացիմ
միմյանցից ավելի հեռու, քան այն օրը, երբ նրանք առաջին
անգամ հանգիստից զբառհի դը Մորտմենի մոտ:

Հինց որ կոմսուհին մեկնեց, Օլիվիենն զխարկն ու վերար-
կուն առավ ու դուրս եկավ: Ճուրտ արևը թեթևակի մշուշով

պատած կապույտ երկնքից քաղաքի վրա նետել էր դժգույն,
խարուսիկ ու տխուր ցուլքեր:

Օլիվիեն որոշ ժամանակ քայլեց արագ ու գրգռված քայլ-
վածքով, անցորդներին հրելով՝ շշեղվելու համար ուղղու-
թյունից, և կոմսուհու զեմ իր կատաղությունը հետզհետե
վերածվեց կսկծանքի ու ափսոսանքի: Յուրովի կրկնելով բու-
լոր մեղադրանքները կոմսուհու հասցի-ին, Օլիվիեն՝ փողոցով
անցնող որոշ կանանց նայելով՝ հիշեց, թե ինչպես գեղեցիկ
ու հրապուրիչ էր նա: Շատ տղամարդկանց նման, որոնք եր-
բեք չեն խոստովանում այդ, Օլիվիեն միշտ սպասում էր ան-
հնարին հանդիպում, հազվագյուտ, բացառիկ, պոետական ու
կրթոտ սեր, որի մասին երազը սավառնում է մեր սրտերի
վրա: Մի՞թե նա չէր մոտեցել գտնելու այդ սերը: Մի՞թե կոմ-
սուհին այն կինը չէր, որ կարող էր իրեն տալ գրեթե անհնա-
րին այդ եթջանկությունը: Հապա ինչո՞ւ ոչ մի բան չի իրա-
կանանում: Հապա ինչո՞ւ մարդ չի կարողանում բռնել այն,
ինչին հետապնդում է, կամ բռնում է միայն խղճուկ փշրանք-
ներ: որոնք ավելի տանջալի են դարձնում հուսախաբություն-
ների հետապնդումը:

Օլիվիեն արզեն բարկանում էր ոչ թե կոմսուհու զեմ, այլ
նույն-ինքն կյանքի զեմ: Հիմա, որ խորհրդածում էր, էլ ին-
չո՞ւ բարկանար կոմսուհու զեմ: Փաստորեն ինչի՞ մեջ պետք
է մեղադրեր նրան. այն բանի մեջ, որ իր հետ եղել էր սիրա-
լի՞ր, բարի՞, քաղաքավարի՞: Մինչդեռ նա իրեն կարող էր
մեղադրել, որ ինքը վարվել էր ինչպես մի անպիտան մարդ:

Օլիվիեն տուն վերադարձավ բուրբուլին տխուր: Նա կուզե-
նար ներողութուն խնդրել կոմսուհուց, նրան նվիրաբերել իր
կյանքը, նրան մոռանալ տալ պատահածը, և ցանաց մի բան
մտածել, որպեսզի կոմսուհուն հասկացնի, որ ինքը այսուհետև
մինչև մահ հլությամբ կկատարի նրա բոլոր ցանկություն-
ները:

Հետևյալ օրը կոմսուհին եկավ աղչկա ուղեկցությամբ. նա
ներկայացավ այնքան տխուր ժպիտով ու վշտահար զիմքով,
որ այդ հեք կապույտ աչքերի մեջ, որոնք այնքան զվարթ էին
մինչև հիմա, նկարիչը տեսավ այդ կանացի սրտի ամբողջ
տվայտանքը, ամբողջ մորմոքումը, բոլոր խղճի խայթերը:

Կարեկցությամբ համակված և նրան ամեն ինչ մոռանալ տա-
լու ցանկությամբ տոգորված, Օլիվիեն սկսեց նրա հետ վե-
րաբերվել փափկանկատ վերապահությամբ և շատ նուրբ
պատրաստակամությամբ: Կոմսուհին դրան պատասխանում էր
հեղությամբ, բարությամբ, տանջահար կնոջ խոնջաբեկ ու
հուսարեկ արտահայտությամբ:

Եվ Օլիվիեն նրան նայելով և նորից համակվելով նրան սի-
րելու և սիրվելու խղճ ցանկությամբ, լնքն իրեն հարցնում էր,
թե ինչպե՞ս նա չէր սրգոզել: Ինչպե՞ս կարող էր նորից գալ
իր մոտ, իրեն լսել, իրեն պատասխանել՝ իրենց միջև տեղի
ունեցածի դառն հիշողության տակ:

Քայց եթե կոմսուհին կարող էր նորից տեսնվել Օլիվիեի
հետ, լսել նրա ձայնը, եթե Օլիվիեի ներկայությամբ կարող
էր հաշտվել այն միակ մտքի հետ, որ, անկասկած, չի թողնի
նրան, նշանակում է այդ միտքը նրան անհանդուրժելի ու ա-
տելի չէր դարձել: Երբ կինը ատում է իրեն բռնությամբ տիրած
տղամարդուն, նա չի կարող այդ տղամարդու՝ առջև գտնվել,
առանց իր ատելությունը պոսթկալու: Քայց նա չի կարող և
անտարբեր մնալ այդ տղամարդու նկատմամբ: Նա, իհարկե,
կա՛մ կատի այդ տղամարդուն, կա՛մ կնեբի: Երբ նա ներում
է, ապա նա շատ հեռու չէ սիրելուց:

Դանդաղորեն նկարելով հանգեթձ, Օլիվիեն մտածում ու
ընտրում էր մանր, ստույգ, հստակ ու համոզիչ փաստարկ-
ներ. նա իրեն պայծառատես, ուժեղ և այսուհետև դրության
տեր էր զգում:

Նա միայն պետք է լիներ զգույշ, համբերատար, անձնվեր,
և շուտով կոմսուհին նորից կպատկաներ իրեն:

Նա կարողացավ սպասել: Կոմսուհուն հանգստացնելու ու
նորից տիրելու համար Օլիվիեն իր հերթին դիմեց խորաման-
կությունների, սիրային զգացումները բողբոջեց առերևույթ
զղջման տակ, նրա նկատմամբ ցուցաբերեց վարանոտ ուշա-
դրություն և բնդունեց անտարբեր տեսք: Եթե Օլիվիեն վստահ
էր մոտալուտ երջանկության նկատմամբ, ի՞նչ փուլի՞ այդ
երջանկությունը մի քիչ վաղ՝ կհասնե՞ր, թե ուշ: Օլիվիեն
նույնիսկ արտասովոր ու նուրբ բավականություն էր զգում
չշտապելու, նրան չհետամտելու մեջ. և յուրովի ասում

էր. «Նա վախենում է», տեսնելով որ նա միշտ գալիս է երե-
խայի հետ:

Օլիվիենն զգում էր, որ իրենց միջև դանդաղորեն տեղի է
ունենում մերձեցում, որ կոմսուհու հայացքների մեջ իրևում է
անսովոր, լարված, տանջալիորեն հեղ ինչ-որ բան, պայթարող
հոգու, թուլացող կամքի այն կոշը՝ որ կարծես ասում է. «Թո՛նի
տիրացիր ինձ»:

Որոշ ժամանակ անց, Օլիվիենի զսպվածութունից հանգըս-
տացած, կոմսուհին նորից սկսեց մենակ զալւ Այն ժամանակ
Օլիվիենն սկսեց նրա հետ վերաբերվել իբրև բարեկամի, իբրև
ընկերոջ, և նրան, ինչպես եղբոր, պատմեց իր կյանքի, իր
ծրագրերի, իր արվեստի մասին:

Վերաբերմունքի այդ պարզությամբ հմայված, կոմսու-
հին սիրով ստանձնեց խորհրդականի դերը, շոյված այն մըտ-
քից, որ Օլիվիենն իրեն առանձնացնում էր ուրիշ կանանցից և
համոզված, որ նրա տաղանդը շահելու էր հոգեկան այս մեր-
ձակցության մեջ: Բայց Օլիվիենն շարունակ կոմսուհու հե-
խորհրդակցելով և նրա նկատմամբ ակնածանք ցուցաբերե-
լով, բնականաբար նրան զրգեց խորհրդականուհու դերից
անցնել ներշնչող քրմուհու դերին: Այսպիսով կոմսուհին ուրա-
խացավ, որ իր ազդեցությունը տարածվում էր մեծ մարդու
վրա և զրեթև համաձայնեց, որ նա, իբրև արվեստագետ, սիրեր
իրեն, եթե ինքն էր ներշնչում նրա ստեղծագործությունը:

Մի օր երեկոյան, նշանավոր նկարիչների սիրուհիների մա-
սին երկար զրուցելուց հետո, կոմսուհին աննկատելիորեն
գտնվեց Օլիվիենի բազուկների մեջ: Այս անգամ կոմսուհին
չփորձեց գուրս պրծնել և փոխադարձեց նրա համբույրները:

Կոմսուհին այլևս խղճի խայթ չէր զգում, այլ զգում էր անկ-
ման շփոթ զգացում և խուտափելու համար բանականության
մեղադրանքներից, հավատաց ինչ-որ ճակատագրականու-
թյան: Կուսական սրտով ու դատարկ հոգով ձգվիլով դեպի
Օլիվիենն և աստիճանաբար հեթարկվելով նրա չափայանը-
ների, կոմսուհին տակավ առ տակավ կապվեց նրան, ինչպես
կապվում են առաջին անգամ սիրող նրբազգաց կանայք:

Իսկ Օլիվիենն զգայական ու պոետական սիրո սուր նուպա
ունեցա՞վ: Նրբեմն նրան թվում էր, որ ինքը երկիրք է թո՛ւ և,

Վտրիքը պարզելով, բազուկների մեջ սեղմում էր թևավոր ու
փառավոր երազը, որ մշտապես սավառնում է մեր հույսերի
վրա:

Նա ուվարտել էր կոմսուհու նկարը, անտարակույս լավա-
յունը իր բոլոր նկարածներից, որովհետև կարողացել էր
տեսնել ու վերարտադրել այն անարտահայտելին, որ նկարիչը
գրեթե երբեք ի վիճակի չէ երևան հանել: ցուլացումը, խոր-
հուրդը, հոգու այն պատկերը, որ գրեթե անորսալի է դեմքի
վրա:

Անցան ամիսներ, ապա տարիներ, որոնք հաջիվ թուլաց-
րին այն կապը, որ կոմսուհի դը Գիլլոուային ու նկարիչ Օլիվիեն
Բերտենին միացնում էր միմյանց: Նկարիչ մոտ արդեն շկար
սկզբնական թափը, այլ մնացել էր միայն հանդարտ ու խոր
մի զգացում, մի տեսակ սիրային բարեկամություն, որին նա
սովորել էր:

Կոմսուհու մոտ, ընդհակառակը, անընդհատ աճում էր կըր-
րոտ, համառ խանդաղատանքը, ինչպիսին լինում է որոշ կա-
նանց մոտ, որոնք ամբողջովին ու ընդմիշտ նվիրվում են մի
տղամարդու: Այնպես ազնիվ և ուղղամիտ արտամուսնություն
մեջ, ինչպես նրանք կարող էին լինել ամուսնություն մեջ, այդ
կանայք իրենց նվիրում են միակ մի սիրո, որից ոչինչ նրանց
չի հեռացնի: Նրանք ոչ միայն սիրում են իրենց տարվածուն, այլև
ուզո՞ւմ են սիրել նրան, իրենց աչքերը միշտ պահում
են նրա վրա, և իրենց սիրան այնքան տոգորվում է նրանով,
որ կողմնակի ոչինչ չի կարող մանել այնտեղ: Նրանք իրենց
կյանքը կապում են այնպես վճռականությամբ, ինչպես իր
ձեռքերը կապում է, պատրաստվելով կամուրջից ջուրը նետ-
վել, լողալ իմացող մարդը, որ որոշել է խեղդվել:

Սակայն այն պահից, երբ կոմսուհին իրեն ամբողջովին
նվիրել էր Օլիվիեն Բերտենին, նա սկսեց կասկածել նկարիչ
հոտուտակամության վրա: Չէ որ նկարիչն ոչինչ չէր զըս-
պում, բացի նրա տղամարդու կամքից, քմահաճույթից, վա-
ղանցուկ սիրուց հանդեպ մի կնոջ, որին նա հանդիպել էր պա-
տահաբար, ինչպես արդեն հանդիպել էր այնքան ուրիշ կա-
նանց: Կոմսուհին զգում էր, որ Օլիվիենն ապրելով առանց
պարտականությունների, առանց սովորությունների և առանց

կարգ ու կանոնի, ինչպես բոլոր տղամարդիկ, այնքան քիչ է կապված և այնքան շատ է ենթակա փորձություններին Օլիվիեն գեղեցիկ, նշանավոր, ուշագրավ տղամարդ էր. նրա արագ զարթնող ցանկություններին մատչելի էին բոլոր աշխարհիկ կանայք, որոնց ողջախոհությունը այնքան փխրուն է, և բոլոր կիսաաշխարհիկ կամ կուլիսային կանայք, որոնք իրենց շնորհները շոտլանդիայում են այնպիսի մարդկանց, ինչպիսին նա է: Այդպիսի կանանցից մեկը մի երեկո, ընթրիքից հետո, կարող էր նրան հետևել ու հրապուրել տիրել ու պահել:

Ուստի կոմսուհին ապրում էր Օլիվիենի կորցնելու մշտական վախի մեջ, ուշադիր հետևում էր նրա արարքներին ու արամազրույթուններին, հուզվելով մի բառից, անհանգստություն զգալով, հենց որ նա հիանում էր որևէ կնոջով, գովում էր ինչ-որ գեմքի հրապույրը կամ մարմնի բարեկամությունը: Այն բոլորը, ինչ կոմսուհին շփոթեր Օլիվիենի կյանքի մասին, նրան զուգացնում էր, իսկ այն բոլորը, ինչ զիտեր, սարսափեցնում էր: Իրենց չուրաքանչյուր հանդիպման ժամանակ կոմսուհին գգուշովյալ ու հնարամտությամբ զանազան հարցեր էր տալիս Օլիվիենին, որպեսզի նրա կարծիքներն իմանար այն մարդկանց մասին, որոնց հանդիպել էր, այն տների մասին, ուր ճաշել էր, ամենաաննշան սոպավորությունները, որ կազմել էր: Հենց որ կոմսուհին կոսկածում էր որևէ մեկի հնարավոր ազդեցության մասին, զարմանալի վարպետությամբ ու բազմաթիվ հնարքներով պայքարում էր դրա դեմ:

Օ՛, հաճախ նա նախազգում էր այն թեթև, կարճատև խարզավանքները, որոնք ժամանակ առ ժամանակ սկսվում են ու տևում մեկ կամ երկու շաբաթ չուրաքանչյուր երեկոյի արվեստագետի կյանքում:

Նախքան Օլիվիենի մեջ մի նոր ցանկություն զարթնելը, կոմսուհին անգիտակցաբար զգում էր վտանգը այն տոնական արտահայտության շնորհիվ, որ երևում է սիրո երազով զրզրված տղամարդու աչքերի մեջ կամ դեմքին:

Այն ժամանակ կոմսուհին սկսում էր տանջվել, և նրա քուներ հաճախ խանգարվում էր մտալիտող կասկածներով: Օլիվիենին հանկարծակիի բերելու համար, առանց նախազգուշացման գնում էր նրա մոտ, միամիտ թվացող հարցեր էր տա-

լիս, քննում էր նրա սիրտը, լսում էր նրա միտքը, ինչպես քննում ու լսում են հիվանդին՝ թաքնված հիվանդությունը ճանաչելու համար:

Եվ հենց որ մենակ էր մնում, սկսում էր արտասվել, վրստահ լինելով, որ այս անգամ Օլիվիենին կխլեն իր ձեռքից, կզոգանան այդ սերը, որին այնքան պինդ էր կպել, որովհետև ամենայն հոժարությամբ նրա մեջ էր դրել իր խանդաղատանքի ամբողջ ուժը, իր ամբողջ հույսերն ու ամբողջ երազները:

Սակայն, երբ այդ կարճատև հեռացումներից հետո, Օլիվիեն նորից էր վերադառնում նրա մոտ, երբ նա նորից էր վերցնում, նորից էր տիրում Օլիվիենին, ինչպես կորսված ու գտնված մի բան, այնպիսի լուռ ու խոր երջանկություն էր զգում, որ երբեմն, եկեղեցու մոտով անցնելիս, ներս էր նետվում՝ ասածուն շնորհակալություն հայտնելու համար:

Բոլոր կանանցից ավելի Օլիվիենին դուր գալու և նրանցից նրան պահելու մշտական մտահոգությունը կոմսուհու կյանքը վերածել էր անդադրում պայքարի. նա անընդհատ պայքարում էր Օլիվիենի համար իր նաղանքով, պշրանքով, գեղեցկությամբ, վայելչությամբ: Նա ուզում էր, որ ամեն տեղ, ուր որ Օլիվիեն կարող էր լսել իր մասին, զովեին իր հրապույրը իր ձաշակը, իր միտքը, իր արդուզարգը: Օլիվիենի համար նա ուզում էր դուր գալ ուրիշներին և հրապուրել նրանց, որպեսզի Օլիվիեն իրենով հպարտանար ու խանդեր: Եվ ամեն անգամ, երբ զուշակում էր Օլիվիենի խանդը, նրան ստիպելով մի քիչ տանջվել, նրան ընձեռում էր մի հաղթանակ, որ զրգուելով երս սնափառությունը, կենդանացնում էր նրա սերը:

Ապա հասկանալով, որ տղամարդը միշտ կարող է հասարակության մեջ հանդիպել այնպիսի կնոջ, որի ֆիզիկական հմայրք ավելի ուժեղ է՝ նորության պատճառով, կոմսուհին դիմեց ուրիշ միջոցների. շոգոթոթեց ու երես տվեց Օլիվիենին:

Նա Օլիվիենին մշտապես զովասանքներ շոտլանդիացի, շոգոմությունը օրորեց ու հարգանքով շրջապատեց, որպեսզի Օլիվիեն ուրիշ ամեն տեղ մի քիչ սառչ և նույնիսկ թերի բարեկամություն ու ընդունելություն գտնի, որպեսզի նա վերջ ի վերջո

նկատի, որ եթե ուրիշներ սիրում են իրեն, ապա ոչ մի ուրիշ կին իրեն չի հասկանում այնպես, ինչպես ինքը:

Իր տունը, իր երկու հյուրասենյակները, ուր Օլիվիեն շատ հաճախ էր երևում, կոմսուհին վերածեց մի այնպիսի անկյան, ուր նկարչին քաշում էր թե՛ իր արվեստագետի հպարտությունը և թե՛ տղամարդու սիրտը, Փարիզի մի այնպիսի անկյան, ուր նկարիչը հաճույքով էր գալիս, որովհետև այդտեղ նա կարող էր միաժամանակ գոհացնել իր բոլոր ցանկությունները:

Կոմսուհին ոչ միայն ուսումնասիրեց Օլիվիեի ճաշակները, որպեսզի, գոհացնելով զրանք իր տանը, նրա մոտ ստեղծեր այնփոխարինելի բավականության զգացում, այլև կարողացավ նրա մեջ զարթեցնել նոր ճաշակներ, ամեն տեսակ նյութական ու հոգեկան հաճույքների հակումներ, խնամատածություն, գորովանքի, պաշտումի, բնական սովորությունների: Նա ջանաց Օլիվիեի տեսողությունը գոհացնել վայելչագեղություններ, հատառությունը՝ անուշահոտություններով, լսողությունը՝ հաճույքատուություններով, ճաշակելիքը՝ համադամներով:

Բայց երբ կոմսուհին այդ եսասեր ու շփացած ամուրիի հոգու և մարմնի մեջ բազմաթիվ մանր բուսակալական պահանջներ դրեց և երբ լավ համոզվեց, որ ոչ մի սիրուհի չի դառնա իր նման հոգածու՝ հետևելու ու սիրաշահելու նկարչին, որպեսզի նրան կաշկանդի կյանքի ամեն տեսակ մանր հաճույքներով, ինքը հանկարծ վախեցավ, տեսնելով, որ նա զզվել է սեփական տնից, որ նա շարունակ գանգատվում է մեծակ ապրելուց և, իր մոտ կարողանալով գալ միայն հասարակության պարտադրած սահմանափակումներով, փորձում է միայնություն վիշտը ամօքել ակումբում և ուրիշ տեղերում. կոմսուհին վախենում էր, որ նա ամուսնության մասին կմտածեր:

Կինում էին օրեր, երբ կոմսուհին այնպես էր մտատանջ վում այս բոլոր անդոհներին, որ պառավություն էր երազում, որպեսզի վերջ գտնի այդ տագնապը և հանգստանա սառած ու հանդարտած գրքովանքի մեջ:

Տարիներն անցան, բայց նրանք չբաժանվեցին: Կոմսուհու կուսած շղթան ամուր էր, նա վերասարքում էր մաշված օղակ:

Երբ Բայց մշտապես մտահոգ՝ նա հետևում էր նկարչի սրբատին, ինչպես հետևում են կառքերով խճողված փողոցով անցնող երևալին, և դեռ մինչև հիմա ամեն օր վախենում էր մի անակնկալ դժբախտությունից, որի սպառնալիքը միշտ կախված է մեր վրա:

Կոմսը, շունենալով ոչ կասկած, ոչ էլ խանդ, բնական էր գտնում իր կնոջ մտերմությունը մի նշանավոր արվեստագետի հետ, որ ամենուրեք ընդունվում էր մեծ պատիվներով: Հաճախակի հանդիպելով, երկու տղամարդիկ վարժվեցին իրար և ի վերջո սիրեցին միմյանց:

II

Երբ Օլիվիե թերտեղ ուրբաթ երեկոյան եկավ իր բարեկամուհու մոտ, ուր հրավիրված էր Աննետ դը Գիլուուայի վերադարձի առթիվ կազմակերպված ճաշկերույթին, նա կուզովիկոս XV-ի ոճով կահավորված փոքր հյուրասենյակում ոչ զքի շղատվ, բացի պարոն դը Մյուզադիեից, որ հենց նոր էր եկել:

Դա մի խելացի ծերունի էր, որ կարող էր դուցե ականավոր մարդ դառնալ և հիմա մխիթարանք չէր գտնում այդպիսին շղանալու համար:

Կայսերական թանգարանների նախկին պահապան, նա հանրապետության օրոք կարողացել էր ձեռք բերել զեղարվեստների տեսչի պաշտոնը, սրբ նրան չէր խանդարել լինելու եվրոպական արխատկրատիայի իշխանների, բոլոր իշխանների, իշխանուհիների ու դքսուհիների բարեկամը և ամեն տեսակ արվեստագետների երզվյալ հովանավորը: Օժտված աշխույժ մտքով, ընդունակ ամեն ինչ նախատեսելու, հեշտ խոսելու ձիրքով, որ նրան թույլ էր տալիս հաճելիորեն ասելու ամենասովորական բաները, մտքի նկունությունը, որի շնորհիվ նա իրեն շատ լավ էր զգում բոլոր միջավայրերում, և զվանագետի նուրբ զգացողությունը, որ նրան հնարավորություն էր տալիս մարդկանց մասին դատելու առաջին հայացքից, նա ամբողջ օրեր, առավոտից մինչև երեկո հյուրասենյ-

յակներում շոսյլում էր իր լուսամիտ ու անօգուտ պերճախոսութիւնը:

Ամեն ինչի վարպետ, նա ամեն ինչի մասին խոսում էր բանիմաց մարդու տեսքով և հանրամատչելի դարձնողի պարզութեամբ, որի համար նրան շատ էին գնահատում բարձր խափի կանաչք, որոնց համար նա ծառայում էր իրրև շարժուն հանրագիտարան: Արգարև, նա շատ բան գիտեր, թեև անհրաժեշտ գրքերից բացի ոչինչ չէր կարդաշեւ. բայց նա շատ լավ հարաբերութիւնների մեջ էր հինգ սկադեմիաների, բուրբ գիտանների, բուրբ գրագիտների, բուրբ մասնագետների հետ: որոնց ունկնդրում էր խելամտորեն: նա կարողանում էր շուտով մտածնալ շատ տեխնիկական կամ իր կապերի համար անօգուտ գիտելիքները, բայց շատ լավ էր հիշում մյուսները, որոնք շարադրում էր այնքան մատչելի պարզ ու գրավիչ կերպով, որ նրանք հեշտութեամբ ընկալում էին ինչպես ուսանելի հերիաթներ: նա հիշեցնում էր գաղափարների մի պահեստ կամ ընդարձակ մի խանութ, ուր էրբեք չէն պահւում հազվագուտ իրեր, բայց ուր կա տարբեր բնույթ ու ծագում ունեցող էմանագին իրերի հարուստ պաշար, սկսած խոհանոցային պիտուցիւններից մինչև հետաքրքրաշարժ ֆիզիկայի կամ սնային վիրաբուժութեան հասարակ գործիքները:

Նկարիչները, որոնց հետ նա պաշտոնի բեշամբ հարաբերութեան մեջ էր շարունակ, միժաղում էին նրա վրա և վախենում էին նրանից: Անուամենայնիվ, նա նրանց ծոտայութիւններ էր մատուցում, նրանց օգնում էր նկարները վաճառելու, նրանց բարձր խափի հետ կապերի մեջ էր դնում, սիրում էր նրանց ծանոթացնել, հովանավորել, մարդկանց մեջ գորս բերել. թվում էր, թե նա իրեն նվիրել էր բարձր խափի մարդկանց ու նկարիչների մերձեցման խորհրդավոր գործին, հոյարաւանում էր, որ մոտիկից ծանոթ էր նրանց հետ. և մտերմորեն հաճախում էր նրանց մոտ, որ մինչուցն օրը նախաճաշում էր ֆալիսի իշխանի հետ՝ նրա Փարիզով անցնելու ժամանակ և ճաշում էր Պոլ Աղեւմանսի, Օլիվիէ Բերտենի ու Ամորի Մալդանի հետ:

Բերտենը, նրան զվարճալի գտնելով, սիրում էր և նրա

ձաօին ասում. «Դա ժշուլ վեռնի հանրագիտարանն է՝ էջի կաշիով կազմված»:

Երկու տղամարդիկ միմյանց ձեռք սեղմեցին և սկսեցին խոսել քաղաքական կացութեան, պատերազմի լուրերի մասին: Մշուղագիւն գտնում էր, որ այդ լուրերը տաղնալ են առաջացնում, որի ստույգ պատճառները նա շատ լավ էր պարզում. Գերմանիան ամեն գնով ուզում է ջախջախել Նրանսիան և շուտակեցնել այն պահը, որին պարոն Բիսմարկը սպասում է արդեն տասնութ տարի*. մինչդեռ Օլիվիէ Բերտենը անհերքելի փաստարկներով ապացուցում էր, որ այդ երկուողները երեւակայական են. քանի որ Գերմանիան այնքան անմիտ չէ, որպեսզի իր հազվանակը վտանգի կասկածելի արկածախնդրութեամբ, իսկ կանցլերը** այնքան անխոհեմ չէ, որպեսզի իր կլանքի վերջին օրերին միանգամից վաւանգի տակ դնի իր պորձն ու իր փառքը:

Սակայն պարոն զը Մշուղագիւն բաւ երեւութիւն գիտեր ըաներ, որ չէր ուզում ասել Բաղի դրանից նա այսօր ցերեկը անսովել էր մի միւնիստրի հետ և հանգիստը մեծ իշխան վաղիմիրին, որ նրեկ երեկոյան կաննից էր վերսպարծել:

Նկարիչը ընդգիմարանում էր և հանգարտ հեղանքով վիճարկում էր լավատեղակ մարդկանց իրազեկութեան: Այս բոլոր լուրերի ազմուկների տակ բորսային սպեկուլյացիաներ էին պատրաստվում: Եվ գուցե միայն պարոն Բիսմարկը որոշակի կարծիք ուներ այդ մասին:

Ներս մտալ պարոն զը Գիլոտան, սիրալիրութեամբ սեղմեց նրանց ձեռքերը, բազցբալուն խոսքերով ներաղութեան խնդրեց, որ մենակ է թողել նրանց:

— Իսկ դո՞ւք, սիրելի բեպուսատ, — հարցրեց նկարիչը, — յուր ի՞նչ եք մտածում պատերազմի լուրերի մասին:

Պարոն զը Գիլոտան սկսեց ճառաբանել: Իբրև պալատի տնղում նա այդ մասին դիտեր ավելի, քան որեւէ մեկը, բայց

* Տասնութ տարի 1870—71 թվականների պատերազմից հետո Մոսկուայի վեպի գործողութիւնը տեղի է ունենում 1888 թվականին:

** Բիսմարկը, որ կոչվում էր «Գերմանական կայսրութեան մեծ կանցլեր»:

համամիտ չէր իր կողմնակիցների մեծամասնության կարծիքին: Ոչ, նա չէր հավատում մոտալուտ բախման հավանականությանը, եթե միայն դա շտապանար ֆրանսիական աղմկահանույթության և այսպես կոչված լիզայի հայրենասերների* պոռոտախոսության հետևանքով: Եվ նա ընդհանուր գծերով տվեց պարոն Բիսմարկի պատկերը, Սեն-Սիմոնին** արժանի մի պատկեր: Այդ մարդուն շին ուզում հասկանալ, որովհետև մարդիկ միշտ ուրիշներին են վերադարձնում սեփական մտածելակերպը և կարծում են, որ նրանք պատրաստ են անելու այնպես, ինչպես իրենք կանեին նրանց տեղում: Պարոն Բիսմարկը անաղնիվ ու ստախոս դիվանագետ չէ, այլ շիտակ ու բիրտ է, միշտ ճշմարտությունն ասում է ի լուր ամենքին, միշտ ուղղակի հայտնում է իր գիտալորությունները: «Ես խաղաղություն եմ ուզում» — ասում է նա: Եվ դա ճիշտ է, նա խաղաղություն է ուզում, միայն խաղաղություն, և ահա տասնութ տարուց ի վեր ամեն ինչ հայտնապես ապացուցում է այդ, ամեն ինչ, մինչև իսկ նրա սպառազինությունները, մինչև իսկ նրա դաշինքները, մինչև իսկ ժողովուրդների միավորումը*** ֆրանսիական տաքարյունության դեմ: Եվ պարոն զր Գիլլոուան խոր համոզման տոնով ելքակացրեց.

— Դա մեծ, շատ մեծ մարդ է, որ հանգստություն է ուզում, բայց այդ ձևով բերելու համար հավատում է միայն սպառնալիքներին ու բռնի միջոցներին: Վերջապես, պարոններ, նա մեծ բարբարոս է:

— Նպատակը արդարացնում է միջոցները, — ասաց պարոն զր Մյուլդադիենն — Սա սիրով ձեզ հետ կհամաձայնեմ, որ նա պաշտում է խաղաղությունը, եթե դուք էլ ինձ հետ հա-

* Նկատի ունի 1882 թվականին հիմնված ֆրանսիացի «Հայրենասերների լիգան», որի նախագահն էր բանաստեղծ ու քաղաքական գործիչ Պոլ Գերուպոզը (1846—1914): Լիգան համառոտն ունեւի գաղափարն էր բարոզում 1870—71 թվականների պատերազմում Ֆրանսիայի պարտությունից հետո:

** Այստեղ նկատի ունի դուքս Լուի Մուլրոուա զր Սեն-Սիմոնին (1675—1755), հեղինակը «Հիշատակարանների», որ նկարագրված են իր ժամանակի ականավոր դեմքերն ու պայտական կյանքի դեպքերը:

*** Ակնարկում է 1882 թվականին կազմված եռյակ գաղիքը, որը միավորել էր Գերմանիային, Ավստրիային և Իտալիային:

մաձայնեք, որ այդ ձեռք բերելու համար նա միշտ ձգտում է պատերազմ անել: Այնուամենայնիվ, դա անվիճելի և զարմանալի ճշմարտություն է. այս աշխարհում պատերազմ անում են միայն խաղաղության համար:

Մառան ծանուցեց.
— Դքսուհի զր Մորամենը:
Բացված դռան երկու փեղկերի մեջ երևաց բարձրահասակ ու գիրուկ մի կին, որ սենյակ մտավ տիրական տեսքով:
Գիլլոուան շտապ մտանալով համբուրեց նրա ձեռքը և հարցրեց.

— Ինչպե՞ս և, դքսուհի:
Երկու հյուրերը դքսուհուն ողջունեցին մի քիչ ակնհայտ ընտանություններ, սրովհետև դքսուհին սրտապին ու կսպիտ վարվելու ձևեր ուներ:

Այրին գեներալ ու դուքս զր Մորամենի, աղջիկը մարկիզ զր Ֆարանդալի և մայրը Սալիայի իշխանի հետ ամուսնացած միակ աղջիկ, մեծատոհմիկ ու մեծահարուստ, դքսուհի զր Մորամենը վարենն փողոցի վրա ունեցած իր դաստակերտում ընդունում էր ամբողջ աշխարհի նշանավոր անձանց, որոնք նրա մոտ հանդիպում ու հաճոյախոսություններ էին փոխանակում: Ոչ մի բարձրաստիճան անձ չէր կարող անցնել Փարիզով, առանց ճաշելու նրա սեղանին, և ոչ մի մարդ չէր կարող հռչակվել, որի հետ նա չուզե՞նար անմիջապես ծանոթանալ: Դքսուհին պետք է նրան տեսներ, պետք է նրան խոսեցներ, պետք է գաղափար կալմեր նրա մասին: Եվ դա շատ էր ուրախացնում նրան, աշխուժացնում էր նրա կյանքը, սնուցում էր նրա մեջ վառվող մեծամիտ ու բարյացակամ հետաքրքրության բոցը:

Դքսուհին հագիվ էր նստել, երբ նույն ժառանգ ծանուցեց.

— Բարոն և բարոնուհի կորբեցին:

Նրանք երիտասարդ էին. բարոնը ճաղատ ու գեթ էր, բարոնուհին՝ նիհար, վայելչագեղ ու շատ թուխ:

Այս ամուլը ֆրանսիական արիստոկրատիայի շրջանում առանձնահատուկ դիրք ուներ, որ պարտական էր միայն իր ծանոթությունների նրբախնդիր ընտրության: Մագիլով մանր ազնվականությունից, աչքի չընկնելով ոչ արժանիքներով, ոչ

մտքով, բոլոր արարքների մեջ ղեկավարվելով տարապայման սիրով դեպի բնտիրը, վաչելուչն ու նուրբը, հաճախելով միայն ավելատոհմիկ տները, ցուցադրելով միասնական զգացումներ, բարեպաշտություն ու ծայրահեղ բարեկրթություն, հարգելով հարգելին, արհամարհելով արհամարհելին, երբեք ոչ մի կետում չսխալվելով կենցաղադրստության դրոշմաների մեջ, հրբեք շանտեսելով վարվելակերպի մանրուքները, նրանք հասել էին այնտեղ, որ շատերի տշքին պարձել էին հիցն-հիցն * -ի ծաղիկը: Նրանց կարծիքները վարվեցողության յուրատեսակ օրենսգիրք էին կազմում, իսկ որեւէ տան մեջ նրանց ներկայությունը պատվավորության իսկական արտոնագիր էր ծառայում այդ տան համար:

Կորեիները ազգական էին կոմս դը Գիլոուային:

— Իսկ ո՞ւր է ձեր կինը, — գարմանքով հարցրեց դքսուհին:

— Մի րուպե, մի րուպե, — խնդրեց կոմսը: — Մի սյուրպրիզ է պատրաստում, նա հիմա կգա:

Սրբ տիկին դը Գիլոուան, ամուսնությունից մի ամիս հետո, հասարակության մեջ մտավ, ներկայացվեց դքսուհի դը Մորամենին, որ անմիջապես նրան սիրեց, խանդաղատեց ու հովանավորեց:

Այդ բարեկամությունը քսան տարի մնացել էր անփոփոխ, և երբ դքսուհին ասում էր «փոքրիկս», նրա ձայնի մեջ դեռ լավում էր հանկարծ ծագած ու հարատեւած գորտվանքի հուզումը: Նրա տանն էր, որ տեղի ունեցավ կոմսուհու ու նկարչի առաջին հանդիպումը:

Մյուզադիեն մոտեցավ ու հարցրեց.

— Դքսուհի, դուք գնացե՞լ էիք տեսնելու Անշափալորների ցուցահանդեսը:

— Ոչ, դա ի՞նչ բան է:

— Նոր նկարիչների, իմպրեսիոնիստների մի խումբ արթեցություն փնտհուում: Այնտեղ կան երկուսը՝ շատ ուժեղ:

Մեծատոհմիկ կիներ արհամարհանքով ասաց.

— Ինձ դուր չեն գալիս այդ պարոնների կատակները:

Տիրական, խիստ, շքեղունելով ոչ մի ուրիշ կարծիք սեփա-

կանից բացի, իսկ սեփականը հիմնելով միայն իր հասարակական դրսևյան դիտակցության վրա, դքսուհի դը Մորամենը, առանց լավ կշռադատելու, արվեստագետներին ու գիտուններին դիտում էր իբրև մտավորական վարձկանների, որոնք ասածու կողմից սահմանված են բարձր խավի մարդկանց՝ ղվարճացնելու կամ նրանց ծառայություններ մատուցելու. իր դատողություններին իբրև հիմք ընդունում էր միայն զարմանքի աստիճանը և այն անբացատրելի հաճույքը, որ նրան տալիս էր որեւէ բանի տեսքը, մի գրքի ընթերցումը կամ ինչ-որ գլուտի մասին պատմությունը:

Բարձրահասակ, ամրակազմ, ծանրակշիռ, կարմրագեմ, հնչուն ձայնով, նա համարվում էր գոռոզ կին, քանի որ ոչինչ չէր շփոթեցնում նրան, նա համարձակվում էր ամեն ինչ ասել և հովանավորում էր բոլորին, ոչ միայն դահագրկված իշխանավորներին, նրանց սլատվին ընդունելություններ կազմակերպելով, այլև ամենակարողին, առատորեն նվերներ տալով կղերականության ու եկեղեցիներին:

Մյուզադիեն շարունակեց.

— Դքսուհի, դուք դիտե՞ք, որ, բոս լուրերի, Մարի կամրուրին սպանուր ձերբակալվել է:

Դքսուհին միանգամից հետաբըրբվեց.

— Ոչ, չգիտեմ, պատմեցե՛ք:

Սվ Մյուզադիին պատմեց մանրամասնությունները: Բարձրահասակ, շատ վսիտ, սպիտակ բաճկունով, ադամանդեփայլուն կոճակներ ունեցող շապկով, նա խոսում էր առանց շարժումների, այն կիրթ տեսքով, որ նրան թույլ էր տալիս շատ հանդուգն բաներ ասելու, որի մեջ մասնագիտագեյ էր նա շատ կարճատես էր և ակնոց էր կրում, բայց կարծես ոչ ոքի չէր տեսնում, իսկ երբ նստում էր, կարելի էր կարծել, որ նրա ամբողջ կմախքը ծալվում էր բազկաթոռի ձևի համեմատ: Նրա իրանը ծալված դրսևյամբ բուրբուլիս փոքրանում, ցածրանում էր, ասես ողնաշարը սեփական լիներ. մեկը մյուսի վրա դրված սրունքները նմանվում էին երկու ոլորված ժապավենների, իսկ երկար, շատ երկար մատներով դժգույն ձեռքերը կախ էին ընկել բազկաթոռի երկու կողմերին: Գեղարվեստորեն ներկված նրա մազերն ու բեղերը, դիտավորյալ կերպով:

* Բարձր հասարակություն (անդլ.):

Քողնված սպիտակ փնջերով, հաճախ կատակի տուարկա էին դառնում:

Այն ժամանակ, երբ նա դրսուհուն պատմում էր, որ մարդասպանը սպանված պոռնիկի գոհարեղենները նվիրել է մի ուրիշ թեթևաբարո կնոջ, հյուրասենյակի դուռը նորից լայն բացվեց և երկու կանայք, փրփուրի պես սպիտակ, թեթև ծապավեններով սքնված շրջազգեստներով, երկուսն էլ շեկ և մեկը մյուսի նման, ինչպես երկու քույրեր, թեև տարբեր հասակի, մեկը շափահաս, մյուսը զեռահաս, մեկը գիրապարար, մյուսը նիհար, ներս մտան ժպտուն, մեկը մյուսի իրանը գրկած:

Հավաքվածները բացտկանչեցին, ծափահարեցին: Թացի Օլիվիե Բերտենից ոչ ոք չգիտեր Աննետ զր Գիլոտայի վերադարձը, և երբ զեռատի աղջիկը երևաց մոր կողքին, որը մի քիչ հեռվից երևում էր գրեթե նույնքան թարմ և նույնիսկ ավելի գեղեցիկ, որովհետև, ինչպես լրիվ բացված ծաղիկ, զեռևս շլացուցիչ էր, խօսի աղջիկը հազիվ բացված կոկոն, սկսում էր միայն սիրուն դառնալ, բոլորը երկուսին էլ հմայիչ գտան:

Դքսուհին, զմայլունքով ծափ տալով, բացականչեց.

— Ատուված իմ: Ինչպես նրանք զմայլելի ու զվարճալի են մեկը մյուսի կողքին: Նայեցե՛ք, պարոն զր Մյուզազիև, որքան նման են իրար:

Սկսեցին համեմատել, և իսկույն երկու կարծիքներ կազմվեցին: Մյուզազիևի, Կորբելների և կոմս զր Գիլոտայի կարծիքով կոմսուհին ու իր աղջիկը իրար նման են միայն դեմքի, մազերի և հատկապես աչքերի գույնով, աչքերի, որոնք բոլորովին միատեսակ են, հավասարապես կետկիտված սև բծերով, նման կապույտ հիրիկի վրա թափված թանաքի ցայտուքներին: Բայց շուտով, երբ զեռատի աղջիկը կին կդառնա, նրանք այլևս գրեթե չեն նմանվի իրար:

Դքսուհու և Օլիվիե Բերտենի կարծիքով, ընդհակառակը, մայր ու աղջիկ ամեն ինչով նման են իրար. տարբերությունը միայն հասակի մեջ է:

Նկարիչը ասաց.

— Ինչքան նա փոխվել է այս երեք տարվա մեջ: Ես նրա

պիտի շճանաչեի, ես չեմ համարձակվում նրա հետ «դու»-ով խոսել:

Կոմսուհին ծիծաղեց.

— Ա՛հ, ի՛նչ եք ասում: Կուղենայի տեսնել, թե ինչպես դուք «դուք»-ով կխոսեք Աննետի հետ:

Դեռատի աղջիկը, որի ամոթխած խորամտության մեջ նշմարվում էր ապագա ինքնավստահությունը, ասաց.

— Հիմա արդեն ես չեմ համարձակվի «դու» ասել պարոն Բերտենին:

Մայրը ժպտաց.

— Պահիր այդ վատ սովորությունը, թույլ եմ տալիս: Դուք շուտով կվերականգնեք ծանոթությունը:

Բայց Աննետը գլուխն օրորեց.

— Ոչ, ոչ: Դա ինձ վայել չէ:

Դքսուհին Աննետին գրկեց ու զննեց գիտակի հետաքրքրությունը:

— Դե՛հ, փոքրի՛կ, նայիր երեսիս: Այս, թո նայվածքը բոլորովին նման է մորդ նայվածքին. որոշ ժամանակ անց, երբ դու փայլ կատանաս, կդառնաս ոչ վատ: Քեզ հարկավոր է գիրանալ, ոչ շատ, այլ մի քիչ: Դու լղարիկ ես:

Կոմսուհին գոչեց.

— Օ՛, այդ մի ասեք:

— Ինչո՞ւ:

— Այնքան հաճելի է նիհարիկ լինել: Ես ուզում եմ նիհարել:

Բայց տիկին զր Մորտենը սրտնեղեց, իր բարկության մեջ մոռանալով մի աղջնակի ներկայությունը.

— Ա՛հ, միշտ այդպես է: Դուք դեռ ոսկորների մողայի ետևից եք, որովհետև դրանք ավելի հեշտ է հազցնել, քան միսը: Ես ինքս գեր կանանց սերունդից եմ: Իսկ հիմա եկել է նիհար կանանց սերունդը: Դա ինձ հիշեցնում է եգիպտական կովերին*: Ես ուղղակի չեմ հասկանում տղամարդկանց, որոնք հիանում են ձեր կմախքներով: Մեր ժամանակ նրանք ինչ-որ ավելի լավ բան էին պահանջում:

* Ըստ Բիդլիայի, եգիպտոսի փարավոնը երազում տեսնում է յոթ նիհար կովեր, որոնք լափում են յոթ զեռ կովերի:

Նա լռեց, ընդհանուր ժպիտ առաջացնելով, ապա հարեց.
— Նաչիր մայրիկիդ, փոքրիկ. նա շատ լավ է, իսկական չափով: Նմանվիր նրան:

Անցան հաշատենյակ: Երբ սեղան նստեցին, Մյուզադիեն վեճը շարունակեց.

— Իսկ ես կասեմ, որ տղամարդիկ պետք է նիհար լինեն, որովհետև նրանք ստեղծված են այնպիսի վարժությունների համար, որոնք պահանջում են ճկունություն և ճարպկություն, որոնք անհամատեղելի են փոքրի հետ: Կանանց պարազան մի քիչ տարբեր է: Այդպես չէ՞ ձեր կարծիքը, Կորբել:

Կորբելը վարանման մեջ ընկավ, որովհետև զբոսահին հաստ էր, իսկ իր սեփական կինը՝ շատ բարակ: Քայց բարոնուհին օգնության եկավ ամուսնուն և վճռականորեն արտահայտվեց հօգուտ նրա կազմության: Մի տարի առաջ նա հարկադրված էր եղև պայքարելու սկավոզ գիրացման դեմ, որը շուտով հաղթահարել էր:

Տիկին զր Գիլոուան հարցրեց.

— Ասացե՛ք, այդ ինչպե՞ս արեցիք:

Բարոնուհին բացատրեց այն մեթոդը, որ հիմա կիրառում են բոլոր սիրուն կանայք: Նրանք հաշի ժամանակ չեն խմում: Ծաշից մի ժամ հետո միայն խմում են մի բաժակ շատ տաք, այրող թեյ: Իսկ նպաստում է բոլորին: Նա մի բանի ապշեցուցիչ սրինակներ բերեց, մե ինչպես գեր կանայք երեք ամսվա ընթացքում դանակի բերանից ավելի բարակ էին դարձել: Գրուհին, սրտմտած, բացականչեց.

— Տե՛ր աստված, ի՞նչ հիմարություն է այդպես իրեն շարաշարել: Գուր պարզապես ոչինչ չի սիրում, ուղղակի ոչինչ նույնիսկ շամպայն գինին: Գե՛հ, Բեյտեն, դուք արվեստագետ եք, ի՞նչ եք մտածում այս մասին:

— Աստված իմ, սիկին. ես նկարիչ եմ, ես կտավի վրա եմ առնում բնատիպը, ինձ համար միևնույն է: Իսկ եթե ես քանդակագործ լինեի, կսկսեի գանգատվել:

— Քայց դուք տղամարդ եք, ո՞րն եք գերադասում:

— Ե՛ս: Մի քիչ պարարտ, բայց բարեկազմ կնոջ, այն, որ իմ խոհարարուհին կոչում է լավ, գիրուկ ճուտիկ: Նա ճարպոտ չէ. բայց մտտ է ու քնքուչ:

Համեմատությունը ծիծաղ առաջացրեց, բայց կոմսուհին անվստահությամբ նայեց աղջկան և մեղմ ասաց.

— Ո՛չ, շատ հաճելի է նիհար լինել. նիհար կանայք չեն պառավում:

Այս հարցը նույնպես վեճ առաջ բերեց և ներկաներին երկու մասի բաժանեց: Այսուհանդերձ, գրեթե բոլորը համաձայնության եկան այս կետում. շատ գերը չպետք է շատ արագ նիհարի:

Այս պիտոլությունն առիթ տվեց աչքի անցկացնելու բարձր խավի ծանոթ կանանց և նորից արտահայտվելու նրանց բարեձևության, նրանց շիկոսության ու նրանց ղեղեցիկության մասին: Մյուզադիեն անզուգական, հմայիչ էր գտնում խարտիչագիզ մարկիզուհի դ: Կոկրոտին, մինչդեռ Բեյտենը գտնում էր, որ սիկին Մանդելիերը մրցակից չունի իր ցած ճակատով, մարմրուն աչքերով ու մի քիչ մեծ բերանով, ուր աստամները շողում էին կարծես:

Բեյտենը նստել էր դեռատի աղջկա կողքին և հանկարծ, դառնալով նրան, ասաց.

— Կսիր ինձ, նստե՛ս: Այն բոլորը, ինչ մենք հիմա ասում ենք, դու կլես շարաթը ասնվազն մի անգամ, մինչև որ պառավես: Դու ունի օրում անվիր կսովորես այն ամենը, ինչ բարձր հասարակության մեջ մտածում են քաղաքականության, կանանց, թատերական պիեսների և բոլոր մյուս բաների մասին: Քեզ միայն հարկ կլինի ժամանակ առ ժամանակ փոխել մարդկանց անունները կամ երկերի վերնագրերը: Երբ մենք բոլորս քո առջև կհայտնենք ու կպաշտպանենք մեր կարծիքը, դու, մեզ լսելուց հետո, հանգիստ կերպով քեզ համար կընտրես այն, որին դու պետք է հետևես, և ապա այլևս կարիք չես ունենա որևէ բանի մասին մտածելու. քեզ միայն կմնա հանգստանալ:

Գեռատի աղջիկը, առանց պատասխանելու, նկարչի վրա նետեց խորամանկ մի հայացք, որի մեջ շողում էր կենդանի, դեռահաս միտքը, առայժմ կաշկանդված, բայց պատրաստ ազատ արձակվելու:

Սակայն զբոսուհին և Մյուզադիեն, որոնք գաղափարների հետ խաղում էին, ինչպես գնդակի հետ են խաղում, շնկա-

տելով, որ այդ դադափարները միշտ միևնույնն էին, բողոքեցին հանուն մարդկային բանականության ու գործունեությանը
Այն ժամանակ Քերտենը ջանաց ապացուցել, թե ինչպես բարձր խափի նույնիսկ ամենաուսյալ մարդկանց միտքը անարժեք, անբովանդակ ու ծանծաղ է, թե ինչպես նրանց հայացքները փչ են հիմնավորված, նրանց ուշադրությունը թույլ ու անտարբեր է հոգեկան երևույթների նկատմամբ, նրանք ճաշակը անկայուն ու կասկածելի է:

Քերտենը բռնված էր այն կիտաանկեղծ, կիսակեղծ դայրույթի նուպայով, որ սկզբում առաջանում է պերճախոս երեվալու ցանկությունից, բայց հետո հանկարծ շիկանում է սովորաբար բարեհոգությանը ծածկված հստակ դատողության մեջ: Նա սկսեց ապացուցել, որ կյանքում միայն այցելություններով ու ճաշկերույթներով զբաղված մարդիկ ճշտատարբի անհաղթահարելի ուժով դառնում են թեթևամիտ, հաճելի, բայց տափակ էակներ, որոնց շատ փչ են հուզում հոգսերը, հավատալիքներն ու մակերեսային ցանկությունները:

Նա ապացուցեց, որ այդ մարդկանց մեջ չկա ոչ խորություն, ոչ կրակ, ոչ անկեղծություն, որ նրանց մտավոր կուլտուրան աննշան է, իսկ գիտելիքը՝ պարզապես արտաքին փայլ, որ, վերջապես, այդ մանկեկները իրենց համարում են ընտրյալներ կամ ընդօրինակում են նրանց շարժումները: Նա ապացուցեց, որ նրանց բնավորների խախտու արմատները աճել են պայմանականությունների հողում, ոչ իրականության մեջ, և հետևաբար նրանք հաստատապես ոչինչ չեն սիրում, որ նրանց կենցաղի պերճանքը ծառայում է սոսի սնափառությունը գոհացնելու և ոչ թե նրբացած պահանջները հագեցնելու, որովհետև նրանք իրենց սանը վատ են ուտում և վատորակ գինի են խմում, թեև դրանց համար շատ թանկ են վճարում:

— Նրանք ապրում են, — ասում էր Քերտենը, — ասեն ինչի կողքին, բայց ոչինչ չեն տեսնում և ոչ մի բանի մեջ չեն թափանցում. գիտության կողքին, որ նրանք անգիտանում են, բնության կողքին, որի վրա նրանք չգիտեն նայել, երջանկության կողքին, քանի որ նրանք անկարող են ոգևորություն վայելել որևէ բան. նրանք ապրում են աշխարհի դեղեցկության կամ արվեստի գեղեցկության կողքին, որի մասին խո-

սում են, բայց որին նույնիսկ չեն էլ հավատում, քանի որ նրանց անծանոթ է կյանքի ու մտքի հաճույքներով արբենալու նրանք անընդունակ են մի բան սիրելու այնքան, որ այդ սերը համակի նրանց ամբողջ էությունը, անընդունակ են որևէ բանով հետաքրքրվելու այն աստիճան, որ նրանց լուսավորի հասկանալու ուրախությունը:

Քարոն զը կորբելը իր պարտականությունը համարեց հանգես զալու լավ հասարակության պաշտպանությամբ:

Նա հանդես եկավ անհիմն, բայց անհերքելի փաստարկներով, որոնք հավիում են բանականության առջև, ինչպես ձյունը կրակի առջև, և որոնք անորսալի են, աստծու գոյությունը ապացուցող գյուղական քահանայի անհեթեթ, բայց հաղթանակող փաստարկներով, վերջում նա բարձր խավի մարդկանց համեմատեց նույնզնիքի հետ, որոնք, ճիշտ ասած, ոչ մի բանի չեն ծառայում, բայց ձիերի ցեղի փառքն են հանդիսանում:

Քերտենը, անհարմար զգալով այսպիսի հակառակորդի առջև, արհամարհական ու քաղաքավար լուրջուն պահեց: Բայց շուտով բարոնի տխմարությունը զայրացրեց նրան, և, հարպկորեն ընդմիջելով զրուցակցի ճառը, նա մանրամասնորեն պատմեց, թե ինչպես է անցնում բարեկիրթ մարդու օրը առավոտյան վեր կենալուց մինչև գիշերվա պառկելու ժամը:

Նրբորեն ընտրված ու բերված մանրամասնությունները անասելի կոմիկական մի սյատիկեր էին ուրվագծում: Բոլորը ասես ակնհայտ տեսնում էին այդ պարոնին. այն ժամանակ, երբ սենյակի սպասյակը հագցնում է նրան, նա մի քանի բնդհանուր դուղափարներ է հայտնում իրեն ածիլող սափրիչին, ապա, պատրաստվելով առավոտյան զրոսանքին, նա ձիապաններին հարցնում է ձիերի առողջության մասին. հետո ձիով անցնում է Թուլոնյան անտառի ծառուղիներով մի միայն նրա համար, որ ողջուններ փոխանակի ծանոթների հետ. նախաճաշում է կնոջ դիմաց, որ, իր հերթին, դուրս էր եկել կառքով, և նրանց զրույցը սահմանափակվում է առավոտյան հանդիպած անձանց անունների թվարկումով միայն. ապա մինչև երկու այցելում է հյուրասրահներ, որպեսզի միտքը թարմացնի իր նմանների հետ շփմամբ. ճաշի ինչ-որ իշ-

խանի մոտ, ուր քննարկվում է նվրոպայի քաղաքական կա-
ցութիւնը և օրն ավարտում է օպերայի ճեմասրահում պա-
րային երեկույթով, ուր քեֆ անող դառնալու նրա երկշտ
փորձերը անմեղորեն զոհացվում են միայն անվայել տեղի
արտաքին տեսքով:

Պատկերը շատ ճիշտ էր, բայց նրա հեղինակը ոչ ոքի չէր
վիրավորում: Սեզանի շուրջը նստածները ծիծաղեցին:

Կէր զբոսահին, քրքջալու հաղիվ զսպված ցանկութիւննեց
ցնցված, կրճում թեթեւ սարսուռներ էր ունենում: Վերջապես
նա ասաց.

— Ոչ, իսկապես, դա շատ զվարճալի է, դուք ինձ կմեղը-
նեք ծիծաղից:

Բերտենը, դեռևս զրգոված, պատասխանեց.

— Մ, տիկին, ծիծաղից չեն մեռնում բարձր հասարակու-
թյան մեջ: Այնտեղ հաղիվ են ծիծաղում: Մարդահանութիւնն ու
բարեկրթութիւնն համար ձեռացնում են, թե զվարճանում են,
ձեռացնում են իրեն թե ծիծաղում են: Միծաղի ծումածութիւնը
նմանեցնում են բավական հաշող, բայց դու իսկական ծիծաղ
չէ: Գնացեք ժողովրդական լիարժեքները և կտեսնեք, թե ինչ-
պես են մարդիկ ծիծաղում: Գնացեք զվարճացող քաղաքներնե-
րի մոտ և կտեսնեք, թե ինչպես են մարդիկ ծիծաղից թուլա-
նում: Գնացեք վիճակների զորանոցները, և կտեսնեք, թե ինչ-
պես մարդիկ խեղդվելու, աչքերից արցունք դալու, մահիճնե-
րի վրա զալարվելու աստիճան քահ-քահ ծիծաղում են, նայե-
լով ինչ-որ ձեռնածուի խաղերին: Բայց մեր հյուրասրահնե-
րում չեն ծիծաղում: Ես ձեզ կասեմ, որ այնտեղ ամեն ինչ
կեղծ է, նույնիսկ ծիծաղը:

Մյուզադիսն Բերտենի խոսքը կտրեց.

— Թույլ տվեք, դուք շատ խիստ եք: Բայց ինձ թվում է,
սիրելիս, որ դուք ինքներդ չեք արհամարհի այդ բարձր հասա-
րակութիւնը, որին այնքան լավ ծաղրում եք:

Բերտենը ժպտաց.

— Այո, ես այն սիրում եմ:

— Ուրեմն ինչպե՞ս հասկանալու

— Ես մասամբ արհամարհում եմ ինքս ինձ, ինչպես կաս-
կածելի ցեղի խառնածին:

— Այդ բոլորը սոսկ ձևականութիւնն է,— ասաց զբոս-
ահին:

Նվ երբ Բերտենը սկսեց հավատացնել, որ ձևականութիւնն
չէ, զբոսահին վեճը ավարտեց հայտարարելով, որ բոլոր ար-
վեստագետներն էլ սիրում են լուսն ուղտ դարձնել:

Այն ժամանակ զրույցը, հպարակ ու հանդարտ, բարեկա-
մական ու զուսպ զրույցը, ընդհանուր բնույթ կրեց և ամեն
ինչ շոշափեց, և որովհետև ճաշկերույթը վերջանալու վրա էր,
կոմսուհին հանկարծ ցույց տալով իր առջև զրված լիցուն
բաժակները, զոչեց.

— Այ տեսեք, ես ոչինչ չեմ խմել, ոչինչ, ոչ մի կաթիլ:
Տեսնեք կնիհարե՞մ:

Գբոսահին, բարկացած, ուզեց նրան մեկ-երկու ումպ
հանքային ջուր խմեցնել, բայց իղուր եղավ, և նա բացա-
կանչեց.

— Ա՛հ, հիմա՛ր: Աղջկա պատճառով հիմա գլուխը կպը-
արտվի: Խնդրե՛մ, Գիլոուս, թույլ մի տաք ձեր կնոջը այդպիսի
խենթութիւն անել:

Կոմսը, որ այդ ժամանակ Մյուզադիսին բացատրում էր
Սեզանի կալում հնարված մեթոդայական մի կալսելի մասին,
լավ չէր լսել:

— Ի՛նչ խենթութիւն, զբոսահին:

— Այն, որ կինը ուզում է նիհարել:

Կոմսը կնոջ վրա բարեհաճ ու անտարբեր մի հայացք նե-
տեց:

— Ես սովորութիւն չունեմ նրա կամքին հակառակվելու:

Կոմսուհին սեզանից բարձրացավ և իր հարևանի թեք
մտավ, կոմսը թեև առաջարկեց զբոսահուն, և բոլորն անցան
մեծ հյուրասենյակ, քանի որ պարդասենյակը սահմանված էր
սուօրջա ընդունելութիւններին համար:

Ի՛նչ բնդարձակ ու շատ լուսավոր մի սենյակ էր: Նրա
ամուլն-կապույտ մետաքսե գեղեցիկ ու լայն պաննոներով որ-
մերը, պաննոներ, որոնք հին նախշերով էին բանված ու սպի-
տակ-ոսկի շրջանակներով եզրված, լամպերի ու ջահերի
լույսի տակ շողշողում էին լուսնի մեղմ ու վառ ցոլթերից:
Կոմսուհու նկարը, Օլիվիե Բերտենի ձեռագործը, որ կախ-

ված էր մեջտեղում, ասես սենյակը լեցնում էր իր կենդանութեամբ: Օլիվիին կոմսուհու տանն էր, և հյուրասենյակի օդն իսկ թաթախված էր երիտասարդ կնոջ ժպիտով, նրա հայացքի հրապույրով, նրա խարտոյալ վարսերի հմայքով: Եվ ամենուր գրեթե սովորություն էր դարձել, յուրատեսակ աշխարհիկ արարողություն, ինչպես խաչակնքելը եկեղեցի մտնելիս, ամեն անգամ կանգ առնել նկարի առջև և կոմպլիմենտներ շնայել բնատրիպին:

Մյուզագիին երբեք բաց չէր թողնում այդ առիթը: Նրա իբրև գիտակի և պետության վստահությունը վայելողի կարծիքը պաշտոնական էքսպերտիզային համազոր արժեք ունենր, և հաճախ իր պարտականությունն էր համարում խոր համոզմամբ հաստատել այդ նկարի բարձր արժանիքները:

— Ահա, — ասաց նա, — ինչպպես մեր ժամանակի ամենագեղեցիկ նկարը, որ ես ճանաչում եմ: Նա զեզուն է հրաշալի կյանքով:

Կոմս դը Գիլոուան, որ շարունակ գովասանքներ էր լսում այս կտավի մասին և իր մեջ արմատացել էր այն համոզումը, թե մի գլուխ-գործոց ունի, մոտեցավ Մյուզագիին, և նրանք մեկ-երկու րոպե կրկնեցին հանրածանոթ ու մասնագիտական տերմինները՝ փառաբանելու համար այդ նկարի ակնհայտ և թաքուն արժանիքները:

Պատի վրա դարձած բոլոր աչքերը կարծես շողում էին հիացումից, և Օլիվիին Բերտենը, որ վարժվել էր այդ դրվատանքներին և դրանց նույնքան քիչ ուշադրություն էր դարձնում, որքան փողոցային պատահական հանդիպումների ժամանակ առողջության մասին հարցերին, այսուհանդերձ լուսավորելու համար նկարը, նրա վրա էր ուղղում առջևում գետեղված լուրարձակ լամպը, որ ծառան անփութությամբ մի քիչ ծուռ էր դրել:

Ապա բոլորը նստեցին: Կոմսը մոտեցավ դքսուհուն. վերջինս ասաց.

— Հավանաբար եղբորս որդին իմ ետևից կգա և ձեզնից մի բաժակ թեյ կխնդրի:

Որոշ ժամանակից ի վեր նրանց մեջ առաջացել էին ընդհանուր ցանկություններ, որ նրանք փոխադարձաբար դուշա-

կում էին, թեև դեռ ոչ մի խոսք, նույնիսկ ակնարկ, չէին անում դրանց մասին:

Դքսուհի դը Մորտմենի եղբայրը, մարկիզ դը Ֆարանդալը, խաղից գրեթե բոլորովին սնանկացած, ձիուց ընկել ու մեռել էր, թողնելով մի այրու և մի որդու: Այս երիտասարդ մարդը, որ այժմ քսանութ տարեկան էր, կոտիլյոն պարի ամենացանկալի ղեկավարներից մեկն էր Եվրոպայում, ըստ որում նա երբեմն հրավիրվում էր նույնիսկ Վիեննա ու Լոնդոն, որպեսզի վախերով զարդարեր պալատական պարահանդեսները. գրեթե զուրկ լինելով հարստությունից, իր դիրքի, անվան, արքայական տների հետ մի քիչ ազգակցական կապերի շնորհիվ դարձել էր Փարիզի, ամենապիստոված ու ամենանախանձելի մարդկանցից մեկը:

Պարի ու սպորտի սուպարեզում ձեռք բերված այդ դեռ շատ երիտասարդ փառքը հարկավոր էր ամրապնդել և՛ հարուստ, շատ հարուստ մի ամուսնությունից հետո՝ բարձր հասարակության մեջ ունեցած հաջողությունները վերափոխել քաղաքական հաջողություններին: Հենց որ գառնար դեպուտատ, կղառնար և մարկիզ, և հենց դրանով նա կղառնար ապագա գահի սյուններից մեկը, թագավորի խորհրդականներից ու կուսակցության պարագլուխներից մեկը:

Դքսուհին, որ ստույգ տեղեկություններ ուներ, գիտեր կոմս դը Գիլոուայի խոշոր հարստության մասին, դը Գիլոուայի, որ խոհեմ խնայող էր և ապրում էր սովորական վարձու բնակարանում, երբ կարող էր իշխանավայել ձևով ապրել Փարիզի ամենաշքեղ սպարանքներից մեկում: Դքսուհին տեղյակ էր մշտապես հաջող նրա սպեկուլյացիաներին, ֆինանսական գործերում նրա նուրբ հոտատությունը, վերջին տասնամյակում գործարկված ամենարդյունաբեր ձեռնարկություններում նրա ունեցած մասնակցությունը, և մտածեց իր եղբոր որդուն ամուսնացնել նորմանդական դեպուտատի աղջկա հետ, դեպուտատի, որին այդ ամուսնությունը կարող էր գերակշռող ազդեցություն տալ իշխաններով շրջապատված արխատկրատական հասարակության մեջ: Գիլոուան, որ մեծ օժիտով կնոջ հետ էր ամուսնացել և ճարտարորեն բազմապատկել էր սե-

փական զեղեցիկ հարստութիւնը, հիմա փայփայում էր ուրիշ փառասիրական ծրագրեր:

Նա հավատում էր թագավորի վերադարձին և ուզում էր այդ դեպքն օգտագործել լավագույն ձևով:

Իբրև պարզ դիպուտատ, նա շուներ մեծ կշիռ: Բայց իբրև աներ մարկիզ զը Զարանդալի, որի նախնիները ֆրանսիական թագավորական տան հավատարիմ ու սիրեցյալ մերձավորներն էին, կրարձրանար առաջին շարք:

Բացի դրանից, իր կնոջ հետ դրսուհու բարեկամութիւնը այդ միութեանը կտար մտերմական բնույթ, որ նույնպես շատ կարևոր էր, և վախենալով, որ մարկիզը կարող է հանդիպել մի ուրիշ աղջկա, որ նրան հանկարծ գուր կգա, կոմսը կանչել տվեց իր աղջկան, որպեսզի արագացնի դեպքերի ընթացքը:

Տիկին զը Մորսմենը, նախագղալով ու գուշակելով կոմսի ծրագիրը, լուծյամբ նպատում էր դրանց, և այդ օրը թեև նրան չէին տեղեկացրել երիտասարդ աղջկա հանկարծակի վերադարձի մասին, նա իր եղբորորդուն խորհուրդ տվեց անցնել Գիլոտաների մոտ, որպեսզի նրան աստիճանաբար վարժեցնի ավելի հաճախ լինելու այդ տանը:

Առաջին անգամ լինելով, կոմսն ու դրսուհին բողբոջված բառերով խոսեցին իրենց ցանկութիւնների մասին, և երբ բաժանվեցին, միութեան դաշինքը արդեն կնքվել էր:

Հյուրասենյակի մյուս ծայրին ծիծաղում էին: Պարոն զը Մյուզազիեն բարոնուհի զը Կորբելին պատմում էր ինչ-որ նեղրական դեպքանատանը հանրապետութեան նախագահի ընդունելութեան մասին, երբ հայտարարվեց, որ մարկիզ զը Զարանդալը եկել է:

Մարկիզը երեսց դրան մեջ ու կանգնեց: Արագ ու վարժ շարժումով նա մոտակը դրեց աջ աչքին. ասես ցանկանալով գննել հյուրասենյակը, ուր մտնում էր առաջին անգամ, գուցե նաև նրա համար, որ ներկաներին ժամանակ տա իրեն նկատելու, և շեշտի իր մուտքը: Ապա այտի ու հունքի աննշմարելի շարժումով նա պեն նետեց սև մետաքս երկզից կախված ապակու կտորը, շտապ ասաջացավ դեպի տիկին զը Գիլոտան և շատ ցած խոնարհվելով, համբուրեց նրա պարզած ձեռքը: Նա համբուրեց նաև իր հորաբորջ ձեռքը, ապա սեղմեց մնա-

Բերտենը նստեց երկու կանանց դիմաց, ձիերի սմբակները դրնդացին հնչուն կամարի տակ, և կառքը մեկնեց:

Դեպի Մադլեն եկեղեցի տանող մեծ բուլվարի վրա ամեն կենդանի արարած ասես զգում էր երկնքից իջնող վաղ գարնան բերկրանքը:

Գաղջ օդն ու արևը տոնական տեսք էին տալիս տղամարդկանց, ... Երկ էթյան տրամադրութիւն՝ կանանց, խայտաց պատճառով, — այդ և ու խոհարարների աշկերտներին, որոնք յուր ֆրանկ էր, — և Եւլ ի սատարանների վրա, վազվզում ու գրբույկ, ուր հրատարակից փողոցային լակտաների հետ, ված նորագույն պոետները: Եւ-որ տեղ, զոնապանների գեղ- Պատուհանների միջև դրուում էին, և միայն կառքերէն անցյալ դարի գողտրիկ մի կահ, Էնդանի, քարշ էին դալր: հյուրընկալութիւնների ժամանակ ս- գրութիւնների պատասխանները: Այնտեղ

ված գրքեր, կնոջ մտքի ու սրտի ցուցանա- զնոց՝ սնոն Լեսկո, Վերթեր, և, ցույց տալու համար, Էկփոխ նա- թարդ զգացումներին ու հոգեբանութեան խորհուրդուր: Զարի ծաղիկներ * , Կարմիրն ու Սևը, Կինը 18-րդ դարում ** , Աղբյւր *** :

Գրքերի կողքին, ասեղնագործված թավշի մի կտորի վրա գրված էր մի սքանչելի ձևոքի հայելի, ոսկերչական վարպետութեան մի գլուխ-գործոց, որի ապակին ցած էր շուռ տրված, որպեսզի կարելի լիներ ետեից նայելով հիանալ ոսկե ու արծաթե մի հետաքրքրական աշխատանքով:

Բերտենը հայելին առավ ու մեջը նայեց: Վերջին տարիներին նա սարսափելիորեն ծերանում էր և թեև իր դեմքը հիմա ավելի ինքնատիպ էր գտնում, քան առաջ, նրան սկսում էին տրտմեցնել այտերի թառամումն ու մաշկի կնճռոտումը:

Դուռը բացվեց նրա ետև. — Բարև, պարոն Բերտեն, — ասաց Աննետը:

Նկա* Յրանսիացի բանաստեղծ Շարլ Բոդլերի (1821—1867) բանաստեղ-
— Ինչնքի հավաքածուն:
Կեց, — Շատ գեղեցիկ քարտերի գիրքը, որ լույս տեսավ 1862 թ.:
Կիսած, — Շո՞գո՞ւ և կարիչ Բենժամեն Կոտտանի (1845—1902)

փական զհղեցիկ հարստութիւնը, հիմա փայփայում էր ուրիշ փառասիրական ծրագրեր:

Նա հավատում էր թագափորի վերագարծին և ուզում էր այդ դեպքն օդտագործել լավագույն ձևով:

Իբրև պարզ դեպուսատ, նա շուներ մեծ կշիռ: Բայց իբրև աներ մարկիզ զը Ֆարանդուլի, որի նախնիները ֆրանսիական թագափորական տան հավատարիմ ու սիրեցուլ մերձավորներն էին, կրարձրանար առաջին շարք:

Բացի դրանից, իր կենց հետ զբոս ալնքան երիտասարդ այդ միութիւնը կտար մտերմական կարևոր էր, և վախենալով, որ

մի ուրիշ աղջկա, որ նրան հան շեմ պնդում: Եւ արդեհ իր աղջկան, որպէսզ շեմ մինչև ճակատի այն սպիտակին զը Մորտմենը ան աճում, և շփոթված շարու-ծրագիրը, լուսթյամ:

Նա հանձնարարեց ձեզ ասելու, որ ինքը հիւրան շէին տեսնում նա հարցնում է, թե արդյոք շե՞ք ցանկանա վերագարծի: Նա հարցնում է, թե արդյոք շե՞ք ցանկանա նկարագրել թուղտնյան անտառ:

- Այո, իհարկե: Դուք մենա՞կ եք:
- Ոչ, մեզ հետ կլինի զբոսուհի զը Մորտմենը:
- Շատ լավ, ձեզ հետ կգամ:
- Այն ժամանակ թուլ տվեք, զնամ գլխարկս վերցնելու:
- Գնա, զավակս:

Աննետը դեռ չէր գուրս եկել, երբ կոմսուհին երևաց ըողտակ, պատրաստ մեկնելու նա ձեռքերը Բերտենին երկարեց:

- Չեք հրեում, Օլիվիե: Ինչո՞վ եք զբաղված:
 - Ես չէի ուզում ձեզ խանդարել այս օրերին:
- Կոմսուհին «Օլիվիե» արտասանեց այնպիսի տոնով, որի մեջ գրեց իր բոլոր մեղադրանքներն ու բոլոր գորովանքը:
- Դուք լավագույն կինն եք աշխարհում, — ասաց Օլիվիե Բերտենը, կոմսուհու ձայնի ելեջից հուզված:

Երբ այդ փոքրիկ սրտի գծտութիւնը հարթվեց, կոմսուհին քարձր խավին հատուկ տոնով ասաց.

— Մենք կշնանք զբոսուհու ետևից նրա ապարանքը և ապա կգրոսնենք Քուլտնյան անտառում: Հարկավոր է այդ բոլորը ցույց տալ նանետին:

Կառքը նրանց սպասում էր դարպասի կամարի տակ:

Բերտենը նստեց երկու կանանց դիմաց, ձիերի սմբակները գրնդացին հնչուն կամարի տակ, և կառքը մեկնեց:

Գեպի Մադլենն եկեղեցի տանող մեծ բուլվարի վրա ամեն կենդանի արարած ասես զգում էր երկնքից իջնող վաղ գարնան բերկրանքը:

Գաղջ օդն ու արեը տոնական տեսք էին տալիս տղամարդկանց, սիրահարութիւն տրամադրութիւն՝ կանանց, խայտացնում էին երեխաներին ու խոհարարների աշկերտներին, որոնք իրենց կողովները գնելով նստարանների վրա, վազվզում ու խաղում էին իրենց հասակակից փողոցային լակտաների հետ, շներն ասես շտապում էին ինչ-որ տեղ, զոնապանների զեղձանիկները կոկորդալիք զաշայայում էին, և միայն կառքերին լծված յարունները, ասես հազիվ կենդանի, քարշ էին գալու իրենց սովորական, նկուն քայլվածքով:

Կոմսուհին շնչաց.
— Օ՛, ի՞նչ գեղեցիկ օր է, ի՞նչ լավ է ապրել:

Ցերեկվա պայծառ լույսի տակ նկարիչը փոխնիփոխ նստում էր մորը և աղջկան: Անշուշտ, նրանք տարբեր էին, բայց միաժամանակ այնքան նման էին, որ ասես մեկը մյուսի շարունակութիւնը լիներ, ստեղծված նույն արյունից ու մտից, ոգեշնչված նույն կյանքով: Մանալանդ սև բծերով կետկիտված նրանց աչքերը, վառ-կապույտ՝ աղջկա մոտ և մի քիչ դժգույն՝ մոր մոտ, Բերտենի վրա էին ուղղում, երբ նա խոսում էր, այս աստիճան համանման մի հայացք, որ նա սպասում էր նրանցից յսելու միևնույն պատասխանը: Եվ նրանց ծիծաղեցնելու ու խոսեցնելով, Բերտենը զարմանքով նկատել էր, որ իր առջև ուներ բոլորովին տարբեր երկու կանայք, մեկը, որ ապրել էր և մյուսը, որ ապրելու էր: Ոչ, նա չէր կարող նախատեսել, թե ինչ կգառնար այդ աղջիկը, երբ նրա մատաղ միտքը տապալկին շարթնած ճաշակների ու բնագոյների ազդեցութիւն տարացվեք աշխարհի իրադարձութիւնների մեջ: Հիմա նա սիրուն գեւատի մի աղջնակ էր, անգնտ ու անգիտացված, պատրաստ ընդառաջ գնալու պատահականութիւններին ու սիրույն, նման նավահանգստից դուրս եկող նավին, մինչդեռ նրա մայրը, անցնելով իր կյանքի ճանապարհն ու սիրվելով, վերագառնում էր նավահանգիստ:

Բերտենը խանդաղատում էր մտածելով, որ հենց իրեն էր ընտրել ու դեռ նախընտրում էր այդ դեռևս սիրուն կինը, որ մեղմորեն օրորվում էր կառքի մեջ, գարնանային գաղջ օդում:

Բերտենը նրա վրա երախտագիտական մի հայացք նետեց, կոմսուհին գուշակեց այդ, և Բերտենը նրա շրջագզեստի հպու- մից պատասխան երախտագիտություն զգաց:

Բերտենը իր հերթին շնչաջաց.

— Օ, այո, ի՞նչ գեղեցիկ օր է:

Իրենց հետ վերցնելով Վարենն փողոցի վրա բնակվող դքսուհուն, նրանք ուղղվեցին դեպի Հաշմանդամների տուն և, ուրիշ կառքերի հեղեղի միջով անցնելով Աստղի հրապարակի Հաղթական կամարով, հասան Ալիսյան դաշտեր:

Երիտասարդ օրիորդը, որ նստել էր Օլիվիե Բերտենի կող- քին, կռնակը ձիերին դարձրած, լայնարաց, անհագ ու ան- մեղունակ աչքերով նայում էր կառքերի այդ հեղեղին: Մերթ ընդ մերթ, երբ դքսուհին կամ կոմսուհին գլխի թեթև շար- ժումով պատասխանում էին որևէ ողջունի, օրիորդը հարց- նում էր. «Այդ ո՞վ է»: և Բերտենը պատասխանում էր. «Պոն- տեգլենները», կամ «Պյուրսելսիները», կամ «կոմսուհի դր Լոկրիստը», կամ «գեղեցիկ տիկին Մանգելիերը»:

Հիմա նրանք անցնում էին Բուլոնյան անտառի մայրու- ղիով, թավալվող տնիվների աղմուկի միջով: Կառքերը, որոնք արդեն այնպես չէին վխտում, ինչպես Հաղթական կամարի մոտ, կարծես մրցում էին անվերջանալի վազքի մեջ: Վարձու կառքերը, ծանր քառանիվ կառքերը, հոյակապ ութ դսպանա- կավոր կառքերը մեկը մյուսից առաջ էին անցնում, բայց հան- կարծ բոլորից առաջ երևում էր արագ սլացող միձիանի մի հաղթակառք, որ այդ ամբողջ թավալվող բուրժուական ու ա- րիստոկրատական ամբոխի միջով, բոլոր հասարակական խավերի, բոլոր դասակարգերի, բոլոր հիերարխիաների մի- ջով խելահեղ արագությունով տանում էր անփութորեն բնկող- մանած մի երիտասարդ կնոջ, որի փայլվուն ու հանդուգն պճնագզեստից անհայտ մի ծաղկի բուրմունք էր արձակվում հպանցող կառքերի վրա:

— Ո՞վ է այդ դաման,— հարցրեց Աննետը:

— Զգիտե՛մ.— պատասխանեց Բերտենը, իսկ դքսուհին ու կոմսուհին ժպիտներ փոխանակեցին:

Տերկները բողբոջում էին, սոխակները, այդ փարիզյան զբոսայգու մշտական հաճախորդները, արդեն զեղգեղում էին նորափթիթ սաղարթների մեջ, և երբ կառքը, մոտենալով լճին, դանդաղեցրեց իր ընթացքը մյուսների ետևից, զրեթի դիպչե- լով նրանց անիվներին, կառքից կառք ողջուններ, ժպիտներ ու սիրալիր խոսքեր փոխանակվեցին: Հիմա դա նման էր սա- հող մակույկների մի տորմիդի, ուր շատ կիրթ տիկնայք ու պարոնայք էին նստած: Դքսուհին, որ ամեն բույն գլխով պա- տասխան էր տալիս բարձրացված գլխարկներին ու խոնարհ- ված ճակատներին, ասես աչքի էր անցկացնում իր առջից տողանցող մարդկանց և վերհիշում այն բուլբուլը, ինչ զիտեր, մտածում էր ու ենթադրում էր նրանց մասին:

— Նայիր, փոքրիկ, ահա նորից գեղեցիկ տիկին Մանգե- լիերը, հանրապետության զեղեցկուհին:

Թեթև ու շքեղ կառքի մեջ նստած, հանրապետության գե- ղեցկուհին, իր այդ անվիճելի փառքի նկատմամբ կեղծ ան- տարբերությունով, թույլ էր տալիս հիանալ իր մեծ մթին աչքե- րով, սևաթույր վարսերի սաղավարտի տակ ցածր ճակատով և տիրական, մի քիչ խոշոր բերանով:

— Այնուամենայնիվ, նա շատ գեղեցիկ է,— ասաց Բեր- տենը:

Կոմսուհին չէր սիրում ուրիշ կանանց գովքը լսել Բերտենի բերանից: Նա թեթևակի թոթվեց ուսերը և ոչինչ չպատասխա- նեց:

Բայց երիտասարդ աղջիկը, որի մեջ հանկարծ մրցակցու- թյան բնազդը զարթնեց, համարձակվեց ասել.

— Ես ամենևին այդպես չեմ գտնում:

Նկարիչը դարձավ նրան.

— Ի՞նչ, դու նրան ամենևին գեղեցիկ չե՞ս գտնում:

— Ոչ, նա այնպիսի տեսք ունի, որ ասես նրան թանաքի մեջ են թաթախել:

Դքսուհին հրճվանքով ծիծաղեց:

— Կեցցես, փոքրիկ, ահա արդեն ութ տարի է, ինչ Փարիզի տղամարդկանց կեսը մարմրում է այդ նեգրուհու առջև Ես

կարծում եմ, որ նրանք ծիծաղում են մեր վրա: Ավելի լավ է նայիք կոմսուհի դը Լակրիստին:

Կառքի մեջ մենակ, սպիտակ գանդրամազ շնիկի հետ, մանրանկարի նման նրբագեղ, շեկ վարսերով ու թուխ աչքերով կոմսուհին, որի նուրբ դիմագծերը արդեն հիմդ կամ վեց տարի նրա երկրպագուների հիացական բացականշուխտունների տարիան էին շանդիսանում, ողջունում էր շրթների վրա սառած ժպիտով:

Սակայն նանետը ոչ մի հիացում չէր արտահայտում:

— Օ՛հ, — ասաց նա. — նա արդեն առաջին թարմությունը չունի:

Բերտենը, որը այդ երկու սխոշանուհիների մասին ամենօրյա վեճերի մեջ ամենևին չէր բաժանում տիկին դը Գիլ-առայի կարծիքը, հանկարծ բարկացավ տղջկա այդ զովառահանություն վրա:

— Սատանան տանի, — ասաց նա, — այդ կինը բեզ դուր է գալիս, թե ոչ, բայց նա զմայլելի է, և ես քեզ մաղթում եմ, որ նրա պես գեղեցիկ չլինես:

— Իհե՛հ, թող՛՛ք, — ասաց դքսուհին, — դուք կանանց նկատում եք միայն այն ժամանակ, երբ նրանք երեսուն տարին լրացնում են: Աղջիկը իրավունք ունի, դուք նրանց գովում եք, երբ նրանք թառառում են:

Բերտենը բացականչեց.

— Թույլ տվեք, կինը իսկապես գեղեցիկ է դառնում ավելի ուշ հասակում, երբ նրա ամբողջ արտահայտչական կողմերը լրիվ երևան են գալիս:

Սիլ դարդացնելով այն միտքը, թե առաջին թարմությունը հասունացած գեղեցկության ջնարակն է լուկ, Բերտենը ապացուցեց, որ բարձր խավի տղամարդիկ չեն սխալվում քիչ ուշագրություն դարձնելով երիտասարդ կանանց՝ նրանց փայլի ժամանակ և իրավունք ունեն նրանց գեղեցիկ հուշակելու միայն նրանց ծաղկման վերջին շրջանում:

Կոմսուհին, դրանից շոյված, շշնջաց.

— Նա իրավացի է, նա դատում է իբրև արվեստագետ: Երիտասարդ գեմքը շատ սիրուն է, բայց միշտ մի քիչ հասարակ է:

Նկարիչը պնդեց, որ որոշ շրջանում դեմքը աստիճանաբար կօրցնում է երիտասարդության անորոշ հմայքը և ստանում է իր վերջնական ձևը, իր բնույթը, իր կերպարանքը:

Կոմսուհին նկարչի յուրաքանչյուր բառը հաստատում էր համոզված գլխի շարժումով, և ինչքան նկարիչը պաշտպանական ճառ արտասանող փաստաբանի կրքոտությամբ, իր արդարությունը պաշտպանող մեղադրյալի սգնորությունը պնդում էր, այնքան կոմսուհին հայացքով ու ժեստով նրան հավանություն էր տալիս, ասես նրանք դաշինք էին կնքել ինչ-որ վտանգի դեմ իրար պաշտպանելու համար, իրենց սպանուցող թյուր մի կարծիքի դեմ պաշտպանվելու համար: Աննետը, մտախոհություններով տարված, նրանց չէր լսում: Նրա ծիծաղկոտ գեմքը դարձել էր լուրջ, և նա լուռ էր մնացել, այդ զրոսանքի ուրախությունից զզխած: Այդ արևը, տերևները, կառքերը, այդ գեղեցիկ, ճոխ ու զվարթ կյանքը, այդ բոլորը նրա համար էր:

Նա այսպես ամեն օր կգար այստեղ, իրեն նույնպես կճանաչեին, կողջունեին, կնախանձեին, և տղամարդիկ, ցույց տալով իրեն, գուցե կասեին, որ ինքը գեղեցիկ է: Նա աչքերով կորսնեք սմենապերճագեղ տղամարդկանց ու կանանց և շարունակ կհարցնեք նրանց անունները, հետաքրքրվելով միայն այն վանկերի զուգակցությամբ, որոնք, հաճախ հանդիպելով լրագրերում կամ պատմության դասագրքերում, նրա մեջ որոշ արգանք ու հիացում էին առաջացնում: Բայց նա չէր կարողանում ընտելանալ այդ մեծաշուք անձանց տողանցին և նույնիսկ չէր կարողանում հավատալ, որ նրանք իրական անձեր են, ասես նա հանդիսատես լինեք ինչ-որ ներկայացման: Կառքերը նրան ներշնչում էին զզվանքի հետ խառն արհամարհանք, նրան նեղում ու զայրացնում էին, և նա հանկարծ ատաց:

— Ես գտնում եմ, որ այստեղ պետք է միայն տերունական կառքերը թողնեն:

Բերտենը պատասխանեց.

— Շատ լավ, օրիորդ, իսկ ո՞ւր կմնան հավասարություններ, ազատությունն ու եղբայրությունը:

Աննետը դիմոր ծամածոնց, որ նշանակում էր «գրանք թող-
նենք ուրիշներին» և շարունակենց.

— Սովորական կատրիի համար կղտնվեր ուրիշ անտառ,
օրինակ, Վենսենյան անտառը:

— Դու ետ ես մնում, փոքրիկ: Դու դեռ չգիտես, որ մենք
հիմա յոզ ենք տալիս լիակատար ղեմակրատիայի մեջ: Այտու-
հանդերձ, եթե ուզում ես Բուլոնյան անտառը ամեն խառնուր-
դից ազատ տեսնել, եկ առաջնության, դու այստեղ կղտնես
միայն ծաղիկը, հասարակության նուրբ ծաղիկը:

Եվ Բերտենը ուրվագծեց իր այնքան հաշող պատկերնե-
րից մեկը, Բուլոնյան անտառի առաջնության պատկերը իր
հեծյալներով ու ամազսնուհիներով, պատկերը այդ ամենա-
ընտիր ակումբի, ուր բոլորը իրար ճանաչում են իրենց անուն-
ներով, ազգակցական կապերով, տիտղոսներով, առաքինու-
թյուններով ու թերություններով, առես նրանք բոլորը աչքում
են միևնույն թաղամասում կամ միևնույն գյուղաքաղաքում:

— Դուք հաճախ եք գալիս այստեղ, — հարցրեց Աննետը:

— Շատ հաճախ. սա, իրոք որ, Փարիզի ամենազմայլելի
տեղն է:

- Առաջնության դուք ձի նստո՞ւմ եք:
- Այո, իհարկե:
- Իսկ կեսօրից հետո այցելություններ տալի՞ս եք:
- Այո:
- Իսկ դուք ե՞րբ եք աշխատում:
- Ես աշխատում եմ... երբեմն, և հետո ես իմ մասնագի-
տությունն եմ ընտրել իմ ճաշակի համաձայն: Քանի որ ես
գեղեցիկ դամաններին եմ նկարում, ինձ հարկ է լինում նրանց
այցելել և հաճախ ամեն տեղ ուղեկցել:

— Ուրք՞ով, թե ձիով, — հարցրեց Աննետը միշտ առանց
ծիծաղելու:

Բերտենը Աննետի վրա նետեց խեթ ու գոհունակ մի հա-
յացք, որ ասես նշանակում էր. «Տես, տես, արդեն սրամտում
է: Քեզանից բան դուրս կգա»:

Հեռվից, ձմեռային քնից հագիվ գարթնած ընդարձակ դաշ-
տավայրերից սառը քամի փչեց, և ամբողջ անտառը, հեզա-
նազ, մրսկան ու շնաշխարհիկ անտառը սարսռաց:

Մի քանի վայրկյան տերևները սրսփացին ծառերի վրա և
գործվածքները՝ ուսերի վրա: Բուլոն կանայք գրեթե միատե-
սակ շարժումով իրենց բազուկներին ու կրծքի վրա քաշեցին
իրենց ետև ձգված հանդերձանքը, իսկ ձիերը սկսեցին վար-
գել ծառուղիներով, ասես սուրացող սուր քամին նրանց մղու-
րակել էր իր շնչով:

Արագ ետ վերադարձան արծաթե լծասարքերի հնչյունի
տակ, մայր մտնող արևի շեղարձակ ու շառագույն ճառագայթ-
ների հեղեղի մեջ:

— Մի՞թե դուք տուն եք գնում, — հարցրեց կոմսուհին
նկարչին, որի բոլոր սովորությունները նա գիտեր:

- Ոչ, ես գնում եմ ակումբ:
- Ուրեմն մենք ձեզ այնտեղ կտանենք:
- Շատ լավ, շնորհակալ եմ:
- Իսկ ե՞րբ մեզ դքսուհու հետ կհրավիրեք ձեզ մոտ նա-
խաճաշի:
- Նշանակեցեք օրը:

Փարիզեցիների այս տիտղոսյալ նկարիչը, որին հիացող-
ները մկրտել էին «ուռալիստական վատտո*», իսկ վատարա-
նողները կոչում էին «կանացի շրջազգեստների ու վերնա-
զոնստների լուսանկարիչ», հաճախ իր մոտ նախաճաշին կամ
ճաշին ընդունում էր գեղեցիկ անձանց, որոնց դիմազոծերը նա
վերարտագրել էր, ինչպես նաև ուրիշ, նշանավոր ու ճանաչ-
ված կանանց, որոնց շատ էին զվարճացնում այս փոքրիկ տո-
նախմբությունները ամուրիի տանը:

— Վաղը չէ մյուս օր: Միլբլի դքսուհի, ձեզ համար հար-
մա՞ր է վաղը չէ մյուս օր, — հարցրեց տիկին զր Գիլոուան:

— Այո, այո: Դուք շատ սիրալիր եք: Պարոն Բերտենը
այսպիսի դեպքերում բնավ չի մտածում իմ մասին: Պարզ է,
որ ես այլևս երիտասարդ չեմ:

Կոմսուհին, որ վարժվել էր նկարչի տունը մասամբ իր
սեփականը նկատել, ասաց.

— Միայն այս շորսս կլինենք, դքսուհին, Աննետը, ես և
դուք, այնպես չէ՞, մեծ նկարիչ:

* Ֆրանսիացի նկարիչ ու փորագրանկարիչ (1634—1721):

— Միայն մենք կլինենք,— ասաց Քերտենը, իջնելով կառքից,— և ես ձեզ համար ալգասյան ձևով խեցգետիններ պատրաստել կտամ:

— Օ', դուք փոքրիկին քմապարար ուտելիքների պիտի վարժեցնեք:

Կանգնելով կառքի դռնակի մոտ, Քերտենը ողջուն տվեց, արագ մտավ ակումբի նախասրահը, վերարկուն ու ձեռնափայտը նետեց սպասյակների վաշտին, որոնք վեր էին թռել, ինչպես զինվորները սպաների առջև, ապա բարձրացավ լայն սանդուղքով, անցավ կարճ տափաս հաղած սպասյակների մի ուրիշ բրիգադի առջևից, բախեց ինչ-որ դռան և հանկարծ իր մեջ երիտասարդական ժրություն զգաց, միջանցքի ծայրին լսելով իրար զարնվող խաղասրերի անընդհատ զրնգոցը, սրախաղացների զուլյունը և բարձրաձայն կանչերը.— Դիպավ:— Ինձ:— Կողքով անցավ:— Ունեմ:— Դիպավ:— Ձեզ:

Մրամարտի սրահում մրցում էին սրամարտիկները, որոնք հագել էին մոխրագույն վերնաշապիկներ, կոճերին պրկված տափատներ և կաշվե լանջապանակներ, որոնք զոգնոցի ձևով իջնում էին փորի վրա. մի ձեռքը բարձրացնելով ու ծալելով, իսկ մյուս ձեռքով, որ խոշորացել էր հագած թափալանի պատճառով, բռնելով նուրբ ու նկուն խաղասուրը, նրանք հարձակվում ու ետ էին քաշվում մեքենայական միմասների արագությամբ ու ճկունությամբ:

Ունեք հանդստանում, զրուցում էին, տակավին հեալով, կարմրած, քրտնած, թաշկինակով սրբելով ճակատն ու վիզը. ուրիշներ, նստած քառակուսի բազմոցի վրա, որ ձգված էր ամբողջ սրահի պատի երկայնքով, դիտում էին սուսերամարտը: Կիվերդին Լանգայի դեմ էր, իսկ ակումբի սուսերամարտի ուսուցիչ Տալլազը՝ բարձրահասակ Ռոկդիանի դեմ:

Քերտենը ժպտալով, իրեն զգալով ինչպես տանը, սեղմում էր ձեռքերը:

— Դուք ինձ հետ կխաղաք,— գոչեց նրան բարոն զր Բավրին:

— Ձեր տրամադրության տակ եմ, սիրելիս:

Եվ Քերտենը անցավ հանդերձարան՝ զգեստները փոխելու:

Վաղուց նա իրեն այնպես ճկուն ու կորովի շէր զգացել, և նախազգալով, որ ինքը գերազանցորեն է կովելու, շտապում էր խաղալու վաղու աշակերտի անհամբերությամբ: Հենց որ հակառակորդը առջևն ելավ, նա անսովոր եռանդով հարձակվեց նրա վրա և, տասը բուգեում տասնմեկ անգամ դիպչելով նրան, այնպես հոգնեցրեց, որ բարոնը գթություն հայցեց: Ապա նա կովեց Պյունիզիմոնի և իր արվեստակից Ամորի Մալգանի հետ:

Իր թրթռացող մարմինը զնելով սառը դուշի տակ, Քերտենը հիշեց իր լողանքները քսանամյա հասակում, երբ խոր աշտներ արվարձանի կամուրջից զխիվայր նետվում էր Սենայի մեջ, որպեսզի զարմացնեք բուրժուաներին:

— Դու այստե՞ղ ես ճաշում,— հարցրեց նրան Մալգանը:

— Այո:

— Մենք մի սեղանի կնստենք կիվերդիի, Ռոկդիանի և Լանլայի հետ: Շտապիր, ժամը յոթից քառորդ անց է:

Լեփ-լիցուն ճաշարանը փեթակի նման բոլորում էր:

Այստեղ էին Փարիզի բոլոր գիշերային թափառաչքիկները, բոլոր անգործներն ու գործավորները, բոլոր նրանք, ովքեր երկնոյան ժամը յոթից հետո չգիտեն ինչ անեն և գնում են ակումբ ճաշելու, որպեսզի, պատահական մի հանդիպման յուրհիվ, կառչեն որևէ մեկին կամ որևէ բանի:

Երբ հինգ բարեկամները նստեցին, բանկիր կիվերդին, պնդակազմ ու կարճահասակ քառասնամյա մի մարդ, ասաց Քերտենին.

— Դուք այսօր կատաղած էիք:

Նկարիչը պատասխանեց.

— Այո, ես այսօր զարմանալի գործեր պիտի անեմ:

Մյուսները ժպտացին, իսկ բնանկարիչ Ամորի Մալգանը, Նիճար, ճազատ, ալեմորուս մի մարդ, նրբամտորեն ասաց.

— Ես նույնպես ապրիլին կենսահյուսիքի հորդում եմ պում միշտ, և իմ վրա երևում են մի քանի, ամենաշատը մի վեցյակ տերևներ, իսկ հետո ամեն ինչ լուծվում է զգացումների մեջ. բայց պատուշներ կրեք շին լինում:

Մարկիզ զր Ռոկդիանը և կոմս զր Լանդան Մալգանին ափոստանք հայտնեցին: Լինելով նրանից տարեց, թեև ոչ մի վարձ

աչք չէր կարող որոշել նրանց տարիքը, ակումբի այդ երկու անդամները, ձիավարներ ու սրամարտիկներ, որոնց մարմինը պողպատի պես կոփվել էր մշտական վարժություններից, պարծենում էին, որ իրենք ամեն ինչով ավելի կենսատույզ են, քան նոր սերնդի ջլատված ստահակները:

Ռոկոլիանը, լավ ընտանիքից սերած, բոլոր սպորտները հաճախած, թեև կասկածված ամեն տեսակ դրամանենդությունների մեջ, որ, Բերաենի ստելով, դարձանալի չէր, քանի որ նա երկար տարիներ խաղատներում էր անդկացրել, ամուսնացած էր, բայց բաժանված կնոջից, որը նրան սենտա էր վճարում. նա բելգիական ու պորտուգալական բանկերի տնօրեն էր և, դատելով նրա դոնքիշուսյան կորովի կիրպարանքից, հպարտանում էր ամեն բան անելու ընդունակ ազնվականի իր մի քիչ մթաղնած պատվով, ժամանակ առ ժամանակ իր արյունը մաքրելով մենամարտի մեջ ստացած քերվածքներից:

Կոմս դը Լանդան, բարեհոգի մի հսկա, հպարտ իր հասակով և ուսերով, թեև ամուսնացած և երկու երեխաների հայր, բայց մեծ դժվարություններ իրեն ստիպում էր շաբաթը երեք անգամ տանը ճաշելու, իսկ մյուս օրերին սրամարտի սրահում վարժություններից հետո մնում էր ակումբում բարեկամների հետ:

— Ակումբը մի ընտանիք է, — ստում էր նա, — ընտանիք նրանց համար, որոնք զեռ ընտանիք չունեն, նրանց համար, որոնք երբեք ընտանիք չին ունենա, և նրանց համար, որոնք ձանձրանում են իրենց ընտանիքում:

Խոսեցին կանանց մասին և ապա անեկզոտներից անցած հիշողությունների և հիշողություններից՝ ինքնադոմիությունների, բնգհույ մինչև անպարկիշտ խոստովանությունները:

Մարկիզ դը Ռոկոլիանը որոշակի հաստիանումներով բնորոշում էր իր սիրուհիներին. դրանք բարձր խալի կանայք էին, որոնց անունները նա չէր ասում, որպեսզի դրանք գուշակի տա դրուցակիցներին: Բանկիր Լիվերդին իր սիրուհիներին կոչում էր անուններով:

Նա պատմում էր.

— Իս այն ժամանակ շատ մոտ էի մի դիվանագետի կնոջ

հետ: Նվ ահա մի երեկո, նրանից բաժանվելիս, ես նրան առացի. «Իմ փոքրիկ Մարգարիտ...»:

Նա կանգ առավ, ժպիտներ անսնելով շուրջը, ապա շարունակեց.

— Հը՛մ: Ծս բերնից փախցրի... Հարկավոր է սովորություն ընդունել բոլոր կանանց Մոֆի կոչելու:

Օլիվիե Բերտենը, երբ նրան հարցնում էին, սովորաբար հայտարարում էր շատ զուսպ.

— Ծս գոհանում եմ իմ բնատիպերով:

Ջրուցակիցները ձևացնում էին, թե դրան հավատում են, իսկ Լանդան, որ պարզապես փողոցային աղջիկների ետևից էր վազում, ոգևորվում էր փողոցներով ման եկող համեղ պատանների և ժամը տասը ֆրանկով նկարչի առջև մերկացող հրիտասարդ կանանց մասին մտածելուց:

Ինչքան շեղը դատարկվում էին, այնքան այդ բոլոր ծեղուկները, ինչպես նրանց կոշում էին ակումբի երիտասարդները, այդ բոլոր կարմրած ծեղուկները շիկանում էին, բորբոքված ցանկություններով և խմորված կրքերով համակված:

Սուրճից հետո Ռոկոլիանը անցավ բաց պատմությունների, որոնք ավելի ճշմարտամասն են թվում, և, մոտանալով բարձր խալի կանանց, սկսեց փառաբանել հասարակ, թեթևաբարո կանանց:

— Փարիզը, — ասում էր նա, լիկորի ըմպանակը ձեռքին բռնած, — միակ քաղաքն է, ուր տղամարդը չի ծերանում, ուր նա հիսուն տարեկան հասակում, եթե զեռ պինդ է և իրեն լավ է պահել, միշտ կզամի հրեշտակի պես սիրուն տասնութամյա մի չարանճի աղջկա, որ կսիրի իրեն:

Լանդան տեսնելով, որ Ռոկոլիանը լիկորներից հետո նախ կին Ռոկոլիանը դարձավ, ոգևորությամբ համաձայնեց նրան և մեկ-մեկ թվեց այն սիրունիկ աղջիկներին, որոնք մինչև հիմա էլ պաշտում էին իրեն:

Բայց Լիվերդին, որ ավելի սկսպտիկ էր և պնդում էր, թե «իստե կանանց իսկական արժեքը, մրմնաց.

— նրանք միայն ասում են, որ ձեզ պաշտում են:

Լանդան առարկեց.

— նրանք ինձ այդ ապացուցում են, սիրելիս:

— Այդ ապացույցները հաշվի մեջ չեն:

— Գրանք ինձ բավական են:

Ռոկոլիանը դռնեց:

— Բայց նրանք էլ են այդպես մտածում, սատանան տանի:

Մի՞թե դուք կարծում եք, որ մի քսանամյա սիրունիկ շարաճճի աղջիկ, որ հինգ-վեց տարուց ի վեր ուրախ-զվարթ կյանք է վարում Փարիզում, ուր մեր բոլոր բնօրրը նրան համբույրների ճաշակ են տվել, ապա փշաղբել են այդ ճաշակը, կարող է նրեանամյա տղամարդը տարբերել վաթսուներկու տղամարդուց: Բավական է, ի՞նչ հիմարություն: Այդպիսի աղջիկը շափազանց շատ է լատինացի շատ է ճանաչել: Գրապ կգամ, որ նա սրտի խորքում ծերունի բանկիրին վերադասում է, այո, անսպասան գերադասում է երիտասարդ ստահակից: Բայց մի՞թե նա զրա մասին է մտածում: Մի՞թե այստեղի տղամարդիկ տարիք ունեն: Է՛հ, սիրելիս, մենք երիտասարդանում ենք սպիտակելով և ինչքան ավելի ենք սպիտակում, այնքան ավելի մեզ ասում են, որ մեզ սիրում են, այնքան ավելի այդ ապացույցում են և այնքան ավելի դրան հավատում են:

Նրանք սեղանից վեր կացան, արկոճուկից կարմրած ու զրզուված, պատրաստ արշավելու ամեն տեսակ հաղթանակների համար, և սկսեցին խորհրդակցել, թե ինչպես անցկացնեն երեկոն: Բերտենը առաջարկեց գնալ կրկես, Ռոկոլիանը՝ ձիարշավարան, Մալդանը՝ Եգեմ, իսկ Լանդան՝ Ֆոլի-Բերժեր: Այդ միջոցին լարված չուժակների թևեր, հեռավոր հնչուններ հասան նրանց ականջին:

— Ի՞նչ է,— ասաց Ռոկոլիանը,— այսօր երաժշտություն կա ակումբում:

— Այո,— պատասխանեց Բերտենը,— դուրս գալուց առաջ տասը բողբոջ լանցնե՞նք այնտեղ:

— Գնանք:

Նրանք անցան սրահում, բիլիարդանոցով, խաղասենյակով և հասան յուրատեսակ մի օթյակ, որ նախում էր նվագախմբի էստրադայի վրա: Չորս պարոններ, բազկաթոռների մեջ մխրճված, մտամոխի սպասում էին սկսվելուն, իսկ ներքևում, գատարկ աթոռների շարքերի մեջտեղ, ուրիշ տասը հոգի զրուցում էին նստած ու կանգնած:

Նվագախմբի ղեկավարը իր ձողափայտով թխկթխկացրեց դրակայի վրա. սկսեցին:

Օլիվիե Բերտենը պաշտում էր երաժշտությունը, ինչպես պաշտում են ափիոնը: Երաժշտությունը նրան սուզում էր երազների մեջ:

Հենց որ նրան հասավ երաժշտական գործիքների հնչուն ալիքը, նա իրեն զգաց հարբածի պես. նրա մարմինն ու միտքը անսովոր կերպով թրթռացին, և երևակայությունը, մեղեդիներով զինովյաժ, խելահեղորեն տարվեց քաղցր երազներով ու հաճելի անուրջներով: Աչքերը փակած, ոտքը ոտքի վրա դրած, բազուկները մեղկացած, նա լսում էր հնչյունները և տեսնում էր պատկերներ, որոնք անցնում էին իր հայացքի ու մտքի առջև:

Նվագախմբի նվագում էր Հալդրիսի սիմֆոնիան, և հենց որ նկարչի կոպերը փակվեցին, նա նորից տեսավ անտառը, շուրջը բազմաթիվ կառքեր, իսկ դիմացը կառքի մեջ տեսավ կոմսուհուն ու աղջկան: Նա լսում էր նրանց ձայները, հետևում էր նրանց խոսքերին, զգում էր կառքի երբումը, շնչում էր տեղանների բուրմունքով թաթափված օդը:

Երեք անգամ նրա հարևանը, հետը խոսելով, ընդհատեց այդ տեսիլը, որը երեք անգամ վերսկսվեց, ինչպես ծովով անցնելուց հետո վերսկսվում է նավի ձոճումը, թեև անկողինը, որի վրա պառկած է նավադեսացը, անշարժ է:

Ապա տեսիլը լայնացավ, ծավալվեց ինչ-որ հեռավոր սպիտակաթուխ մեջ այդ երկու կանանց հետ միասին. նրանք առաջվա նման նստած էին իր դիմաց մերթ երկաթուղու վագոնում, մերթ օտարերկրացիների հյուրանոցի սեղանին: Քանի տևում էր երաժշտությունը, երկու կանայք միշտ այսպես ուղեկցում էին նրան, ասես այդ արևավառ օրվա զրոսանքի ժամանակ նրանց դիմքերի պատկերը դրոշմված էր նրա աչքերի մեջ:

Լուսնությունը, ապա ձայների ու տեղաշարժված աթոռների լողմուկը ցրեցին նրա մշուշոտ անուրջները, և նա նկատեց, որ իր շորս բարեկամները մրափում էին իր կողքին և նրանց պարզօճակ կեցվածքների մեջ քնից հաղթահարված ուշադրություն են էր երևում:

Արթնացնելով նրանց, Քերտենը հարցրեց.

— Դե՛հ, ի՞նչ ենք անելու մենք հիմա:

— Ես, — բացեիրաց պատասխանեց Ռոկդիանը, — ես ուզում եմ մի բիշ էլ բնել այստեղ:

— Ես նույնպես, — ասաց Լանդան:

Քերտենը ոտքի ելավ.

— Դեհ լավ, իսկ ես տուն կվերադառնամ, մի բիշ հոգնած եմ:

Քերտենը, ընդհակառակը, իրեն շատ ոգևորված էր զգում, բայց ուզում էր գնալ. նա վախենում էր, որ երեկոն կվերջանա բակարայի* սեղանի շուրջ, ինչպես միշտ լինում էր ապուրում:

Ուտի նա տուն վերադարձավ, իսկ հետևյալ օրը տենդագին անդկացրած գիշերից հետո, մեկը այն գիշերներից, երբ արվեստագետներն բնկնում են ուղեղային բուռն գործունեության միջանկում, որ ներշնչում անունով են մկրտել, նա որոշեց տնից դուրս շղալ և մինչև երեկո աշխատել:

Դա հիանալի օր էր, մեկը այն օրերից, երբ մարդ հեշտ է ստեղծագործում, երբ գաղափարը անես իջնում է ձեռքերի մեջ և ինքն իրեն հաստատվում կտավի վրա:

Դռնեքը գոց, արտաքին աշխարհից կտրված, բոլորի համար փակված առանձնատան տեղորոշված մեջ, արվեստանոցի բարեկամական յուսելից մեջ, պաշտոատես, յուսամիտ, գրգռված ու կայտառացած, Քերտենը վայելից սոսկ արվեստագետներին տրված երջանկությունը, իր ստեղծագործություններ ուրախության մեջ հզանալու երջանկությունը: Աշխատանքի այդ ժամերին նրա համար ոչինչ գոյություն չունի, բացի կտավի կտորից, ուր նրա վրձնի փայլաբույր հսկման տակ ծնվում էր պատկերը, և ստեղծագործական բեղմնավորության այդ նույնների ժամանակ նա անսոխոր, կենսուրախ, կենսահորջ ու արբեցուցիչ մի զգացում էր ունենում: Երկնոյան նա բոլորովին շախչախված էր, ինչպես առողջ ֆիզիկական հոգեությունից հետո, և անկողին մտավ հետևյալ օրը նշանակված նախաճաշի հաճելի մտքով:

* Բլաթարայի տեսակ, բախտախաղ:

Սեղանը գնդարվեց ծաղիկներով, ճաշացուցակը խնամքով կազմվեց փափկասուն ափիկն զբ Գիյուուայի ճաշակի համաձայն, և ի հեճուկս բուռն, բայց կարճատև դիմադրության, նկարիչը իր հյուրերին ստիպեց շամպայն խմել:

— Աղջիկս պիտի դինովնա, — ասաց կոմսուհին:

Դքսուհին ներողամտարեն պատասխանեց.

— Աստված իմ, բայց չէ՞ որ պետք է գինովնա մի անգամ:

Անցնելով արվեստանոց, բոլորն իրենց համակված էին զգում այն թեթև ու վերացնող խնդությամբ, որից ասես թևեր են բուսնում ոտների վրա:

Դքսուհին ու կոմսուհին, որոնք ֆրանսիական մայրերի կոմիտեի նիստ ունեին, պատրաստվեցին նախասլես տուն տանել գեոատի աղջկան, բայց Քերտենը առաջարկեց հետիոտն մի շրոսանք անել նրա հետ և նրան տանել Մալգերրի բուլվար. և նրանք դուրս եկան:

— Գնանք երկվոր ճանապարհով, — ասաց Աննետը:

— Ուզում ես թափառե՞լ Մոնտուի գրոսայգում: Դա շատ սիրուն անկյուն է. կնայենք մանկիկներին ու դայակներին:

— Այո, այո, հո՞ժարությամբ:

Նրանք անցան Վելասկեսի պողոտայի ոսկեգօծ ու հուսկապ ցանկապատի կողքով, որ ցուցանակ ու մուտք է ծառայում Փարիզի կենտրոնում սեթեթ նազանքով տարածված և իշխանական ապարանքներով գոտեորված այս գեղաշուք ու դալարապարզ գրոսայգու համար:

Կայն ծառուղիների երկայնքով, որոնք հնարամիտ ուղղապտույցներով հատում էին դալարիքներն ու ծառատունկերը, կանաչք ու տղամարդիկ, երկաթե աթոռների վրա նստած, հետևում են անդնողների շարանին, իսկ ապստիկների պես գալարվող ու սովերների տակ մտնող նրբուղիների վրա մի խումբ երեխաներ, ավազի վրա հավաքված, վաղվզում են, պարանով ցատկում դայակների անտարբեր նայվածքների կամ մայրերի անհանդիստ հայացքների տակ: Վիվիառի, գմլեթաձև խուզված ծառերը, որոնք տերևներից կազմված հուշարձանների են նմանվում, հսկա շագանակենիները, որոնց ծանր կանաչությունը ծածկված է կարմիր ու սպիտակ ծաղիկների ողկույզ:

ներով, նշանավոր ժանտաթղթիները, դեկորատիվ սոսիները, դիամամբ կորացրած բներով, զարդարում են բարեձև մարդանդերը, ստեղծելով զմայլելի հեռադատկերներ:

Շոգ է: Տատարակները մնում են ծառերի տերևների մէջ. թռչելով դազաթից դազաթ, իսկ ճննդուկները լողում են ծիածանի մեջ, արևից լուսավորված ջրային փոշու վրա, որով ծածկվել է հինց նոր թրջված քնքուշ գալարիբբը: Քվում է, թև սպիտակ արձանները երանալիցան մեջ են դտնվում իրենց պատվանդանների վրա այդ կանաչ գոգոթիցան մեջ: Մարմարե մի աղա իր ոտքից դուրս է բաշում շահանվող մի փուշ, առես նա հինց նոր է խոցվել Դիանայի ետեից վազելիս, որը փախչում է ահա այնտեղ, դեպի մի լճակ, եզերված պուրակներով, ուր մի տանարի ավերակներն են ապաստանել:

Իսկ ուրիշ արձաններ, սիրահար ու սառը համբուրվում են պուրակի եզրին, կամ երազում են, ծունկը ձևորով բռնած: Դի ջրվեժ գեղեցիկ մայրերով Լալայվում է փշփրալու: Սյունեման կտրված մի ծառի շուրջ բազեղ է փաթթվում. մի շիր-մաքար՝ վրա արձանագրություն կա գրված: Մարդասեզերի վրա բարի սյունիկները շեն հիշեցնում Ակրուզդը, ինչպես այս գեղեցիկ փոքրիկ զրոսայգին շի հիշեցնում կուստիան անուստները:

Այս արվեստակուն ու դմայլելի վայրը, որ բազուբացիները գնում են շերմոցների մեջ աճած ծաղիկները դիտելու և հիանում են, ինչպես հիանում են թատերական մի ներկայացուցուցի, այն հաճելի տեսարանով, որ գեղեցիկ բնությունն ընծայում է Փարիզի հենց կենտրոնում:

Օլիվիե Քերտենը երկար տարիներ գրեթե ամեն օր գալիս էր այս նախասիրած զրոսայգին, նաչելու համար փութիղուհիներին իրենց իսկական շրջանակը մեջ: «Այս զրոսայգին,— ասում էր նա,— ստեղծված է արյուզարդի համար. վատ հազնված մարդիկ ասրոսփ են ներշնչում այստեղ»: Եվ նա ժամերով թափառաբարում էր այնտեղ, ուսումնասիրելով բոլոր բույսերն ու բոլոր մշտական դրսանողներին:

Նա Աննետի կողքին քայլում էր ծառուղիներով, մտացրիվ նաչելով գբոսայցու իտալասրգես ու ետուն կյանքին:

— Օ. ի՞նչ սիրուն հրեշտակ է,— բացակահեց Աննետը:

Աննետը ակնապիշ նայում էր շեկ, պանգր.սհեր ու կապուտաչա մի մանուկի, որ զարմանքով ու զմաշլանքով աչքերն հռուկ էր նրա վրա:

Ապա աչքի անցկացրեց բոլոր երեխաներին. և այդ պաճուճված կենդանի սրուպրիկներին նաչելու հանույթից դարձավ շաղակրատ ու գյուրահազորը:

Նա քայլում էր դանդաղ և Քերտենին իր դիտողություններն ու խորհրդածություններն էր հայտնում երեխաների, գալակների, մայրերի մասին: Գիրուկ երեխաները նրա մեջ առաջացնում էին ուրախ բացականշություններ, իսկ դժգույն երեխաները՝ արգահատանք:

Քերտենը լսում էր Աննետին, բայց ավելի շատ զվարճանում էր նրանով, քան մանուկներով, և, շնոտանալով իր նկարչության մասին, լուրովի շշնջում էր. «Հրաշալի՛ է»: Ի՞նչ պատվական նկար նա կարող էր դուրս բերել զրոսայգու այդ անկյունից և գալակների, մայրերի ու երեխաների այդ փնջից: Ինչպե՞ս Բերտենը չէր մտածել այդ մասին:

— Գու սիրո՞ւմ ես այդ մանուկներին,— հարցրեց Քերտենը:

— Ես պաշտում եմ նրանց:

Տեսնելով, թե ինչպես Աննետը նայում է երեխաներին, Քերտենն զգում էր, որ նա ցանկություն ունի նրանց ձևաթից բրտնելու, նրանց զրկելու, համբուրելու, ապագա մոր բնական ու խանդակաթ ցանկություն: Եվ Քերտենը զարմանում էր կանաչի մարմնի մեջ թարնված այդ խորհրդավոր բնազդի վրա:

Որովհետև Աննետը խոսելու արամադրություն ուներ, Քերտենը հարցուփորձ արեց նրա ճաշակների մասին: Աննետը գրավիչ պարզամտությամբ Քերտենին պատմեց բարձր հասարակության մեջ իր հույսերի հաջողության ու փառքի մասին և ցանկություն հայտնեց ունենալու գեղեցիկ ձիեր, սրանց նա ձանաչում էր ինչպես ձիալաճառ, քանի որ Ռոնսիերի որոշ փիթաններում զբաղվում էին ձիաբուծությամբ. բայց նա փեսացուի մասին անհանգստանում էր ոչ ավելի, քան բնական սիրտ մասին, որ միշտ կարելի է ընտրել բազմաթիվ վարձու որված բնակարաններից:

Նրանք մտածեցան լճակին, ուր հանդարտ լողում էին հախճապակե թռչունների նման մաքուր ու հանգիստ երկու կա-

դասներ ու վեց բաղեր և անցան հրիտասարդ մի կնոջ մոտից, որ նստել էր աթոռին՝ ծնկների վրա բացված գրքով, աչքերն ուղղած հորիզոնին, հոգին սլացած երազների մեջ:

Այդ կինը անշարժ էր, ինչպես մոմի ֆիգուրա. տգեղ, խոնարհ, համեստ հազնված, ինչպես մի աղջիկ, որ չի երազում դուր գալ, թերևս մի ուսուցչուհի, նա փոխադրվել էր երազանքի աշխարհը, իր սիրտը թովված մի խոսքով կամ տիրապետված մի բառով: Նա, ըստ երևույթին, գրքում սկսված արկածը զարգացնում էր իր մտքում, իր հույսերի թելադրանքի համաձայն:

Բերտենը զարմանքով կանգ առավ:

— Ի՛նչ լավ է այդպես երազանքների մեջ ընկնել, — ասաց նա:

Նրանք անցան հրիտասարդ կնոջ առջևից, ապա վերադարձան ու նորից անցան, բայց կինը նրանց չնկատեց, այնքան լարված ուշադրությամբ հետևում էր իր մտքերի հեռասլաց թռիչքին:

Նկարիչը Աննետին ասաց.

— Լսիր, փոքրիկ, քեզ համար ձանձրալի չի՞ լինի մեկ կամ փրկու անդամ դիրք ընդունել նկարվելու համար:

— Ոչ, ընդհակառակը:

— Ուրեմն նայիր այդ օրիորդին, որ հաժում է իգևալական մի աշխարհում:

— Նրան, ով այնտեղ աթոռի վրա՞ է նստել:

— Այո: Գու նույնպես կնստես աթոռի վրա, մի գիրք կբանաս ծնկներից վրա և կաշխատես նրա նման անել: Գու հրքե՞լ ես արթուն ժամանակ:

— Անշուշտ:

— Ինչի՞ մասին:

Եվ Բերտենը: փորձեց նրան խոստովանեցնել իր եթերային ճանապարհորդությունները, բայց Աննետը չէր ուզում պատասխանել, խուսափում էր Բերտենի հարցերից. նայում էր բաղբերին, որոնք լողում էին հացի եռակից, որ նրանց նետում էր ինչ-որ դամա, և իրեն անհարմար վիճակում էր զգում, ասես Բերտենը նրա զգայուն տեղին էր գիպել:

Ապա, խոսքի նյութը փոխելու համար, Աննետը պատմեց

Ռոնսիերում անցկացրած իր կյանքի մասին, խոսեց իր տատիկի մասին, որի համար ինքն ամեն օր բարձրաձայն բնթերցում էր և որը հիմա, անտարակույս, շատ մեծակ ու շատ ախուր կլինի:

Աննետին լսելիս նկարիչը իրեն թուշուրի նման ուրախ էր զգում, այնպես ուրախ, ինչպես երբեք չէր եղել Այն ամենը. ինչ Աննետը ասում էր նկարչին, այդ բոլոր մանր, փոքուն ու աննշան մանրամասնությունները աղջնակի պարզակյաց փոշության մասին՝ զվարճացնում ու հետաքրքրում էին նրան:

— Նստենք, — ասաց Բերտենը:

Նրանք նստեցին չոր մոտ: Նրկու կարապները լողացին դեպի նրանք և կերի սպասեցին:

Բերտենն զգաց, որ իր մեջ հուշեր են արթնանում, այնպիսի անհետացած, մոռացություն մեջ սուղված հուշեր, որոնք հանկարծ վերադառնում են հայտնի չէ ինչու: Նրանք ծագեցին այնպես արագ, այնպիսի բազմազանություններ ու բազմախրանություններ, որ նրան թվաց, թե ինչ-որ ձեռք շարժում էր իր հիշողությունը ծածկող տիղմը:

Նա փնտրում էր, թե որտեղից էր իր մեջ հայտնվում նախկին կյանքի այդ բարախյունը, որ նա շատ անգամներ զգացել ու նկատել էր, բայց ոչ այնպես ուժգին, ինչպես այսօր: Մի որևէ պատճառ եղել էր հուշերի այդ հանկարծական զարթոնքին, նյութական ու հասարակ մի պատճառ, հաճախ մի բուրմունք, մի անուշահոտություն: Քանի՞-քանի՞ անգամ օժանելիքի բույր արձակող կանացի մի շրջազգեստ հիշողության մեջ արթնացրել էր վաղուց ջնջված դեպքեր: Տուարտի հին սրվակների խորքում ևս նա գտել էր մասնիկներ իր երբեմնի գոյությունից: Բոլոր թափառուն բույրերը փողոցների, դաշտերի, տների, կահույքների հաճելի ու տհաճ բույրերը, ամառային հրեկոների տաք բույրերն ու ձմեռային հրեկոների ցուրտ բույրերը, բոլոր միշտ նրա մեջ վերակենդանացնում էին հեռավոր անցյալը, ասես այդ բուրմունքները, նման այն անուշահոտություններին, որոնց մեջ պահվում են մումիաները, իրենց մեջ պահում են զմուռված անկենդան եղիությունները:

Արդյո՞ք թրջված խոտը կամ ծաղկած շաղանակներն էին այսպես վերակենդանացնում անցյալը: Ո՛չ: Հապա ի՞նչն

էր: Արդո՞ք Քերտենը տեսել էր որևէ բան, որ կարող էր այդ տագնապի պատճառ լինել: Ո՞չ, Գուցն նրա հանդիպած կանանցից մեկի դիմագծերը նրան հիշեցնում էին անցյալը և, թեև նա չէր ճանաչում նրանց, նրա սրտում հնչեցնում էին անցյալի բոլոր զանգերը:

Արդո՞ք դա որևէ հնչյուն էր: Շատ հաճախ, պատահաբար լսելով մի դաշնամուր կամ անծանոթ մի ձայն, կամ նույնիսկ մի Յրգեհոնիկ, որ հրապարակի վրա մոդայից ընկած եղանակ է նվագում, նա հանկարծ քսան տարով երիտասարդանում էր և նրա կուրծքը ուռչում էր մոռայված խանդաղատանքներից:

Քայց անցյալի այդ կողը շարունակվում էր համառ, անորսալի, գրեթե դրզոն կերպով: Ի՞նչ կար նրա շուրջն ու մտքը, որ կարողանում էր այսպես կենդանացնել հանգած հույզերը: — Օղբ մի քիչ զով է, գնանք, — ասաց Քերտենը:

Նրանք վեր կացան ու նորից սկսեցին քայլել:

Քերտենը նայում էր նստարաններին նստած աղքատներին, որոնց համար աթոռին վճարելը շատ մեծ ծախս էր:

Աննետը նույնպես հիմա դիտում էր նրանց, հետաքրքրվում էր նրանց կյանքով, նրանց արհեստով և զարմանում էր, որ, ի հեճուկս իրենց ուղորմելի կերպարանքին, նրանք գալիս են ժամանակ անցկացնելու հանրային այս գեղեցիկ գրոսայգում:

Եվ հետզհետե ավելի պարզորոշ կերպով Քերտենը վերհիշում էր անցած տարիները: Նրան թվում էր, թե ինչ-որ ճանճ բզզում է իր մոտ և ականջները լցնում վերջացած օրերի շփոթ շոփնդով:

Տեսնելով որ Քերտենը մտախոհ է, Աննետը հարցրեց.

— Ի՞նչ է պատահել ձեզ: Տխուր եք երևում:

Քերտենը դողաց ամբողջ էությունով: Ո՞վ ասաց այդ: Աննետը, թե նրա մայրը: Ոչ, դա մոր այժմյան ձայնը չէ, դա նրա նախկին ձայնն է, բայց այնքան փոխված, որ Քերտենը միայն հիմա ճանաչեց:

Քերտենը ժպտալով պատասխանեց.

— Ոչ, ոչինչ չունեմ: Ինձ համար հաճելի է քեզ հետ, դու շատ սիրուն ես, դու ինձ հիշեցնում ես մայրիկիդ:

Ինչպես Քերտենը ավելի վաղ չէր նկատել այդ անսովոր արձագանքը երբեմնի այնքան ծանոթ նրա խոսքի, որ նա հիմա լսում էր նոր շրթներից:

— էլի խոսիր, — ասաց Քերտենը:

— Ինչի՞ մասին:

— Պատմիր, թե ինչ են քեզ սովորեցրել քո ուսուցչուհիները: Դու սիրե՞լ ես նրանց:

Աննետը նորից սկսեց շաղակրատել:

Իսկ Քերտենը լսում էր աճող հուզումով համակված, իր սրտին գրեթե օտար այդ աղջկա խոսքերի մեջ որսալով մի բառ, մի ձայն, մի ծիծաղ, որոնք ասես մնացել էին նրա կոկորդում մոր երիտասարդության ժամանակվանից: Ինչ-որ ինտոնացիաներ երբեմն նրան ստիպում էին ցնցվել զարմանքից: Իհարկե, աղջկա և մոր խոսքերի մեջ կար այնպիսի տարբերություն, որ Քերտենը չէր կարողանում միանգամից նկատել նմանությունը և հաճախ նույնիսկ դրանք ամենևին չէր շփոթում. բայց այդ տարբերությունը միայն ավելի զարմանալի էր դարձնում մոր խոսվածքի հանկարծական զարթոնքը: Մինչև հիմա Քերտենը բարեկամական և հետաքրքիր աչքով էր նկատել նրանց դեմքերի նմանությունը, բայց այդ կենդանացած ձայնի խորհուրդը նրանց այնպես էր միախառնում, որ, երեսը շուռ տալով, որպեսզի այլևս չտեսնի աղջկան, նա երբեմն իրեն հարց էր տալիս, թե այդ արդյոք կոմսուհին չէ՞, որ խոսում է իր հետ, ինչպես խոսում էր քսան տարի առաջ:

Ապա, անցյալի այդ վերհիշումից հմայված, երբ Քերտենը նորից էր նայում Աննետին, նրա հայացքին հանդիպելիս նորից էր մասամբ զգում այն տանջանքը, որի մեջ իրեն նետել էր նրա մոր հայացքը իրենց սիրո առաջին օրերին:

Նրանք արդեն երեք անգամ շրջագայել էին գրոսայգում, ամեն անգամ անցնելով նույն մարդկանց, նույն դայակներին, նույն երեխաների առջևից:

Աննետը հիմա նայում էր գրոսայգին շրջապատող ապարանքներին և հարցնում էր, թե ովքեր են ընկավում նրանց մեջ:

Նա ուզում էր ամեն ինչ իմանալ այդ մարդկանց մասին, նա անհազ հետաքրքրություններ հարցուփորձ էր անում, ասես տեղեկություններով էր լցնում իր կանաչի հիշողությունը, և, դեմքը լուսավորված կենդանի հետաքրքրություններով, լսում էր ոչ միայն ականջներով, այլև սրբերով:

Քայց, հասնելով դրսի բուլվարի վրա Երկու մուսքերը իրարից բաժանող տաղավարին, Քերտենը նկատեց, որ շուտով ժամը չորսը կհնչի:

— Օ՛, — ասաց նա, — պետք է տուն վերադառնալ:

Եվ նրանք դանդաղ գնալով հասան Մարդերի բուլվարը: Բաժանվելով երիտասարդ օրիորդից, նկարիչը իջավ դեպի Համաձայնության հրապարակի, որպեսզի մի այց կատարի Սենայի մյուս ափի վրա:

Նա կիսաձայն երգում էր, ուզում էր վաղել, ուզում էր ցատկել նստարանների վրայով, այնքան ժիր էր գգում իրենք Փարիզը նրան շողշողուն էր երևում, ավելի սիրուն, քան երբևէ եղել էր: «Հաստատապես, — մտածում էր նա, — գարունը ամեն ինչ նոր լաքով է ծածկում»:

Նա ապրում էր այն պահերից մեկը, երբ զրգոված միտքն ամեն ինչ ընկալում է ավելի հաճույքով, երբ աչքը ավելի զգայուն է ու ավելի սպաժանատես, երբ մարդ ավելի բուռն է գգում տեսնելու և զգալու բերկրանքը, կարծես ինչ-որ ամենազոր ձևեր հանկարծ թարմացրել է հրկրի գույները, ոգևորել կենդանի էակների շարժումները և նորից մեր մեջ պտուտակել զգալիությունների ժրուխտները, ինչպես վերանորոգում ու շարժման մեջ են գնում կանգնած ժամացույցը:

Հայացքով բազմաթիվ զբաղեցնող բաներ որսալով, նա մտածում էր. «Լինում են պահեր, երբ ես նյութ չեմ գտնում նկարելու»:

Նա իր միտքը այնպես ազատ ու այնպես խորախափանց էր զգում, որ իր ամբողջ ստեղծագործությունը իրեն գոհնիկ թվաց, և նա սկսում էր հասկանալ կյանքը պատկերելու նոր, ավելի ճշմարիտ ու ավելի ինքնատիպ եղանակը: Եվ հանկարծ տուն վերադառնալու և աշխատելու փափազը նրան ստիպեց ետ դառնալ ու ներփակվել իր արվեստանոցում:

Քայց հենց որ մենակ գտնվեց սկսված կտավի առջև, արյունը եռացնող կրակը մեկն հանդարտվեց: Նա իրեն հոգնած զգաց, բազմոցի վրա նստեց և սկսեց երազել:

Մի տեսակ երջանիկ անտարբերություն, որի մեջ Քերտենն ապրում էր, անհոգությունը գոհ մարդու, որի գրեթե բոլոր պահանջները բավարարված են, տակավ առ տակավ գնացել էին նրա սրտից, ասես ինչ-որ բան պակասել էր նրանից: Նա գատարկություն էր զգում իր տանը և ամայություն՝ իր ընդարձակ արվեստանոցում: Նա շուրջը նայեց և նրան թվաց, թե մոտով անցավ սավերը մի կնոջ, որի ներկայությունը հաճելի էր իրեն: Արդեն վաղուց նա մոռացել էր սիրունու գալուն սպասող սիրահարի անհամբերությունը, և ահա հանկարծ զգում էր, որ սիրունին հեռու է և երիտասարդական սարսուռով ցանկանում էր, որ նա իր մոտ լինի:

Քերտենը խանդաղատանքով մտախոհում էր, թե ինչպես իրենք սիրել էին միմյանց և այդ ընդարձակ սենյակում, ուր սիրունին այնքան հաճախ էր եկել, ամեն ինչ հիշեցնում էր նրա մասին, նրա շարժումների, նրա խոսքերի, նրա համբույրների մասին: Նա հիշում էր որոշ օրեր, որոշ ժամեր, որոշ բոպկներ և իր բովանդակ էությունները զգում էր նրա վաղեմի փաղաքշանքները:

Զկարողանալով տեղում նստել, նա վեր կացավ ու սկսեց ձևել, նորից խորհելով այն մասին, որ, շնայած այդ կապին, որով լցված էր իր գոյությունը, նա, այնուամենայնիվ, միայն նակ էր, միշտ միայնակ:

Աշխատանքի երկար ժամերից հետո, երբ շուրջն էր նայում կյանք վերադարձող մարդու ցրված հայացքով, նա ոչինչ չէր տեսնում ու ոչինչ չէր զգում, բացի պատերից, որոնց միայն կտրոզ էին հասնել իր ձևերն ու ձայներ:

Տանը շունենալով կին և ի հարկին գիմելով զոյի գոլույթությունների՝ հանդիպելու համար նրան, որին սիրում էր, նա ստիպված էր լինում իր սարսուղ ժամերն անցկացնել ամեն տեսակ հասարակաց վայրերում, ուր կարելի է գտնել, ուր կարելի է գնել ժամանակն սպանելու միջոցներ: Նա սովորություն ուներ որոշյալ օրերին ակումբ, կրկես, ձիարշավարան, օպերա հաճախելու, սովորություն ուներ մի քիչ ամեն տեղ

լինելու, միայն թե շմար տանը, ուր, անշուշտ, ուրախութեամբ կամար կամար, եթե ապրեիր սիրունու հետ միասին:

Մի ժամանակ, սիրո մոլուցքի որոշ ժամերին, Բերտենը զմեզակ կերպով տանջվում էր, որ չէր կարող նրան թողնել իր մոտ, ապա, երբ իր հրայրքը սկսում էր մեղմանալ, նա անարտունջ կերպով ընդունում էր իրենց բաժանումն ու իր ազատութունը. հիմա դրանք նորից փստոսանք էին առաջացնում իր մեջ, կարծես ինքը նորից էր սկսում սիրել նրան:

Եվ խանդաղատանքի այդ վերադարձը այսպես հանկարծ, գրեթե առանց պատճառի, համակել էր Բերտենին, որովհետեւ հիմա լավ եղանակ էր և նաև, գուցե, որովհետեւ հենց նոր էր լսել այդ կնոջ երիտասարդացած ձայնը: Ինչքան քիչ բան է հարկավոր հուզելու համար սիրտը տղամարդու, ծերացող տղամարդու, որի մոտ հուշը վերածվում է փստոսանքի:

Ինչպես մի ժամանակ, նորից նրան տեսնելու պահանջը վերադառնում էր Բերտենին, տենդի նման թափանցում էր նրա հոգու ու մարմնի մեջ. և Բերտենն սկսեց նրա մասին մտածել գրեթե այնպես, ինչպես մտածում են սիրահարված երիտասարդները, պանծացնելով նրան սրտում և դրանով իսկ ոգևորելով իրեն, որպեսզի ավելի ուժգին տենչա նրան. ապավճռեց երեկոյան գնալ նրա մոտ թիչելու, թեև առավոտյան տեսել էր նրան:

Ժամերը երկար թվացին, և, երբ Բերտենը տնից զուրահեկավ, որպեսզի Մալգերրի բուլվար գնար, վախեցավ, որ չի գտնի նրան և ստիպված կլինի այս երեկոն էլ անցկացնել միայնութիան մեջ, ինչպես անցկացրել էր, այնուամենայնիվ, շատ երեկոներ:

Երբ Բերտենի «կոմսուհին տա՞նն է» հարցին ժառանգ «Այո, պարոն» պատասխանեց, նրա սիրտը խայտաջ:

— Գարձյալ ես եմ, — ասաց Բերտենը ուրախ տոնով, երևալով շեմի վրա փոքր հյուրասենյակի, ուր երկու կանայք աշխատում էին բարձր ու նուրբ առանցքի վրա կանգնած երկու լամպանի լուսամփոփների տակ:

Կոմսուհին բացական չէր.

— Ինչպե՞ս, այդ գո՞ւր եք: Ի՞նչ հրաշք:

— Այո: Ես ինձ շատ մենակ զգացի և ահա եկա:

— Այդ ի՞նչ լավ է:

— Գուր որե՞ մեկին սպասո՞ւմ եք:

— Ոչ... գուցե... չգիտեմ:

Բերտենը նստեց ու արհամարհանքով նայեց կոպիտ բքրդե ցանցակերպ հյուսվածքին, որ նրանք արագ գործում էին փայտե երկար ասեղներով:

— Այդ ի՞նչ է, — հարցրեց Բերտենը:

— Վերմակներ:

— Աղբատների՞ համար:

— Այո:

— Ի՞նչ տգեղ են:

— Բայց տաք են:

— Գուցե, բայց նրանք տգեղ են, հատկապես կյուրովիկու XV-ի ոճով կահավորված սենյակում, ուր ամեն ինչ շոյում է սըքը: Եթե ոչ աղբատների համար, ապա բարեկամների համար դուք պետք է ավելի վայելուչ բարեգործություններ անեիք:

— Աստված իմ: Այս տղամարդիկ, — ասաց կոմսուհին, ուսերը թոթվելով: — Բայց այսպիսի վերմակներ հիմա ամեն տեղ պատրաստում են:

— Ես այդ լավ գիտեմ, շատ լավ գիտեմ: Հիմա երեկոնուր ուր որ գնաս անույան կտեսնես այդ ահավոր մոխրագույն բուրջերը ամենասիրուն տուալիտների կողքին և ամենապշրուն կահույքների վրա: Այս գարնանը բարեգործությունը վատ հաշակ է ստացել:

Համոզվելու համար, որ Բերտենը ճիշտ է ասում, կոմսուհին գործվածքը տարածեց կողքին գրված մետաքսե աթոռի վրա և անտարբերությամբ համաձայնեց.

— Այո, իրոք որ տգեղ է:

Եվ նա նորից սկսեց աշխատել: Երկու զուգները կողք-կողքի հակված լամպի տակ, լուսավորված էին վարդագույն լույսի հեղեղով, որ տարածվել էր մազերի, դեմքերի, շրջագրեստների ու շարժվող ձեռքերի վրա: Մայր ու աղջիկ իրենց աշխատանքի վրա նայում էին թեթև, բայց շարունակական ուշադրությամբ այն կանանց, որոնք վտրժվել են այդ ձեռագործներին, որոնց աչքը հետևում է առանց մտքի մասնակցության:

Սենյակի շորս անկյուններում շինական ճենապակե շորս ուրիշ լամպեր, որոնք դրված էին ոսկեզօծված փայտե հին սյունների վրա, պաստառների վրա սփռել էին մեղմ ու համաշափ մի լույս, որը թուլանում էր կտր լուսամտոփնների վրա ձգված ժանյակի տրանսպարանտներից:

Բերտենը շատ ցած ու փոքրիկ մի բազկաթոռ վերցրեց, որի մեջ հագրվ էր տեղավորվում, բայց որը միշտ նախընտրում էր, քանի որ կարող էր կոմսուհու հետ զրուցել, նստելով գրեթե նրա ոտների մաս:

Կոմսուհին ասաց Բերտենին.

— Գուր ախօր նանկի հետ երկար զրոսանք կատարեցիք գրոսալգում:

— Այո՛ Մենք շաղակրատեցինք, ինչպես հին բարեկամներ: Ես շատ եմ սիրում ձեր աղջկան: Նա ճիշտ ու ճիշտ նման է ձեզ: Երբ նա որոշ ֆրագներ է արտասանում, կարելի է կարծել, որ նրա կոկորդում ձեր ձայնն է հնչում:

— Ամուսինս շատ անգամ այդ ինձ ասել է արդեն:

Բերտենը նայում էր, թե ինչպես մայր ու աղջիկ աշխատում են, լամպերի լույսով ողողված, և միտքը, որից նա հաճախ էր տանջվում, որից դեռ ցերեկն էր տանջվել, իր առանձնատան ամայի, անշարժ, լուռ կյանքի մասին մտահոգությունը, ասանձնատուն, որ ցուրտ էր բուրբ հղանակներին, նրան մշտացրեց, կարծես նա առաջին անգամն էր լիովին հասկանում իր միայնությունը:

Օ՛, ինչպես կուզենար իրոք լինել այդ կնոջ ամուսինը, այլ ոչ թե սիրեկանը: Մի ժամանակ Բերտենն ուզում էր առևանգել կոմսուհուն, վերցնել, գողանալ նրան ամուսնուց: Հիմա նա խանդում էր խարված ամուսնուն, որ բնութիշտ հաստատվել էր այդ կնոջ մոտ, նրա տան սովորական իրադրության մեջ, նրա փաղաքշող մեթոմորֆոսիան մեջ: Այդ կնոջը նայելով, Բերտենն զգում էր, որ իր սիրտը նորից լցվում է վերադարձած հուշերով, որոնց մասին նա կկամենար պատմել նրան: Հիբարի Բերտենը դեռ շատ էր սիրում կոմսուհուն, նույնիսկ առաջվանից մի քիչ ավելի, իսկ ախօր շատ ավելի, ինչպես չէր սիրել վաղուց, և այդ վերանորոգված զգացումի մասին արտահայտվելու պահանջը, որ այնքան կուրախացներ կոմսու-

հուն, Բերտենին ցանկալ տվեց, որպեսզի դեռատի աղջկան որքան կարելի է շուտ ուղարկեին քնելու:

Բերտենը տանջվում էր սիրած կնոջ հետ մենակ մնալու փափագից, նրա ծնկներին հպվելու, նրանց վրա հակվելու, նրա ձեռքերը բռնելու տենչից, ձեռքեր, որոնցից կխլվեին աղբատների համար վերմակը, փայտե ասեղները, իսկ բրդի կծիկը քակվելով կզուրվեր բաղկաթոռի տակ. Բերտենը նայում էր ժամացույցին, ոչ մի բան չէր խոսում և գտնում էր, որ, իրոք, լավ բան չէ փոքր աղջիկներին սովորեցնել շափահասունի: Նետ անցկացնել երեկոն:

Ինչ-որ քայլեր խզեցին հարևան հյուրասենյակի լուսվունը, ծառան երևաց ու ծանուցեց.

— Պարոն դր Մյուզագիեն:

Օլիվիե Բերտենը կատաղությունը հագրվ զսպեց, և երբ նա գեղարվեստների վերատեսչի ձեռքը սեղմեց, ուզեց նրան՝ օձիքից բռնել ու դուրս շարտել:

Մյուզագիեն շատ լուրեր էր բերել. մինիստրությունը շուտով ընկնելու էր, լուրեր են շրջում մարկիզ դը Ռոկոլիանի հետ պատահած ինչ-որ սկանդալի մասին: Նայելով երիտասարդ օրիորդին, նա ավելացրեց.

— Այդ մասին ես հետո կպատմեմ:

Կոմսուհին աչքերը դեպի ժամացույցը բարձրացրեց և տեսավ, որ շուտով ժամը տասը կլինի:

— Քո քնելու ժամանակն է, ղավակս,— ասաց նա աղջկան:

Աննետը ատանց պատասխանելու գործվածքը ժալեց, բուրդը կծկեց, մոր երկու ալտերը համբուրեց, ձեռքը մեկնեց երկու տղամարդկանց և այնպես արագ դուրս եկավ, որ կարծես սահեց, օդն անգամ չշարժելով:

Սրբ Աննետը դուրս եկավ, կոմսուհին հարցրեց.

— Պատմեք տեսե՞մ ի՞նչ սկանդալ է:

Պեղում էին, որ մարկիզ դը Ռոկոլիանը, որը հոծարությունը քաժանվել էր կնոջից և ունտա էր ստանում նրանից, հիմա այդ ունտան անբավարար էր համարում և ապահով ու բացառիկ մի միջոց էր գտել այն կրկնապատկել տալու: Մարկիզուհին, որին մարկիզը հետևում էր ուրիշների միջոցով,

բռնվել էր ամուսնական անհավատարմության մեջ և հարկադրվել էր նոր քննատ վճարել՝ փրկագինվելու համար ուտիկանական կոմիսարի կազմած արձանագրությունից:

Կոմսուհին, ընդհատած ձեռագործը ծնկների վրա բռնած, ձեռքերն անշարժ պահած, ուշադիր լսում էր:

Քերտենը, որին համբերությունից հանել էր Մյուզագիեի ներկայությունը Աննետի դուրս գալուց հետո, զայրացած և վրդովմունքովը այն մարդու, որ տեղյակ էր այդ զրպարտությանը, բայց ոչ որի չէր ուզում խոսել դրա մասին, պնդեց, որ դա նողկալի սուտ է, մեկը այն ամոթալի բամբասանքներից, որ բարձր իսպի մարդիկ ամենևին չպետք է ոչ լսեն, ոչ էլ կրկնեն: Կանգնած բուխարու մոտ, նա յարանում էր և այնպիսի ջղային մարդու տեսք ունեւր, որ անես պատրաստ էր այդ պատմությունը իր անձնական գործը դարձնել:

Ռոկոկիանը Քերտենի բարեկամն էր և եթէ ինչ-ինչ ղեկքերում կարելի էր նրան կշտամբել թեթևամտության մեջ, ապա նրան չէր կարելի ոչ մեղադրել, ոչ էլ կասկածել որևէ անվայել արարքի մեջ: Մյուզագիեն, զարմացած ու շփարած, պաշտպանվում էր, նահանջում, ներողություն խնդրում:

— Քույր տվեք, — ասում էր նա, — ես դա հենց նոր լսեցի դրուսի դը Մորամենի տանը:

Քերտենը հարցրեց.

— Ո՞վ պատմեց ձեզ: Հավանաբար մի կի՞ն:

— Ոչ, ամենևին: Մարկիզ դը Ֆարանդալը:

Նկարիչը, խոժոռված, պատասխանեց.

— Նրա այդ վերաբերմունքը ինձ չի զարմացնում:

Լուսություն տիրեց: Կոմսուհին նորից սկսեց աշխատել, Ապա Օլիվիե Քերտենը ավելի հանդարտ տանով հարեց.

— Ծա հաստատապես գիտեմ, որ դա սուտ է:

Նա ոչինչ չդիտեր և այդ պատմությունն առաջին անգամ էր լսում:

Զգալով վտանգավոր դրությունը, Մյուզագիեն արդեն պատրաստվում էր նահանջ կատարել և Կորբելների մոտ գնալու մասին էր խոսում, երբ կոմս դը Գիլլուան երևաց, վերադառնալով ինչ-որ ճաշկերույթից:

Քերտենը իր տեղը նստեց ընկճված, հուսահատությամբ տեսնելով, որ ամուսնուց պրծնել արդեն չի հաջողվի:

— Դուք չդիտե՞ք, — ասաց կոմսը, — ի՞նչ մեծ սկանդալ է մասին է այսօր խոսվում ամեն տեղ:

Ռոկոկիան ոչ որ չէր պատասխանում, նա շարունակեց.

— Երևում է, որ Ռոկոկիանը իր կնոջը բռնել է ինչ-որ հանցավոր սիրաբանության մեջ և նրան շատ թանկ է նրատեցրել այդ անպարկեշտությունը:

Այն ժամանակ Քերտենը վշտացած տեսքով ձեռքը դնելով դը Գիլլուայի ծնկի վրա, տխուր ձայնով և բարեկամական, մեղմ արտահայտություններով կրկնեց այն բոլորը, ինչ քիչ առաջ շարունակ էր Մյուզագիեի երեսին:

Եվ կոմսը, կիսով չափ համոզված, չուրովի վրդովվելով, որ այնպես թեթևամտորեն կրկնում էր կասկածելի և, գուցե, վարկաբեկիչ բաներ, սկսեց արդարանալ իր անգիտությամբ ու անմեղությամբ: Արդարև, այնքան սուտ ու շար բաներ են պատմում մարդիկ:

Բայրը հանկարծ համաձայն եղան այն բանում, որ հասարակությունը մեղադրում, կասկածում ու զրպարտում է ցավալի թեթևամտությամբ: Եվ հինգ քապիում չորսն էլ բա երևույթին համոզվեցին, որ փսփսոցով ասված բոլոր սանկտաները սուտ են, սր կանայք երբեք չեն ունենում սիրեկաններ, ինչպես կասկածվում են, որ տղամարդիկ երբեք չեն գործում նրանց վերագրվող ստորությունները և, ընդհանրապես, արտաբուստ ամեն ինչ շատ ավելի վատ է, քան իրականումն է:

Քերտենը, որ դը Գիլլուայի գալուց հետո այլևս չէր նեղանում Մյուզագիեի վրա, նրան ասաց շոտոթորթիչ բաներ է, շոշափելով նրա նախասիրած նյութերը, բաց արեց նրա պերճախոսության սահանադնակը: Եվ կոմսը գոհ էր երևում, ինչպես մի մարդ, որ ամեն տեղ իր հետ տանում է խաղաղություն և մտերմություն:

Երկու ծառաներ, կամացուկ քայլելով գորգերի վրայով, սիրա մտան՝ իրենց հետ բերելով թեյի սեղանը, ուր եռացող չուրը փայլուն ու սիրուն եռոցի մեջ գոլորչի էր արձակում սպիրտի լամպի կապույտ բոցի տակ:

Կոմսուհին վեր կացավ, զգուշությամբ ու հոգածությամբ պատրաստեց տաք ըմպելիքը, որ ուռաներն են բերել մեզ մոտ, մի բաժակ տվեց Մյուզագդիին, մի բաժակ էլ Բերտենին, նրանց առաջարկեց սանդղիչներ և ավստրիական ու անգլիական դանազան կարկանդակներ:

Կոմսը մոտեցավ շարժական սեղանին, ուր սիրողներ, լիկյորներ և բաժակներ էին շարված, իր համար գրոգ* պատրաստեց, ապա աննկատելիորեն զնաց հարևան սենյակը և անհետացավ:

Բերտենը նորից գտնվեց Մյուզագդիի դեմ առ դեմ, և հանկարծ նրա մեջ նորից ցանկություն առաջացավ դուրս նետելու այդ ձանձրալի հյուրին, որը, լավ տրամադրութեան մեջ ընկնելով, ճառախոսում էր, աննկղտաներ էր պատմում, կրկնում էր իր և ուրիշների սրախոսությունները: Եվ նկարիչը անընդհատ նայում էր պատի ժամացույցին, որի մեծ սլաքը մոտենում էր կեսգիշերին: Կոմսուհին նկատեց նրա հայացքը և հասկացավ, որ նա ուզում էր խոսել իր հետ: Բարձր խավի կանանց ճարտարությամբ, որոնք սովոր են ճարպիկ անցումներով փոխելու զրույցի տոնն ու հյուրասենյակի մթնոլորտը և, ոչ մի բառ չասելով, հյուրին հասկանալ են տալիս, որ պետք է մնալ կամ գնալ, կոմսուհին միայն իր կեցվածքով, դեմքի արտահայտությամբ և տաղտկացնող հայացքով իր շուրջը տարածեց այնպիսի սառնություն, որ ատես պատուհանն էր բաց արել:

Մյուզագդիին զգաց, որ քամու այդ հոսանքից իր մտքերը սառեցին, և, ինքն էլ չիմանալով ինչու, ցանկություն ունեցավ վեր կենալու և գնալու:

Բերտենը քաղաքավարութեան համար հետևեց նրա օրինակին: Սրկու տղամարդիկ երկու հյուրասենյակների միջով միասին անցան կոմսուհու ուղեկցութեամբ, որ միշտ խոսում էր նկարչի հետ: Կոմսուհին նախասենյակի շեմի վրա նկարչին պահեց, որպեսզի ինչ-որ բացատրություն ստանար նրանից, մինչդեռ Մյուզագդիին ծառայի օգնությամբ վերարկուն էր հագնում: Փանի որ տիկին զը Գիլտուան շարունակում էր

խոսել Բերտենի հետ, գեղարվեստների տեսուչը, մի քանի րոպե սպասելով սանդղաղբի վրա՝ դռան առջև, որ բացել էր մի ուրիշ ծառա, վճռեց մենակ դուրս գալ, որպեսզի կանգնած շմար ծառայի առջև:

Գուռը մեղմորեն փակվեց Մյուզագդիի ետև, և կոմսուհին ամենայն համարձակությամբ ասաց նկարչին.

— Իսկապես, ինչո՞ւ այսքան շուտ եք գնում: Դեռ կեսգիշեր չի եղել: Մի քիչ էլ մնացեք:

Եվ նրանք վերադարձան փոքր հյուրասենյակը:

Հենց որ նրանք նստեցին, Բերտենն ասաց.

— Աստված, ինչպես ինձ ջղայնացնում էր այդ անասուներ:

— Ինչո՞ւ:

— Նա ինձանից խլում էր ձեր մի մասը:

— Օ՞, ամենից աննշանը:

— Գուցե, բայց նա ինձ խանգարում էր:

— Գուցե խանգո՞ւմ եք:

— Մեկին ավելորդ գտնել չի նշանակում խանգել:

Բերտենը նորից առավ ցած բազկաթոռը և, նստելով կոմսուհու կողքին, մատներով տնադելով նրա շրջազգեստի կերպասը, սկսեց պատմել, թե ինչ տաք շունչ է իր սիրաբ թափանցել այսօր:

Կոմսուհին լսում էր զարմանքով, զմայլանքով և, մեղմորեն ձեռքը դնելով Բերտենի սպիտակ մազերի վրա, քնքշորեն շոյում էր նրանք, ասես շնորհակալ լինելով նրան:

— Այնքան կցանկանալի ապրել քո կողքին, — ասաց Բերտենը:

Բերտենը միշտ մտածում էր պտուկած ամուսնու մասին, որ, հավանաբար, արդեն քնել էր հարևան սենյակում, և ավելացրեց.

— Միայն ամուսնությունն է իրոք միացնում երկու էակներին:

Կոմսուհին, Բերտենի և իր նկատմամբ կարեկցությամբ համակված, շշնջաց.

— Իմ խեղճ բարեկամ:

Այսը գնելով կոմսուհու ծնկներին, Բերտենը նրան նայում էր խանդաղատանքով, մի քիչ մեղամաղձոտ, մի քիչ ցավա-

* Շաքարաչրով, օգիով ու կիտրոնով ըմպելիք:

չին խանդաղատանքով, արդեն ոչ այնպես տաք, ինչպես քիւ
տառչ էր, երբ սիրած կնոջից նրան բաժանում էին աղջիկը,
ամուսինը և Մյուզադիենն:

Մատենրի թեթև հպումով շոյելով Բերտենի մազերը, կոմ-
ուհին ժպտով ասաց.

— Աստված իմ, ինչքա՛ն եք սպիտակել: Ձեր վերջին սև
մազերը շքացել են:

— Ավա՛ղ, ես այդ գիտեմ, այդ արագ է կատարվում:

Կոմսուհին վախեցավ, որ վշտացրել է Բերտենին:

— Օ՛, բայց դուք արդեն սկսել էիք սպիտակել շատ երի-
տասարդ հասակում: Ես ձեզ միշտ ալիսառն եմ տեսել:

— Այո, այդ ճիշտ է:

Քուրորդին ջնջելու համար իր խոսքերի առաջ բերած թեթև
վիշտը, կոմսուհին հակվեց Բերտենին և, երկու ձեռքերով
բարձրացնելով նրա գլուխը, նրա ճակատին դրոշմեց համր ու
սիրազեղ համբույրներ, այնպիսի երկար համբույրներ, որոնք,
կարծես, վերջ չունեն:

Ապա նրանք միմյանց նայեցին, ջանալով իրենց աչքերի
խորքում իրենց զգացումների արտացոլումը տեսնել:

— Ես կցանկանայի,— ասաց Բերտենը,— մի ամբողջ օր
սնցկացնել ձեր կողքին:

Բերտենին անորոշ կերպով տանջում էր մտերմության
անբացատրելի սլահանջը:

Գեռ քիչ առաջ Բերտենը մտածում էր, որ բավական է
այստեղ եղած մարդիկ դուրս գալին, որպեսզի իրականացնեն
առավոտվանից իր մեջ զարթնած ցանկությունը, իսկ հիմա
առանձին մնալով իր սիրուհու հետ և ճակատին զգալով նրա
ձեռքերի ջերմությունը, իսկ այտին՝ շրջազգեստի միջով
մարմնի ջերմությունը, նա նորից իր մեջ զգում էր նույն
խռովքը, անծանոթ ու խուսափուկ սիրո նույն կարտոր:

Եվ հիմա նա երևակայում էր, որ այս տնից դուրս, գուցե
անտառում, ուր իրենք կլինեին բուրբուկի մենակ և ոչ ոք չէր
լինի իրենց շուրջը, իր անհանգիստ սիրտը զոհացում ու հան-
գրատություն կգտներ:

Կոմսուհին պատասխանեց.

— Ինչքա՛ն երեխա եք դուք: Բայց մենք գրեթե ամեն օր
հանդիպում ենք իրար:

Բերտենը կոմսուհուն աղաչեց, որ միջոց գտնի իր հնա-
միասին զնալու Փարիզի շրջակայքը՝ նախաճաշելու, ինչպես
մի ժամանակ գնացել էին չորս կամ հինգ անգամ:

Կոմսուհին զարմանում էր այդ քմահաճության վրա, որ
այնքան զովար էր իրականացնել հիմա, երբ իր աղջիկը վե-
րադարձել էր:

Սակայն նա կհորձեր իրականացնել, հենց որ ամուսինը
Ռոնսիեր գնար, բայց այդ հնարավոր էր միայն ցուցահանդի-
սի բացումից հետո, որը կկայանար հաջորդ շաբաթ օրը:

— Ծուկ մինչև այդ ե՞րբ կարող եմ ձեզ տեսնել,— հարցրեց
Բերտենը:

— Վաղը երեկոյան Կորբելների մոտ: Ապա այստեղ ինձ
մոտ եկեք շորեքշաբթի օրը, ժամը երեքին, եթե ազատ եք,
իսկ հետո ուրբաթ օրը, ես կարծում եմ, մենք կկարողանանք
միասին ճաշել դքսուհու հետ:

— Այո, իհարկե:

Բերտենը վեր կացավ:

— Մնաք բարով:

— Գնաք բարով, իմ բարեկամ:

Բերտենը դեռևս կանգնել էր, չվճռելով մեկնել, որովհետև
գրեթե ոչինչ չէր կարողացել մտաբերել այն ամենից, ինչ
կոմսուհուն ասելու էր եկել, և նրա գլուխը տակավին լի էր
լարտահայտված մտքերով, անորոշ պոսիվություններով, որոնք
ելք չէին գտնել:

Նա կոմսուհու ձեռքերը բռնելով կրկնեց.

— Մնաք բարով:

— Գնաք բարով, իմ բարեկամ:

— Ես ձեզ սիրում եմ:

Կոմսուհին Բերտենին նետեց մի այնպիսի ժպտ, որով
կինը ազամարդուն հասկանալ է տալիս, թե մի վայրկյանում
ինչքան շատ բան է տվել նրան:

Թլթառն սրտով Բերտենը կրկնեց հրրոք անգամ.

— Մնաք բարով:

Եվ մեկնեց:

Կարելի էր կարծել, որ Փարիզի բոլոր կառույցներն այդ օրը ուխտի էին գնում դեպի Արդյունաբերության պալատը: Առաջնության ժամը իննից նրանք բոլոր փողոցներից, պողոտաներից ու կամուրջներից շարժվում էին դեպի Գեղարվեստների այդ շուկան, ուր արվեստագետների Ամբողջ-Փարիզը՝ բարձր հասարակության Ամբողջ-Փարիզին հրավիրել էր ներկա գտնվելու ճրճեր հազար շքա հարյուր նկարների ցուցադրությանը:

Քաղձաթիվ ամբողջ խոնվել էր դռների մոտ և, ուշադրություն չդարձնելով քանդակագործությանը, անմիջապես բարձրանում էր դեպի պատկերասրահները: Աստիճաններով ելնելիս, այցելուներն արդեն իրենց աչքերը բարձրացնում էին դեպի այն կտավները, որ ցուցադրված էին աստիճանների պատերի վրա, ուր կախում են նկարները այսպես կոչված նախասենյակային նկարիչների, որոնք ուղարկել են կամ անսովոր շափերով ստեղծագործություններ, կամ անցյալի ստեղծագործություններ, որ չեն համարձակվել մերժել: Փառակուսի սրահում հավաքվել էր մարդկանց մի խումբ, որ խորտում ու ազնվում էր: Մինչև երկու ներկա գտնվող նկարիչներին կարելի էր ճանաչել իրենց իրարանցումից, բարձր ձայնից ու հեղինակավոր ժեստերից: Նրանք բռնում էին իրենց բարեկամների թեզաբեթից, բիրտում էին նկարների մոտ, որոնք մատնաշ, շուրջ էին քանդակների քաղցածրություններով և ուղղեցիկ միմիկայով: Նկարիչները քաղձատեսակ արտաքինով էին, ումանք բարձրաճառակ էին, երկար մազերով, սպիտակ ու սև, հաստի նման լալե ու կլոր, աննկարագրելի ձևերով գլխարկներով, որոնք կախ ընկած էրքերը: Մազեր էին դրսում ամբողջ իրանի վրա. ուրիշներ կարճահասակ էին, արագաշարժ, նրճար կամ գեր, դիպակն թաշկիճա: Նրով ու փողկապներով, բաձկուններով կամ ստորին գասակարգին հասուկ պարկաձև անսովոր կոստյումներով:

Այստեղ էր վայելչասեր, պճնամոլ, բուլվարներ հանախելու սովոր արվեստագետների խումբը, կոսեկա, կարմիր վարդան Պատվա Լեգեանի մեծ կամ փոքր շքանշանով—նա

յած վայելչության ու բարեկեցության մասին իրենց բնորոշման—զարդարված ակադեմիկոսների խումբը, և, վերջապես, խումբը բուրժուական նկարիչների, որոնք երևում էին ընտանիքի ուղեկցությամբ, շրջանաճառով հորը, ինչպես հանդիսավոր երգչախումբ:

Այն նկարները, որոնք քառակուսի սրահում, շքա պաննոների վրա ցուցադրվելու պատվին էին արժանացել, աչքի էին զարնում գույների պայծառությամբ, շրջանակների փայլփրամով, նոր երանգների խստությամբ, որոնք շնարակով կենդանացած, շլացնում էին վերնից ընկնող ուժեղ լուսավորության սաղի:

Մուտքի անմիջապես դիմաց կախված էր հանրապետության նախագահի պորտրեն, իսկ մի ուրիշ պատի վրա գետնիցված էր ոսկե տրեզներով, շալլամափետուր գլխարկով և կարմիր մահուդե տափառով մի զորավար՝ ուռնիների տակ բուլրովին մերկ հավերժահարսերի և ալիքից վթարված, գրեթե ընկճված մի նավի կողքին: Բարբարոս թագավորին քանադող հինավուրց եպիսկոպոսը, ժանտախտից մեռած դիակներով լեցուն արևելյան փողոցը, դժոխքում շրջագայող Գանթի սովերը իրենց արտահայտության անդիմադրելի ուժով զրավում ու գերում էին հայացքը:

Ընդարձակ սրահում կարելի էր տեսնել նաև հեծելազորի հարձակումը, հրաձիգները անտառում, կովերը արտասովորում, անցյալ դարի երկու ազնվականների մենամարտը փողոցի անկյունում, անկյունաքարի վրա նստած խելագար կիներ, մահամերձին վերջին օժիթյուն տվող քահանան, հնձվորներ, գետեր, վերջալույս, լուսնի լույս, վերջապես նմուշներ այն ամենի, ինչ նկարիչները նկարել են, նկարում են և կնկարեն մինչև աշխարհի վերջին օրը:

Օլիվիե Բերտենը, նշանավոր արվեստակիցների, Ակադեմիայի ու ժյուրիի անդամների մեջտեղ կանգնած, կարծիքներ էր փոխանակում նրանց հետ: Նրան ճնշում էր մի մտմտուք՝ նրան անհանգստացնում էր իր ցուցադրած նկարը, որի հաջողությունը նա չէր զգում, լնայած ջերմ շնորհավորանքներին:

Հանկարծ նա առաջ նետվեց: Դուան մուտքին երևաց զբուսուհի դք Մորամհներ:

Դքսուհին հարցրեց.

— Կոմսուհին չի՞ եկել:

— Ես նրան չեմ տեսել:

— Իսկ սյարոն դք Մյուզագիե՞ն:

— Նրան էլ չեմ տեսել:

— Նա խոստացել էր ժամը տասին սանդուղքի հարթակի վրա լինել և ինձ առաջնորդել սրահներով:

— Թույլ կտա՞ք, դքսուհի, որ ես նրան փոխարինեմ:

— Ոչ, ոչ: Դուք հարկավոր եք ձեր բարեկամներին: Բայց մենք շոտով ձեզ հետ կտեսնվենք. ես հույս ունեմ, որ մենք միասին կնախաձաշենք:

Մյուզագիեն վազելով եկավ: Նրան մի քանի բույս պահել էին քանդակագործության բաժնում և նա, հեալով, ներդուրս խնդրեց: Նա ասաց.

— Այստեղ, դքսուհի, այստեղ, մենք սկսենք աշից:

Հենց նոր նրանք ծածկվեցին գլուխների հորձանուտում, երբ կոմսուհին դք Գիլուան ներս մտավ աղչկա հետ, աչքերով փնտրելով Օլիվիե Բերտենին:

Բերտենը նրանց տեսավ, մոտեցավ ու բարեկամով ասաց.

— Աստված, ինչքան գեղեցիկ են նրանք: Աննետը իրոք շատ է սիրունանում: Մի շարաթվա մեջ նա փոխվել է:

Բերտենը դիտող հայացքով նայեց Աննետին: Ապա ավելացրեց.

— Ի՞նչ գրուցումները դարձել են ավելի անուշ, ավելի քեզուշ, գույնը՝ ավելի պայծառ: Նա արդեն նվաղ է նման դեռատի օրիորդի և ավելի շատ նման է փարիզուհու:

Ապա հանկարծ անցավ օրվա գլխավոր խնդրին:

— Սկսենք աշից, և մենք կհասնենք դքսուհուն:

Կոմսուհին, նկարչությանը վերաբերող բոլոր իրադարձություններին տեղյակ և նկար ցուցադրողի նման մտահոգ, հարցրեց.

— Ի՞նչ են ասում:

— Գեղեցիկ ցուցահանդես է: Նշանավոր Բոննան, երկու հիանալի Կարոլյուս Դյուրան, մի հրաշալի Պյուվի դք Շա-

վան, զարմանալի և նոր տեսակի մի Թուլլ, ընտիր մի Փերվեքս և շատ ուրիշներ, Բերտեն, Կազեններ, Դյուելզներ, մի խոսքով բազմաթիվ լավ բաներ:

— Իսկ դո՞ւք,— հարցրեց կոմսուհին:

— Ինձ կոմպլիմենտներ են անում, բայց ես գո՛հ չեմ:

— Դուք երբեք գո՛հ չեք լինում:

— Այո, երբեմն պատահում է: Բայց այսօր ես կարծու՛մ եմ, որ իրավացի եմ:

— Ինչո՞ւ:

— Չգիտեմ:

— Գնանք նայենք:

Երբ նրանք մոտեցան գետակի մեջ լողացող երկու գլուզացի աղջիկներ պատկերող նկարին, նրա առջև հիացած կանգնած էր հանդիսատեսների մի խումբ: Կոմսուհին ուրախացավ և ցած ձայնով ասաց.

— Բայց դա սքանչելի, գոհար գործ է: Դուք դրանից ավելի լավ բան չեք նկարել:

Բերտենը մերձեցավ կոմսուհուն, համակված սիրով ու երախտագիտությամբ յուրաքանչյուր բառի համար, որ հանգրստացնում էր իր ցավը, բուժում իր վերքը: Եվ Բերտենի մտքում արագ անցնում էին ամեն տեսակ փաստարկներ, որոնք իրեն համոզում էին, որ կոմսուհին իրավացի է, որ նա անշուշտ ճիշտ է տեսնում փարիզուհու իր խելացի աչքերով: Զանալով հանգստացնել իր կասկածները, Բերտենը մոռանում էր, որ տասներկու տարի է, ինչ ինքը կոմսուհուն մեղադրում էր, որ նա չափազանց հիանում է իր սեփեկթանքներով, նուրբ սնտոթիքներով: Էժանապին զգայնություններով, մոզայի պատահական քմահաճություններով, և ամենեին չի զմայլվում արվեստով, մաքուր արվեստով, կանխակալ գաղափարներից, տենդենցներից, բարձր խավի նախապաշարումներից ազատ արվեստով:

— Շարունակներ,— ասաց Բերտենը,— ավելի հեռու տեսելով նրանց:

Եվ նա բավական երկար ժամանակ նրանց ման ածեց օրահից սրահ, նրանց ցույց տալով կտավները, բացատրելով

այուծեները, իրեն երջանիկ զգալով իր ուղեկցուհիների մեջ, իր ուղեկցուհիների հետ:

Հանկարծ կոմսուհին հարցրեց.

— Ժամը քանի՞սն է:

— Կեսօրից կես ժամ անց է:

— Օ՛, շո՛ւտ գնանք նախաճաշելու: Դքսուհին հավանաբար մեզ սպասում է կեղուայնի մոտ. նա ինձ հանձնարարել է ձեզ տանել, եթե մենք նրան այստեղ չգտնենք:

Ծառերի ու թփերի կղզյակի մեջտեղ գտնվող ռեստորանը լիփ-լիցույն ու դզզացող փեթակ էր հիշեցնում: Բոլոր պատուհաններից ու բաց դռներից ձայների, կանչերի շփոթ աղմուկ, բաժակների ու պնակների զրնգոց էր դուրս գալիս: Իրար կիսպասավորված սեղանները, որոնց շուրջ նստել էր նախաճաշող հասարակութունը, երկար շարքերով ձգված էին հարևան շավիղների երկայնքով, աչ ու ձախ կողմերում նեղ անցքի, որով վազվզում էին խլացած, գլուխները կորցրած մատուցողները, ձեռքերի վրա բռնելով մսերով, ձկներով կամ մրգերով բեռնավորված սկուտեղները:

Կլորածն գալիքիսյի տակ տղամարդկանց ու կանանց այնպիսի բազմություն կար, որ ասես ինչ-որ կենդանի խմոր լիներ: Բոլորը ծիծաղում, կանչվառում, խմում և ուտում էին, գինիներից զվարթացած և մի այնպիսի ուրախությամբ համակված, ինչպիսին որոշ օրերում տարածվում է Փարիզի վրա արևի ճառագայթների հետ:

Մի մատուցող կոմսուհուն, Աննետին ու Քերտենին աստիճաններով բարձրացրեց ու տարավ մի առանձին սենյակ, ուր նրանց սպասում էր դքսուհին:

Դքսուհու մոտ նկարիչը տեսավ նրա եղբորորդուն, մարկիզ դը Ֆարանդալին, որը սիրալիք ժպտով կոմսուհուց ու նրա աղջկանից շտապեց վերցնել նրանց հովանոցներն ու վերնազգեստները: Քերտենը դրանից այնպիսի զայրույթ զգաց, որ հանկարծ ուզեց վիրավորական ու բիրտ խոսքեր ասել:

Դքսուհին բացատրեց, որ հանդիպել էր իր եղբորորդու հետ, իսկ Մյուզադիեին իր հետ տարել էր Գեղարվեստների միջնադարը: Եվ այն մտքից, որ այդ պճնասեր մարկիզը ամուսնանալու է Աննետի հետ, որ նա այստեղ է եկել Աննետի հա-

մար, որ նա Աննետին արդեն նկատում է իբրև մի կնոջ, որ սահմանված է իր անկողնի համար, Քերտենը շղայնանում, «նղվզում» էր, ինչպես եթե անտեսած, ոտնահարած լինեին իր նրավունքները, խորհրդավոր ու սրբազան իրավունքները:

Հենց որ սեղան նստեցին, մարկիզը, որին տեղավորել էին նրա սարք օրիորդի կողքին, սկսեց դարպասել նրան, դրա համար թույլտվություն ստացած տղամարդու հեծարակամությամբ:

Մարկիզը Աննետի վրա նետեց հետաքրքիր հայացքներ, որոնք նկարչին լպիրշ ու խուզարկու թվացին, ժպտաց գրեթե սիրով ու ինքնագոհությամբ, սիրաբանեց նրա հետ մտերմաբար ու անկեղծորեն: Մարկիզի վարվելաձևերի ու խոսքերի մեջ արդեն նկատվում էր ինչ-որ վճռական բան, որ կարծես մտալուտ տիրապետության մասին էր ազդարարում:

Դքսուհին ու կոմսուհին, ըստ երևույթին, հովանավորում էին մարկիզին, հավանություն էին տալիս նրա վարքագծին և մեղսակիցների նման աչքով էին անում միմյանց:

Նախաճաշից հետո վերադարձան ցուցահանդես: Սրահներում այնքան մեծ բազմություն կար, որ անհնար էր թվում մուտք գործել այնտեղ: Խռնված մարդկային մարմիններից և հնամաշ ֆրակների ու շրջազգեստների անախարժ հոտից օդը ծանրացել ու ապականվել էր: Նայում էին արդեն ոչ թե նկարներին, այլ դեմքերին ու պճնադրիստներին, փնտրում էին ծանոթներին. երբեմն այդ հոծ ամբոխի մեջ հրհրոց էր փայլում, հուսարակությունը ետ էր բաշվում, որպեսզի անցնելու ճանապարհ տար «մուշակույթներ, պարսններ, ուշադրուկներ, տրիկոններ» գտառցող լաբարարների բարձր շարժական անդուզքին:

Հինգ րոպե չէր անցել, երբ կոմսուհին ու Քերտենը կազրվեցին իրենց ուղեկիցներից: Նկարիչը ուզում էր փնտրել նրանց, բայց կոմսուհին, ձեռքը հենելով նրա վրա, ասաց.

— Այդպես չավ չե՞նք մենք. թողնենք նրանց, եթե մենք միմյանց կարցնենք, միևնույն է, պայմանավորվել ենք ժամը չորսին հանդիպել բուֆետում:

— Այդ ճիշտ է, — ասաց Քերտենը:

Բայց Քերտենին կլանել էր այն միտքը, որ մարկիզը

ուղեկցում է Աննետին և շարունակում է նրա շուրջը պտտվել,
կնահաճո տղամարդու թեթևալիկութամբ:

Կոմսուհին շնչաց.

— Ուրեմն, դուք դեռևս սիրո՞ւմ եք ինձ:

Բերտենը մտահոգ տեսքով պատասխանեց.

— Այո, իհարկե:

Նվ աշխատեց գլուխների վրայով նայել ու գտնել պարոն
դը Ծարանդալի մոխրագույն գլխարկը:

Զգալով, որ Բերտենը մտացրիվ է և ուզելով նրան սթա-
փեցնել, կոմսուհին շարունակեց.

— Եթե դուք իմանայիք, թե ինչպի՞ս է ինձ հիացնում այս-
տարի ձեր ցուցադրած նկարը: Դա ձեր գլուխ-գործոցն է:

Բերտենը ժպտաց, հանկարծ մոռանալով երիտասարդնե-
րին և հիշելով միայն այն, ինչ առավոտյան անհանգստա-
նում էր իրեն:

— Իսկապե՞ս, դուք գտնո՞ւմ եք:

— Այո, ես դա բոլորից բարձր եմ դասում:

— Ես շատ եմ տքնել այդ նկարի համար:

Կոմսուհին շարունակեց շոյող խոսքեր ասել նկարչին, քա-
նի որ վաղուց լավ գիտեր, որ ոչ մի բան այնպես ազդեցու-
թյուն չունի արվեստագետի վրա, ինչպես քնքուշ ու մշտական
շողորթութունը: Այդ քաղցր խոսքերից հմայված, ոգե-
շնչված, ուրախացած, Բերտենը նորից սկսեց զրուցել, մարդ-
կային այդ վիթխարի, ալեծուփ գանգիլածի մեջ ոչինչ չտես-
նելով, ոչինչ չսեկտով, բացի կոմսուհուց:

Ենթահակալութուն հայտնելու համար կոմսուհուն, Բեր-
տենը նրա ականջին շնչաց.

— Ես ուզում եմ խելահեղորեն համբուրել ձեզ:

Կոմսուհին չերմ հուզումով համակվեց և, փայլուն աչքերը
բարձրացնելով Բերտենի վրա, իր հարցը կրկնեց.

— Ուրեմն, դուք դեռևս սիրո՞ւմ եք ինձ:

Նվ Բերտենը պատասխանեց ձայնի այն ելևէջով, որ կոմ-
սուհին ուզում էր լսել և առաջ չէր լսել:

— Այո, ես սիրում եմ ձեզ, իմ թանկագին Անի:

— Երեկոներն ավելի հաճախ եկեք ինձ մոտ: Հիմա, երբ
աղջիկս ինձ մոտ է, ես շատ դուրս չեմ գալիս:

Այն ժամանակվանից, երբ կոմսուհին նրա մեջ սիրո այդ
անսպասելի զարթոնքն էր զգում, մի անհուն երջանկութուն
փոթորկում էր նրան: Հիմա, երբ Բերտենի մազերը բոլորո-
վին սպիտակել էին, և տարիների հետ նա խաղաղվել էր,
կոմսուհին արդեն ավելի քիչ էր վախենում, որ Բերտենը կա-
րող է հրապուրվել մի ուրիշ կնոջով, բայց կոմսուհին սաստիկ
վախենում էր, որ Բերտենը կարող է ամուսնանալ մենակու-
թյան ասրասփից:

Կոմսուհու մեջ վաղուց ծնված այդ վախը անընդհատ աճում
էր: Նրա մեջ ծագում էին անիրագործելի պլաններ Բերտենին
ավելի երկար իր մոտ թողնելու և այսպիսով թույլ չտալու, որ
նա երկար երեկոններ անցկացնի իր դատարկ առանձնատան
գուրտ լուսթյան մեջ: Զկարողանալով միշտ իր մոտ բերել ու
պահել նկարչին, կոմսուհին նրան թելադրում էր զվարճու-
թյուններ, հորդորում էր, որ նա թատրոն գնա, հասարակու-
թյան մեջ մտնի, նույնիսկ նախընտրելով, որ նա կանանց
չրջանում գտնվի, քան թի մնա իր տխուր տան մեջ:

Կոմսուհին, պատասխանելով իր թաքուն մտքին, շարու-
նակեց.

— Ա՛հ, եթե ես կարողանայի ձեզ միշտ ինձ մոտ պահել,
ինչպե՞ս ձեզ երես կտայի: Խոստացեք ավելի հաճախ գալ
ինձ մոտ, քանի որ ես այլևս բոլորովին դուրս չեմ գա:

— Խոստանում եմ:

Կոմսուհու ականջի մոտ մի ձայն հնչեց.

— Մայրիկ:

Կոմսուհին ցնցվեց ու շուտ եկավ: Աննետը, դքսուհին և
Մարկիզը մոտեցան նրանց:

— Ժամը շորսն է, — ասաց դքսուհին, — ես շատ հոգնած
եմ, ուզում եմ գնալ:

Կոմսուհին պատասխանեց.

— Ես նույնպես գնում եմ, ես բոլորովին ուժասպառ եմ
եղել:

Նրանք մոտեցան ներքին սանդուղքին, որ մեկնում է պատ-
կերասրահներից, ուր կախված են նկարներն ու ակվարելնե-
րը և որ բարձրանում է հսկայական ապակեպատ պարտեզի

վրա, որի մեջ ցուցադրված են քանդակագործության ստեղծագործությունները:

Մանգուզի հարթակի մի ծայրից մինչև մյուս ծայրը երևում էր հսկայական շերտոցը, ուր արձանների էին գրված. նրանք կանգնած էին շավիղների կանաչ, թավ թփերի շուրջը, կախվելով ծառուղիները սև հեղևոցով ծածկող ամբոխի վրա: Գրխարկների և ուսերի մթին ծածկոցի վերևում, որ ձղված էր հազար տեղով, մարմարե արձանները ասես փայլում էին իրենց սպիտակությամբ:

Երբ Բերտենը մուտքի մոտ հրամեշտ էր տալիս կանանց, տիկինը դր Գիլոուան ցած ձայնով հարցրեց նրան.

— Ուրեմն, դուք կգա՞ք այս երեկո:

— Օ՛, այո՛:

Եվ Բերտենը վերադարձավ ցուցահանդես, որպեսզի արվեստագետների հետ զրուցի օրվա տպավորությունների մասին:

Նկարիչներն ու քանդակադրոծները խմբերով կանգնել էին արձանների շուրջ, բուֆետի առջև, և մի՛նչու էին, ինչպես անում էին ամեն տարի, պաշտպանելով կամ հերքելով նույն գաղափարները նույն փաստարկումներով, մոտավորապես նույն տեսակի ստեղծագործություններ մասին: Օլիվիե Բերտենը սովորաբար ոգևորվում էր այդ մի՛նչարանությունների ժամանակ, ունենալով պատասխաններով ու հերքումներով հակառակորդին խճճելու առանձին հմտություն և վայելելով սրամիտ տեսաբանի համբավ, որով նա հպարտանում էր. նա կուզենար հիմա էլ վեճերի մեջ մտնել, բայց այն, ինչ նա սովորաբար պատասխանում էր, նույնքան քիչ էր իրեն հետաքրքրում, որքան այն, ինչ լսում էր, և նա ուզում էր գնալ, ոչինչ չլսել, ոչինչ չհետևանալ, քանի որ առաջուց գիտեր այն ամենը, ինչ կարող էր ասվել արվեստի այդ վաղնջական հարցերի մասին, որոնց նա ծանոթ էր իրենց բոլոր ներություններով:

Այնուամենայնիվ Բերտենը սիրում էր այդ հարցերի մասին զրուցել, շատ էր սիրում մինչև հիմա, բայց այսօր այդ հարցերից նրան հեղացրել էր մեկը այն մանր ու համառ հոգսերից, մեկը այն թեթև մտահոգություններից, որոնք, թվում

է, մեզ երբեք չպետք է դիպչեն և, այնուհանդերձ, ինչ էլ որ ասենք, ինչ էլ որ անենք, մեխվում են մտքի մեջ, ինչպես մարմնի մեջ խրված անտեսանելի փուշը:

Նա նույնիսկ մոռացել էր լողացող կանանց մասին անհանգստությունները և հիշում էր միայն մարկիզի տհաճ վերաբերմունքը Աննետի նկատմամբ: Բայց վերջ է վերջո ինքը ի՞նչ գործ ուներ: Ի՞նչ իրավունք ուներ Աննետի վրա: Ինչո՞ւ էր ուզում արգելել այդ շահավետ ամուսնությունը, որ նախապես որոշված էր և ամեն տեսակետից հարմար էր: Բայց ոչ մի փաստարկ չէր կարող ջնջել անախործության ու դժգոհության այն գգացումը, որ տիրեց նրան, երբ նա տեսավ, որ Ծարանգալը զրուցում ու ժպտում է փեսացուի նման, հայացքով շոյելով երիտասարդ օրիորդի գեմքը:

Երբ երեկոյան նկարիչը կոմսուհու մոտ անցավ և նորից նրան մենակ գտավ աղջկա հետ լամպի լույսի տակ, աղքատների համար հյուսվածք անելիս, նա իրեն հագիլ զսպեց, որպեսզի ծիծաղելի ու շար գիտողություններ չաներ մարկիզի մասին և չբանար Աննետի աչքերը արտաքին շիկություն մածկված նրա ամբողջ գեճկություն վրա:

Ահա արդեն մի քանի տարի է, ինչ Բերտենը սովորություն էր ստացել ծուլորեն լռելու այդ հետեւաշյա այցելությունների ժամանակ, նստելով անփույթ դիրքով, ինչպես հին բարեկամ, որը իրեն աղաւ է գգում: Եվ հիմա, բաղկաթոտի մեջ նստած, որոնքները խաշաձևած, գլուխը ետ թեքած, նա երազում էր, հոգով և մարմնով հանգստանալով այդ ընտանի մթնոլորտի ունիվերսալ մեջ: Բայց տհա նա հանկարծ կենդանացավ, վերտացավ ակտիվությունը տղամարդու, որը ուրիշ կանանց ներկայությամբ ջանում է գուր զալ, կշռադատում է իր խոսքերը, փնտրում է ամենափայլուն ու ամենանուրբ արտահայտությունները, որպեսզի պերճանք ու գեղեցկություն տա իր ետքերին: Նա արդեն չէր գոհանում ալարկոտ զրուցյով, այլ շատարում, եռանդով ու սրամտությամբ կենդանացնում էր այն: Երբ պատահեր, որ նա կոմսուհուն և աղջկան զվարթ մի՛ծաղ պատճառեր, զգար, որ նրանք հուզված են կամ տեսներ, որ նրանք վարմանքով աչքերն իր վրա են բարձրացնում և աշխատանքը թողնում, որպեսզի ուշադիր լսեն իրեն, նա

ինչ-որ հաճելի խուտուս էր զգում, մի թեթև դող հաշոդու-
թյան, որը փոխհատուցում էր նրա տանջանքները:

Հիմա նա ամեն անգամ գալիս էր, երբ իմանում էր, որ
իրենք մենակ կլինեն, և զուցե երբեք դեռ չէր անցկացրել
այդպիսի հաճելի երեկոներ:

Այդ հաճախակի այցելությունների շնորհիվ տիկին զբի-
ուուայի մշտական երկյուղները փարատվեցին, և նա բոլոր
ջանքերը պործ գրեց, որպեսզի Քերտենը ավելի հաճախ գա իր
մոտ: Տիկին զբիուուան հրաժարվում էր հրավիրաճաշերից,
պարահանդեսներից, ներկայացումներից և, ժամը երեքին դուրս
գալով տնից, ուրախությամբ հեռագրատուփի մեջ էր նետում
փոքրիկ կապույտ հեռագիրը, ուր ասված էր. «Շուտով կտես-
նըվենք»: Առաջին շրջանում, ձյտից ավելի շուտ իր հե-
տևակցելու հնարավորություն տալ Քերտենին, կոմսուհին
ազգևան ուղարկում էր քնկու, հենց որ սկսում էր ժամը տասը
հնչել: Բայց մի օր սենեկով, որ Քերտենը զարմանում էր
զրա վրա և, ծիծաղելով, խնդրում էր, որ Աննետի հետ այլևս
չվերաբերվեր ինչպես անխելք երեխայի հետ, կոմսուհին հա-
մաձայնեց նրան շնորհել ևս քառորդ ժամ, ապա հիս ժամ,
ապա մի ժամ: Երիտասարդ օրվորդի գուրս գալուց հետո Քեր-
տենը երկար չէր մնում, ասես նրա հետ միասին շքանում էր
իրեն այդ հյուրասենյակում պահող համալքի կեսը: Իսկույն
կոմսուհու ոտքերին մտեցնելով իր սիրած ցած բազկաթուղ,
Քերտենը նստում էր նրա կողքին և, երբեմն, այտը քնքռոտ
դնում էր նրա ծնկների վրա: Կոմսուհին Քերտենին էր մեկ-
նում ձեռքը, որ Քերտենն անում էր իր ձեռքերի մեջ, և նրա
տենդը հանկարծ մարում էր, նա լուռ էր և այդ քաղցր լու-
թյան մեջ, ասես, հանգստանում էր անցած լարումից:

Կոմսուհին կահացի հոտառություններ տակալ ուն տակալ
հասկացավ, որ Աննետը Քերտենին զրեթե այնքան էր հրա-
պուրում, որքան և ինքը: Նա ամենեին չէր վշտանում զրա
համար, նա ուրախ էր, որ իրենց բնկերություն մեջ Քերտենն
իր համար գտել էր ինչ-որ քնտանիքի նման բան, որից նա
զրկվել էր իր պատճառով, և ջանում էր որքան կարելի է նրան
ամուր գեթի պահել իր և աղջկա մոտ, խաղալով մոր դեր, որ-
պեսզի Քերտենն իրեն գրեթե հայր զգար Աննետի և գորո-

վանքի մի նոր երանց ավելանար այն ամենին, ինչ նրան կա-
պում էր այդ տան հետ:

Կոմսուհու նազանքը, միշտ զղաստ, բայց անհանգիստ այն-
ժամանակվանից, երբ նա ամեն կողմերից, դեռ հաղիվ նկա-
տելի խոցերի ձեռով, զգում էր վերահաս ծերություն անհամար
գրոհները, ավելի ակտիվ բնույթ ստացավ: Աննետի նման բա-
րեկազմ դառնալու համար կոմսուհին շարունակում էր ոչինչ
խմել, և իրոք այնպես էր նիհարել, որ կերպարանքով նորից
էր նմանվել աղջկան, և թիկունքից զրեթե չէր կարելի նրանց
տարբերել: Բայց այդ ապրելակերպը անդրադարձել էր նրա
նիհարած դեմքի վրա: Պրկված մաշկը կնճռոտել էր և ստացել
էր դեղին երանգ, որը ավելի ակնբախ էր զարձնում երիտա-
սարգ աղջկա հոյակապ թարմությունը: Այն ժամանակ կոմ-
սուհին սկսեց դեմքը խնամել դերասանուհու հնարանքերով, և
թեև նրա սպիտակությունը օր ցերեկով մի քիչ կասկածելի էր
երևում, զրա փոխարեն երեկոյան լուսավորության տակ նա
ստանում էր այն համայն ու արվեստական պայծառությունը,
որ անուղղակիան թարմություն է տալիս լավ շպարված կա-
ռանց:

Մոտեցող պտուղներից նշանները և այդպիսի արվես-
տական միջոցների գործադրումը փոխել ավելի կոմսուհու սո-
վորությունները: Նա սկսեց ըստ հնարավորին խուսափել
աղջկա հետ համեմատվելուց արևի լույսի տակ և աշխատեց
Աննետի հետ երևալ լամպի լույսի տակ, որը իրեն առավե-
լություն էր տալիս: Երբ նա իրեն հոգնած, գունատված, սո-
վորականից ավելի պառաված էր զգում, օգնության էր գալիս
նաճույրար գլխացավը, որը նրան հնարավորություն էր տա-
լիս հրաժարվելու պարահանդեսներից կամ ներկայացումնե-
րից, բայց այն օրերին, երբ նա իրեն գեղեցիկ էր զգում, նա
գնձում էր և երիտասարդ մոր հպարտ համեսություններ ավագ
բրոշ գեր էր խաղում: Միշտ կրելու համար այնպիսի շրջա-
զգեստներ, ինչպիսիք կրում էր իր աղջիկը, կոմսուհին նրան
երիտասարդ կնոջ նման էր հաղցնում, որը Աննետին լուրջ
տեսք էր տալիս, բայց աղջիկը, որի մոտ միշտ ավելի ու ավե-
լի էր երևում ժիր ու ծիծաղիլու բնույթը, այդ տուալետները

չրում էր եռանդուն կենսուրախությամբ, որից նա է՛լ ավելի էր սիրունանում: Նա ամբողջ սրտով հավանություն էր տալիս մոր պլըրուն խորամանկություններին, բնազդաբար նրա հեռ խաղում էր փոքրիկ սիրուն տեսարաններ, գիտեի ժամանակին համբուրել նրան, գորովանքով գրկել նրա իրանը և մի ինչ-որ շարժումով, փաղաքուշ, ճարտար հնարանքով ցույց տալ թե ինչպես իրենք երկուսով էլ սիրուն են և ինչպես իրար նման են:

Օլիվիե Բերտենը, նրանց մշտապես միասին տեսնելով և ֆրաք հետ համեմատելով, երբեմն նույնիսկ շէր կարողանում տարբերել նրանց: Երբեմն, երբ երիտասարդ աղջիկը Բերտենի հետ էր խոսում, իսկ Բերտենը այդ ժամանակ ուրիշ կողմ էր նայում, վերջինս ստիպված էր լինում չուրովի հարցնել «Նրանցից ո՞վ ասաց այդ»: Հաճախ, երբ նրանք երեքով նրստում էին Լյուդովիկոս XV-ի ոճի պատանեերով դարդարված փոքր հյուրասենյակում, Բերտենը զվարճանում էր այդ սխալով, ինչպես զվարթ խաղով: Նա աչքերը փակում էր և նրանց խնդրում էր հերթով իրեն տալ նույն հարցը, որպեսզի ինքը կարողանար ձայնից ճանաչել նրանց: Եվ երկու կանայք այնպիսի հնարանքով ձայնի նույն ելևէջն էին գտնում, նույն շեշտերով նույն խոսքերն էին ասում, որ Բերտենը հաճախ շէր կարողանում գուշակել: Արդարև նրանք այնպիսի միանման արտասանություն էին ձևոք բերել, որ ծառաները աղջկան պատասխանում էին՝ «Այո, տիկին», իսկ մսրը՝ «Այո, օրիորդ»:

Մշտապես մեկը մյուսին նմանեցնելով զվարճության համար և ընդօրինակելով մեկը մյուսի շարժումները, երկու կանայք վարվելակերպի ու շարժումների մեջ այնպիսի նմանություն էին ձևոք բերել, որ նույնիսկ պարոն զր Գիլուան շատ անգամ սխալվում էր, երբ նրանցից մեկը անցնում էր մթին հյուրասենյակի խորքով, և նա հարցնում էր. «Այդ դո՞ւ ես, Աննետ, թե՞ մայրիկդ է»:

Այդ բնական ու գիտավորյալ, իրական ու արվեստական նմանությամբ նրանք նկարչի մտքի ու սրտի մեջ առաջ բերին երկակի էակի անսովոր տպավորություն, հին և նոր, լափ

ժանոթ և դրևթե անծանոթ, մեկը մյուսից հետո և միևնույն մտից ստեղծված երկու մարմինների տպավորություն, ինքն իրեն շարունակած, երիտասարդացած և նորից առաջվանը զարձած նույն կնոջ տպավորություն: Եվ Բերտենը ապրում էր նրանց մտերմության մեջ, իրեն բաժանելով երկուսի միջև անհանգստացած, շփոթված, մոր նկատմամբ այրվելով վերազարթնած կրքով և աղջկան պարուրելով խորհրդավոր գոտովանքով:

1

20 հուլիս, Փարիզ: Երեկոյան ժամը 11.

«Իմ բարեկամ, մայրս մեռավ Ռոնսիերում: Կեսգիշերին մենք այնտեղ կմեկնենք: Դուք մի գաք, որովհետև մենք ոչ որի շենք տեղեկացնում: Խղճացեք ինձ ու մտածեցեք իմ մասին:»

Ձեռ Անի»:»

21 հուլիս, Կեսոք.

«Իմ հեզ բարեկամուհի, ես այնուամենայնիվ կգայի ձեզ մոտ, եթե սովորած չլինեի ձեր ցանկությունները համարել որենքներ: Երեկ երեկոյանից ես ձեր մասին եմ մտածում դառնակսկիծ վշտով: Սա պատկերացնում եմ այն լուռ ուղեւորությունը, որ դուք կատարեցիք այդ գիշեր, նստած ձեր աղջկա ու ամուսնու դիմաց, հազիվ լուսավորված վագոնում, որ դանդաղորեն ձեզ տանում էր դեպի ձեր հանգուցյալը: Ես տեսնում էի ձեզ երեքիդ ձեթի ճրագի տակ, տեսնում էի, թե ինչպես դուք արտասովում էիք և ինչպես Աննետը հեկեկում էր: Տեսնում էի ձեր ժամանումը կայարան, ձեր ցավագին անցումը կառքով, ծառաների միջով ձեր մուտքը դոլակ, ձեր սլացումը սանդուղքով դեպի այն սենյակը, դեպի այն մահիճը, ուր պառկած է ննջեցյալը, տեսնում էի ձեր հայացքը նրա վրա և ձեր համբույրը նրա վտիտ, անշարժ դեմքին: Եվ ես մտածում էի ձեր սրտի, ձեր հեզ սրտի մասին, այն հեզ սրտի.

որի կեսը պատկանում է ինձ և որը փշրվում է և այնքան է տառապում ու այնքան ձեզ հեղձում, որ այս բուպեխս ես էլ եմ կակծում:

Խորին ցավակցությամբ համբուրում եմ ձեր արտասովալիք աչքերը:

Օլիվիե»:»

24 հուլիս, Ռոնսիեր:

«Ձեր նամակը, իմ բարեկամ, սիրտիս կլինեք ինձ համար, եթե որևէ բան որոշ շահով կարողանար ամոքել ինձ խորտակող ահավոր վիշտը: Երեկ մենք թագեցինք մայրիկին, և այն պահից, երբ նրա հեք, անկենդան մարմինը դուրս բերվեց այս տնից, ինձ թվում է, որ ես մենակ եմ մնացել աշխարհի վրա: Մարդ սիրում է իր մորը գրեթե առանց դիտակցելու, առանց դպալու, որովհետև դա նույնքան բնական է, որ ըստ հենց կյանքը, և միայն վերջին հրածեղտի ժամանակ նկատում է, թե որքան խոր են այդ սիրո արմատները: Ոչ մի ուրիշ գործվանք չի կարելի համեմատել դրա հետ, որովհետև բոլոր մյուսները պատահական են, իսկ դա բնածին է, բոլոր մյուսները ձեզ պարտադրվում են ավելի ուշ՝ կյանքի զանազան հանգամանքներով, իսկ դա ապրում է ձեր գոյության առաջին օրից, հենց ձեր արյան մեջ: Եվ հետո, և հետո մարդ միայն մորը չէ, որ կորցնում է, այլ նրա հետ միասին կիսով յափ անհետանում է ձեր մանկությունը, որովհետև ձեր կյանքը, ձեր փորրիկ մանկական կյանքը, նույնքան նրան է պատկանում, որքան և ձեզ: Նա՛ միայն գիտեր այդ կյանքն այնպես, ինչպես մենք, գիտեր բազմաթիվ հեռավոր, աննշան ու թանկագին մանրամասնություններ, որոնք են և մնում են ձեր սրտի առաջին քաղցր հուզումները: Նրա՛ն միայն ես կարող էի ասել. «Հիշո՛ւ ես, մայրիկ, այն օրը, երբ... Հիշո՛ւ ես մայրիկ, այն հախճապակե պուպրիկը, որ ինձ նվիրել էր տասիկը»: Նրա հետ երկուսով մենք աչքի էինք անցկացնում երկար, քաղցր համբիշը այն մանր ու փխրուն հիշողությունների, որոնք հիմա ինձանից բացի ոչ ոքի հուշանի շեն աշխարհում: Ուրեմն մեռավ իմ մի մասը, ամենահին, ամենալավ մասը: Ես կորցրի հեզ սիրտը, ուք դեռ ամբողջովին ապ-

րում էր այն փոքրիկ աղջիկը, որ ես էի մի ժամանակի Հիմա ալլես ոչ ոք չգիտեի, ոչ ոք չի հիշում փոքրիկ Աննային, նրա վարձ շրջազգեստները, նրա ծիծաղները, նրա քմայքները:

Եվ կգա մի օր, որ թիրևս այնքան էլ հեռու չէ, երբ ես էլ կգնամ իմ հերթին, իմ թանկագին Աննետին մենակ թողնելու՝ աշխարհի վրա, ինչպես հիմա ինձ թողել է մայրիկը: Ի՞նչ ասուր, դժնդակ, դժժան բան է այս բոլորը: Սակայն մարդ երբեք այս մասին չի մտածում, չի նկատում, որ մահը ամեն բոսպ տանում է մեկին, ինչպես շուտով կտանի և մեզ: Եթե մենք նկատեինք, եթե մտածեինք այդ մասին, եթե մենք մեքառնի տեղի ունեցող իրադարձություններով մտացրված, ուրախացած, կուրացած շինեինք, անհնարին կլիներ ասելու, որովհետև այդ անվերջանալի սպանդի տեսարանը կխելագարեցներ մեզ:

Ես այնքան ջախջախված եմ, այնքան հուսահատված, որ ալլես ուժ չունեմ որևէ բան անելու: Եր ու գիշեր ես մտածում եմ այդ արկղի մեջ մեխված, հողի մեջ, դաշտում, անձրևի տակ թաղված իմ խեղճ մայրիկի մասին, այն մասին, որ նրա պատվը դեմքը, որ ես այնքան ուրախությունք համբուրում էի, հիմա լուկ սոսկալիորեն նեխվող մի զանգված է: Օ՛, ի՞նչ զարհուրելի բան է, իմ բարեկամ, ի՞նչ զարհուրելի բան է:

Երբ ես հորս կորցրի, գեռ նոր էի ամուսնացել և այդ բոլորը այնպես սուր չզգացի, ինչպես զգում եմ հիմա: Խղճացեք ինձ, մտածեցե՛ք իմ մասին, գրեցե՛ք: Ես հիմա այնքա՞՞ վարիք ունեմ ձեզ:

Աննա:

Փետր. 25 եռլիս

«Իմ հեք բարեկամուհի»

Ձեր վիշտը ահավոր տանջանք է պատճառում ինձ: Ես նույնպես հիմա կյանքը վարդադույն չեմ տեսնում: Ձեր մեկնելուց հետո ես մնացել եմ մենակ ու լքուն, աննեցուկ ու աննպաստա՛ւ: Ամեն ինչ ինձ հոգնեցնում է, ձանձրացնում, ջղայնացնում: Ես անբնական մտածում եմ ձեր մասին և մեք Աննետի մասին, զգուշով, թե ինչպես երկուսդ էլ հեռու եք ինձնից, երբ ինձ հարկավոր էր, որ դուք ինձ մոտ լինեիք:

Տարօրինակ է, որ ես ձեզ հեռու եմ զգում և ձեզ կարոտում եմ: Երբեք, նույնիսկ իմ երիտասարդության օրերին, դուք ինձ համար չեք եղել այն աստիճան ամեն ինչ, ինչպես այս պահին: Որոշ ժամանակից ի վեր ես նախազգում էի այդ ճգնաժամը, որ պետք է լիներ ինչպես արևահարություն՝ աշնանամուտի իմ օրերին: Այն, ինչ ես զգում եմ, այնքան արտասովոր է, որ ձեզ ուզում եմ պատմել այդ մասին: Պատկերացրե՛ք, որ ձեր մեկնելուց հետո ես ալլես չեմ կարողանում զրոսնել: Մի ժամանակ և նույնիսկ վերջին ամիսներին, ես շատ էի սիրում մեն-միայնակ դեզերել փողոցներում, մարդկանցով ու իրերով զվարճանալով, տեսնելու ուրախությունը և առույզ քայլելու հաճույքը վայելելով: Ես գնում էի ուր որ աչքերս կտրում էին, միայն թե քայլեի, շնչեի, երազեի: Իսկ այժմ, ալլես չեմ կարողանում: Հենց որ դուք եմ գալիս փողոց, ինձ ճնշում է անձկությունը, իր շանը արձակած կույրի վախը: Ես սկսում եմ անհանգստանալ անտառում շափիղջ կորցրած ճանապարհորդի նման և պետք է տուն վերադառնամ: Փարիզը ինձ երևում է դատարկ, ահավոր, խռովահույզ: Ես յուրովի հարցնում եմ. «Մ՛ըր գնամ»: Եվ պատասխանում եմ. «Ո՛ր մի տեղ, քանի որ զրոսնում եմ»: Եվ ահա չեմ կարողանում, ես ալլես չեմ կարողանում աննպատակ զրոսնել: Միայն այն միտքը, որ գնում եմ, չիմանալով, թե ուր եմ գնում, ինձ սաստիկ պարտասեցնում ու վհատեցնում է: Եվ ես իմ մեղամաղձության հետ քարշ եմ գալիս ակումբ:

Եվ գիտե՛ք ինչու: Միմիայն նրա համար, որ դուք ալլես այստեղ չեք: Ես դրան վստահ եմ: Երբ իմանամ, որ դուք Փարիզումն եք, իմ զրոսանքներն ալլես աննպատակ չեն լինի, որովհետև հնարավոր է, որ ես ձեզ կհանդիպեմ որևէ փողոցի մայթի վրա: Ես կարող եմ գնալ ամեն տեղ, որովհետև դուք կարող եք լինել ամեն տեղ: Եթե ես շտանեմ ձեզ, ապա, գուցե, կհանդիպեմ Աննետին, որը ձեր արտացոլումն է: Դուք երկուսդ ինձ համար փողոցները լցնում եք հույսով, ձեզ ճանաչելու հույսով, երբ դուք հեռվից կզաք գեպի ինձ կամ երբ զուշակում եմ, որ այդ դուք եք, որին ես հետևում եմ: Եվ այն ժամանակ քաղաքը ինձ համար հմայիչ է դառնում, և ձեզ նման կանայք իմ սիրտը հուզում են, ներքաշելով նրան փո-

դոցային եռուզևոթ մեջ, թեթևացնում են իմ սպասումը, գրա-
դեցնում են իմ տեսողությունը, գրգռում են ձեզ տեսնելու իմ
ցանկությունը:

Դուք ինձ շատ էգոիստ պիտի համարեք, իմ հեք բարեկա-
մուհի, ինձ, որ այսպես խոսում եմ իմ միայնության մասին,
ինչպես ծեր, մնչացող աղալնի, այն ժամանակ, երբ դուք ար-
տասվում եք այնքան դառնադի արցունքներով: Ներքեք ինձ,
ևս այնքան սովորել եմ երես առնել ձեզանից, որ մենակ մնա-
լով, գոչում եմ. «օգնեցե՛ք»:

Համբուրում եմ ձեր ոտքերը, սրպեսզի դուք դժբաք թե՛մ:

Օլիվիե»:

Ռոնոիե. 30 հուլիս:

«Իմ բարեկամ:

Շնորհակալություն ձեր նամակի համար: Ես այնքա՛ն կա-
րիք ունեմ իմանալու, որ դուք ինձ սիրում եք: Ես ապրել եմ
ահալոր օրեր: Արդարև, կարծում էի, որ ես նույնպես կմեռնեմ
վշտից: Վիշտը իմ մեջ էր, ընկել էր կրծքիս մեջ ծանր քարի
նման և անդադար աճում էր, ճնշում, խեղդում էր ինձ: Հան-
գրատացնելու համար ջղային նուպոնները, որ ունենում էի
օրական շորս-հինգ անգամ, բժիշկը ինձ մորֆին սրսկեց. ես
դրանից քիչ մնաց խելագարվելի, իսկ այստեղ սկսած ծանր
շոգերը վատացնում էին իմ վիճակը, ինձ հասցնում զառան-
ցանքին մոտեցող ջղագարության: Ուրբաթ օրը տեղի ունեցած
սաստիկ ամպրոպից հետո ես մի քիչ հանգստացել եմ: Պետք
է ասել, որ թաղման օրից ի վեր ես ոչ մի անգամ չէի լացել,
և ահա ամպրոպի ժամանակ, որի մոտենալը խոտովում էր ինձ,
իմ աչքերից հանկարծ կաթեցին արցունքներ, համր, նոսր,
մանր, այրող արցունքներ: Օ՛, այդ առաջին արցունքները,
ինչքա՛ն ցավ են սլատճատում նրանք: Նրանք ինձ բղկտում
էին ասես ճանկերով, և իմ կոկորդը այնպես էր սեղմվում, որ
չէի կարողանում շունչ քաշել: Ապա արցունքները դարձան
ավելի հաճախակի, ավելի խոշոր, նվազ կիզիչ: Նրանք աղ-
բուրի նման հոսեցին իմ աչքերից, նրանք հոսեցին այնքան,
այնքան, այնքան, որ թաշկինակս ջուր դարձավ և հարկ եղավ

նորը վերցնել: Եվ վշտի ստվար զանգվածը ասես փափկեց,
հալվեց և իմ աչքերից հոսեց:

Այդ րոպեից ես արտասվում եմ առավոտից մինչև երեկո,
և այդ ինձ փրկում է: Եթե ես չկարողանայի արտասվել,
վերջ ի վերջո իսկապես կխելագարվելի կամ կմահանայի: Ես
դարձյալ շատ մենակ եմ: Ամուսինս շրջագայում է գավառում,
և ես նրան հորդորեցի իր հետ տանել Աննետին, որպեսզի
զրազեցնի ու հանգստացնի նրան: Նրանք Ռոնոիեից ութ կամ
տասը մղոն հեռու են գնում կառքով կամ ձիով, և Աննետը,
չնայած իր տխրության, վերադառնում է ինձ մոտ թարմացած,
վարդագունած, աչքերը կինսունակությունից շոգուն, գյուղա-
կան օդից ու ճանապարհորդությունից աշխուժացած: Ի՛նչ լավ
է լինել այդ հասակում: Ես կարծում եմ, որ մենք զեռ երկու-
երեք շաբաթ այստեղ կմնանք, իսկ հետո, թեև զեռ օգոստոս
ամիսն է, կվերադառնանք Փարիզ ձեզ հայտնի պատճառով:

Հղում եմ ձեզ այն ամենը, ինչ մնացել է ինձ՝ իմ սրտից:

Անի»:

Փարիզ, 4 օգոստոս:

«Ես այլևս չեմ կարող տոկալ, իմ սիրելի բարեկամուհի:
Դուք պետք է վերադառնաք, այլապես ինձ, հավանաբար, ինչ-
որ բան կպատահի: Ես ինձ հարց եմ տալիս՝ արդյոք ես հի-
վանդ չե՞մ, այնքան նողկանք եմ զգում դեպի այն ամենը, ինչ
ես այնքան երկար ժամանակ անում էի որոշ բավականու-
թյամբ կամ անտարբեր հլուժյամբ: Նախ և առաջ, Փարիզում
այնքան շոգ է, որ գիշերները ինձ զգում եմ, ինչպես թուր-
քական բազմիքում: Ես վեր եմ կենում, շիկացած հնոցում
այլպիսի քնից հետո հոգնությունից ուժասպառ եղած և մեկ
կամ երկու ժամ մահ եմ դալիս սպիտակ կտավի առջև, ինչ-որ
բան նկարելու դիտավորությամբ: Բայց իմ միտքը հիմա
անզոր է, աչքերս անզոր են, ձեռքերս անզոր: Ես այլևս նկա-
ռիչ չեմ... Աշխատելու այդ սպարդյուն ճիգը հուսահատեցնում
է ինձ: Կանչում եմ բնատիպ ծառայող կանանց, կանգնեցնում
եմ նրանց, բայց նրանք ստանում են՝ այն կեցիվածքը, այն
չարժուձևերը, այն արտահայտությունները, որ ես արգեն

նկարել եմ կշտանալու շափ, և ես նրանց հրամայում եմ հագնվել ու դռնից դուրս եմ հանում: Արդարև, ես այլևս չեմ կարողանում որևէ նոր բան տեսնել և տանջվում եմ դրանից, ասես կուրացել եմ: Ի՞նչ է այդ: Աչքի կամ ուղեղի հոգնություն՝ ու, ստեղծագործելու ունակության ցամաքում, թե տեսողական նյարդի գերհոգնություն: Ո՞վ գիտե: Ինձ թվում է, որ ես արդեն դադարել եմ հայտնագործությունների անել շնորհաբերությամբ բնագավառում, որի մեջ կարողանում էի թափանցել: Հիմա ես նշմարում եմ միայն այն, ինչ հայտնի է ամենքին. անում եմ այն, ինչ արել են բոլոր վատ նկարիչները. սրտեսուսությունն ու դիտողությունը հիմա ինձ մտնույնքան են, որքան համբալի մտու Մի ժամանակ, ոչ շատ վաղուց, նոր թեմաների քանակը անսահման էր երևում ինձ, և ես դրանք արտահայտելու համար այնքան բազմապիսի միջոցներ ունեի, որ դժվարանում էի ընտրության մեջ: Եվ ահա, ինձ ներկայացած սյուսեաների աշխարհը հանկարծ ամալացավ, իսկ իմ հետազոտությունը դարձավ անդոր ու ամուլ: Առջևից անցնող մարդիկ այլևս ինձ համար իմաստ չունեն, յուրաքանչյուր մարդկային էակի մեջ ես այլևս չեմ գտնում այն հատկանիշն ու այն համը, որոնք սիրում էի զանազանել և տեսանելի դարձնել: Սակայն ես կարծում եմ, որ կարող էի ձեր աղջկա շատ սիրուն դիմանկարը տալ: Արդյոք պատճառն այն չէ, որ դուք իրար շատ եք նման, և ես ձեզ երկուսիդ շփոթում եմ մտքում: Այո, թեև:

Եվ այսպես, հոգնելով տղամարդ կամ կին ուրվանկարելու փորձերից, տղամարդ կամ կին, որոնք նման չլինեն բոլոր ծանոթ բնատիպերին, ես վճռում եմ գնալ նախաճաշելու որևէ տեղ, որովհետև այլևս արիություն չունեմ մենակ նստելու իմ ճաշասենյակում: Մալգրեթի բուլվարը նման է մեռած մի բաղաբի մեջ փակված անտառային բացատի: Բոլոր տներից դատարկություն է բուրում: Զրոգները փողոցներով շաղ են տալիս սպիտակ անձրևի շիթեր, և փայտահատակից բարձրանում են թաց կուզրի ու լվացված ախոռի գոլորշիներ, իսկ Մոստոյի զրոսայգուց մինչև Սենտ-Օգյուստ եկեղեցին երկարող ամբողջ տարածության վրա նկատվում են աննշան անցորդների, ցրիչների կամ ծառաների հինգ կամ վեց ազոտ կերպարանքներ:

Մոսիների սովորները տարածվում են ծառերի տակ, շիկացած մայթերի վրա, արտասովոր բծերով, որոնք հեղուկներ են երևում, ինչպես շորացող ջրեր: Ճյուղերի տերևների և ասֆալտի վրա նրանց մոխրագույն սխուռտների անշարժության մեջ երևում է հոգնած քաղաքը, որը խորովվում, նիրհում ու քրքրում է, ինչպես արևի տակ նստարանի վրա քնած բանվոր: Այո, քրտնում է նա՝ անառակ քաղաքը և գարշելի հոտ է արձակում իր կոյուղիների բազմածքներից, նկուղների օդանցքներից ու խոհանոցներից, փողոցների առուններից, որոնցով հոսում է նրա ազտեղությունը: Եվ ես հիշում եմ ամառային առավոտները ձեր այգում, ուր բազմաթիվ դաշտային ծաղիկները մեղրի համ են տալիս օդին: Այս զգվանքով մտնում եմ ճաշարան, ուր ընկճված գեմքով, ճաղատ գլխով, քրտինքից փաշտող ճակատով, մեծ փորով մարդիկ, կիտաբուց բաժկոններ հագած, ուտում են: Բոլոր ուտելիքները այստեղ նույնպես տաք են՝ և՛ սառույցի տակ հալվող սեխը, և՛ կակուղ հացը, և՛ ճյուղած սուլիին, և՛ փտած բանիլիները, և՛ հոտած պանիրը, և՛ ցուցադրված հասունացած պատուհները: Եվ ես նողկանքով դուրս եմ գալիս ու վերադառնում եմ տուն, որպեսզի փորձեմ մի քիչ քնել մինչև ճաշի ժամը: Ծաշում եմ ակումբում:

Ես միշտ այնտեղ եմ գտնում Աղեմանին, Մալգանին, Ռոկզիանին, Կանդային և շատ ուրիշների, որոնք ինձ ձանձրացնում ու հոտնուսում են, ինչպես երգիչներիկները: Յուրաքանչյուրն սեղ էր եղանակը կամ եղանակները, որ ես լսում եմ ռասմեկնեց տաշուց ի վեր, և նրանք բոլորը միասին աչքն երկև աչք եղանակները նվազում են ակումբում, որ այնպիսի տեղ է, որ մաշգիկ դնում են դյարձանայու: Ինձ հարկավոր էր փոխել եմ սեղանը, որից աչքերս, ականջներս ու միտքս դառնում էին: Այդ մաշգիկ ամեն անգամ նոր հաղթանակներ են նվաճում. նրանք պարծվում են դրանով և միմյանց շնորհավորում են զրո համար:

Հորանցելով այնքան անգամ, որքան բույն կա նրանցան ծամը ուժից մինչև կեսգիշեր, ես գնում եմ տուն քնելու և գառնում եմ մտածելով, որ վաղը այդ բոլորը հարկ կլինի նոսրից սկսել:

Այո, սիրելիս, ես այն հասակումն եմ, երբ ամուրիի կյանքը դառնում է անտանելի, քանի որ ինձ համար այլևս ոչ մի նորություն չկա արևի տակ: Ամուրին պետք է լինի երիտասարդ, հետաքրքիր, ազահ: Երբ մարդ դադարում է այդպես լինել, ազատ մնալը դառնում է վտանգավոր: Աստված իմ, ինչպե՞ս եմ սիրել ազատությունը մի ժամանակ, նախքան ձեզ նրանից ավելի սիրելու ինչպե՞ս նա հիմա ճշտում է ինձ: Ինձ նման ծեր ամուրիի համար ազատությունը քատարկություն է, ամենուրեք դատարկություն, դա մահվան ճանապարհ է, ազատ այն ամենից, ինչ խանգարում է վերջը տեսնել, դա անընդհատ ծագող հարցն է՝ «Ի՞նչ անեմ, ո՞ւր գնամ, որպեսզի մենակ չմնամ»: Եվ ես գնում եմ մի ընկերից մյուս ընկերը, մի ձեռքի սեղմումից մյուս ձեռքի սեղմումը, մի քիչ բարեկամություն մուրալով: Ես հավարում եմ բարեկամության փշրանքներ, որոնք պատառ չեն կազմում: Ես ունեմ ձեզ, ձեզ, իմ բարեկամուհի, բայց դուք ինձ չեք պատկանում: Նույնիսկ, գուցե, դուք եք ինձ տանջող անձկության պատճառը, որովհետև հենց ձեզ մերձենալու, ձեզ հետ նույն հարկի տակ լինելու, նույն պատերի մեջ փակվելու, մեր սրտերը նույն շահերով բարախելու ցանկությունը, ձեզ հետ ընդհանուր հույսեր, վշտեր, հաճույքներ, ուրախություն, արտմություն և նույնիսկ նյութական առարկաներ ունենալու պահանջն այնքան մտահոգում են ինձ: Դուք իմն եք, այսինքն ժամանակ առ ժամանակ ես գողանում եմ ձեր մի մասնիկը: Բայց ես կը փափազեի անընդհատ նույն օդը շնչել ձեզ հետ, ամեն ինչ բաժանել ձեզ հետ, գործածել միայն այնպիսի իրեր, որոնք մեր երկուսիս պատկանած լինեին և զգալ, որ այն տոնենք, ինչով ես ապրում եմ, նույնքան ձերն է, որքան և իմը—և՛ բաժակը, որով խմում եմ, և՛ աթոռը, որի վրա հանգստանում եմ, և՛ հացը, որ ուտում եմ, և՛ կրակը, որի մոտ տաքանում եմ:

Մնաք բարով, ավելի շուտ վերադարձեք: Ես շատ եմ տառապում ձեզանից հեռու:

Օլիվիե:

«Իմ բարեկամ, ես հիվանդ եմ և այնքան պարտասած, որ դուք ինձ չէիք ճանաչի. հավանաբար ես շատ եմ լաց եղել: Ինձ հարկավոր է մի քիչ հանգստանալ վերադառնալուց առաջ, որովհետև չեմ ուզում ձեզ երևալ այսպիսի տեսքով: Ամուսինս վաղը չէ մյուս օրը Փարիզ կգա և ձեզ կպատմի մեր մասին: Ես մտադիր է ձեզ ճաշի տանել որե՛կ տեղ և ինձ հանձնարարեց ձեզ խնդրել, որ դուք իրեն սպասեք տանը ժամը յոթին:»

Գալով ինձ, հենց որ մի քիչ ավելի լավ զգամ, հենց որ շունհեամ մեռելի դեմք, որից անգամ վախենում եմ, կվերադառնամ ձեզ մոտ: Ես ևս աշխարհում ոչ որ շունհեմ, բացի Աննետից ու ձեզանից և ուզում եմ ձեզանից յուրաքանչյուրին տալ այն ամենը, ինչ կարող եմ տալ, առանց գողանալու մյուսից:

Համբուրելու համար ձեզ եմ պարզում իմ աչքերը, որոնք այնքան արտասովել են:

Աննա:

Երբ Օլիվիե Բերտենը ստացավ այս նամակը, որով հայտնիվում էր, որ վերադարձը նորից է հետաձգվում, նրա մեջ ցանկություն, անզուսպ ցանկություն ծագեց կայարան երթալու և գնացքով Ռոնսիեր մեկնելու: Բայց մտածելով, որ պատճառն դը Գիլոտան վաղը պետք է վերադառնար, նա համակերպվեց և սկսեց ամուսնու ժամանակը ցանկալ գրեթե այնպիսի անհամբերությամբ, ինչպես իմե դա հենց կ'նոջ ժամանակը լիներ:

Գիտ երբեք Օլիվիեն Գիլոտային չէր սիրել այնպես, ինչպես պատման այս քսանչորս ժամերի ընթացքում:

Երբ Գիլոտան ներս մտավ, Օլիվիեն նետվեց դեպի նա և հոգեբար պարզելով ու գոչելով.

— Ա՛հ, սիրելի բարեկամ, որքա՛ն երջանիկ եմ ձեզ տեսելու համար:

Գիլոտան նույնպես զոհ, հատկապես ուրախ էր երևում Փարիզ վերադառնալուն համար, որովհետև վերջին երեք շաբաթներում նրա կյանքը նորմալ դրության մեջ արտում էր:

Երկու տղամարդիկ նստեցին երկուտեղանի փոքրիկ բազմոցի վրա, արվեստանոցի անկյունում, արևելյան պաստառներից կազմված ամպհովանու տակ, և նորից խանդաղատանքով պարզեցին ու սեղմեցին միմյանց ձեռքերը:

— Իսկ կոմսուհի՞ն, — հարցրեց Բերտենը: — Ինչպե՞ս է նա:

— Ոչ լավ: Նա շատ հուզվեց, շատ ազդվեց և հիմա խիստ դանդաղ է կազդուրվում: Խոստովանում եմ, որ նա նույնիսկ ինձ մի քիչ անհանգստացնում է:

— Ինչո՞ւ նա չի վերադառնում:

— Զգիտեմ: Ես չկարողացա նրան համոզել, որ վերադառնա:

— Ի՞նչ է նա անում ամբողջ օրը:

— Աստված իմ: Լաց է լինում ու մոր մասին մտածում: Քա լավ չէ նրա համար: Եվ շատ կուզեի, որ նա փոխեր միջավայրը, թողներ տեղը, ուր այդ դեպքը տեղի է ունեցել:

— Իսկ Աննե՞ս:

— Օ՞, նա ծաղկում է:

Օլիվիեն ուրախ-ուրախ ժպտաց ու նորից հարցրեց.

— Նա շատ վիշտ ապրե՞ց:

— Այո, շատ, շատ, բայց դուք դիտեք, վիշտը տասնութամյա հասակում երկար չի տևում:

Կարճատև լուսնային հետո Գիլոուան շարունակեց.

— Ո՞ւր գնանք ճաշելու, սիրելիս: Ինձ հարկավոր է մտադրվել, աղմուկ լսել, շարժում տեսնել:

— Ինձ թվում է, այս եղանակին ամենահարմար տեղը Գեսպանական սրճարանն է:

Եվ նրանք թե-թեի մտած գնացին դեպի Շանգ-էլիզե: Գիլոուան, անհանգիստ, ինչպես ամեն փարիզցի, որին, յուրաքանչյուր բացակայությունից հետո թվում է, թե քաղաքը շահելացի է և ամեն տեսակ անակնկալներով լի, նկարչին հարցնում էր այն ամենի մասին, ինչ արվել ու ասվել էր այստեղ: Իսկ Օլիվիեն նրան պատասխանում էր անտարբերությամբ, որի մեջ արտացոլվում էր նրա միայնության բովանդակ ձանձրույթը. ապա խոսում էր Ռոնսիերի մասին: Նա ջանում էր Գիլոուայի մեջ որսալ, նրա մեջ բռնել այն գրեթե շոշափելի

քանը, որ մեր մեջ թողնում են մարդիկ, որոնցից նոր ենք բաժանվել, այն հազիվ զգալի է մանացիան, որը մենք կրում ենք, մեր մեջ պահում ենք մի քանի ժամ և որը գոլորշիանում է նոր մթնոլորտում:

Ամառային երեկոյան ծանր երկինքը կախվել էր քաղաքի և լայն պողոտայի վրա, ուր ծառերի տակ արդեն հնչում էին քացօթյա համերգների զվարթ մեղեդիները: Երկու տղամարդիկ, Գեսպանական սրճարանի պատշգամբում նստած, նայում էին ներքև՝ մինչև փոքր թատրոնը ձգված ցանկապատի առջև դրված դեռ պարապ նստարաններին ու աթոռներին, թատրոն, ուր երգչուհիները ցերեկվա լույսի հետ խառնված էլեկտրական գնդերի աղոտ լույսի մեջ ցուցադրում էին իրենց շոշոզուն տուալետներն ու վարդագույն մարմինները: Թեթև գեփյուրի մեջ, որ մեկը մյուսին էին ուղարկում շագանակենիները, ծփում էին տապակածների, համեմունքների, զանազան տաք ուտելիքների հոտերը, իսկ երբ սև ֆրակ հագած մի տղամարդու ուղեկցությամբ ինչ-որ կին էր անցնում իրեն վերապահված տեղը փնտրելով, նա իր ետև թողնում էր իր շրջազգեստի ու մարմնի զզվիչ ու թարմ բուրմունքը:

Գիլոուան, ուրախ դեմքով, շնչեց.

— Օ՞, ես գերադասում եմ այստեղ լինել, քան այնտեղ:

— Իսկ ես, — պատասխանեց Բերտենը — կգերադասեի այնտեղ լինել, քան այստեղ:

— Թողե՛ք:

— Վա՛հ: Ես գտնում եմ, որ այս ամառ Փարիզը գարշեփ է:

— Է՛հ, սիրելիս, այնուամենայնիվ, Փարիզն է:

Գեսպանատը, ըստ երևույթին, հիանալի տրամադրությամբ մեջ էր, այն հազվադեպ աշխույժ զրգուման վիճակի մեջ, երբ լուրջ մարդիկ հիմարություններ են անում: Նա նայում էր երկու թեթևոլիկ կանանց, որոնք ճաշում էին հարևան սեղանին՝ երեք եփհար, ծայրաստիճան կոռեկտ երիտասարդների հետ, և ծածկամտորեն Օլիվիենի հարցուփորձ էր անում հանրածանոթ աղիճների մասին, որոնց անունները նա լսում էր ամեն օր: Ապա նա խոր ափսոսանքի տոնով շնչեց.

— Գուք բախտավոր եք, որ ամուրի եք մնացել: Գուք կարող եք այնքա՞ն բաներ անել և տեսնել:

Բայց նկարիչը լրջորեն առարկեց և, նման նրանց, որոնք մի միայն է հետապնդում, Գիլոուային մտերմաբար պատմեց իր տխրութիւնների ու առանձնութեան մասին: Երբ նա ամեն ինչ ասաց, մինչև վերջ արտասանեց իր մեղամագձութեան լիտանիան և, սիրտը թեթեւացնելու պահանջից զրգոված, միա՝ մըտորեն պատմեց, ին ինչքան ծարավի է կնոջ սիրո ու մշտական մեքձակցութեան, կոմսը, իր հերթին, համաձայնեց, որ ամուսնութեանն ունի նաև լավ կողմ: Եվ, իր ընտանեկան կյանքի քաղցրութեան նկարագրութեան համար դիմելով պատճառներին իր պերճախոսութեան, նա կոմսուհու մասին խոսեց մեծ գովասանքով, որին Յիլվինն հավանութեամբ էր տալիս լրջորեն ու հաճախակի դիտի շարժումներով:

Ուրախ լինելով, որ խոսքը կոմսուհու մասին է, բայց խանդելով այն ընտանեկան երջանկութեանը, որ Գիլուան փառաբանում էր պարտականութեանից զրգոված, նկարիչը վերջապէս ասաց շանդարտ ու անկեղծ համոզումով.

— Այո, դուք բախտավոր եք:

Դեպուստար, շոյված, համոձայնեց զրան, ապա հարեց.

— Ես շատ կիսափաղերի, որ կոմսուհին վերադառնար իսկապէս նա հիմա մտահոգութեամբ է պատճառում ինձ: Կեքք, բանի որ դուք ձանձրանում եք Փարիզում, ապա դնացեք Ռոնսփեր և նրան այստեղ բերեք: Նա ձեզ կլսի, չէ որ դուք նրա լավագոյն բարեկամն եք, մինչդեռ ամուսինը... գիտեք...

Յիլվինն ուրախութեամբ պատասխանեց.

— Ես ավելի լավ բան չէի կարող ցանկանալ: Սակայն... Ի՞նչ եք կարծում, նա չի՞ բարկանա, եթե ես այդպէս անսպասելիորեն երևամ:

— Ոչ, ամենին, դնացեք, սիրելիս:

— Այն ժամանակ ես համաձայն եմ: Ես վաղը ժամը մեկին կմեկնեմ գնացքով: Մի հեռագիր շուղարկե՛մ:

— Ոչ, այդ ես կանեմ: Ես նրան կիմացնեմ, որ ձեզ համար կառք ուղարկի կայարան:

Ճաշը վերջացնելով, նրանք նորից դուրս եկան բուլվար

ներում գրասենյու. բայց կես ժամ չէր անցել, երբ հանկարծ կոմսը բաժանվեց նկարիչից, պատրվակ բռնելով ինչ-որ ստիպողական գործ, որ բուլորովին մոռացել էր:

11

Կոմսուհին ու աղջիկը, երկուսն էլ սպազգեստ հագած, Ռոնսփերի տան ընդարձակ ճաշասրահում հենց նոր, դեմ-դիմաց նստել էին նախաճաշելու Պատերի վրա հին, ոսկեզօծումք թափված շրջանակների մեջ, շարքով կախված էին նախփորձ նկարված նախնիների պորտրետները, վաղնջական Գիլուաների ամբողջ հավաքածուն, մեկը զրահագոցստի մեջ, մյուսը վարապանակի մեջ, սա պուզրայված գվարդիական սպայի ձևով, նա՛ սեստավրացիայի ժամանակվա գնդապետի ձևով: Իրիս սպասչակներ, կամացուկ քայլելով, սպասարկում էին կրկու յուակցաց կանանց. սեղանի վրա կախված բլուրեղյա շահի շուրջ ձանձիրը պատվող ու բզգացող սև կետերի փոքրիկ ամպ էին ձևացնում:

— Բաղնք պատուհանները, — ասաց կոմսուհին, — այստեղ մի քիչ քով է:

Գոան նման լայն և հատակից մինչև առաստաղ հասնող երեք բարձր պատուհանները բացվեցին երկու փեղկերի վրա: Գաղջ օդի շունչը ներս խուժեց այդ երեք խոշոր բազմաթիւրից, բերելով տաք խոտերի բուրմունքներն ու դաշտերի հեռավոր հնչյունները, խոնավելով դաստակերտի հաստ պատերի մեջ փակված ընդարձակ սենյակի խոնավ օդի հետ:

— Ա՛հ, Ի՞նչ լավ է, — ասաց Աննետը, լիաթոր շնչելով օդը:

Երկու կանանց աչքերը ուղղվել էին դուրս, դեպի դրոսայ գու երկար կանաչ մարդազետիներ, որի վրա ցրված էին ծառերի կղզյակներ. տեղ-տեղ բացվում էր հեռապատկերը դեպի գաշտերի, որոնք մինչև հորիզոն փայլում էին հասած հասկերի ոսկե սփռոցից. նրանց վերևում շողում էր պայծառ կապույտ երկինքը, մի քիչ շղարշված միջոցի թեթև մշուշով, որ ցուրտում է արևով ողողված հողերի վրա:

— Նախաճաշից հետո մի երկար գրոսանք կանենք, —

ասաց կոմսուհին:—Կարելի է ոտքով գնալ մինչև Քերվիլ՝ գե-
տի արևով, որովհետև բաց դաշտում շատ շոգ կլինի:

— Այո, մայրիկ, և մեզ հետ կվերցնենք ժյուլիոյին. նա
կհետապնդի կարգանքին:

— Դու գիտես, որ հայրդ արգելում է այդ անել:

— Քայց չէ որ հայրիկը Փարիզումն է: Այնքան զվարճալի
է տեսնել որսի ետևից ընկած ժյուլիոյին: Նախ, ահա նա
անհանգստացնում է կուլերին: Աստված, ինչքա՛ն ծիծա-
ղելի է:

Ետ հրելով աթոռը, Աննետը վեր կացավ, վաղեց դեպի
պատուհանը և գոչեց.

— Հե՛լ, ժյուլիո՛, հե՛լ:

Մարգարետի վրա երեք ծանրաշարժ կովեր, խոտհարա-
կելուց հագեցած և շոգից թուլացած, փրված փորով, հան-
գրատանում էին կողի վրա պառկած: Նրբակազմ, սպիտակ ու
կարմիր բծերով մի սպանյոյ որսաշուն կեղծ ու զվարթ կա-
տաղությամբ մի կովից դեպի մյուսն էր նետվում, հաշում էր,
անմխո ուսումներ էր գործում, այնպես որ նրա բրդոտ ա-
կանջները ամեն անգամ մի կողմ էին թռչում, և նա մուկզմու-
րեն ջանում էր վեր կացնել պարարտ անասուններին, որոնք
չէին ուզում վեր կենալ: Դա, անշուշտ, շան սիրած խաղն էր,
որ նա հավանարար սկսում էր ամեն անգամ, երբ կովերին
պառկած էր տեսնում: Իսկ կովերը դժգոհությամբ, բայց ա-
ռանց վախի նայում էին շանը խոշոր, խոնավ աչքերով և հե-
տևելու համար նրան, պտտեցնում էին գլուխները:

Աննետը պատուհանից գոչեց.

— ժյուլիո՛, բռնի՛ր, բռնի՛ր:

Եվ սպանյոյր, այդ ձայնից գրգռված, ավելի հանդուգն
շարժավ, ավելի ուժեղ հաչեց. հանդգնեց ցատկել անասուն-
ների դավալիկ, ձևացնելով, թե ուզում է կծի: Կովերն սկսե-
ցին անհանգստանալ, և կաշու նյարդային ցնդումները, որոն-
քով նրանք ջրում էին ձանձերին, դառնում էին ավելի հաճախ
ու ավելի երկարատև:

Հանկարծ շունը, դեսուզեն վազելով և շկարողանալով
խամանակին կանգ առնել, թափով այնպես մոտեցավ կուլե-
րից մեկին, որ ստիպվեց նրա վրայով թռնել, շալթաքելու ու

ընկնելու համար: Նրա ուսուցումի հպումից ծանրամարմին
անասունը վախեցավ և նախ գլուխը բարձրացրեց, իսկ ապա
դանդաղորեն բարձրացավ շորս սրունքների վրա, ծանր կեր-
պով շնչելով: Տեսնելով, որ մի կովը ոտքի է կանգնել, մյուս
երկուսը անմիջապես հետևեցին նրա օրինակին, և ժյուլիոն
սկսեց նրանց շուրջը հաղթանակի պար պարել, մինչդեռ Ան-
նետը շնորհավորում էր նրան.

— Բրավո՛, ժյուլիո՛, բրավո՛:

— Ին՛չ. զավակս, եկ նախաճաշելու, — ասաց կոմսուհին
Քայց աղջիկը, ձեռքով աչքերը ծածկելով արևից, հայտա-
բարեց.

— Այս ի՛նչ է, հեռագրի սուրհանդակը:

Անտեսանելի շավիղը կորչում էր ցորենների ու վարսակ
ների մեջ, և թվում էր, թե չարված քայլերով դեպի դաստա-
կերտ եկող սուրհանդակի հայույսը բլուղը սահում էր հաս-
կերի վրայով:

— Աստված իմ, — շշնջաց կոմսուհին, — միայն թե վառ
լուր չլինի:

Նա դեռևս սարսուռում էր սարսափից, որ երկար ժամանակ
մեր մեջ թողնում է սիրված էսկի մահը գուժող հեռագիրը:
Նա հիմա չէր կարողանալու կնիքը պակել և կապույտ թերթի-
կը բանալ, առանց մատները դողալու և հոգին հուզվելու,
առաջուց վախենալով, որ այդ այնքան դանդաղորեն պատրու-
ված թղթիկում թաքնված կլինի մի վիշտ, որ իրեն կստիպի
նորից արտասուց թափել:

Աննետը, ընդհակառակը, երիտասարդական հետաքրքրու-
թյամբ լի, սիրում էր ամեն մի անակնկալ նրա սիրտը, որին
կյանքը առաջին անգամ էր տանջանք պատճառում, կարող էր
լով ուրախություն սպասել սև ու ահավոր պայուսակից, որ
կախված է փոստատարների կողքից, որ այնքան հուզումներ
է սերմանում քաղաքների փողոցների ու գյուղերի ճանա-
պարհների վրա:

Կոմսուհին այլևս չէր ուտում և մտքով հետևում էր իրենց
մոտեցող այդ մարդուն, որ բերել էր մի քանի գրված բառեր,
մի քանի բառեր, որոնք գուցե կխոցեին իրեն, ինչպես դանա-
կի հարված՝ կոկորդին: Նա հևում էր տագնապից, շանալով

ուշուպի, թե ի՞նչ էր այդ արնյան շտապ լուրը: Ինչի՞ մա-
լինն մտի՞ց: Հանկարծ նրա մտքով անցավ Օլիվիեն: Արդյո՞ք
իմի՞նչ է: Գուցե նույնիսկ մեռա՞ծ է:

Սպասման տար քապեններն անվերջանալի թվացին կոմ-
տեճուն. ապա, պատռելով հեռագիրը և սեննելով աճառնու-
նեռադիրը, նա կարգաց. «Հայտնում եմ, որ մեր բարնկան
ձերս ենք պերկվա ժամը մեկի գնացքով մեկնում է Թոնսիեր:
Մտք ուզարկիր կայաքանի Համբուրներ»:

- Ի՞նչ է, մայրիկ, -- հարցրեց Աննետը:
- Մեկ մտա է գալիս պարտն Օլիվիե Քերսենը:
- Ա՛հ, ի՞նչ լավ է: Իսկ ե՛րբ:
- Հիմա:
- Փամբ շորսի՛ն:
- Այո:
- Ա՛հ, ինչքան լավն է նա:

Բայց կոմսուհին գոնևա՞յն էր բանի որ սրտը շամանա-
կից ի վեր նրա մեջ աճում էր մի նոր մտահոգություն, և
նկարչի հանկարծական դալուստը նրան նույնքան ծանր
զպատնալիք էր թվում, որքան այն բոլոր ահավորը, որ մի
տղու առաջ նախազգացել էր:

- Դու կառքով կգնաս գիմալորելու նրան, -- ասաց կոմ-
տեճին ազգկան:
- Իսկ դու, մայրիկ, չե՞ս գալու:
- Ոչ, ես ձեզ կսպասեմ այստեղ:
- Ինչո՞ւ: Դա նրան կվշտացնի:
- Ես ինձ այնքան լավ չեմ զգում:
- Դու քիչ առաջ ուզում էիր ոտքով Քերվիլի գնալ:
- Այո, բայց նախաճաշից հետո ինձ վատ զգացի:
- Դա շուտով կանցնի:
- Ոչ, ես չիմա պետք է սենյակս բարձրանամ: Հենց որ
գուք ժամանեք, ինձ իմաց տուր:
- Լավ, մայրիկ:

Ապա, կարգադրություն անելով, որ որոշյալ ժամին կառ-
քը լծվի ու սենյակը նախապատրաստվի, կոմսուհին իր սեն-
յակը մտավ ու փակվեց:

Մինչև այդ ժամանակ կոմսուհու կյանքն անցել էր գրեթե

ասանց տառապանքի և նրա մեջ միակ դեպքը Օլիվիեի հան-
վելու սերն էր, իսկ միակ անհանգստությունը՝ այդ սերը պահ-
պանելու հոգսը: Այդ նրան հաջողվել էր, այդ պայքարում նա
միշտ հաղթող էր եղել: Այն բանից հետո, երբ նա համաձայ-
նել էր փայլուն մի ամուսնության, որի մեջ հակուժը ոչ մի
վեր չէր խաղացել, իսկ հետո սերը բնդունել էր իրեն լրացում
երջանիկ պոլություն, այն բանից հետո, երբ նա հանցավոր
կապ էր հաստատել, գլխավորապես հրապուրանքի հեռանա-
րով, իսկ մասամբ այն պատճառով, որ պաշտամունք ունեի
այդ զգացումի նկատմամբ, որ փոխհատուցում էր նրա անց-
յալ կրանքի միօրինակությունը, նրա սիրտը, հաջողություն-
ներով ու զովեստներով օրորված, պահանջված սիրտը բարձր
խափի գեղեցկուհու, որին վաչի են երկրային բոլոր ուրախու-
թյունները, ամուր փախելու պատնեշվել էր այդ երջանկության
մեջ, որ բախտն էր նրան պարկել, և նրա միակ փուլազն էր
պահպանել այդ երջանկությունը: Իսկ որ սպառնացող անա-
կրեկայններից: Սիրում էր բնականությունը էր նա բնդունել
իրեն ներկայացած համարի գնացրիք, արկածներ շատ չէր
փնտրել, շատ չէր անհզվել նոր ցանկություններից ու ան-
ձանոթ մարմնայններից. բնդհակառակը, զգայուն, հաստատա-
կամ, նախապետող, նա գո՛հ էր ներկայից. բնագոյարար վախ-
նում էր վաղվա օրից և կարողանում էր պուշորեն, հաշվա-
նկատորեն ու խելացիորեն պոլելի այն ամենից, ինչ նրան
մատուցում էր բախտը:

Բայց տակավ առ տակավ, թեև կոմսուհին չէր համար-
նակվում չալնիսկ չալորվի խոտաղանի, նրա հոգու մեջ սո-
զակիկ էր շփոթ մտահոգությունը անցնող օրերի և մոտեցող
ներության: Այդ միտքը նրան հետապնդում էր, ինչպես մի
սենյակ յոդարող բոր: Բայց լավ իմանալով, որ կը մնա՞յ այդ
վայրկյանը անցունել էր տանում, որ մի անգամ սկսելով իջնել
է՛լ չէր կանց անի, նա, անձնատուր լինելով վտանգի բնագ-
րին, շրթագլմանալով, ներքև սահեց, փակելով աչքերը, որ-
չեզի պահի իր էրգու, որգուսի պիտուպուտա շգգա ան-
զունդի առջև և նուսահատությունը՝ իր սուզորությունը:

Ի՞նչ նա ապրեց մպտալով, տան հպարտանալով, որ այն-
քան երկար է պահել իր գեղեցկությունը. և երբ նրա մտ

ներաց նենետն իր տասնութամյա հասակի թարմութեամբ, նա ոչ միայն շնորհեց այդ մերձակցությունից, այլ շնորհակար, հայրտացավ նրանով, որ իր հմտորեն պահված հասուն գեղեցկութունը կարող էր գերադասվել ծաղկուն աղջկա սուաչին երիասարգության շուշուղուն փայլից:

Նա նույնիսկ մտածում էր, որ թևակոխում է իր կյանքի նրբանիկ ու հանդարտ շրջանը, երբ հանկարծ մոր մահը խոչնդ նրա սիրտը: Առաջին օրերին դա այնպիսի մի խոր հուսահատություն էր, որ տեղ չէր թողնում ոչ մի ուրիշ մտքիս նախադրույց մինչև երեկո նա սուզվում էր անմխիթար վշտի մեջ և ջանում էր միայն վերհիշել հանգուցյալ մոր փոքրիկ լծերը, նրա սովորական խոսքերը, նրա երբեմնի կերպարանքը, շրջազգեստները, որ նա կրել էր մի ժամանակ: Իր հիշողության խորքում ասես դիզվել էին այն մասունքները, և սենեակացած անցյալի մեջ հավաքվել էին այն մտերմիկ ու խանր հիշատակները, որոնցով նա հիմա պիտի ունեւր իր լնծոյակ խոհերը: Ապա, երբ այն արտիճանի հուսահատուէլյան հասավ, որ ամեն բոլոր նյարդային նոպաներ ու նվալումներ էր ունենում, ամբողջ կուտակված վիշտը պտոթկաց սրցունքներով, որ հոսեցրեց օր ու գիշեր:

Մի օր առավոտ, երբ ներս մտած աղախինը գեղկերը բաւալով և վարադուրները բաշխով հարցրեց. «Բնւպճ՝ ս է այսօր ներ առողջությունը, տիկին», կոմսուհին, շատ արտասովելուց չքեն ուժառայաոված ու շարդված զգալով, պատասխանեց. «Օ՛հ, վատ է: Սա իսկապես բոլորովին թուլացել էմ»:

Թեյի մատուցարանը բռնած, սպասուհին նայեց իր տիւտուհուն և, հուզված նրա դայկությունից, որ աչքի էր զարնում էույնիսկ անկողնի սպիտակության մեջ, տխուր ու անկեղծ շեշտով ասաց.

— Իսկապես, տիկին, դուք շատ վատ տեսք ունեք: Գուց լավ կտանք հոգ տանքք ձեր մասին:

Դու ասվեց այնպիսի տոնով, որ ասեղի նման ծակեց կոմսուհու սիրտը, և, հենց որ աղախինը դուրս ելավ, նա վեր կացավ ու մուռեցավ հայելովոր մեծ պահարանին, որպեսզի նայի իր դեմքին:

Տեսնելով իրեն, կոմսուհին զարմացավ, այնքան վախճ.

ցավ իր փոս բնկած այտերից, կարմրած աչքերից, հյուժված կերպարաններից. որովք մի բանի օրվա տվալտանքների հետեւ վանքն էին: Նա այնպես լավ էր ճանաչում իր դեմքը, այնքան էսճախ Բո ան տեսել գանազան հայնիներում. նա շատ լավ ուսումնասիրել էր նրա բոլոր սրտահայտությունները, բոլոր սքրուն խոսքերը, բոլոր ժպիտները, շատ անգամ արգեն վերաբույրել էր նրա գունատությունը, ոչնչացրել հոգնության թեթև հեռաբերը, հարթել փոքրիկ կնճիթները, որոնք նկատելի էին աչքերի անկուններում՝ ցերեկվա պայծառ լույսի ժամանակ, և այդ դեմքը հանկարծ նրան իվազ ուրիշ կնոջ դեմք, անդարմանելի հիվանդությունից աղապաղված անծանոթ մի դեմք:

Ավելի լավ տեսնելու համար իրեն, ավելի լավ նկատելու համար այդ անսողատելի դժբախտությունը, կոմսուհին բնգահուպ մտտեռով հայելուն, ճակատով դիպավ նրան, և շունչսփռուով ապակու վրա, մթնացրեց, գրեթե ջնջեց գծագուն դեմքը: Երբ նստելու էր, նա թաշկինակով ապակու վրայից սքրեկեց իր շնչը սուրշին և, զողալով անսովոր հուզումից, երկար ու համբերատար կերպով զննեց իր գեմքի կրած փոփոխությունները: Մատի թեթև հպումով նա ուղղեց այտերի մաշկը, հարթեց ճակատի վրայինը, բարձրացրեց մազերը, շրջեց կոպերը, որպեսզի նայի աչքի սպիտակուցին: Ապա բաց արեց բերանը, զննեց մի քիչ աղոտած ատամները, որոնց մեջ սակեփայլ կտտեր էին շողում. լսգերի կապտությունը և այտերի ու բունքերի մաշկի գեղնությունը անհանգստացրին նրան:

Նա այնպիսի ուշադրությամբ էր նայում իր թառամած գեղեցկությանը, որ շտեղ գոան բացվելը և ամբողջ էությամբ սարսուռ, երբ աղախինը իր ետևից ասաց.

— Տիկին, դուք թեյը մոտացել եք:

Կոմսուհին շուտ եկավ շփոթված, հանկարծակիի եկած, շվարած. իսկ աղախինը, գուշակելով նրա միտքը, նկատեց.

— Ինչոք շատ եք լաց եղել, տիկին, արցունքները շորացնում են մաշկը: Արցունքից արյունը չուր է դառնում»:

Կոմսուհին թախծությամբ ավելացրեց.

— Նաև տարիքից: Աղախինը բացականչեց.

— Օ՛ր, տիկին, դուք զեռ այդ հասակում չեք: Մի քանի օր հանգստացեք և ոչ մի բանի հետք չի մնա: Բայց ձեզ հարկա՛վոր է վրոսնել և լաց լինելուց զգուշանալ:

Հագնելով, կոմսուհին անմիջապես պարտեզ իջավ և մոթ մահից հետո առաջին անգամ լինելով մտալ փոքրիկ այգին, ուր մի ժամանակ սիրում էր ծաղիկներ խնամել ու քաշել: Զրկ ապա, մինչև նախաճաշի ժամը, զրոտնեց գետի երկայնքով:

Սեղան նստելով ամուսնու դիմաց, աղչկա կոչքին, նա ասաց նրանց կարծիքը իմանալու համար.

— Այսօր ես ինձ ավելի լավ եմ զգում: Հավանաբար ես նվազ գունատ եմ:

Կոմսը պատասխանեց.

— Դե՛հ, դուք զեռ բավական վատ տեսք ունեք:

Կոմսուհու սիրտը ճմլվեց, և աչքերն արցունքներով թրթրվեցին, բանի որ նա արտասովելու սովորություն էր ստացել:

Մինչև երեկո, և հաջորդ օրը, և հետևյալ օրերին, մտածելով իր մոր կամ իր մասին, նա ամեն անգամ զգում էր, որ հեծկտանքները հեղձում են կոկոզը, և արցունքները բարձրանում կոպերին, բայց, շարտասովելու և գրանով իսկ այտերը չխաթարելու համար, նա զսպեց արցունքները և գերմարդկային կամքի լարումով իրեն ստիպեց մտածել կողմնակի բաների մասին, սանձահարեց իր միտքը, իրեն ենթարկեց այն, ջանաց հեռանալ իր վշտից, սփոփվել, մտացրիվ լինել. այլևս չմտածել տխուր բաների մասին, որպեսզի վերագտնի իր դեմքի առողջ գույնը:

Իսկ առանձնապես նա չէր ուզում Փարիզ վերադառնալ և Օլիվիե Բերտենին հանդիպել նախքան նորից դառնալը այն, ինչ որ էր: Նա շատ էր նիհարել, իսկ նրա հասակի կինը պետք է լիքը լինի, որպեսզի թարմությունը պահի, ուստի շանում էր ախորժակը գրգռել դաշտերում ու մոտակա անտառներում զբոսնելով և, թեև տուն էր վերադառնում հոգնած ու քաղց լզգացած, աշխատում էր շատ ուտել:

Կոմսը, որ նորից էր ուզում Փարիզ մեկնել, չէր հասկանում կնոջ համառությունը: Տեսնելով նրա անհաղթահարելի դիմադրությունը, կոմսը վերջապես հայտարարեց, որ ինքը

մենակ է մեկնում և կոմսուհուն թույլ է տալիս վերադառնալ, երբ կցանկանա:

Մյուս օրը կոմսուհին ստացավ Օլիվիեի գալը ժանուցող նետագիրք:

Կոմսուհուն համակեց փախչելու ցանկությունը, այնքան նա վախենում էր Օլիվիեի առաջին հայացքից: Նա կփափագեր մեկ-երկու շաբաթ ևս սպասել: Ինձամեղով իրեն, նա կարող էր մեկ շաբաթվա մեջ բուրբուլին փոխել իր դեմքը. չէ որ կանայք, նույնիսկ առողջ ու երիտասարդ կանայք, ամենաանշան պատճառից անճանաչելի են դառնում մեկ օրից մյուսը: Բայց օրը ցերեկով բաց դաշտում օգոստոսի պայծառ արևի տակ թարմագեղ Աննետի կողքին Օլիվիեի առջև երևալու միտքը կոմսուհուն այն աստիճան անհանգստացրեց, որ նա իսկույն որոշեց կայարան շփնալ, այլ Օլիվիեին սպասել հյուրասենյակի կիսամթության մեջ:

Նա բարձրացավ իր սենյակը և սկսեց մտախոհել: Տոթ գեփյուռի շունչը ժամանակ առ ժամանակ օրորում էր վարագույրները: Օզը լցված էր ծղրիդների ծղրտոցով: Դա արդեն այն ջախջախիչ վիշտը չէր, որ քրքրել, ծվատել էր նրա սիրտը, ճմլել էր այն՝ շերմորեն սիրած պառավ մոր անշունչ մարմնի առջև Այն վիշտը, որ նա անդարմանելի էր համարում, մի քանի օրից հետո մեղմացել էր և վերածվել լուկ ինչ որ հիվանդագին հիշողության, բայց հիմա նա զգում էր, թե ինչպես ինքը տարվել ու ողողվել էր միլամադոսություն խոր հեղեղով, որի մեջ սուզվել էր աննկատելիորեն և որից դուրս չէր գա այլևս:

Նա ուզում էր արտասովել, անհաղթահարելիորեն ուզում էր արտասովել, բայց զսպում էր իրեն: Ամեն անգամ, երբ զգում էր, որ կոպերը խոնավանում են, անմիջապես սրբում էր դրանք, վեր էր կենում, քայլում էր սենյակում, նայում էր պարտեզին, ուր կապույտ երկնքում, բարձրարեթձ ծառերի լրայով, ազոավները կատարում էին իրենց դանդաղ ու սև թոխքը:

Ապա մոտեցավ հայելուն, զննող հայացքով նայեց իր վրա, յոսած արցունքի հետքը սրբեց, բրնձափոշու շպարափնչիկով հպելով աչքի անկյունին, ժամացույցին նայեց, ջանալով գու-

շակել, թե հիմա Օլիվիենն ճանապարհի ո՛ր մասը կարող է հասած լինել: Ինչպես երևակայական կամ իրական վշտիք ընկնված ամեն կին, կոմսուհին կառչել էր Օլիվիենին անզուսպ խանդաղատանքով: Մի՞թե Օլիվիենն ամեն ինչ շէր նրա համար, ամեն ինչ, ամեն ինչ, ավելի թանկագին, քան կյանքը: ամեն ինչ, որ մեզ համար դառնում է միակ սիրած էակը, երբ մենք զգում ենք մեր ձեռքանակը:

Հանկարծ կոմսուհին հեռվից մտրակի շաշուն լսեց, վազեց պատուհանին և տեսավ երկու ձիերի լծված կառքը, որը արագ շրջանցում էր մարդագետներ: Կառքի մեջ Աննետի կողքին նստած Օլիվիենն, տեսնելով կոմսուհուն, շարժեց թաշկինակը, իսկ կոմսուհին, այդ նշանին ի պատասխան, ողջունեց երկու ձեռքերով: Ապա ցած իջավ բաբախուն սրտով, բայց արգեն երջանիկ, ցնծությունից թրթռալով, որ Օլիվիենն այնպես մոտ է իրեն, և ինքը կարող է խոսել նրա հետ, տեսնել նրան:

Նրանք հանդիպիցին նախասենյակում, հյուրասենյակի դռան առջև:

Անզուսպ թափով Օլիվիենն դիրկը բացեց կոմսուհուն և անկեղծ հուզումից տաքացած ձայնով ասաց.

— Ա՛հ, իմ խեղճ կոմսուհի, ինձ թույլ տվեք ձեզ համբուրել:

Կոմսուհին աչքերը փակեց, խոնարհվեց, Օլիվիենին փառվեց, այտերը պարզելով, և, երբ Օլիվիենն շրթները դիպցրեց, կոմսուհին նրա ականջին շնչաց.

— Սիրում եմ քեզ:

Սեղմելով կոմսուհու ձեռքերը և բաց շթողնելով, Օլիվիենն նրան նայեց, ասելով.

— Այդ ի՞նչ տխուր դեմք է:

Կոմսուհին թուլություն զգաց: Օլիվիենն շարունակեց.

— Այո, մի քիչ զուռնավել եք, բայց այդ ոչինչ:

Ուզելով շնորհակալություն հայտնել Օլիվիենին, կոմսուհին թոթովեց, ուրիշ ասելիք չգտնելով.

— Ա՛հ, սիրելի բարեկամ, սիրելի բարեկամ:

Բայց Օլիվիենն շուտ եկավ, աչքերով փնտրելով ինչ-որ տեղ թաքնված Աննետին և հանկարծ ասաց.

— Մի՞թե տարօրինակ չէ ձեր աղջկան տեսնել սուգի մեջ:

— Ինչո՞ւ,— հարցրեց կոմսուհին:

Օլիվիենն բացականչեց արտասուվոր ոգևորությամբ.

— Ինչպե՞ս թե ինչու: Բայց չէ որ դա իմ նկարած ձեր գորտրեն է, դա իմ պորտրեն է: Այդ դուք եք, ինչպիսին ես ձեզ հանդիպեցի մի ժամանակ զբոսնու մոտ: Հիշո՞ւմ եք ինչպես դուք անցաք դռնով իմ հայացքի տակ, ինչպես ֆրոգանքը ամրոցի թնգանոթի նշանառությամբ տակ: Սատանա՛ն թանի: Երբ ես քիչ առաջ այդ փոքրիկ աղջկան կայարանի կառավարություն տեսա խոր սուգի մեջ, սիրտս դողաց: Եւ չարժեցի, որ ահա արտասուկու եմ: Աս, որ այնքան լավ էի խոնարհում ձեզ, դիտում էի ձեզ ավելի մոտիկից. քան ուրիշ մեկին, սիրում էի ձեզ ավելի, քան որևէ մեկին, ես, որ ձեզ լեքարտագրելու եմ կտավի վրա, ասում եմ ձեզ, որ դրանից չարելի է խելագարվել: Երբ, ես նույնիսկ մտածեցի, որ յուր նրան մեծակ ուղարկել եք կայարան, որպեսզի ինձ զարեացնեք: Աստված իմ, ինչքա՛ն ես զարմացա: Ասում եմ ձեզ, որ դրանից կարելի է խելագարվել:

Օլիվիենն կանչեց.

— Աննետ, նանե:

Երիտասարդ աղջկա ձայնը պատասխանեց դրսից, ուր նա չաքար էր տալիս ձիերին.

— Այստեղ եմ, այստեղ:

— Եկ այստեղ:

Աննետը վազելով եկավ:

— Ապա, կանգնիր մորդ կողքին:

Աննետը կանգնեց, և Օլիվիենն համեմատեց նրանց, բայց նա, ստանց համոզման, մերկնալորեն կրկնում էր. «Այո, դա չարմանայի է, զարմանայի».— որովհետև, կանգնելով կողք կողքի, նրանք արդեն այնպես չէին նմանվում իրար, ինչպես ստաջ, նախքան Փարիզից մեկնելը. աղջիկը այդ սղագղեստի մեջ ստացել էր յուսադուր երիտասարդության նոր արտահայտություն, մինչդեռ մայրը վաղուց կորցրել էր մազերի փայլն ու դեմքի գույնը, որոնցով նա մի ժամանակ, առաջին հանգիստանք, շուրջի ու արբեցրել էր նկարչին:

Ապա կոմսուհին ու Օլիվիի Բերտենը մտան հյուրասենյակի օլիվիի գեմքը ասես ճառագայթում էր:

— Ա՛հ, ինչ լավ է, որ միտքս եկավ այստեղ գալ, — ասաք Օլիվիին:

Ապա շարունակեց.

— Ոչ, այդ միտքը ինձ տվեց ձեր ամուսինը: Նա ինձ հանձնարարեց տանել ձեզ: Իսկ գիտե՞ք, թե ինչ եմ ես ձեզ առաջարկում: Ոչ, այնպես չէ՞: Գեհ, ուրեմն, ես ձեզ առաջարկում եմ, ընդհակառակը, մնալ այստեղ: Այս շոգերին Փարիզը գարշելի է, իսկ գյուղը հաճելի. աստված, ի՞նչ լավ է այստեղ:

Ինչո՞ղ երեկոն զբոսայդին լցրել էր խոնավությամբ, ժառերի սուսափյունով. հողից բարձրանում էին անտեսանելի գորշրիներ, որոնք թեթև, թափանցիկ մի քող էին նետում հորիզոնի վրա: Երեք կովերը, դուխները հակած, ազահորեն ճարակում էին խոտը, իսկ շորս սիրամարգեր, թևերը ուժգին թափահարելով, բարձրանում-թառում էին առանձնատան պատուհանների առջև գտնվող մայթի վրա, ուր նրանք սովորաբար քնում էին: Հեռակա դաշտավայրերից հասնում էին շան հաշոցներ, և երեկոյան խաղաղ օդում լսվում էին մարդկային ձայների կանչեր, մեկ վարելահողից դեպի մյուսը թռչող առանձին ֆրազներ, և կարճ կոկորդային ճիչեր, որոնցով շտապեցնում էին անասուններին:

Նկարիչը, գլխաբաց, փայլուն աչքերով, շնչում էր լիաթոք պատասխանելով կոմսուհու հայացքին, նա ասաց.

— Ահա երջանկությունը:

Կոմսուհին ավելի մոտեցավ նրան:

— Նա հավիտյան չի տեսնում:

— Վերջնենք այն, երբ գալիս է:

Այն ժամանակ կոմսուհին ժպտով ասաց.

— Մինչև հիմա դուք չէիք սիրում գյուղը:

— Հիմա ես սիրում եմ, որովհետև ձեզ գտնում եմ այստեղ: Ես չէի կարող այլևս ասլրել այնտեղ, ուր դուք չկաք: Երբ մարդ երիտասարդ է, նա կարող է սիրել հեռվից, նամակներով, խոհերով, զմայլագին երազներով, գուցե դգալով. որ կյանքը դեռ առջևում է, գուցե նաև որովհետև մարդ այն

ժամանակ ապրում է ոչ այնքան սրտի վահանչներով, որքան կրքով: Իմ հասակում, ընդհակառակը, սերը գանձում է հիվանդի սովորություն, հոգու վիրակապ, իսկ հոգին, ունենալով միայն մեկ թև՝ այնպես բարձր չի սավառնում իդեալի մեջ: Սիրտը այլևս շունի գմայլանքներ, այլ ունի միայն կոթիստական պահանջներ: Եվ հետո, ես շատ լավ դգում եմ, որ շպեաք է ժամանակ կորցնել վայելելու համար այն, ինչ լիս մնում է ինձ համար:

— Օ՛, ծերո՛ւկ, — ասաց կոմսուհին, բռնելով Օլիվիի ձեռքը:

Օլիվիին կրկնեց.

— Այո՛, այո՛: Ես ծերո՛ւկ եմ: Ամեն ինչ ա՛յդ է ցույց առլիս, մազերը, բնավորության փոփոխությունը, տխրուճյունը, որ գալիս է իմ վրա: Աստանան տանի: Ահա մի բան, որ մինչև հիմա ինձ անհայտ էր, տխրություն: Եթե իմ երեսնամյա հասակում ինձ ասեին, որ կդա մամանակ, երբ ես չզգամ առանց պատճառի տխրություն, անհանգստություն, սմեն ինչից դժգոհություն, ես չէի հավատար: Դա սուղացուցում է. որ իմ սիրտն էլ է ծերացել:

Կոմսուհին պատասխանեց խոր վստահությամբ.

— Օ՛, իմ սիրտը բոյորովին՝ երիտասարդ է: Նա չի փոխվել: Թերևս, նույնիսկ ջահելացել է: Մի ժամանակ նա քսան օտրեկան էր, իսկ հիմա տասնվեցից տվելի չէ:

Նրանք այսպես երկար ժամանակ զրուցեցին բաց պատուհանի մոտ, համակվելով այդ ևրեկոյի տրամադրությամբ, չանգնելով իրար մոտ, ավելի մոտ, քան երբևէ կանգնել էին, օտարփոսքի այդ ժամին, որը օրվա այդ ժամվա նման մթնշալային էր:

Մտան ներս մտավ ու հայտարարեց.

— Սեղանը արդեն պատրաստ է:

Կոմսուհին հարցրեց.

— Դուք հայտնե՞լ եք իմ աղջկան:

— Օրիորդը ճաշասրահումն է:

Նրանք երեքով սեղան նստեցին: Փեղկերը փակ էին. վեց-մոմանի երկու մեծ աշտանակների բոցերը լուսավորել էին

Աննետի զեմքը, և նրա զլխի վրա ասես ոսկե փողի էր ցած ված: Բերտենը անդադար նրան էր նայում ու ժպտում էր:

— Ասաված, ինչքան նա սիրուն է սե հանդերձի մեջ, — ասաց նա:

Եվ աղջկանով հիացած՝ Բերտենը դարձել էր կոմսուհուն, ասես մորը շնորհակալ լինելով այն բանի համար, որ նա իրեն այդ հաճույքն էր տվել:

Երբ նրանք հյուրասենյակ վերադարձան, լուսինը բարձրացել էր զբոսայգու ծառերի վրա: Նրանց միջին զանգվածը երևում էր ինչպես մի մեծ կղզի, իսկ հեռավոր զաշտագետի՞նք թվում էր մի ծով, որ ծածկվել էր հարթավայրի վրա ծփացող թեթև մշուշով:

— Օ՛, մայրիկ, դնանք դրոսնելու, — ասաց Աննետը: Կոմսուհին համաձայնեց:

— Ես ժշուլիոյին հետս եմ առնում:

— Կավ, առ, եթե ուզում ես:

Նրանք դուրս եկան: Աղջիկը սուչնից էր քայլում, խաղալով շան հետ: Մարգարետնով անցնելիս նրանք լսեցին փրնչոցը կովերի, որոնք, դարձնելով և իրենց թշնամու հոտն առնելով, բարձրացրել էին գլուխներն ու նայում էին: Հեռվում լուսինը ծառերի ճյուղերի մեջ շարել էր մի ամբողջ տարաֆ նուրբ շողերի, որոնք, սահելով մինչև դետին, թրջում էին տերևները և հեղեղում էին ճանապարհը զեզնավուն լույսի ջրակույտերով: Աննետը և ժշուլիոն վազվզում էին, ասես այց պայծառ գիշերին նրանք նույն ուրախ ու անհոգ սիրտք ունեին, և նրանց ավյունը ելք էր գտնում ոստումների մեջ:

Անտառի բացատներով, ուր լուսնի լույսի ալիքը ընկնում էր ինչպես ջրհորի մեջ, երիտասարդ օրիորդը անցնում էր իբրև տեսիլք, և նկարիչը նրան կանչում էր իր մոտ, հիացած այդ սև ուրվականով, որի պայծառ զեմքը փայլում էր: Երբ աղջիկը նորից էր հեռանում, Օլիվիեն սեղմում էր կոմսուհու ձեռքը և հաճախ, ավելի ստվերախիտ տեղերով անցնելիս փնտրում էր նրա շրթները, ասես Աննետին տեսնելով ամեն անգամ վերակենդանանում էր նրա սրտի անհամբուստությունը:

Նրանք վերջապես հասան հարթավայրի ծայրին, ուրկի՞ր

հեռատանում, այս ու այն տեղ, հազիվ երևում էին ագարակների ծառերի խմբերը: Դաշտերը ողողած կաթնամշուշի ետև հորիզոնը անհունանում էր, և թևթև լուսնուհունը, այդ լուսավոր ու ջերմիկ տարածության կենդանի լուսնուհունը, լի էր անբացատրելի հույսով ու անորոշ սպասումով, որոնք այնքան հմայիչ են դարձնում ամառային գիշերները: Շատ բարձր երկնքում երկար ու նուրբ ամպիկները ասես հյուսված էին արծաթե թեփուկներով: Մի քանի վայրկյան անշարժ կանգնելով՝ գիշերային այդ խաղաղության մեջ կարելի էր լսել կյանքի շփոթ ու անդադրում շշուշը, բազմաթիվ մեղմ հնչյուններ, որոնց հարմոնիան սկզբում նմանվում էր լուսնային:

Մոտակա մարդագետնում մի լորամարգի արձակում էր իր կրկնակ ճիչը, և ժշուլիոն, ականջները սրած, կամացուկ շարժվեց դեպի այդ թռչունի սրնգի երկու նոտաների հնչյունները: Աննետը նրա ետևից գնաց, նույնքան թեթև, որքան նա, կոացած ու շուշուր պահած:

— Ա՛հ, — ասաց կոմսուհին, առանձին մնալով նկարչի հետ, — ինչո՞ւ այսպիսի վայրկյանները այնքան արագ են անցնում: Ոչինչ չի կարելի բռնել, ոչինչ չի կարելի պահել: Մարդ նույնիսկ ժամանակ չի ունենում վայելելու այն, ինչ լավ է: Իսկույն վրա է հասնում վերջը:

Օլիվիեն նրա ձեռքը համբուրեց և ժպտալով շարունակեց.

— Օ՛, այս երեկո ես փրիխտփայլություն չեմ անի: Ես ամբողջովին կնվիրվեմ ներկա ժամանակին:

Կոմսուհին շշուջաց.

— Դուք ինձ այնպես չեք սիրում, ինչպես ես սիրում եմ ձեզ:

— Ա՛հ, բավական է:

Կոմսուհին ընդմիջեց.

— Ոչ, դուք հանձին ինձ սիրում եք, ինչպես դուք շատ լավ էիք ասում այսօր ճաշից առաջ, մի կնոջ, որը գոհացնում է ձեր սրտի պահանջները, մի կնոջ, որ ձեզ հրեք վիշտ չի պատճառել և երջանկության բաժինն է բերել ձեր կյանքին: Այո, ես գիտակցում և ջերմորեն ուրախանում եմ, որ ձեր հանդեպ եղել եմ բարի, որ ձեզ եղել եմ օգտակար և օգնել եմ ձեզ: Դուք սիրել եք և հիմա էլ սիրում եք այն ամենը, ինչ

հաճելի եք գտնում իմ մեջ, իմ ուշադրությունը դիպի ձեզ, իմ հիացումը, ձեզ դուր գալու իմ ջանքերը, իմ կիրթը, իմ ներքին կյանքի նվիրաբերումը ձեզ: Բայց դուք ինձ չէ, որ սիրում եք, հասկանում եք: Օ՛, ես այդ զգում եմ, ինչպես զգում են ցուրտ օդի հոսանքը: Դուք հանձին ինձ սիրում եք բազմաթիվ բաներ, իմ գեղեցկությունը, որ գնում է, իմ անձնվիրությունը, խելքը, որ իմ մեջ գտնում են, կարծիքը, որ իմ մասին կողմեյ են բարձր հասարակության մեջ, և կարծիքը, որ ձեր մասին պահում եմ իմ սրտում, բայց ոչ ինձ, ոչ ինձ հասկանում եք, ամենեին ոչ ինձ:

Օլիվիեն բարեկամարար ծիծաղեց.

— Ոչ, ես այնքան էլ լավ չեմ հասկանում: Դուք ինձ համար սարքում եք շատ անակնկալ մի տեսարան՝ մեղադրանք ներով լի:

Կոմսուհին բացականչեց.

— Օ՛, աստված իմ: Ես ուզում էի ձեզ հասկացնել, թե ես ինչպե՛ս եմ սիրում ձեզ: Ահա, տեսնում եք, ես շանում եմ դա արտահայտել և չեմ կարողանում: Երբ ես ձեր մասին եմ մտածում, իսկ ես ձեր մասին մտածում եմ միշտ, ես իմ ամբողջ մարմնով ու ամբողջ հոգով անբացատրելի երանություն եմ զգում ձեզ պատկանելու և անհաղթահարելի պահանջ՝ է՛լ ավելի ձեզ նվիրվելու: Ես կուզեմայի ինձ լիովին զոհաբերել ձեզ համար, որովհետև մարդ երբ սիրում է, չկա ավելի լավ բան, քան տալ, միշտ տալ ամեն ինչ, ամեն ինչ, իր կյանքը, իր միտքը, իր մարմինը, ամեն ինչ, որ մարդ ունի և լիովին զգալ, որ տալիս է, և պատրաստ լինել է՛լ ավելին տալու: Ես ձեզ աչնպես եմ սիրում, որ նույնիսկ սիրում եմ ձեր պատճառով կրած իմ տանջանքները, սիրում եմ իմ տազնապիները, տվայտանքները, խանդի նուպաները, վիշտը, որ ես կրում եմ, կրք զգում եմ, որ դուք այլևս այնպես չենք ոչ չեք վարվում ինձ հետ: Ես հանձին ձեզ սիրում եմ նրան, որին ես ինքս եմ գտել, ոչ նրան, որ պատկանում է բարձր հասարակության, որով հիանում են, որին ճանաչում են, այլ նրան, որ պատկանում է ինձ, որ այլևս չի կարող փոխվել, չի կարող ծերանալ, որին ես արդեն չեմ կարող շփրել, որովհետև իմ աչքերը միայն նրան են տեսնում:

Բայց այս բաները չի կարելի արտահայտել: Բառեր չկան դրանք արտահայտելու համար:

Օլիվիեն մեղմ ձայնով մի քանի անգամ կրկնեց իրաջ ետևից.

— Սիրելի, սիրելի, սիրելի Անի:

Փյուլիոն վերադառնում էր ցատկոտելով, առանց գտնելու լորամարդին, որ լռել էր, զգալով նրա մոտենալը, իսկ նրան հետևում էր Աննետար, վազելուց շնչասպառ:

— Է՛լ չեմ կարող.— ասաց նա:— Ձեզ եմ կառչում, պարոն նկարիչ:

Նա հենվեց Օլիվիենի ազատ բազուկի վրա, և այսպես, նկարիչը երկու կանանց միջև ընկած, նրանք շարժվեցին դեպի տուն՝ նսեմաստվեր ծառերի տակով: Նրանք չէին խոսում: Օլիվիեն գնում էր, տիրապետված իր ուղեկցուհիներից, սոգորված նրանցից բխող կանացի ինչ-որ հոսանքով: Նա չէր նայում նրանց, քանի որ նրանք իր կողքին էին, նա նույնիսկ փակում էր աչքերը, որպեսզի ավելի լավ զգար երկու կանանց: Նրանք նրան առաջնորդում, տանում էին, և նա գնում էր սիրահարված նրանց, ինչպես ձախիներին, այնպես էլ աջինին, առանց իմանալու, թե ո՛րն էր ձախ կողմինը և ո՛րը՝ աջ կողմինը, ո՛րն էր մայրը և ո՛րը աղջիկը: Ինչ-որ անգիտակից ու նրբացած զգայությունը նա անձնատուր էր եղել այդ զգացողության պատճառած խոտվքին: Նա նույնիսկ շանում էր նրանց խսունելի իր սրտում, նրանց շտաբերելի իր մտքում և իր կիրքը օրորվում էր այդ շփոթության հմայքով: Մի՛թե այդ մայրն ու այդ աղջիկը, այնքան նման մեկը մյուսին, մի կին չէին: Եվ մի՛թե աղջիկը միայն նրա համար չէր եղել աշխարհ, որպեսզի երիտասարդացներ իր նախկին սերջ մոր նկատմամբ:

Երբ, մտնելով տուն, Օլիվիեն նորից բացեց աչքերը, նրան թվաց, թե ինքը հիմա ապրում է իր կյանքի ամենահաճելի վայրկյանները, զգում է ամենաանսովոր, ամենաանբացատրելի և ամենալիակատար հուզումը, ինչպիսին միայն կարող է ճանաչել տղամարդը, որ արքել է իրեն հրապուրած երկու կանանց նկատմամբ միակ զգացումով:

— Ա՛հ, ի՛նչ հրաշալի երեկո է,— ասաց Օլիվիեն, հենց որ

ևորից գտնվեց նրանց հետ՝ կանթեղներով լուսավորված
սենյակում:

Աննետը բացականչեց.

— Ես բոլորովին ցանկութիւն շունեմ քնելու. այսպիսի
լավ եղանակին ես կզբոսնեի ամբողջ գիշեր:

Կոմսուհին նայեց պատի ժամացույցին:

— Օ՛, ժամը արդեն տասնմեկ անց կես է: Ժամանակն
քնելու, զավակս:

Նրանք բաժանվեցին, և ամեն ոք գնաց իր ննջասենյակը:
Միայն աղջիկը, որ չէր ուզում պառկել, իսկույն քնեց:

Առավոտյան սովորական ժամին, երբ սպասուհին թեյը
քերեց և վարագույրներն ու փեղկերը բացեց, նայելով դեռ
կիսաքուն տիրուհուն՝ ասաց.

— Տիկինը այսօր ավելի լավ տեսք ունի:

— Կարծո՞ւմ եք:

— Օ՛, այո՛, Տիկինը դեմքը ավելի է հանգստացած:

Գեռ առանց հայելու մեջ նայելու, կոմսուհին արդեն գի-
տեր, որ այդ ճիշտ է: Նրա սիրտը թեթևացել էր, նա չէր զգում
փր սրտի բարախյունը և կյանքի հորդում էր զգում: Արյունը
նրա երակներում արդեն հոսում էր ոչ այնպես արագ, տաք ու
տենդագին, ամբողջ մարմնով տարածելով շրջազրուցություն ու
անհանգստություն, ինչպես երեկ էր, այլ նրա մարմնով զե-
զում էր երանավետ շերմություն և երջանիկ վստահություն:

Երբ սպասուհին զուրս եկավ, կոմսուհին հայելուն մոտե-
ցավ: Նա մի քիչ զարմացավ, քանի որ իրեն այնպես առույգ
էր զգում, որ հույս ունենա մի գիշերում իրեն երիտասարդա-
ցած տեսնել մի քանի տարով: Ապա հասկացավ այդ հույսի
բովանդակ ունայնությունը և, մի անգամ ևս նայելով
իրեն, համակերպութեամբ նկատեց, որ իր դեմքի գույնը ավե-
լի թարմ է, աչքերը նվազ հոգնած են և շրթները ավելի վառ
են, քան նախորդ օրը: Քանի որ նրա հոգին ավելի հանդարտ
էր, նա չէր կարող տխրել, և ժպտալով մտածում էր. «Այո,
մի քանի օրում, ես ինձ բոլորովին լավ կզգամ: Ես չափա-
զանց շատ բան քաշեցի, որպեսզի կազդուրվեմ այնքան
արագ»:

Բայց նա երկար, շատ երկար նստեց տուալետի սեղանի

մոտ, ուր ժանյակներով եզերված մարմաշե սփռոցի վրա
անկյունավոր գեղեցիկ հայելու առջև, շնորհալի կարգավորու-
թյամբ դասավորված էին կոկետության նրա բոլոր փոքրիկ
գործիքները՝ փղոսկրի շրջանակներով և թագով պսակված
էրա ծածկագրութեամբ: Նրանք անթիվ-անհամար զետեղված
էին այնտեղ, սիրուն, բազմատեսակ, սահմանված դանազան
ընթուշ ու ինտիմ պահանջների համար. ոմանք պողպատից
էին, նուրբ, սուր, արտասովոր ձևերով, ինչպես մանկակաճ
վերքերը բուժելու վիրաբուժական գործիքներ, ուրիշներ՝ փե-
ռուրից, աղվամպից, անծանոթ կենդանիների կաշուց էին,
նուրբ ու կլոր, պատրաստված՝ քնքուշ մարմինը խնամելու,
նրա վրա ցանկու համար հոտավետ պուդրաներ, թանձր կամ
հեղուկ օժանդիլներ:

Երկար ժամանակ հմուտ մատներով նա շոշափեց զրանք,
չրթներից տանելով բունքերին համարյուրի նման քնքուշ նրանց
հպումը, ուղղելով նրանց թերի երանգները, ընդգծելով աչ-
քերը, հարդարելով հոնքերը: Երբ նա վերջապես ցած իջավ,
գրեթե վստահ էր, որ Օլիվիեի առաջին հայացքը, որ նա նե-
տելու էր իր վրա, չէր լինի շատ անբարեհամ:

— Ո՛ւր է պարոն թերտենը, — հարցրեց կոմսուհին նա-
խասենյակում հանդիպած ծառային:

— Պարոն թերտենը այգումն է և օրիորդի հետ լաուն-
թենիս է խաղում, — պատասխանեց ծառան:

Կոմսուհին հեռվից լսեց ձայնը նրանց, որոնք հաշիվներձ
էին կանչում:

Նկարչի հնչուն ձայնը և երիտասարդ օրիորդի նուրբ ձայնը
հերթով հայտարարում էին.

— Տասնհինգ, երեսուն, քառասուն, ավելի՛, հավասա՛ր,
ավելի՛, խա՛ղ:

Այդին, ուր հողամաս էր հարթված լաուն-թենիսի համար,
մի մեծ քառակուսի մարգագետին էր, շուրջը տնկված խնձո-
րենիներով և շրջապատված դոսսալգիով, բանջարանոցով ու
հարակից հանդակներով: Զառիթափի երկայնքին, որ նրան
երեք կողմից եզերապատում էր ճամբարային խրամատների
յման, տնկված էին ծաղիկներ, դաշտային ու պարտեզային
ամեն տեսակ ծաղիկներ—վարդեր, միխակներ, հելիոտրոպ-

ներ, ֆուկսիաներ, ակզեդաներ և շատ ուրիշներ, որոնք մեղքի համ էին տալիս օգին, ինչպես ասում էր Քերտենը: Ոսկեդույն մեղուները բոլորով թույլում էին այդ ծաղկած դաշտի վրայով հարդե գմբեթներով փեթակները շարվել էին բանջարանոցի հառաշարքի երկայնքին:

Այգու հենց մեջտեղում կտրասել էին մի քանի խնձորենիներ, որպեսզի ստացվեր անհրաժեշտ տեղը լաուն-թենիսի համար, և լայնությամբ ձգված կուպրածածկ մի ցանց այդ տարածությունը բաժանում էր երկու դաշտի:

Ճանցի մեկ կողմում Աննետը, զլխաբաց, սև շրջազգեստը հանգրիճած, ցույց տալով սրունքներն ու բումբերի կեւր՝ թուղզ գնդակը բռնելու համար վազում էր ետ ու առաջ, փայլուն աչքերով, կարմիր այտերով, շնչակտուր եղած ու հոգնած իր հակառակորդի ճիշտ ու վստահ խաղից:

Քերտենը, սպիտակ հովար գլխարկով, սպիտակ ֆլանելի տափաստով և նույնպիսի վերնաշաւիկով ու մի չի՛ղ զուրս չցված փորով, պաղարյունությամբ սպասում էր գնդակին, ճշտորեն որոշելով նրա թոխը, ընդունում ու Լա էր ուղարկում այն, առանց շտապելու, առանց իրարանցման. անրոնաքրոսիկ թեթևությամբ, թափով ու պրոֆեսիոնալ ճարտարությամբ, որ նա մտնում էր ամեն խաղի մեջ:

Աննետը առաջինը նկատեց մորը նա գոչեց.

— Բարի լույս, մայրիկ, սպասի՛ր մի րոպե, մենք հիմա կվերջացնենք:

Մի վայրկյան տևող այդ անուշադրութունը պատճառեղավ, որ Աննետը խաղը կորցնի: Արագ ու ցածր սլացող գնդակը անցնելով նրա կողքով, գետին դիպավ ու խաղափաշտից զուրս եկավ:

Քերտենը գոչեց՝ «Տարա՛ւ: Եվ մինչդեռ երիտաւարդ օրիորդը, հանկարծակիի գալով, Քերտենին մեղադրում էր, որ նա իր անուշադրութունից էր օգտվել, Փյուլիոն, որ սովորել էր փնտրել ու բերել գլորված գնդակները, ինչպես թիֆերի մեջ ընկած կաքավներ, նետվեց իր առաջ խոտի մեջ գլորված գնդակի ետևից, զգուշությամբ այն բռնեց ասամներով ու ետ բերեց, պոչը խաղացնելով:

Նկարիչը ողջունեց կոմսուհուն, բայց, պայթարով ոգևոր-

ված, գոհունակութուն զգալով իր ճարտարութունից և շտապելով խաղը վերսկսել, արագ ու անուշադիր մի հայացք լուկ նետեց նրա դեմքի վրա, որն այնքան խնամվել էր իր հաշար:

— Քույյ կտա՞ք,— հարցրեց նկարիչը:— Ես վախենում եմ, սիրելի կոմսուհի, որ կմրսեմ ու ներալգիայով կբռնվեմ: — Օ՛, այո՛,— ասաց կոմսուհին:

Ազատ թողնելու համար խաղացողներին, կոմսուհին ստեղծ հենց առավոտյան հնձված խոտի դեղի վրա և սկսեց նրանց նայել, սրտում հանկարծ մի ըի՛շ տխրութուն զգալով:

Աղջիկը, շարունակ տարվելուց զրգոված, տաքանում էր, հուզվում, թարկության կամ հաղթության ճիշեր էր արձակում, դաշտի մի ծայրից մյուսն էր նետվում սրբեթաց, և այդ ժամանակ նրա վարսերը արձակվում, թափվում էին ուսերի վրա: Նա բռնում էր զրանք և, ոակետր ծունկերի մեջ սեղմած, անհամբեր շարժումներով մի քանի վայրկյան շտկում էր, վարսակալները խրելով ինչպես պատահի:

Իսկ Քերտենը հետվից զույում էր կոմսուհուն.

— Ինչքա՛ն սիրուն ու թարմ է, ինչպես օրը: Ընդհա՛ն չէ՛:

Այո, Աննետը երիտասարդ էր, նա կարող էր վազել, տաքանալ, կարմրել, վարսերն արձակել, ոչ մի քանի ուշադրութուն չզարձնել, ամեն ինչ իրեն թույլ տալ, որովհետև ամեն ինչ գեղեցկացնում էր նրան:

Նրանք եռանդով շարունակում էին խաղայ, և կոմսուհին, որ հետգհետ ավելի էր տխրում, մտածում էր, որ այդ գրնչակախաղը, այդ մանկական վազվողը, թղթե գնդերի ետևից ցատկոտող նատունների այդ զվարճութունը Օլիվիին գերազասում է առավոտյան այս շոգին իր կողքին նստելու, սիրածի մոտ զգալու հաճույքից:

Երբ հեռվից հնչեց նախաճաշի առաջին զանգը, Օլիվիին թվաց, որ կոմսուհուն սպասում էին, որ նրա սրտից մի բեռ էին վերցնում: Թայց երբ կոմսուհին, հենվելով Օլիվիին բազուկին, տուն էր վերադառնում, նկարիչը նրան տասց:

— Ես հիմա ուրախ-զվարթ խաղում էի, ինչպես պատանի: Եթե հաճելի է երիտասարդ լինել կամ կարծել իրեն: Այո,

այո, այդ է միայն կարևորը: Երբ մարդ այլևս չի ցանկանում վազել, պրծավ:

Վեր կենալով սեղանից, կոմսուհին, որ նախորդ օրը առաջին անգամ շէր եղել գերեզմանատուն, առաջարկեց միասին գնալ այնտեղ, և նրանք երեքով մեկնեցին գյուղ:

Նրանք անցան անտառով, ուր հոսում էր մի գետակ, որ կոչվում էր Գորտիկ, հավանաբար, որովհետև նրա մեջ փոքրիկ գորտեր էին վխտում, անցան բացատով և հասան մինչև եկեղեցի, որ շրջապատված էր տների մի խմբով, ուր բնակվում էին նպարավաճառը, հացագործը, մսագործը, գինեվաճառը և մի քանի ուրիշ մանր խանութպաններ, որոնք պարեն էին մատակարարում գյուղացիներին:

Նրանք գնացին յուռ ու մտամփոփ. հանգուցյալի մասին մտածումը ճնշում էր նրանց: Հասնելով գերեզմանին, երկու կանայք ծնրադրեցին ու Երկար աղոթեցին: Կոմսուհին, գեթե թեզմանի վրա հակված, անշարժ, թաշկինակը սեղմել էր աչքերին, վախենալով որ լաց կլինի և որ արցունքները կհոսեն այտերի վրա: Նա աղոթում էր ոչ այնպես, ինչպես արել էր մինչև հիմա, երբ, հուսահատությամբ դիմելով գերեզմանի ծարմարին, ասես մորն էր կանչում գերեզմանից և, ամբողջովին համակված կոկոսի հուզումով, սկսում էր հավատալ, որ հանգուցյալը լսում և ունկնդրում է իրեն. ոչ, հիմա նա պարզապես չեմբուսանդորին թոթովում էր Pater noster-ի և Ave Maria *-ի նվիրական բառերը: Այսօր նա կորով ու հոգեկան լարում շէր ունենա, պատասխան լստանալով, դժբն զակ գրույց վարելու նրա հետ, որ ղեռ կարող էր մնալ շքուցած էակից, հանգուցյալի անշունները ծածկած այդ խոռոչի կողմին: Ուրիշ ուժեղ զգացումներ թափանցել էին նրա կանացի սրտում, հուզել, խոցել, մտացրել էին նրան. և նրա չեմբուսանդ ու պաղատագին աղոթքը բարձրանում էր երկինք. նա աղաչում էր աստծուն, անողոր աստծուն, որ երկրի վրա էր նետել բոլոր դժբախտ արարածներին, գթալ իրեն, ինչպես գթացել էր նրան, որին իր մոտ էր կանչել:

* «Շալր մեր և թողունք քեզ, Մարիամ» — քրիստոնեական աղոթք-
ներ:

Նա շէր կարողանում արտահայտել այն, ինչ հայցում էր այնքան ղեռ անսրտը ու շփոթ էր նրա տագնապը, բայց նա զգում էր, որ կտրիք ուներ աստվածային օգնության, գերբնական աշակցության ընդդեմ գալիք վտանգների և անխուսափելի ատառապանքների:

Աննետը, նույնպես շնչալով սովորական աղոթքները, աչքերը փակած սուղվել էր անըջանքների մեջ, շղանկանալով վեր կենալ մորից առաջ:

Օլիվիե Քերտենը նայում էր նրանց, մտածելով, որ իբրև առջև ուներ հրաշալի մի պատկեր և ափսոսում էր, որ չի կարող ուրվանկար անել:

Վերագտնալիս նրանք սկսեցին խոսել մարդկային գոյության մասին, հանդարտորեն քննության առնելով հուզիչ ու վհատեցուցիչ փիլիսոփայության դասն ու պետական զաղափարները, որոնք հաճախ իրասակցության նյութ են դառնում սղամարդկանց ու կանանց միջև, որոնց խոցում է կյանքը և որոնց սրտերը միախառնվում են ընդհանուր վըշտի մեջ:

Աննետը, որ ղեռ շէր հասունացել այդպիսի մտքերի համար, ամեն բույս հեռանում էր և զաշտային ծաղիկներ էր քաշում ճանապարհի եզրին:

Բայց Օլիվիեն, որ ուզում էր Աննետին իր կողքին պահել, շղայնանում էր, տեսնելով, որ նա անընդհատ մեկուսանում է, և աչքը շէր հեռացնում նրանից: Նա գայրանում էր, որ Աննետը ավելի հետաքրքրվում է ծաղիկների գույնով, քան իր արտասանած ֆրազներով: Նա անբացատրելի վրդովմունք էր զգում, որ չի կարող Աննետին գերել, իրեն ենթարկել այնպես, ինչպես մորը, նա կկամենար ձեռքը մեկնել, բռնել նրան, պահել, արգելել նրան գնալ: Նա զգում էր, որ Աննետը շատ է շարժուն, շատ է ջահել, շատ է անտարբեր, շատ է ազատ, ազատ, ինչպես թռչուն, ինչպես անհնազանդ փոքրիկ շուն, որ չի վերագառնում, որ իր արյան մեջ ունի անկախություն, այժ սիրուն բնազդը ազատության, որ ղեռ չի պարտվել ոչ բղավոցից, ոչ մարսակից:

Գրավելու համար նրան՝ Օլիվիեն խոսեց ավելի զվարթ բաների մասին, նրան հարցեր էր տալիս, շանալով նրա մեջ

լսելու ցանկութիւնն ու կանացի հետաքրքրութիւնն արթնացնելու Քայց կարելի էր կարծել, որ այդ սրբ Աննետի գլխում, ինչպիսի ծփուն հասկերի վրա, փշում էր քմահաճ մի քամի, տանելով ու ցրկելով նրա ուշադրութիւնը տարածութեան մեջ. հարեանցիորեն նետելով ցրված մի հայացք և պատասխանելով ինչ-որ աննշան բառով, Աննետը նորից վերադառնում էր իր ծաղիկներին: Երևխայական անհամբերութիւնից տանջված. Քերտենը վերջ էր վերջո զայրացավ, և նրբ Աննետը վազեց մոլմոտ, խնդրելով ծաղիկփունջը վերցնել, որպեսզի ինքը մի ուրիշը բազի, նկարիչը բռնեց նրա արմուկից և սեղմեց բազուկը, որպեսզի նա այլևս չփախչի: Աննետը թպրտում էր ծիծաղելով և ամբողջ ուժով աշխատում էր ճողոպրել: Այն ժամանակ Օլիվիեն, չկարողանալով նրա ուշադրութիւնը գրավել, տղամարդու բնազդով թույլ մարդկանց գործադրած միջոցը գործադրեց. նա գործեց կաշառքով, փորձելով Աննետի կռիւտութիւնը:

— Ասա ինձ, — ասաց Օլիվիեն, — ի՞նչ ծաղիկ էս դու սիրում. էս քեզ համար ճիշտ այդպիսի մի բրոշկա կպատվիրեմ: Աննետը զարմացած հարցրեց.

— Բրոշկա՞, այդ ինչպե՞ս:

— Միենույն գույնի բարերից. եթե կակաչ է, սուտակներից, եթե կապույտ տերեփուկ է, շափուղաններից, գմբուխտի թերթիկներով:

Աննետի դեմքը պայծառացավ այն սիրալիր ուրախութեամբ, որով կենդանանում են կանացի դեմքերը խոստումների ու ընծաների ժամանակ:

— Այն ժամանակ կապույտ տերեփուկ, — ասաց Աննետը. — Գա այնքան սիրուն է:

— Թող լինի կապույտ տերեփուկ: Հենց որ Փարիզ վերադառնանք, կգնանք և կպատվիրենք:

Աննետը այլևս չէր հոռանում, կապվելով Օլիվիենին այդ թանկարժեք զարդի մասին մտքով, զարդ, որ նա արդեն փորձում էր պատկերացնել իր երևակայութեան մեջ: Նա հարցրեց.

— Երկա՞ր ժամանակ է հարկավոր այդ բանը պատրաստելու համար:

Օլիվիեն ծիծաղեց, զգալով, որ նա բռնվեց:

— Զգիտեմ, դա կախված է աշխատանքից: Մենք կշտպեցնենք ոսկերիչին:

Հանկարծ Աննետի գլխով մի միտք անցավ, սաստիկ վրշտացնելով նրան:

— Քայց էս շեմ կարող այն կրել, քանի որ խոր սգի մեջ եմ:

Օլիվիեն Աննետի թեկից բռնեց և իր կրծքին սեղմեց:

— Գե՛հ, դու կապասես մինչև որ քո սուգը վերջանա, դա քեզ չի խանգարի, որ դու հիանաւ նրանով:

Ինչպես նախորդ սրբ երեկոյան, Օլիվիեն քայլում էր երկու կանանց միջև սեղմված, զգալով նրանց ուսերը, և, տեսնելու համար, թե ինչպիսի մայր ու ազգիկ իր վրա են բարձրացնում իրենց միատեսակ, սև բծերով կետկիտված կապույտ աչքերը, նա խոսում էր նրանց հետ հերթով, շրջելով գլուխը մերթ մի կողմ, մերթ մյուս կողմ: Հիմա, երբ պայծառ արևը լուսավորում էր նրանց, Օլիվիեն կոմսուհուն ավելի քիչ էր շփոթում Աննետի հետ, բայց ազգական հետզհետե ավելի էր շփոթում վերածնվող հիշողութեան հետ այն մասին, թե ինչպիսին էր մի ժամանակ եղել նրա մայրը: Օլիվիեն ուզում էր երկուսին էլ համբուրել. մեկին, որպեսզի նորից զգար իր այտերի ու ծոծրակի վրա այն վարդագույն ու շեկ թարմութիւնը, որ վայելել էր մի ժամանակ, իսկ այսօր տեսնում էր նրա հրաշալի վերադարձը, մյուսին, որովհետև դեռևս սիրում էր նրան և զգում էր հին սովորութեան նրանից թխող տիրական կոշր: Նա նույնիսկ նկատում էր հիմա և հասկանում, որ իր ցանկութիւնը, վաղուց արդեն մի քիչ հանդարտված, և իր սերը կոմսուհու նկատմամբ՝ կենդանացել էին ի տես նրա հարուցյալ երիտասարդութեան:

Աննետը նորից գնաց ծաղիկներ քաղելու: Օլիվիեն այլևս նա չէր կանչում նրան, ասես նրա բազուկի շփումը և նրա տված ուրախութիւնը հանգստացրել էին իրեն, բայց հետևում էր Աննետի բոլոր շարժումներին այնպիսի գոհունակութեամբ, ինչպիսին մենք զգում ենք, երբ տեսնում ենք էակներ կամ իրեր, որոնք գերում ու թովում են մեր հայացքը: Երբ Աննետը վերադարձավ, բերելով մի ամբողջ խուրձ, Օլիվիեն սկսեց ավելի խոր շնչել, անգիտակցաբար շանալով որևէ բան որսալ

նրանից — նրա շնչից կամ նրա վաղբից շարժված օդում նրա մարմնի մի մասնիկը: Նա հիացումով նայում էր Աննետին, ինչպես նայում են արշայույսին, ինչպես լսում են երաժշտությունը, և հաճելի գող էր զգում, երբ Աննետը կուսնում էր, շտկվում, հանկարծ բարձրացնում էր երկու բազուկները, որպեսզի կարգի բերեր մագերի սանրվածքը: Եվ ժամ առ ժամ Աննետը ավելի ու ավելի էր Օլիվիեի մեջ արթնացնում անցյալի տեսիլը: Աննետի շարժանքները, շարժումները, ծիծաղները Օլիվիեի շրթների վրա առաջացնում էին համբ այն համբույրներ, սրտնր նա մի ժամանակ ստացել ու վերադարձրել էր. հեռավոր անցյալը, որի նիշտ զղացողությունը Օլիվիեն վազուց էր կորցրել, Աննետը ինչ-որ երազված ներկայի նման էր դարձրել. Աննետը խճճում էր իր սրտի ժամանակաշրջանները, թվականները, հասակները և, չերմացնելով սառած զգացումները, իր համար աննկատելի կերպով խառնում էր երեկը վաղվա հետ, հուշը հուշի հետ:

Քրքրելով իր հիշողությունը, Օլիվիեն իրեն հարց էր տալիս, թե կոմսուհին իր ամենայրիվ ծաղկման ժամանակ արդյոք ունեցել էր այժիկի այդ նուրբ հմայքը, այդ հանդուգն, քմահաճ, անդիմադրելի հմայքը, նման վազվզող ու ոստատող կենդանու գրավչության: Ո՛ր նա եղել էր ավելի փաթեթավոր և նվազ վայրի: Քաղաքային աղջիկ, իսկ ապա քաղաքային կին, երբեք շնչելով դաշտերի օդը, շուպրելով բնության մեջ, նա սիրունացել էր պատերի ստվերի մեջ և ոչ թե երկնքի պայծառ արևի տակ:

Երբ նրանք առանձնատուն վերադարձան, կոմսուհին նրատեղ նամակներ գրելու իր ցածրիկ սեղանի մոտ, պատուհանի խողովի մեջ, Աննետն իր սենյակը բարձրացավ, իսկ նկարիչը դուրս եկավ գրոսայգի և, ձեռքերը դնելով թիկունքին, գլանակր բերանին, դանդաղորին քայլեց ոլորապատույտ շափիզներով: Քայց Օլիվիեն հեռու զգնաց, որպեսզի աչքից չկորցնիր տան սպիտակ ճակատը կամ սրածայր կտուրը: Հենց որ տունը չբանում էր ծառերի խմբերի, թավուտ թփերի ետև, նրա սիրտը մոռայվում էր, ասես արևը ամպերով է ծածկվել, իսկ երբ առանձնատունը նորից էր երևում սաղարթների լուսանցիկ բացվածքների մեջ, նա կանգնում էր մի քանի վայրկյան և

սայում էր բարձրադիր պատուհանների երկու շարքին: Ապա նորից էր սկսում քայլել:

Օլիվիեն իրեն զգում էր գրգռված, բայց գոհ: Գոհ ինչի՞ց: Ամեն ինչից:

Այսօր նրան օդը չինչ, կյանքը գեղեցիկ էր թվում: Նա նորից իր մարմնի մեջ զգում էր պատանու թեթևություն, ցանկություն վազելու, ձեռքերով բռնելու գեղին թիթեռնիկները, որոնք թռչում էին մարդագետնի վրայով, ինչպես ելին նրանք անգինն թելից կապված լինելին: Նա քիթ տակ երգում էր օպերային արիաներ: Նա մի քանի անգամ իրար ետևից կրկնեց Իունայի* նշանավոր խոսքը՝ «Թույլ տուր ինձ զմայլանքով զիսել քո գե՛մքը».— նրա մեջ գտնելով խորապես քնքուշ մի արտահայտություն, որ առաջ կրեիք չէր զգացել:

Հանկարծ նա իրեն հարց տվեց՝ ինչպե՞ս կարող էր պատահել, որ ինքն իրենից այնքան արագ տարբերվեց: Երեկ, Փոփոխում, նա ամեն ինչից զժգոհ էր, ամեն ինչ նրան ձանձրացնում էր, ամեն ինչ ջղայնացնում, իսկ այսօր նա հանդարտ էր, ամեն ինչից գոհ էր, ասես ինչ-որ հաճույակատար աստված փոխել էր նրա հոգին: «Այդ բարի աստվածը,— մտածեց նա.— լավ կաներ, եթե իմ մարմինն էլ փոխեր և ինձ մի քիչ էրիտաարդացներ»: Հանկարծ նա նկատեց ժշուխոյին, որ ինչ-որ բանի էր հետապնդում թփերի մեջ: Օլիվիեն կանչեց նրան, և, երբ շունը մոտ վազեց, նրա փիթ տակ մտցնելով իր նուրբ գլուխը՝ երկար գունդրամազ ականջներով, Օլիվիեն ասեց խոտի վրա, որպեսզի ավելի լավ զգվեր նրան, նրան ճարտաբանական խոսքեր ասաց, իր ծունկերի վրա պառկեցրեց, ֆայփաչեց և այնպես խանդաղատեց, որ համբուրեց նրան, Կնչպես անում են կանայք, որոնց սիրտը հուզվում է ամեն օտիթով:

Ճաշից հետո փոխանակ գրոսայգի գնալու, ինչպես նախորդ օրը, նրանք ընտանիքով երեկոն անցկացրին հյուրասենյակում:

Հանկարծ կոմսուհին ասաց.

* Ֆրանսիացի նշանավոր կոմպոզիտոր (1818—1893), որին Մոպասանը ծանոթ էր անձամբ:

— Սակայն մեզ հարկավոր է շուտով մեկնել:

Օլիվիեն բացականչեց.

— Օ՛, դեռ մի խոսեք դրա մասին: Դուք չէիք ուզում Ռոն-սիերից հեռանալ, բանի ես այստեղ չէի: Բայց ահա ես եկե՛ հմ, և դուք մտածում եք միայն ծղկվելու մասին:

— Բայց սիրելի բարեկամ, — ասաց կոմսուհին, — մենք չենք կարող անվերջ այստեղ մնալ երեքով:

— Խոսքը անվերջի մասին չէ, այլ մի բանի օրվա: Զէ որ քաղմիցս ես այստեղ ձեզ մոտ ապրել եմ ամբողջ շաբաթներ:

— Այո, բայց ուրիշ պարագաներում, երբ տունը բաց է լինում բոլորի համար:

Այն ժամանակ Աննետը փաղաքուշ ձայնով ասաց.

— Օ՛, մայրիկ: Մի քանի օր էլ, երկու կամ երեք օր: Նա այնքան լավ է ինձ սովորեցնում թեև իսխալալու մս վշտանու՞մ եմ, երբ խաղը տարվում եմ, բայց հետո շատ զոհ եմ լինում. որ հաջողություններ եմ ունենում:

Նույն առավոտյան կոմսուհին ծրագրել էր, որ իր բարեկամ մի խորհրդավոր բնակությունը տեղի մինչև կիրակի, իսկ հիմա արդեն ուզում էր մեկնել, ինքն էլ շիմանալով ինչու: Այսօրվա օրը, որից կոմսուհին այնքան լավ բան էր սպասում, նրա հոգում թողել էր անբացատրելի ու խոր տխրություն, առանց պատճառի երկյուղ, համառ ու շփոթ, ինչպես վատ նախազգացում:

Երբ նա նորից իրեն մենակ գտավ իր սենյակում, նա նուրբիսկ շուգեց փնտրել, թե որտեղից է տխրության այդ նոր նուրբիսկ:

Արդյոք կոմսուհին չէ՞ր ապրում աննկատելի մի զգացում. այնքան խուսափուկ, որ բանականությունը չի հիշում, բայց որից երկար ժամանակ թրթռում են սրտի ամենազգայուն լարերը: Թերևս Ի՛նչ զգացում էր այդ: Նա հիշեց մի քանի տհա՜ վայրիշաններ, երբ ապրել էր որոշ զգացումների: Բայց այդ զգացումները չափազանց աննշան էին, որպեսզի նրա մեջ թողնեին այդպիսի վատ տրամադրություն: «Ես շատ պահանջկոտ եմ, — մտածեց նա, — ես իրավունք չունեմ ինձ այսպես տանջելու»:

Նա բաց արեց պատուհանը, որպեսզի շնչեր գիշերային:

որ, և արմուներ հենելով լուսամտի գոգին, նայեց լուսնին: Նա լսեց թեթև մի աղմուկ այդում և գլուխը ցած թեքեց: Օլիվիեն ճանձում էր առանձնատան առջև: «Ինչո՞ւ Օլիվիեն ատյց, որ կգա իր մոտ, — մտածեց կոմսուհին: — Ինչո՞ւ ինձ իմաց չտվեց, որ նորից է դուրս գալիս, ինչո՞ւ ինձ չկանչեց իր հետ: Նա պիտե, որ դրանով ես շատ երջանիկ կլինեի: Ինչի՞ մասին է նա մտածում»:

Այն միտքը, որ Օլիվիեն չէր ցանկացել իրեն դրոսանք աշարակել, այլ նախընտրել էր մենակ դուրս գալ այս գեղեցիկ գիշերով, մենակ, մխելով գլանակը (որի կրակի կարմիր ծայրը լնքը տեսնում էր), մենակ, երբ միասին գնալը կարող էր իրեն ուրախություն պատճառել, այն միտքը, որ Օլիվիեն մըշտապես իր կարիքը չունեի, մշտապես իրեն չէր տեսնում, կոմսուհու հոգու մեջ գառնություններ սոր հատիկ գցեց:

Կոմսուհին արդեն պատրաստվում էր պատուհանը փակել, որպեսզի այլևս Օլիվիեն չտեսներ և նրան կանչելու փորձություն չենթարկվեր, երբ հանկարծ նկարիչը աչքերը բարձրացրեց և նրան նկատեց: Նա բացականչեց.

— Այդ ի՞նչ է, կոմսուհի, դուք աստղերին նայելով երգո՞ւմ եք:

Կոմսուհին պատասխանեց.

— Այո՛, դուք նույնպես, ինչպես տեսնում եմ:

— Օ՛, ես պարզապես ծխում եմ:

Կոմսուհին իրեն շոտեց և հարցրեց.

— Ինչո՞ւ դուք ինձ իմաց չտվիք, որ դուրս եք գալիս:

— Ես միայն ուզում էի մի գլանակ ծխել: Անյուրամենայնօրինակ ես արդեն ներս եմ մտնում:

— Ուրեմն բարի գիշեր: Իմ բարեկամ:

— Բարի գիշեր, կոմսուհի:

Կոմսուհին ետ քաշվեց պատուհանից, նստեց ցած աթոռի վրա և լաց եղավ. ապա, պատրաստվելով պատկել, կանչեց պատուհան, և նա, տեսնելով իր տիրուհու կարմրած աչքերը, կարեկցություն ասաց.

— Ա՛հ, տիկինը դրանից վաղը նորից վատ կերպարանք կունենալու:

Կոմսուհին վատ քնեց, մղձավանջներից տենդի մեջ ըն-

կամ, տանջվեց: Զարթնելուն պես, նա, նախքան զանգ տալը, պատուհանը բացեց, վարագույրները քաշեց և իրեն հայելու մեջ նայեց: Իմամզծերը պրկված էին, հոնքերը ուռած, մաշված դեղնած: Նրա կրած վիշտն այնքան սաստիկ էր, որ ուզեց իրեն հիվանդ հայտարարել, անկողին պառկել և մինչև երեկո չերևալ:

Ապա հանկարծ նա զգաց մեկնելու պահանջ, անհաղթահարելի պահանջ մեկնելու անմիջապես, առաջին իսկ պնդումով, հեռանալու այս լուսավոր տարածությունից, որ յառարկի տակ շափազանց շատ էին աչքի գարնում մշտի ու կյանքի թողած անջնջելի հետքերը: Փարիզում կարելի է ապրել կիսախավար բնակարանների մեջ, որ նույնիսկ կեսօրին ծանր վարագույրները միայն մեզմ լույս են ներս թողնում: Այնտեղ նա նորից կզգանա նախկինը, կզգանա զեղեղիկ, նրա դայկուս թյունը կներդաշնակի այդ մարմրուն ու տմուլն լույսի հետև հանկարծ կոմսուհու աչքերի առաջ երեսց թեմիս խաղացող Աննետի թարմ, կարմրած դեմքը, նրա մի քիչ արձակած վարսերը, և կոմսուհին հասկացավ այն անծանոթ անհանգստությունը, որով տառապել էր իր հոգին: Նա չէր խանդում իր աղջկա գեղեցկությունը: Ոչ, իհարկե: Բայց զգում էր և առաջին անգամ խոստովանում էր, որ այլևս երբևր չուզեք է երկվար աղջկա կողքին ցերեկվա լույսի տակ:

Կոմսուհին պանզ ավելց և, դեռ ինչ չիմած, հրամայեց մեկնելու պատրաստվել, մի քանի հեռագրեր գրեց, նույնիսկ հեռագրով պատվիրեց երեկոյան ընթրիքը, գյուղի հաշիվները վճարեց, վերջին կարգադրություններն արեց, մի ժամ շեղած ամեն ինչ հարթեց, համակված տենդագին ու հարածուն անհամբերությամբ:

Երբ ներքև իջավ, Աննետն ու Օլիվիեն, որոնց հայտնվել էր մեկնելու այս որոշումը, զարմանքով սկսեցին հարցուփորձ անել նրան: Տեսնելով, որ կոմսուհին չի բացատրում մեկնելու պատճառները, նրանք մի քիչ քրթմնջացին և իրենց զրթագոհությունը ցույց տվին մինչև այն բուպեն, երբ իրարից բաժանվեցին Փարիզի կայսրանում:

Չեռքը մեկնելով նկարչին, կոմսուհին հարցրեց.

— Վաղը կգա՞ք մեզ մոտ ճաշի:

Նկարիչը մի քիչ դժկամությամբ պատասխանեց.

— Անշուշտ, կգամ: Բայց, այնուամենայնիվ, դուք լավ քան շարքը: Մենք այնտեղ, երեքով, այնքան լավ էինք մեզ զգում:

III

Հենց որ կոմսուհին աղջկա հետ մենակ մնաց իրենց տուն ասնող կառքի մեջ, նա իսկույն իրեն զգաց հանգստացած, հանգարտված, ինչպես եթե ահավոր մի ճգնաժամ անցկացրած Ղիներ: Նա ավելի թեթև էր շնչում, ժպտում էր տներին, ուրախությամբ ճանաչում քաղաքը, որի սովորական գծերը իսկական փարիզեցիները ասես պահում են իրենց աչքերի առջև և սրտում: Բուլվարի երկայնքին յուրաքանչյուր կրպակ տեսնելուց նա արդեն զիտեք, թե որը կգա հետո, և հիշում էր գեմքը վաճառորդուհու, որին այնքան հաճախ տեսել էր ապակեփեղկի ետևում: Նա իրեն զգում էր փրկված: Ինչի՞ց: Հանգստացած: Ինչո՞ւ Վստահ: Ինչո՞ւ:

Երբ կառքը կանգ առավ կառանցիկ դռան կամարի տակ, կոմսուհին թեթևությամբ ցած իջավ և, ասես փախչելով, մտավ սանդուղքի կիսամթության մեջ, ապա իր հյուրասենյակի կիսամթության մեջ, ապա իր ննջասենյակի կիսամթության մեջ: Այստեղ նա կանգնած մնաց մի քանի բուպե, գոհ, որ ապահովության մեջ է Փարիզի այդ մշուշոտ ու տարտամ լուսավորության մեջ, որը թույլ է տալիս ավելի գուշակել քան տեսնել, ցույց տալ այն, ինչ քեզ դուր է գալիս, և ծածկել այն, ինչ ուզում ես ծածկել: Պայծառ լույսով ողողված գյուղի հիշողությունը դեռ մնում էր կոմսուհու մեջ, ինչպես վերջացած տառապանքի տպավորություն:

Երբ ցած իջավ ճաշելու, ամուսինը, որ հենց նոր էր տուն վերադարձել, գորովանքով համբուրեց նրան և ժպտավ ասաց.

— Է՛հ, է՛հ, ես լավ գիտեի, որ բարեկամ Բերտենը ձեզ տուն կրերի: Սա անմիտ բան շարեցի, նրան ուղարկելով ձեզ մոտ:

Աննետը պատասխանեց լրջությամբ, այն հստակ տոնով, որ նա ստանում էր, երբ կատակում էր առանց ծիծաղելու:

— Օ՛, այդ հեշտ չեղավ Բերտենին: Մայրիկը չէր կարողանում վճռել:

Եվ կոմսուհին, մի քիչ շփոթված, ոչինչ չասաց:

Դուրս փակ էր, այդ երեկոյան ոչ ոք չեկավ: Հետևյալ օրը տիկին զր Գիլոուան անցկացրեց տարբեր խանութներում, շնորհիւ և ապսպրելու համար այն ամենը, ինչ իրեն հարկավոր էր: Երիտասարդության, գրեթե մանկութիւն ժամանակվանից նա սիրում էր հայտնի գերձակուհիների երկար շափափորձերը հայելիների առջև: Խանութ մտնելուն պես նա ուրախանում էր այդ մանրակրկիտ կրկնափորձի բոլոր մանրութենքի մտքից, որոնք տեղի էին ունենում փարիզյան կյանքի կուլիսների ետևում: Նա պաշտում էր իր երևալու ժամանակ մտավազող վարպետուհիների շրջագգեստների խշշոցը, նրանք ժպիտները, առաջարկութունները, հարցերը, իսկ նրանց տիրուհին, գերձակուհին, մոդիստուհին կամ կոստյումուհին նրա աչքին կարևոր անձ էր, որի հետ վերաբերվում էր, ինչպես արվեստագետի հետ, արտահայտելով նրան իր կարծիքը, որպեսզի խորհուրդ հարցնելու նրան է՛լ ավելի հաճելի էր զգալ: Չհեղձնալ աղջիկների ժիր ձեռքերի շփումը, երբ նրանք նրա հագուստները հանում էին, հագցնում էին և մեղմորեն շուռ էին տալիս հայելու մեջ նրա շնորհալի արտացոլման առջև: Նրանք մասնորոշ տակ իր մաշկի, պարանոցի, մազերի վրայով անցնող դողը ամենահաճելի, ամենաքաղցր զգացողութունների մեկն էր իր՝ փայլազեղ կնոջ կյանքում:

Սակայն այդ օրը կոմսուհին որոշ անձկութեամբ էր պատրաստվում առանց քողի ու առանց գլխարկի անցնել այդ բոլոր շատ ու հայելիների առջևով: Բայց մոդիստուհու մոտ առաջին այցելութունից հետո նա հանգստացավ: Իր ընտրած երեք գլխարկները նրան հիանալի սպեցին, և, երբ վաճառորդուհին համոզմունքով ասաց՝ «Օ՛, կոմսուհի, շեկերը երբեք չպետք է թողնեն սուգը»,— նա դուրս եկավ շատ գոհ և մտապաշտ իր խանութներ բոլորովին ինքնավստահ:

Ապա տանը գտավ գրութունը գրուհու, որ այցելութան էր եկել և հայտնում էր, որ նորից կգա երեկոյան: Հետո կոմսուհին գրեց մի քանի նամակներ. հետո որոշ ժամանակ անձնատուր եղավ երազանքների, զարմանալով որ այն մեծ

վիշտը, որ իրեն մորմոքել էր, հիմա, միայն տեղի փոփոխութեան շնորհիվ, ետ էր քաշվել անցյալի մեջ, որ արդեն այնքան հեռավոր էր թվում: Նա նույնիսկ չէր հավատում, որ ինքը միայն երեկ էր վերադարձել Ռոնտիերից, այնքան նրա հոգեկան վիճակը փոխվել էր Փարիզ վերադառնալուց հետո, կարծես այդ փոքրիկ տեղափոխութունը սպիացրել էր նրա վերքերը:

Բեկտենը, որ եկել էր ճաշին, կոմսուհուն տեսնելով գոչեց.
— Դուք շուտուցիչ եք այս երեկո:

Եվ այս բացականութունից կոմսուհու մեջ տարածվեց ցրտանկութեան շերտ մի ալիք:

Երբ վեր կացան սեղանից, կամուր, որ կրթոտ սեր ունեւր շեպի բիլիարդը, Բերտենին առաջարկեց մի պարտիա խաղալ, և երկու կանայք նրանց սեղանից թիփարդանոցում, ուր սուրճ հրամցվեց:

Երկու տղամարդիկ դեռ խաղում էին, երբ հայտնեցին, որ գրուհին եկել է, և բոլորը վերադարձան հյուրասենյակ: Միամտանակ երեւցին տիկին զր Կորբելն ու նրա ամուսինը, նրանց ձայնը դողում էր արցունքներից: Մի քանի բուպի ընթացքում արտասանված բառերի ցավագին տոնից թվաց, թե բոլորը հիմա լաց կլինեն, բայց, քիչ-քիչ, քաղցր զեղումներից ու հարցուփորձերից հետո, խոսակցութունն ուրիշ ընթացք ստացավ. ձայները հանկարծ ավելի պարզ հնչեցին, և բոլորն սկսեցին զրուցել բնական ձևով, ասես վշտի ստվերը, որ միացնել էր բոլորի հոգիները, հանկարծ ցրվել էր:

Այն ժամանակ Բերտենը վեր կացավ, Աննետի ձեռքից բռնեց, նրան տարավ մոր պորտրեի մոտ, որ ռեֆլեկտորի պայծառ լույսով էր լուսավորված, և հարցրեց.

— Մի՞թե սա աղշոցուցիչ չէ:

Գրուհին այնքան էր պարմացել, որ ասես ինքն իրենից դուրս էր եկել և կրկնում էր.

— Աստված, մի՞թե դա հնարավոր է: Մի՞թե դա հնարավոր է: Այդ ինչքա՛ն նմանութուն: Իսկ ետ մտնելիս ուղադրութուն շեմ դարձրել: Օ՛, քաղցրի՛կ Աննի, ես նորից եմ տեսնում ձեզ, ես որ այնպես լավ էի ձեզ ճանաչում այն ժամանակ, ձեր առաջին սգի ժամանակ, ոչ, երկրորդի, քանի որ դուք աղ-

դեն հորից զրկվել էիք: Իսկ հիմա Աննետն է այդ սև շքազգեստի մեջ: Նա կենդանի մայրն է ջահել հասակում: Ի՞նչ հրաշք: Առանց այս պորտրեի ոչ որ չէր նկատի: Չեր աղչիկը շատ նման է ձեզ, ինչպես հիմա, բայց ավելի շատ նման է այս պորտրեին:

Մյուզագիեն երևաց, իմացած լինելով տիկին դը Գիլոտայի վերագործը. նա ուզում էր առաջիններից մեկը լինել նրան հայտնելու «իր խորագույն ցավակցությունը»:

Նա բնդհատեց իր ողջույնը, տեսնելով երիտասարդ աղջկան, որ կանգնած էր պորտրեի մոտ ռեֆլեկտորի պայծառ լուսավորության մեջ և նկարվածի կենդանի քույրն էր թվում: Նա բացականչեց.

— Ա՛հ, ի՞նչ եք ասում. ահա ամենազարմանալի բաներից մեկը, որ ես երբևէ տեսել եմ:

Կորբել ամուսինները, որոնց համոզումը միշտ հետևում էր բոլորի կողմից ընդունված կարծիքներին, իրենց հերթին զարմացան, բայց ավելի զուսպ արտահայտությունը:

Կոմսուհու սիրտը սեղմվում էր: Նա սեղմվում էր հետզհետե ավելի ուժեղ, ասես բոլոր այդ զարմանքի բացականչությունները նրան ցավ էին պատճառում: Առանց ոչինչ ասելու՝ նա նայում էր իր պատկերի մոտ կանգնած աղջկան և ջղագրգուրվում էր ունենում: Նա ուզում էր ճշալ. «Բայց լոցեք: Ծս շատ լավ գիտեմ, որ նա ինձ է նմանվում»: Մինչև երեկոյթի վերջը նա տխուր մնաց, նա նորից կորցրեց նախորդ օրը վերագտած վստահությունը:

Քերտենը խոսում էր նրա հետ, երբ հայտնեցին, որ մարկիզ դը Ֆարանդալը եկել է: Երբ մարկիզը ներս մտավ և տանտիրուհուն մոտեցավ, նկարիչը վեր կացավ, բազկաթոփ հտև անցավ և, «գե՛հ, հիմա էլ այս անասունը» շշնջալով շուտ եկավ, գեպի դուռը գնաց ու դուրս եկավ:

Կոմսուհին, լսելով նոր հյուրի հաճոյախոսությունները, աչքերով փնտրեց Օլիվիին, որպեսզի վերսկսի իրեն հետաքրքրող գրույցը նրա հետ: Չտեսնելով նրան, կոմսուհին հարցրեց.

— Ի՞նչ, մեր մեծ մարզը գնացե՞լ է:

Ամուսինը պատասխանեց.

— Կարծես այո, սիրելիս: Նա հենց նոր դուրս եկավ առանց մնաք բարով ասելու:

Կոմսուհին զարմացավ, մի քանի վայրկյան խորհրդածեց. ապա՝ նկսեց վրուցել մարկիզի հետ:

Քարեկամները, այնուամենայնիվ, փափկանկատությունից դրոզած շուտով քաշվեցին. կոմսուհին իրեն պատահած դժբախտությունից հետո դեռ չէր սկսել բացահայտ ընդունելությունները:

Եվ ահա, հազիվ անկողին պատկեց, նորից նրա մեջ երևան եկան այն բոլոր անհանգստությունները, որ նրան համակել էին գյուղում: Հիմա դրանք ավելի որոշակի էին դառնում. նա դրանք զգում էր ավելի պարզորոշ. նա զգում էր, որ պառավում է:

Այդ երեկո կոմսուհին առաջին անգամ հասկացավ, որ իր հյուրուհունյակում, ուր մինչև հիմա միայն իրեն էին պաշտել, մեծարել, դարպասել, սիրել, հիմա իր տեղը զբաղվել էր մի ուրիշը, իր աղչիկը: Նա այդ իսկույն հասկացավ, զգայով, որ այսուհետև բոլոր դովիստները ուղղվելու են Աննետին: Այդ թագավորության մեջ, ինչպիսին է զեղեցիկ կնոջ տունը, այդ թագավորության մեջ, ուր նա թույլ չի տալիս նսեմացնել իրեն, ուրկից զգուշ ու համառ հոգածությունը հեռացնում է ամեն մի վտանգավոր մրցակցություն, ուր իրեն հավասարներին ներս է թողնում՝ լուի իր վաստակները դարձնելու համար, կոմսուհին պարզ տեսնում էր, որ վիհասպետուհին դառնում էր իր աղջիկը: Ինչպե՞ս անսովոր կերպով պիտի ճմլվեր նրա սիրտը, երբ բոլոր աչքերն ուղղվեին նկարի կողքին կանգնած Աննետին, որի ձևերից բռնել էր Քերտենը: Նա հանկարծ իրեն զգում էր շքացած, պսակազերծ եղած, դահրնկեց արված: Բոլորը նայում էին Աննետին, ոչ որ չէր նայում իրեն: Նա այնքան սովորել էր հաճոյախոսությունների ու թմանքների ամեն անգամ, երբ հիանում էին իր նկարով, նա այնքան վստահությունը էր սպասում գովասանական խոսքերի, որոնց ոչ մի տրեք չէր տալիս, բայց որոնք, այնուամենայնիվ, շոյում էին նրա սկանչը, որ այդ լքումը, այդ անսպասելի պարտությունը և այդ հիացումը հանկարծ ամբողջությամբ աղչեա վրա փոխադրվելը հուզեցին, ապշեցրին, վի-

բավորեցին նրան ավելի, քան որևէ մրցակցութուն որևէ ուրիշ հանգամանքների մեջ:

Քայց որովհետև կոմսուհին պատկանում էր այն բնավորություններին, որոնք ամեն ճգնաժամի ժամանակ առաջին վճատությունից հետո հակադրում, պայքարում և մխիթարանքի փաստարկներ են գտնում, մտածեց, որ երբ իր սիրելի աղջիկը ամուսնանա, երբ իրենք դադարեն ապրել միևնույն հարկի տակ, իրեն այլևս հարկ չի լինի ենթարկվել այդ մշտական բազդատությանը. որ սկսում էր շովտալանց ծանր դատալ իր համար՝ իր բարեկամի աչքերի տակ:

Ասկայն ցնցումը շատ ուժեղ էր եղել: Կոմսուհին տենդ ունեցավ և բուրբուխի չքնեց:

Առավոտյան ետ վեր կացավ հսգնած ու ջարդված և այն ժամանակ նրա մեջ ծագեց անհաղթահարելի սրահանչ սփռֆանք, աշակցություն, օգնություն գտնելու որևէ մեկի մոտ, որ կարող էր նրան բուժել այդ բուրբ վշտերից, այդ բուրբ հոգեկան ու ֆիզիկական տառապանքներից:

Նա իրար գրում էր այնպիսի անհանգստություն, այնպիսի թուլություն, որ մտածեց խորհուրդ հարցնել իր բժշկին: Գուցե նա լրջորեն հիվանդանար, որովհետև օրպանիդի համար հեշտ չէր մի բանի ժամկատ ընթացքում անցնել տանջանքների ու հանգստացման հաջորդական փուլերով: Նա հեռագրով կանչել ավեց բժշկին և նրան սպասեց:

Ժամը տասնմեկի մոտ բժիշկը եկավ: Դա մեկն էր վերնախավի այն լուրջ բժիշկներից, որոնց շքանշաններն ու տիտղոսները կրաշխիք են ծառայում նրանց կարողության, իսկ նրանց ճարպիկությունը հավասարազոր է գիտության, և որոնք, մանավանդ, մոտենալով հիվանդ կանանց, գտնում են այն քնքուր խոսքերը, որոնք ավելի դարմանիչ են, քան դեղորայք:

Նա ներս մտավ, բարեկց, նայեց հիվանդին և ժպտով սասց.

— Դե՛հ, ծանր բան չէ: Այնպիսի ալքերով, ինչպիսիք ձերն են, երբեք լրջորեն չեն հիվանդանա:

Կոմսուհին իսկույն երախտագիտություն զգաց բժշկի այդ եախաբանի համար և նրան պատմեց իր թուլությունների,

չդայնաթյունների, տխրությունների մասին և հարևանցիորեն հիշեց, որ ինքը երբեմն ունենում է հիվանդագին տեսք, որ անհանգստացնում է իրեն: Ուշագիտ լսելով կոմսուհուն, բժիշկը նրան հարցրեց միայն ախորժակի մասին, ասես նա լավ էր ճանաչում կանացի այդ հիվանդության թաքուն բնույթը. ապա նրան քննեց, նայեց, մատներին ծայրով ուսերը շոշափեց, նրա բազուկները բարձրացրեց, և, որսալով, անկասկած, նրա թաքուն միտքը, պրակտիկ բժշկի նրբամտությամբ հասկացավ, որ կոմսուհին իրեն էր դիմել ավելի շուտ իր գեղեցկությունը պահպանելու, քան իր առողջության համար, և նրան սասց.

— Այո, դուք ունեք անեմիա և չղտյին խանդարումներ: Դա զարմանալի չէ, քանի որ դուք ծանր վիշտ էք կրել: Հիմա ես ձեզ համար մի փոքրիկ դեղատոմս կզրեմ. և ամեն ինչ կարգին կլինի: Քայց ամենից առաջ պետք է ուսել կաղաչուրի քաներ, ընդունել մտաշուր, խմել ոչ թե ջուր, այլ դարեջուր: Մի հոգնեք, պիշերները երկար մի նստեք. և որքան կարելի է շատ քայլեցեք: Եատ քնեցեք և մի քիչ էլ գիրացեք: Ահա այն ամենը, որ ես կարող եմ խորհուրդ տալ ձեզ, գեղեցիկ հիվանդ տիկին:

Կոմսուհին բժշկին լսել էր վառ հետաքրքրությամբ, ջանալով գուշակել այն ամենը, ինչ նա չէր ասել, և կառնեց նրա վերջին խոսքից:

— Այո, ես նիհարել եմ: Մի ժամանակ ես շատ զորեղ էի և գուցե ինձ թուլացրի դիտա պահելով:

— Առանց որևէ կասկածի: Վատ բան չէ նիհար մնալ, երբ մարդ միշտ ալգպես է եղել, բայց երբ մարդ դիտամբ է նիհարում, այդ միշտ լինում է ինչ-որ բանի հաշվին: Թաքնախտաբար, այդ հեշտ է դարմանվում: Մնաք բարով, տիկին:

Կոմսուհին իրեն ավելի լավ, ավելի կայտառ զգաց և նախանշին մարդ ուղարկեց հանձնարարված գարեջուրը բերելու, բերելու հենց գործարանի գլխավոր խանութից, որպեսզի ավելի թարմ լիներ:

Կոմսուհին վեր էր կենում սեղանից, և որ Թորտենց ներս մտավ:

— Ահա նորից ես, առաջ Յիսուսներ, — միշտ ես եկել եմ հարցնելու, թե դուք այսօր որեւէ բան ունե՞ք անելու:

— Ոչ, չունենաւ ինչո՞ւ եր հարցնում:

— Իսկ Աննե՞տը:

— Նույնպէս ոչ:

— Այդ գեպքում կարո՞ղ եք ինձ մտա գալ ժամը շորսի մտերբքը:

— Այո, բայց ի՞նչ նպատակով:

— Ես պետք է ուրվանկարեմ «Երազող կիներ» Ես նրա մասին ձեզ խոսել եմ և հարցրել, թե ձեր աղչելիք կարո՞ղ է համապատասխան դիրք ընդունել զրա համար: Դա ինձ մեծ ծառայութիւն կամաուցիր, եթե այսօր դար թեկուզ մի ժամով: Համաձայն եք:

Կոմսուհին վարանում էր, և, ինքն էլ չհամաձայնով ինչու, տհաճութիւն էր զգում: Սակայն պատասխանեց.

— Լավ, բարեկամս, մենք ձեզ մտա կ'իյնենք ժամը շորսին:

— Ենթահակալութիւն: Դուք շատ սիրալիր եք:

Բերտենը գնաց կտավը պատրաստելու և սլուժեի մասին մտածելու, որպէսզի շատ շնորհակցներ բնատիպ ծառայելիք աղչեան:

Իսկ կոմսուհին գնաց մենակ, ոտքով գնումներ անելու: Նա անցավ կենտրոնական մեծ փողոցներով, ապա Մալգերբի բուլվարով վերադարձավ դանդաղ քայլերով, քանի որ ոտները թուլացած էր զգում: Երբ Սենտ-Օզյուստեն եկեղեցու առջևից էր անցնում, հանկարծ ցանկութիւն ունեցավ ներս մտնելու և հանգստանալու նա հրեց մահուողով պատած դուռը, թեթևորեն ու հաճույքով շնչեց ընդարձակ տաճարի թարմ օդը, մի աթոռ առավ ու նստեց:

Կոմսուհին կրօնասեր էր, ինչպէս շատ փարիզուհիներ: Նա հավատում էր աստծուն, առանց որեւէ կասկածի, քանի որ չէր կարող ընդունել տիեզերքի զոյութիւնը առանց արարչի գոյութեան: Բայց, ինչպէս շատերը, ստեղծող աստվածութեան ատրիբուտները խառնելով իր տեսողութեանը մատչելի ստեղծված մատերիայի բնութեան հետ, նա հավիտեանականին պատկերացնում էր գրեթե իրրև մարդու, նրան օժտելով հատկու-

թիւններով, որոնք գուշակում էր նրա ստեղծագործութեան ներքի մեջ. այնուամենայնիւ, նա որեւէ հասակ դադափար չուներ. թե ինչ կարող էր իրականում լինել այդ խորհրդավոր արարիչը:

Կոմսուհին հաստատակամորեն հավատում, տեսականորեն պաշտում էր նրան և տարտամորեն վախենում էր նրանից. քանի որ, խղճի մտքք ասելով, նա չէր իմանում նրա դիտավորութիւններն ու ցանկութեանները, բայց որում շատ սահմանափակ վտահաւթիւն ուներ քահանաների նկատմամբ. որոնց բոլորին էլ զինվորական ծառայութեանից խույս տված գլուղացիների որդիներ էր համարում: Նրա հայրը, փարիզյան բուրժուա, նրան ոչ մի կրօնական սկզբունք չէր պարտադրել, և նա միեւն աճուսնութեանը ծեսերը կատարել էր բավական անփութորեն: Երբ նոր գրութեանը ճշտորեն որոշել էր նրա արտաքին պարտականութիւնները եկեղեցու վերաբերմամբ, նա ճշտապահորեն ենթարկվել էր այդ թեթև ծառայութեանը:

Նա բազմաթիւ ու հանրահայտ մանկամտերների հոգանալոր դաման էր, և որքան բաց չէր թողնում կիրակնօրյա պատարագները և ողորմութիւն էր աւելի մուրացիկներին, իր համար՝ սեփական ձեռքով, իսկ մարդկանց համար՝ իր ծուխի փոխանորդ արբահոր միջոցով:

Նա հաճախ աղոթում էր պարտականութեանից, դրդված ինչպէս զինվորը ժամապահութեան է անում զորավարի զօանը: Երբեմն նա աղոթում էր, որովհետև նրա սիրտը տխուր էր լինում, մանավանդ երբ վախենում էր, որ Օլիվիեն կթողնի իրեն: Այն ժամանակ, շահայանելով երկնքին իր աղոթքի պատճառը, զիմելով աստծուն, ինչպէս ամուսնուն, միամիտ երեսպաշտութեամբ, նա օգնութեան էր հայցում նրանից: Հոր մահից հետո և ապա, վերջերս, մոր մահից հետո, նա ունեցել էր շերմեռանդութեան բուռն նուպաներ, կրքոտ պաղատանքներ, սլացքներ դիպի նա, ով պահում ու մխիթարում է մարդկանց:

Եվ ահա այսօր, պատահաբար մտնելով այդ եկեղեցին, նա հանկարծ զգաց աղոթելու խոր պահանջ, աղոթելու ոչ որեւէ մեկի և որեւէ բանի համար, այլ իր համար, միայն իր համար, ինչպէս արդեն մի անգամ աղոթել էր մոր գերեզմանի

վրա: Երան հարկավոր էր որեւէ օգնութիւն, և հիմա նա կան-
չում էր ստանան, ինչպէս առավտայան կանչել էր բժշկին:

Նա երկար մնաց ծնկների վրա եկեղեցու լուսնային վեշ, որ
երբեմն խզվում էր բաշկերի գոգիւնից: Ապա հանկարծ, ինչ-
պես եթէ ժամացույցի գորկերն իր սրտի մեջ հնչեին, նա
սթափվեց հուշերից, ժամացույցը դուրս հանեց, դողաց, տես-
նելով որ շուտով ժամը շորսը կլինի, և շտապ գնաց աղչկա
ճօտ, որին Օլիվիեն հավանաբար արգեն սպասում էր:

Նրանք նկարչին գտան արվեստանոցում, կտավի վրա
Երազող կնոջ գիրքը ուսումնասիրելիս: Օլիվիեն ուզում էր
կտավի վրա ճշտորեն վերարտադրել այն, ինչ տեսել էր Ման-
տչի դրսայում՝ Աննետի հետ զրոսնելիս. մի շտավոր երա-
զուն աղջիկ՝ ծնկների վրա բացված գրքով: Նա երկար վարա-
նել էր՝ ինչպէս աներ այն, ագն՝ դ, թէ սիրուն: Տղեղի մեջ նա
ավելի բնորոշ, ավելի խոհուն կլիներ, ավելի ուժեղ միտք ու
զգացում կըարթեցներ. իսկ սիրունի մեջ ավելի հրապուրիչ
կլիներ, ավելի մայր կափոն, ավելի գուր կլար:

Իր փոքրիկ բարեկամուհուն նկարելու ցանկութիւնը վըճ-
ուց հարցը: Երազող կինը սիրուն կլիներ, սաստի և այսօր
գաղը նա կկարողանար իրականացնել իր պոետական երազը,
մինչդեռ ազիզը դատապարտված կլիներ անվերջ ու անհույս
երազելու:

Հենց որ երկու կանայք ներս մտան, Օլիվիեն սասաց, ձեռ-
քերը շփելով.

— Դե՛հ, օրիորդ նանկ, ուրեմն մենք միասին կաշխա-
տանք:

Կոմսուհին մտահոգ էր կրկնում: Նա նստեց բաղկաթոսի
վրա և սկսեց նայել, թէ ինչպէս Օլիվիեն մեզմ լուսավորու-
թյան մեջ տեղավորեց այդու կրկաթն աթոռը: Ապա նկարիչը
գրքի պահարանը բաց արեց, որպէսզի մի գիրք առներ, և,
մի քիչ վարանումից հետո, հարցրեց.

— Ի՞նչ է կարդում ձեր աղջիկը:

— Ինչ որ կուզէր: Տվեր նրան Վիկտոր Հյուգոյից մի
հատոր:

— Գաւերի լեզե՛նը:

— Համաձայն եմ:

Այն ժամանակ նկարիչը սասաց.

— Փոքրիկ, նստիր և առ ոտանավորների այս հավաքու-
մուն: Բաց արա 336 էջը, ուր գու կգտնես տեղն մառդիկ վեր-
նագիրը կրող բանաստեղծութիւնը: Կարդա ուշադիր, կամաց-
կամաց, բառ առ բառ, ինչպէս եթէ ամենալավ գինին խմեիր,
և դրանով արբեր, հուզվիր: Լսիր, թէ քեզ ինչ կասի քո սիրտը:
Ապա փակիր գիրքը, բարձրացրու քո աչքերը, մտածիր ու
երգիր... Իսկ ես պատրաստեմ իմ աշխատանքի գործիք-
ները:

Օլիվիեն մի անկյուն զնաց ներկերը ներկապնակի վրա
հավաքելու, լայց, փոքր տախտակի վրա քամելով արճիճծ
խողովակները, սրունցից, ուշովելով, նուրբ գույների օձիկներ
էին դուրս գալիս, ժամանակ առ ժամանակ վերադառնում էր
նայելու ընթերցանութիւն մեջ խորասուզված աղջկան:

Օլիվիեն սիրտը սեղմվում էր, մասները զոզում էին, նա
այլևս չգիտեր, թէ ինչ է անում, և, խառնելով գույները,
խճճում էր կրանդները, այնքան անհաղթահարելի հուզումը
հանկարծ նրան համակել էր տասներկու տարի հետո, նույն
տեղում հարսութիւն առած այդ տեսիլքի առջև:

Հիմա Աննետը վերջացրել էր ընթերցումը և նայում էր իր
ուշու Օլիվիեն, մոտենալով, նրա աչքերի մեջ նկատեց երկու
քինչ կաթիլներ, որոնք հոսում էին այտերն ի վար: Եվ նկա-
ռիչը ցնցվեց այնպիսի մի հուզումից, որ խելահեղում է տղա-
ւարդուն, և, պիմելով կոմսուհուն, շշնջաց.

— Աստված, ինչքա՛ն հա զեղեցիկ է:

Բայց նկարիչը աղչեց, տեսնելով տիկին դը Գիլուուայի
յարկացած ու ալլալլված գեմքը:

Կայն բացած, մի տեսակ սարսափով լցված աչքերով, կոմ-
սուհին հայտնում էր աղջկան ու Օլիվիին: Օլիվիեն անհանգըս-
տութիւնով համակված, մտտեցավ ու հարցրեց.

— Ի՞նչ է պատահել ձեզ:

— Ես ուզում եմ խոսել ձեզ հետ:

Կոմսուհին վեր կացավ ու շտապ սասաց Աննետին.

— Սպասիր մի րոպե, զավակս, ես մի բան ունեմ ասելու
պարոն Բերտենին:

Ապա կոմսուհին արագ անցավ կողքի ընդունարանը, ուր հաճախ սպասում էին Օլիվիեին այցելողները: Նկարիչը նրան հետևեց մտաշփոթ, ոչինչ չհասկանալով: Հենց որ մենակ գտնվեցին, կոմսուհին նկարչի երկու ձեռքերը բռնեց ու թոթովեց:

— Օլիվիե, Օլիվիե, խնդրում եմ ձեզ, այլևս մի նկարիչ նրան:

Օլիվիեն հուզված շշնջաց.

— Բայց ինչո՞ւ:

Կոմսուհին ընդհատվող ձայնով պատասխանեց.

— Ինչո՞ւ: Ինչո՞ւ: Գեո հարցնում է: Ուրեմն դուք չեք զգում, թե ինչու՞ օ՞, ես պետք է ավելի կանուխ գուշակեի այդ բայց ես միայն հիմա հասկացա... Ես ոչինչ չեմ կարող սասել ձեզ հիմա... ոչինչ: Գնացեք աղջկաս մոտ: Ասացեք, որ ինձ վատ եմ զգում, գնացեք մի կտոր բերեք, իսկ մի ժամից հետո եկեք ինձ մոտ: Ես ձեզ առանձին կընդունեմ:

— Բայց վերջի վերջս ի՞նչ է պատահել ձեզ:

Թվում էր թե կոմսուհին հիմա ջղային նուպաների մեջ կընկնի:

— Թողեք ինձ: Ես չեմ ուզում այստեղ խոսել: Գնացեք աղջկանս մոտ և մի կտոր բերեք:

Օլիվիեն հարկադրված եղավ հնազանդվել և արվեստանոց վերադառնալ: Աննետը, ոչինչ չկասկածելով, նորից սկսեց կարգալ, սիրտը լցված պոետական ու ցավալի պատմվածքի պատճառած տխրություններ: Օլիվիեն ասաց նրան.

— Մայրդ իրեն վատ է զգում: Ընդունարանում քիչ մնաց ուշքը զնար: Գնա մոտը: Ես հիմա էֆիր կբերեմ:

Օլիվիեն վաղեց ննջասենյակ սրվակը առնելու և ետ վերադարձավ:

Նա նրանց գտավ մեկը մյուսի գրկի մեջ արտասովելիս: Աննետը, խորապես հուզված Խնդն մարդկանցից, փզձկում էր, իսկ կոմսուհին մի քիչ թեթևացել էր, երբ իր վիշտն ու արցունքները միախառնվել էին աղջկա մեղմ վշտի ու արցունքների հետ:

Չհամարձակվելով խոսել, Օլիվիեն նրանց էր նայում. նույնպես ընկճված ինչ-որ անհասկանալի թախիծից:

Վերջապես նա ասաց.

— Դե՛հ, հիմա ավելի լա՞վ եք զգում ձեզ:

Կոմսուհին պատասխանեց.

— Այո, մի քիչ: Դա կանցնի: Գուք կառք կանչե՛լ եք:

— Այո՛, հիմա կգա:

— Ենորհակալությու՞ն, իմ բարեկամ: Դա ոչինչ բան է: Ես վերջին ժամանակներս շատ վիշտ ունեցա:

— Կառք եկել է,— հայտնեց շուտով ծառան:

Եվ Բերտենը, թաքուն անդհներով լի, մինչև կառք ուղեկցեց գունաթափ ու դեռևս ուժաթափ իր բարեկամուհուն, որի սրտի բարախյուններն զգում էր լանջազգեստի տակ:

Երբ Բերտենը մենակ մնաց, չուրովի հարցրեց. «Ի՞նչ է պատահել նրան: Ինչի՞ց է այդ նուպան»: Եվ պատասխանը փնտրեց, պտտվելով ճշմարտության շուրջ, բայց չվճեղով ույն երևան հանել: Վերջապես նա մոտեցավ ճշմարտության. «Ահա թե ինչ,— ասաց նա չուրովի,— մի՞թե Անին կարծում է, որ ես դարպասում եմ իր աղջկան: Դա շափազանցություն կլիներ: Եվ խելացի ու ազնիվ փաստարկներով հերքելով այդպիսի ենթադրությունը, Օլիվիեն դայրացավ, թե ինչպես Անին իր առողջ, գրեթե հայրական սերը կարող էր թեկուզ մի րոպե ինչ-որ տարփանքի տեղ ընդունել: Նա աստիճանաբար գրգռվում էր կոմսուհու դեմ, նա թույլ չէր տա, որ կոմսուհին համարձակվեր իրեն կասկածել այդպիսի պղծության, այդպիսի անորակելի ստորության մեջ, և մտադիր էր նրա հետ խոսակցության ժամանակ ամենևին չծածկել իր վրդովմունքը:

Օլիվիեն դուրս եկավ կոմսուհու մոտ գնալու համար, շտապելով բացատրվել: Ամբողջ ճանապարհին աճող դայրությունով նա պատրաստեց այն փաստարկներն ու խոսքերը, որոնք պետք է արդարացնեին իրեն և փոխհատուցեին նման անվատահույժության համար:

Նա կոմսուհուն գտավ բազմոցի վրա ընկողմանած, մտասանջությունից այլալված դեմքով:

— Դե՛հ, սիրելիս,— ասաց Օլիվիեն շոր տոնով,— բացատրեցեք ինձ քիչ առաջվա տարօրինակ տեսարանը:

Կոմսուհին պատասխանեց ջարդված ձայնով.

— Ի՞նչ, դուք դեռ չե՞ք հասկացել:

— Խոստովանում եմ, շշ:

— Դե՛հ, ուրեմն, Օլիվիե, լավ փնտրեցեք ձեր սրտի մեջ:

— Իմ սրտի մե՛ջ:

— Այո, ձեր սրտի խորքում:

— Չեմ հասկանում: Ավելի պարզ ասացեք:

— Լավ փնտրեցեք ձեր սրտի խորքում, արդյոք այնտեղ որե՛է վտանգավոր բան չկա՞՝ ձեզ համար և ինձ համար:

— Կրկնում եմ ձեզ, որ ես չեմ հասկանում: Գուշակում եմ, որ ինչ-որ բան կա ձեր երևակայության մեջ, բայց իմ խղճի մեջ ոչինչ չկա:

— Ես ձեզ չեմ խոսում ձեր խղճի մասին, ես խոսում եմ ձեր սրտի մասին:

— Ես հանելուկներ գուշակել չգիտեմ: Խնդրում եմ ձեզ, ավելի պարզ խոսեցեք:

Այն ժամանակ կոմսուհին դանդաղորեն բարձրացնելով ձեռքերը, բռնեց նկարչի ձեռքերից ու բաց շիթոկը, ապա ասաց այնպես, ինչպես ելի յուրաքանչյուր բառը վերջտ պատճառներ նրան.

— Զգուշացեք, իմ բարեկամ, դուք սիրահարվելու եք իմ աղջկան:

Օլիվիեն բրտորեն ետ քաշեց ձեռքերը և ամոթալի կասկածը հերքող անմեղի շտապողականությամբ, բուռն շարժումներով, բորբոքումով սկսեց պաշտպանվել և, իբ՛ն ճերթին, կոմսուհուն մեղադրել այդպիսի կասկածներ ունենալուն համար:

Կոմսուհին թույլ տվեց նրան երկար խոսել, բայց, համառորեն չվստահելով, համոզված լինելով իր խոսքերի իրավացիության մեջ, պատասխանեց.

— Բայց ես ձեր վրա չեմ կասկածում, իմ քարեկամ: Դուք չգիտեք, թե ինչ է տեղի ունենում ձեր մեջ, ինչպես ես էլ չգիտեի այսօր առավոտյան: Դուք ինձ հետ այնպես եք խոսում, ասես ես ձեզ մեղադրել եմ Աննետին հրապուրելու ցանկության մեջ: Օ՛, ո՛չ, Օ՛, ո՛չ: Ես գիտեմ, թե ինչքան դուք ազնիվ եք, ինչքան դուք արժանի եք ամեն հարգանքի ու ամեն վրստահության: Ես միայն ձեզ խնդրում եմ, ձեզ աղաչում եմ նայել ձեր սրտի խորքում և ձեզ հարց տալ, թե իմ աղջկա

նկատմամբ ձեր մեջ ծագող զգացումը արդյոք չի՞ կրում, հակառակ ձեր կամքի, մի քիչ այլ բնույթ, քան պարզ բարեկամությունը:

Օլիվիեն վրդովվեց, և հետզհետե ավելի հուզվելով, նորից սկսեց պաշտպանել իր ազնվությունը, ինչպես պաշտպանել էր առաջ, միայնակ, այստեղ գալու ճանապարհին:

Կոմսուհին սպասեց, որ Օլիվիեն վերջացնի խոսքերը, ապա առանց բարկության, առանց տատանվելու իր համոզման մեջ, բայց ահավոր կիրպով գունաթափ, շշնջաց.

— Օլիվիե, ես լավ գիտեմ այն ամենը, ինչ դուք ասում եք, և մտածում եմ այնպես, ինչպես դուք: Բայց ես վստահ եմ, որ չեմ սխալվում: Կեսեք, խորհեցեք, հասկացեք: Իմ աղջիկը շափազանց նման է ինձ, նա ամեն ինչում ճիշտ այնպես է, ինչպես ես էի անցյալում, երբ ինձ սկսեցիք սիրել: Եստի դուք անպայման կսիրեք նրան:

— Ուրեմն,— բացականչեց Օլիվիեն,— դուք համարձակվում եք իմ երեսին նման մեղադրանք նետել միայն այդ պարզ ենթադրության և այդպիսի ծիծաղիլի պատճառաբանության հիման վրա—նա սիրում է ինձ, իմ աղջիկը նման է ինձ, հետևաբար կսիրի իմ աղջկան:

Բայց տեսնելով, որ կոմսուհու դեմքը հետզհետե ավելի էր այլալվում, Օլիվիեն շարունակեց ավելի մեղմ ձախույզ.

— Ահա թե ինչ, սիրելի Անի, այդ աղջնակը ինձ այնպես դուր է գալիս հենց այն պատճառով, որ նրա մեջ ես նորից գտնում եմ ձեզ: Զեզ, միայն ձեզ եմ ես սիրում, երբ նայում եմ նրան:

— Այո, հենց դրանից է, որ ես սկսում եմ այդպես մտառանջվել, հենց այդ է, որ ինձ այնքան սաստիկ վախեցնում է: Դուք դեռ չեք հասկանում, թե ինչ եք զգում: Որոշ ժամանակ հետո դուք այլևս չեք սխալվի այս խնդրում:

— Անի՛, վստահեցնում եմ ձեզ, որ դուք խելագարվում եք:

— Ուղո՞ւմ եք ապացույցներ:

— Այո՛:

— Դուք հրեք տարի շեկաք Ռոնսիեր, հակառակ իմ թա-

խանձանքներին: Բայց դուք հապշտապ եկաք, երբ ձեզ առաջարկեցին գնալ այնտեղ, մեր երկուսի ետևից:

— Ա՛հ, ա՛յ թե ինչ: Դուք ինձ մեղադրում եք, որ ես ձեզ էմ թողել մենակ, իմանալով, որ դուք հիվանդ եք ձեր մոր մահից հետո:

— Դիցուք: Չեմ պնդի: Բայց ձեզ մոտ Աննետին տեսնելու այնպիսի բուռն պահանջ կար, որ դուք չկարողացաք բաց թողնել այսօրվա օրը և ինձ խնդրեցիք նրան ձեզ մոտ բերել նկարելու պատրվակի տակ:

— Իսկ դուք չէի՞ք ենթադրում, որ այդ ձե՛զ էի ուզում ես տեսնել:

— Այս բոլորիս դուք ձեռն եք փաստարկում: Դուք աշխատում եք համոզել ձեզ, բայց ինձ չեք խաբի: Նորից լսեցեք: Ինչո՞ւ դուք անցյալ օրը երեկոյան դուրս եկաք հանկարծակի, երբ ներս մտավ մարկիզ դե Դարանդալը: Դուք այդ գիտե՞ք:

Այս դիտողությունից զարմացած, անհանգստացած, դինն թափված՝ Օլիվիեն շփոթվեց: Ապա դանդաղորեն ասաց.

— Բայց... ես չգիտեմ... ես հոգնել էի... և հետո, անկեղծորեն ասելով, այդ ապուշը ազդում է իմ ջղերի վրա:

— Այդ երբվանի՞ց:

— Վաղուց:

— Ներկեցեք: Ես ձեր զովասանքն էմ լսել նրա մասին: Առաջ նա ձեզ դուր էր գալիս, լիովին անկեղծ եղեք, Օլիվիե:

Օլիվիեն մի քանի բուռն մտածեց և ապա, բառեր փնտրելով, ասաց.

— Այո, հնարավոր է, որ ձեր հանդեպ ունեցած իմ խոր սերը ինձ ստիպում է այնպես սիրել բոլոր ձերոնց, որ ես փոխած լինեմ իմ կարծիքը այդ հիմարի մասին. ինձ համար միևնույն է, ես նրան երբեմն կհանդիպեմ թե ոչ. բայց ինձ համար նեղացուցիչ է նրան գրեթե ամեն օր տեսնել ձեզ մոտ:

— Իմ աղջկա տունը իմ տունը չի լինի: Բայց բավական է այդ մասին: Ինձ հայտնի է ձեր սրտի շիտակությունը: Ես գիտեմ, որ դուք լավ կմտածեք իմ ասածները մասին: Երբ դուք կկշռադատեք, ապա կհասկանաք, որ ես ձեզ մի մեծ վտանգ էմ ցույց տվել, բայց առայժմ դեռ ոչ չէ դրանից խուսափի:

Իմ դուք պետք է զգուշանաք: Հիմա խոսենք ուրիշ բանի մասին. համաձայն եք:

Օլիվիեն շառարկեց: Հիմա նա անտրամադիր էր, չգիտեր ինչի մասին մտածեր, թեև իրապես խորհրդածելու պահանջ էր զգում: Եվ նա դուրս եկավ զանազան բաների մասին քատորդ ժամ զրուցելուց հետո:

IV

Դանդաղ քայլերով Օլիվիեն տուն էր վերադառնում, ճրնջված, ասես հենց նոր ընտանեկան ամոթալի մի գաղտնիք էր իմացել: Նա փորձում էր հետազոտել իր սիրտը, թափանցել նրա մեջ, կարդալ ներքին կյանքի դրքի այն ինտիմ էջերը, որոնք ասես կպած են մեկը մյուսին, այնպես որ երբեմն միայն մի օտար ձեռք կարող է դրանք բաժանել և շուտ տալ: Անշուշտ, նա չէր կարծում, որ ինքը սիրահարված է Աննետին: Կոմսուհին, որի խանդոտ կասկածանքը չէր գաղարում զգաստ լինել, հետվից զգացել էր վտանգը և ցույց էր տվել նրան ավելի շուտ, քան այն երևացել էր: Բայց մի՞թե այդ վտանգը կարող էր երևալ վաղը, մյուս օր, մի ամիս հետո: Այդ անկեղծ հարցին էլ նա աշխատում էր անկեղծորեն պատասխանել: Իհարկե, փոքրիկ աղջիկը Օլիվիեի մեջ արթնացնում էր գորովանքի բնազդ, բայց տղամարդու մեջ այնքան շատ են այդ բնազդները, որ չպետք է վտանգավորենք խառնել անվանաների հետ: Օրինակ, Օլիվիեն շատ էր սիրում կենդանիներին, մանավանդ կատուներին, և չէր կարող նրանց մետաքսե մորթը տեսնել ու չհամակվել նրանց գալարուն, փափուկ կոնակը շոշկու, նրանց էլեկտրական բուրդը համբուրելու անհաղթահարելի, զգայական ցանկությունը: Այն հակումը, որ նրան քաշում էր դեպի երիտասարդ աղջիկը, որոշ չափով նման էր այն անորոշ ու անմեղ ցանկություններին, որոնք մնում են մարդկային նյարդերի շագարող ու շթուլացող թրթիռներից: Նրա աչքերը, նկարչի ու տղամարդու աչքերը, արապուրված էին Աննետի թարմությանը, գեղեցիկ, լուսաշող կյանքի այդ ընձյուղով, նրա մեջ շողացող շահելության այդ ավիշով. և Օլիվիեի սիրտը, որ լի էր կոմսուհու հետ երկարա-

տե կապի հուշերով, Աննետի ու մոր արտասովոր նմանութեան մեջ գտել էր անցյալ զգացումների վերհիշում, զգացումներ, որոնք քնել էին նրա սիրո առաջին օրերից հետո, և, թերևս, թեթևորեն դողացել էր զարթնումից: Զարթնումից՝ Այո Այդպես էլ էր: Այդ միտքը լուսավորեց Օլիվիեն: Նա իրեն դարձնում էր զգում տարիների քնից հնտո: Եթե նա, առանց այդ մասին կասկածելու, սիրել Աննետին, նա աղջկա մտ կզգար ամբողջ էութեան այն ջահելացումը, որ բարեփոխում է մարդուն, նոր կրքի բոց արծարծելով նրա մեջ: Այդ աղջիկը լոկ բորբոքել էր հին կրակը: Օլիվիեն շարունակում էր սիրել հենց մորը, բայց, անկասկած, նախկինից ավելի ուժեղ, շնորհիվ աղջկան, որի մեջ մայրը վերածնվել էր: Եվ Օլիվիեն այդ եզրակացությունը ձևակերպեց այսպիսի հանգստացուցիչ սոփիստությամբ. սիրել կարելի է միայն մի անգամ: Իսկ սիրաը կարող է հաճախ հուզվել որևէ ուրիշ, էակի հանդիպումից, որովհետև մարդիկ միմյանց նկատմամբ կրում են կամ ձգողական, կամ վանողական գրգռումներ: Այդ բոլոր ազդեցություններից ծնվում է բարեկամություն, կիրք, տիրապետության ծարավ, վառ ու կենդանի բանկումներ, բայց ամենևին ոչ իսկական սեր: Որպեսզի իսկական սեր լինի, երկու էակներ պետք է այնպես ծնված լինեն միմյանց համար, միացած լինեն հայացքների ու ձաշակների այնպիսի ընդհանրությամբ, մարմնական ու հոգեկան այնպիսի նմանությամբ, փոխադարձ այնպիսի կապերով, որ արդեն անբաժանելի լինեն մեկը մյուսից: Ըստ էութեան, մենք սիրում ենք ոչ այնքան տիկին X-ին կամ պարոն Z-ին, որքան կնոջ կամ տղամարդուն, բնության—այդ մեծ լզի—ստեղծած անասուն էակին, էակ, որ ունի այնպիսի օրգաններ, ձև, սիրտ, միտք, ընդհանուր կերպարանք, որովհետև, ինչպես մագնիս, քաշում են մեր օրգանները, մեր աչքերը, շրթները, սիրտը, միտքը, մեր բոլոր զգայական ու հոգեկան ցանկությունները: Մենք սիրում ենք տիպարը, այսինքն՝ մի անձի մեջ կենտրոնացումը բոլոր մարդկային հատկությունների, որոնք կարող են մեզ հրապուրել ուրիշների մեջ առանձին:

Օլիվիեն համար տիկին զը Գիլտան եղել էր այդ տիպար

բը. տեղականությունն իրենց կապի, որից Օլիվիեն չէր ձանձուրեցել, ստուգապես այդ էր ապացուցում: Իսկ Աննետը ֆիզիկապես այնքան նման էր երիտասարդ ժամանակվա իր մոր. որ այդ նմանությունը խաբում էր, և զարմանալի ոչինչ չկա, որ նրա սիրտը, տղամարդու սիրտը, մի քիչ խլրտել էր: Եթե չէր ենթարկվել հրապուրանքի: Նա պաշտել էր մի կնոջ: Երանից ծնվել էր մի ուրիշ կին, գրեթե նման: Օլիվիեն իրոք էր կարոյանում իրեն զույնել, որպեսզի երկրորդի նկատմամբ չկրք որոշ համակրանք, մնացորդը կրքոտ սիրո, որ նա տաճել էր առաջինի նկատմամբ: Դրա մեջ ոչ մի վատ բան չկար, շրա մեջ ոչ մի վտանգ չկար: Միայն թե նրա տեսողությունն ու հիշողությունը ենթարկվում էին այդ նրեութեան վերանմանության պատրանքին, բայց նրա բնազդը չէր մոլորվում, ջանի որ երիտասարդ աղջկա նկատմամբ նվազագույն խոսվի: ցանկություն իսկ չէր ունեցել:

Սակայն կոմսուհին Օլիվիենին մեղադրում էր, որ նա խանդում է մարկիզին: Մի՞թե դա ճիշտ էր: Օլիվիեն նորից խըստորեն քննեց իր խիղճը և համոզվեց, որ իրոք մի քիչ խանդում է: Բայց ի՞նչ զարմանալի բան կու գրա մեջ: Մի՞թե մենք շարունակ չենք խանդում այն տղամարդկանց, որոնք զարգասում են որևէ կնոջ: Մի՞թե մենք փողոցում, ռեստորանում, թատրոնում որոշ թշնամանք չենք տածում այն պարտի նկատմամբ, որ անցնում կամ մտնում է մի գեղեցիկ աղջկա թևանցով արած: Կնոջ ամեն մի տիրապետող մրցակցի է: Նա գոհացած արու է, մի հաղթանակող, որին նախանձում են ուրիշ արուներ: Եվ վերջապես, դանց ստեղծվ ֆիզիոլոգիական այս նկատառումները, եթե բնական է, որ Օլիվիեն Աննետի նկատմամբ մի քիչ ուժեղ համակրանք տածի նրա հոր հանդեպ զգացած սիրո շնորհիվ, ապա մի՞թե բնական չէ: որ Օլիվիենի մեջ որոշ անասնական առելություն զարթնի Աննետի ապագա ամուսնու նկատմամբ: Օլիվիեն առանց դժվարության կհաղթահարեր այդ ստոր զգացումը:

Սակայն Օլիվիենի հույս խորքում գառնություն, դժգոհություն էր մնացել հենց իր և կոմսուհու նկատմամբ: Մի՞թե նրանց ամենօրյա փոխհարաբերությունները չէին բարդանալու այն անվստահությամբ, որ Օլիվիեն զգալու էր կոմսուհու

չողմից: Մի՞թե Օլիվիեն ստիպված չպիտի լիներ խիստ, հոգ-
նեցուցիչ ուշադրութեամբ հետևելու իր յուրաքանչյուր խոս-
քին, յուրաքանչյուր արարքին, յուրաքանչյուր նայվածքին,
երիտասարդ աղջկա հետ վերաբերմունքի ամենաշքիռ ման-
րուքին, որովհետև այն բոլորը, ինչ նա անելու էր, այն բո-
լորը, ինչ նա ասելու էր, կասկածելի էր երեսու մորը: Օլի-
վիեն տուն վերադարձաւ վատ տրամադրութեամբ և սկսեց
իրար ետևից ծխել այն ջղայնացած մարդու մոլեգնութեամբ,
որ իր ծխախոտը վառելու համար տասը լուցկի է ծախսում:
Նա իզուր փորձեց աշխատել: Թվում է թե նրա ձեռքը, աչքը,
միտքը կորցրել էին նկարչության վարժությունը, ասես մոռա-
ցել էին այն, ասես երբեք չէին իմացել ու կիրառել այդ ար-
հեստը: Նա վերջացնելու համար վերցրեց սկսած մի փոքր
կտավ՝ փողոցի անկյունում երդող կույրը, և նրան նայեց
անհաղթահարելի անտարբերությամբ և զգաց այնպիսի ան-
զորություն, որ ներկայանալը ձեռքում նստեց ու մոտացավ
նրա մասին, թեև շարունակում էր նայել սևեռուն ու թարթա-
փուն հայացքով:

Ապա հանկարծ Օլիվիենին սկսեց կրծել անտանելի տենդա-
գին սրտնեղուքը, որ ժամանակը չի շարժվում, վայրկյաննե-
րը չեն վերջանում: Մինչև ճաշը, որի համար ակումբ էր գնա-
լու, ի՞նչ պիտի աներ, քանի որ չէր կարողանում աշխատել:
Փողոց դուրս գալու միտքը նրան առաջուց հոդնեցնում
էր, զգվանքով լցնում դեպի մայթերը, անցորդները, կառքերն
ու խանութները, իսկ երբ մտածեց այսօր այցելության գնալ
որևէ մեկի մոտ, նրա մեջ հանկարծ առեղծություն ծաղեց այն
բոլոր մարդկանց նկատմամբ, որոնց ճանաչում էր:

Ուրեմն ի՞նչ պիտի աներ: Նա իր արվեստանոցում կճեմեր
ետ ու առաջ, յուրաքանչյուր շրջադարձին նայելով պատի ժա-
մացույցին, իմանալու թե արդյոք նրա սլաքը մի քանի վայր-
կյան առաջ չի՞ շարժվել: Ա՛հ, նա ծանոթ էր դռնից մինչև գե-
լորներով զարդարված պահարան կատարվող այդ երթերին:
Երանդի, խոյանքի, ներշնչման այն ժամերին, երբ աշխա-
տանքը բեզմնավոր ու թեթև է, ստեղծագործությունից կեն-
դանացած, զվարթացած, ջերմացած ընդարձակ սենյակում
այդ ետ ու առաջ քայլելը հաճելի ընդմիջում էր, իսկ անզո-

րութեան ու զգվանքի ժամերին, այդ դժբախտ ժամերին, երբ
նրան թվում էր, թե աշխարհում ոչինչ չկա, որի համար ար-
ժենար որևէ ճիգ գործ դնել, դա բանտարկյալի զազրելի գրո-
տանքն էր իր զնդանում: Նթե նա գոնե մի ժամ կարողանար
ընել բազմոցի վրա: Բայց ոչ, նա չէր քնի, նա դեսուգնե-
կընկնեք, մինչև հասներ լիակատար վճատության: Որտեղի՞ց
էր հանկարծ եկել այդ մոռյալ տրամադրությունը: Նա մտա-
ծեց. «Ծա ահավոր կերպով ջղային եմ դառնում, եթե ինչ-որ
աննշան պատճառից նման վիճակի մեջ եմ ընկնում»:

Այն ժամանակ Օլիվիեն վերցրեց մի գիրք: Գաբեթի լե-
զենդը դեռևս մնացել էր երկաթե աթոռի վրա, ուր թողել էր
Աննետը: Օլիվիեն բաց արեց հատորը, երկու էջ ստանավոր
կարդաց և շհասկացավ: Չհասկացավ, ասես գրանք օտար
լեզվով էին գրված: Նա ջղայնացավ և սկսեց նորից կարդալ.
Դպեհսզի նորից համոզվի, որ իրօք չի թափանցում նրանց
իմաստի մեջ: «ԲՆ՛հ, — ասաց նա չուրովի, — ես կարծես ցնդե-
լեմ»: Բայց հանկարծ, ասես ներշնչումով, նա զլխի ընկավ
թե ինչի վրա կարելի էր սպանել երկու ժամը, որ մնում էր
մինչև ճաշ: Նա հրամայեց տաքացնել լոգարանի ջուրը և
նրա մեջ պտտկած մնաց, դառն ջրից փափկած ու հանգըս-
տացած, մինչև այն ժամանակ, երբ ծառան բերկույ սպիտա-
կեղենը, նրան արթնացրեց կիսաքնից: Այն ժամանակ նա
գնաց ակումբ, ուր հավաքվել էին նրա սովորական քարե-
կամները: Նրան բնդունեցին զրկաբաց ու բացականչուն
նկրով, որովհետև արդեն մի քանի օր նրան չէին տեսել:

— Կյուլից եմ վերադարձել, — ասաց Օլիվիեն:

Այդ բնիկը մարդիկ, բացառությամբ բնանկարիչ Մալգա-
նի, խոր արհամարհանք էին տածում գյուղի նկատմամբ:
Ռեզիդանն ու Լանդան, ճիշտ է, որսի էին գնում այնտեղ-
բայց զաշտերում ու անտառներում նրանց դուր էր գալիս
միայն նայել, թե ինչպես իրենց կրակոցից փետրադնդի նման
ընկնում են փափանք, լուրջ կամ կաքավր կամ կլոտնի նման
հինգ—վեց անգամ գլուխկոնձի է տալիս խփված նապաստակը:
Դրի յուրաքանչյուր թավալման ժամանակ երևում է պոչի սպի-
տակ մագերի փունջը: Չհաշված աշնանային ու ձմեռային այս
բավականությունները, նրանք գյուղը սպանիչ կերպով ձանձ-

քալի էին համարում: Ռոկոկոները ասում էր. «Ես չաճել կանանց գերադասում եմ շաճել կանայից»:

Ճաշը, ինչպես միշտ, անցավ աղմկալի ու զվարթ, աշխուժացած վեճերից, որոնց մեջ ոչ մի նորութուն չկար: Բերտեներ, իրեն ոգևորելու համար, շատ խոսեց: Նրան դառն ջահալացած. բայց նա, հենց որ սուրճը խմեց և բանկիր կիվերդիի հետ վաթսուն միավոր բիլիարդ խաղաց, դուրս եկավ: Նա մի քիչ սլքտաց Մադլեն եկեղեցու և Քերու փողոցի միջև, երեք անգամ անցավ Վոլվիլի առջևից, մտածելով՝ չգնա՞ աշխատել, կառք չվարձի՞ Հրպարտոմ գնալու համար, բայց միտքը փոխեց և ուղղվեց գեպի Նոր կրկես, այստեղ հանկարծ շուռ եկավ նա և առանց նայատակի, առանց դրդապատճառի, առանց ծրագրի բարձրացավ Մալդերը բուլվարով և քայլերը դանդաղեցրեց կոմսուհի դը Գիլուայի տանը մոտենալիս: «Նա գուցե տարօրինակ գտնի, եթե ինձ նորից տեսնի այսօր», — մտածեց Օլիվիեն: Բայց նա իրեն հանգստացրեց մտածելով, որ ոչ մի տարօրինակ բան չի լինի, եթե ինքը երկրորդ անգամ այդելի նրա առողջության մասին տեղեկանալու:

Կոմսուհին Աննետի հետ մենակ էր փոքր հյուրասենյակում և առաջվա նման ծածկոց էր գործում աղբատների համար:

Երբ Օլիվիեն ներս մտավ, կոմսուհին պարզապես ասաց.

— Օ՛, այդ դո՞ւք եք, բարեկամս:

— Այո, ես անհանգստանում էի, ուղեցի ձեզ տեսնելու: Ինչպե՞ս եք ձեզ զգում:

— Շնորհակալություն, բավական լավ...

Կոմսուհին մի քիչ սպասեց, ապա օվիացրեց, շիշտված գիտավորությամբ.

— Իսկ դո՞ւք:

Անրոնադրոսիկ կերպով ծիծաղելով, Օլիվիեն սլատասխանեց.

— Օ՛, շատ լավ, շատ լավ: Ձեր երկյուղները ոչ մի հիմք չունենին:

Կոմսուհին, դադարելով ծածկոցը գործելու, դանդաղորեն աչքերը բարձրացրեց Օլիվիեի վրա. նրա այրող հայացքի մեջ աղերսանք ու կասկածանք կար:

— Ճիշտ եմ ասում, — օվիացրեց Օլիվիեն:

— Ավելի լավ, — պատասխանեց կոմսուհին մի քիչ բռնազրոսիկ ժպտով:

Օլիվիեն նստեց և առաջին անգամ այս տանը նրան հավակեց անհաղթահարելի մի տրամութուն, մտքի յուրահատուկ կաթվածահարություն, շատ օվիլի ուժեղ, քան այն, որ անեցել էր ցերեկով՝ կտավի առջև:

Կոմսուհին ասաց աղջկան.

— Կարող ես շարունակել զավակս: Այդ նրան չի խանգարի:

Օլիվիեն հարցրեց.

— Ի՞նչ էր անում աղջիկդ:

— Մի ֆանտազիա էր սովորում:

Աննետը վեր կացավ ու մտեցավ դաշնամուրին: Ինչպես միշտ, Օլիվիեն հայացքով հետևեց Աննետին, առանց մտաշուշուր, նրան սիրուն գտնելով: Բայց այդ միջոցին նա իր վրա չգաց մոր հայացքը և մեկնեց զուխը շուռ տվեց ուրիշ կողմ. ասես ինչ-որ բան էր որոնում հյուրասենյակի մութ անկյունում:

Կոմսուհին գործաւկանի վրայից վերցրեց մի փոքրիկ սակե ծխախոտատուփ, որ Օլիվիեից էր ստացել, բաց արեց և նրան ծխախոտ առաջարկեց.

— Մխեք, իմ բարեկամ: Դուք գիտեք, որ ես սիրում եմ, երբ մենակ ենք լինում:

Օլիվիեն ծխեց: Ակսից հնչելի դաշնամուրի նվագը: Դա հիանալի, սիրուն ու թեթև մի կտոր էր. թվում էր թե նրա մելոդիան մեզմ, լուսնյակ, գարնանային երեկոյից էր ներշնչված:

Օլիվիեն հարցրեց.

— Այդ ո՞ւմն է:

Կոմսուհին պատասխանեց.

— Շումանին: Սա քիչ է ծանոթ, բայց հրաշալի է:

Օլիվիեի մեջ աճում էր Աննետին նայելու ցանկությունը. բայց նա չէր համարձակվում: Հարկավոր էր միայն մի փոքրիկ շարժում անել, վզի մի թեթև շարժում, և կողքից նրան կերևային նոտաները լուսավորող մոմերի հրեղեն լեզուները:

բայց նա այնքան լավ էր գուշակում, այնքան պարզ էր նկատում կոմսուհու հետապնդող ուշադրությունը, որ անշարժ նստել էր, նայելով իր առջև, և ասես, հետաքրքրությամբ հետևում էր ծխախոտի ծխի մոխրագույն քուլաներին:

Տիկին զը Գիլտուան շնչաց.

— Ա՛յգ է ձեր բոլոր ասելիքը:

Օլիվիենն ժպտաց.

— Չպիտք է բարկանալ: Դուք գիտեք, որ երաժշտությունը հիպոնոսացնում է ինձ և կլանում իմ բոլոր խոհերը: Ես ձեզ կասեմ քիչ հետո:

— Ա՛հ,— ասաց կոմսուհին,— մայրիկի մահիչ առաջ ես ինչ-որ բան էի սովորել ձեզ համար: Ես այդ երբեք ձեզ չեմ նվագել և հիմա կնվագեմ, երբ փոքրիկը կվերջացնի. դուք կտեսնեք, թե դա ինչ տարօրինակ բան է:

Կոմսուհին իսկական տաղանդ և երաժշտության մեջ ներդրված զգացումների նուրբ ըմբռնում ունեւր: Դրա մեջ էլ թաքնված էր նրա հմայքի տիրական ուժը, որ այնպես ներգործում էր նկարչի զգայության վրա:

Հենց որ Աննետը վերջացրեց Շումանի գյուղական սիմֆոնիան, կոմսուհին վեր կացավ ու նրա տեղը նստեց: Արտասովոր մի մեղոգիա զարթնեց նրա մատների տակ, մի մելոդիա, որի բոլոր ֆորմաները գանգատներ էին թվում, միշտ նոր, միշտ փոփոխական, անվերջանալի գանգատներ. անընդհատ կրկնվող մի նոտան ներխուժում էր մելոդիայի մեջ, հատելով, անդամահատելով, տրոհելով այն, ինչպես միալար, անդադրում, տևական ճիչ, ինչպես տեսիլքի անլուծի կոչ:

Բայց Օլիվիենն նայում էր իր դիմաց նստած Աննետին, և ոչինչ չէր լսում, ոչինչ չէր հասկանում:

Նա նայում էր Աննետին, ոչնչի մասին չմտածելով, հաճույք ստանալով նրա տեսքից, ինչպես սովորական ու հաճելի մի բանից, որից զրկվել էր, և հիմա արբում էր նրանով. ինչպես ըմպում են շուրք՝ ծարավ ժամանակ:

— Է՛հ, ինչպե՞ս է,— ասաց կոմսուհին.— Մի՞թե սա գեղեցիկ չէ:

Օլիվիենն, սթափված, բացականչեց.

— Հրաշալի՛, հոյակա՛պ է: Ո՛ւմն է դու:

— Դուք չգիտե՞ք:

— Ոչ:

— Ինչպես, դուք այդ չգիտե՞ք:

— Բայց ոչ:

— Դա Շուբերտից է:

Օլիվիենն ասաց խոր համոզման տոնով.

— Ամենևին չեմ զարմանում: Դա հոյակապ է: Ենդրեմ:

Մի անգամ էլ նվագեք:

Կոմսուհին նորից նվագեց, իսկ Օլիվիենն գլուխը շուտ տվեց և դարձյալ սկսեց ակնուպիչ նայել Աննետին, բայց լսում էր նաև երաժշտությունը, որպեսզի միանգամից երկու հաճույքներ ճաշակեր:

Երբ տիկին զը Գիլտուան իր տեղը վերադարձավ, Օլիվիենն տղամարդուն հատուկ խորամանկությամբ, հայացքը հեռացրեց շիկահեր գլխից երիտասարդ աղջկա, որ գործում էր, նրստած մոր դիմաց, լամբարի մյուս կողմում:

Բայց եթե Օլիվիենն Աննետին չէր տեսնում, նա զգում էր նրա ներկայության քաղցրությունը, ինչպես մենք զգում ենք տաք օջախի մերձավորությունը. և նա թեկուզ թուուցիկ կերպով ուզում էր նայել Աննետին, ապա խեղույն աչքերը տանել կոմսուհու վրա, նման աշակերտին, որ ուզում է պատահանի մեջ մտնել, հենց որ ուսուցիչը շուտ է գայիս:

Նա վաղ դուրս եկավ, որովհետև ոչ կարողանում էր խոսել, ոչ մտածել, իսկ նրա տեսական լուսությունը կարող էր վատ մեկնաբանվել:

Հենց որ փողոցում գտնվեց, թափառելու պահանջ զգաց, որովհետև լսած երաժշտությունը դեռ երկար շարունակվում էր նրա մեջ և նրան խորասուզում անուրջների մեջ, որոնք ցանկալի և ավելի պայծառ մեղոդիաների շարունակությունն էին թվում:

Երաժշտական եղանակը, անկապակից ու խուսափուկ, վերադառնում էր և յուրաքանչյուր անգամ բերում էր հեռավոր տրձագանքի նման թուլացած առանձին տակտեր, ապա լուռ էր, ասես գիտակցությունը թողնելով իմաստավորելու մելոդիան և սավառնում էր եթերում՝ ի խնդիր ինչ-որ ներդաշնակ

ու քնքուշ իղնայի: Տեսնելով հեքիաթայնորեն լուսավորված
'Մոնտյի գրոսայգին, Օլիվիեն արտաքին բուլվարով ձախ կողմ
դարձավ ու մտավ էլեկտրական լուսինների լույսով ողողված
կենտրոնական կլորացված ծառուղին: Մի պահապան դեգե-
րում էր դանդաղ քայլերով, երբեմն անցնում էր ուշացած մի
կառք. մի մարդ լրապիր էր կարգում, նստած նստարանի վրա՝
պայծառ լույսի-Վապտավուն հեղեղի մեջ, շողշողուն մի գունդ
կրող բրոնզե սյան տակ: Մարդերի վրա, ծառերի մեջ, ուրիշ
լուսատիներ իրենց սառն ու շագուցիչ լույսն էին սփռում տե-
ռենների ու դալարների վրա. քաղաքային այս մեծ գրոսայգին
Մարմրուն կյանքով կենդանայինն էր:

Չեղբերք ետևում գրած, Բերտենը գնում էր շավիչով և հի-
շում էր Աննետի հետ իր գրասանրը այս նույն գրոսայգում.
Նրբ նրա բերանից լսել էր մոր ձայնը:

Նա նստեց մի նստարանի վրա, շնչելով ուտողված մարդերի
թարմ տառվաթյունը. և հանկարծ նրան արտադիտակց կրքոս
սպասման այն զգացումը, որ պատանեկան հոգին գարծ-
նում է անվերջանալի սիրո ռումանի անկապակից կանվան: Մ/
համանակ նրան ծանոթ էին այդպիսի երեկոները, երբ նրա
ֆանտազիան սպասորեն թափառում էր երևակայական ար-
կածների մեջ. նա դարձացավ իր մեջ գտնելով վերադարձը
այնպիսի զգացումների, որոնք այլևս հատուկ չէին ի-
նասակին:

Բայց ինչպե՞ս Շուբերտի մելոդիայի համառ նոտան, Ան-
նետի մասին հուշը, լամբարի տակ հակված նրա գեմքի գծեր,
և կոմսուհու տարօրինակ կասկածանքները ամեն բուպե ա/
հանգստացնում էին Օլիվիե Բերտենին: Նա սկսեց շարունա-
ցում էր մտազբազվել այս հարցով, հետազոտելով անթափան-
շելի խորքերը, ուր սաղմնավորվում են մարդկային զգացում-
ները, նախքան ծնվելը: Այդ համառ հետազոտությունը հու-
զում էր նշան, իսկ երիտասարդ աղջկա մասին մշտական
մտախոհությունը ասես նրա հոգու առջև բաց էր տնում քրն-
քուշ երազների ճանապարհը: Նա Աննետին այլևս չէր կարո-
ղանում վանել հիշողությունից. նա իր մեջ մշտապես կրում
էր նրա պատկերը. ինչպես մի ժամանակ, երբ կոմսուհին թո-
ղել էր նրան, նրա մոտ պահպանվել էր իր արվեստանոցի

պատերի մեջ կոմսուհու ներկայության յուրատեսակ զգացո-
ղությունը:

Հուշերի այդ արտադետությունից խուսված՝ Օլիվիեն շշքն-
բաց, վեր կենալով.

— Անին հիմարություն արեց ինձ այդպիսի բան ասելով՝
լիմա նրա պատճառով ես պիտի մտածեմ աղջկա մասին:

Ինքն իր մեջ անհանգստացած՝ Օլիվիեն վերադարձավ
տուն: Անկողնում պատկելով նա զգաց, որ քունը չի տանելու-
իր երակներում տենդագին տաքություն էր հոսում, իսկ սրբ-
տում խմորվում էր երազի ավիշը: Վախենալով անքնություն-
նից, անքնություն, որ առաջանում է հոգեկան հուզումից, նա
փորձեց մի գիրք վերցնել: Ինչքա՞ն անգամ կարճատև մի քն-
վեցում թմբկուցիչ միջոց էր ծառայել նրան: Նա վեր կա-
ցավ ու մտախոհով զրքի պահարանին, որպեսզի ընտրի մի
հարմար քնարեր գիրք, բայց նրա միտքը, որ արթուն էր մնա-
ցած հակասուկ նրա կամքի, ծարավի էր ուժեղ տպավորու-
թյունների, և նա դարակներում որոնեց այնպիսի մի գրողի ա-
նուն, որ համապատասխաներ նրա տենդագին և սպասողա-
կյան տրամազրության: Բալզակը, որին պաշտում էր, ոչինչ չէ/
տաում նրան. նա մերժեց Հյուգոյին, աշհամարհեց կամարտի-
սին, որը, սակայն, միշտ հուզել էր նրան, և աղահորին կպավ
Մյուսեին, բայց երիտասարդների պոետին: Նա վերցրեց նրա
Մի հատորը և որոշեց կարդալ պատահական էջեր:

Երբ նորից պատկեց, գինովի ծարավով սկսեց արբել ոգե-
լնչված պոետի այդ թեթև ստողերով, պոետ, որ թաշունի նման
երգեց կյանքի արշալույսը և, արդեն նրա առավոտյան, շունչն-
սպանելով, լսեց բիրտ ցերեկվա առջև, պոետ, որ ամենից
ստաշ կյանքից արբած մարդ էր, և իր արբեցությունը զեղեց
սիրո փողային հնչյունների մեջ, որոնք արձագանք են գտնում
կրքից խեղազարված բոլոր երիտասարդ սրտերում:

Բերտենը դեռ երբեք այսպես չէր հասկացել ֆիզիկական
նմաչքը այս պոետների, որոնք հուզում են զգայարանները և
հագիվ են խլրտում միտքը:

Աչքերը պահած այդ թրթուռն տողերի վրա, նա զգում էր,
որ իր հոգին քսան տարեկան է և լի է հույսով, և նա գրեթե
ամբողջ հատորը կարդաց պատանեկան արբեցություններ:

Ժամը երեքը խփեց, և Քերտենը զարմացավ, որ քունը դեռ չի գալիս: Նա վեր կացավ, որպեսզի բաց մնացած պատուհանը փակեր և գիրքը դներ սեղանի վրա՝ սենյակի մեջտեղ. սակայն գիշերային օդի զովութունը մեջքի սուր ցավեր էր տվել: որոնք դեռևս վերադառնում էին, շնայած էջում ստացած ջրային բուժումներին. այդ ցավերը թափանցել էին նրա մեջ. ինչպես հիշեցում, նախազգուշացում, և նա վրդավունքով դեն շարտեց պոստի գիրքը, շնջալուժ. «Կորի՛ր, հիմա՛ր ծերուկ»: Ապա նորից պոստից ու լույսը մարեց:

Մյուս օրը Օլիվիեն շոնաց կոմսուհու մոտ և նույնիսկ հաստատ որոշեց նրան այցելել և րկու օրից ոչ շուտ: Քայց ինչ էլ որ աներ, վրձինը վերցնեք, գրոսնելու գնար, թե անից տուն բարձր գար իր մեղամազձուխամբ, ամենուրեք նրան հետապնդում էր այդ երկու կանանց մասին անհանգստացնող միտքը:

Ինքն իրեն արդելելով գնալ նրանց մոտ, Օլիվիեն իրեն սփոփում էր մտածելով նրանց մասին և իր մտքին ու սրտին էր թողնում ուղածին շափ արբենալ նրանց հուշով: Հաճախ, իր միայնութունից առաջացած այդ արտատուր երազանքների մեջ, երկու գեմքերը, մեկը մյուսից տարբեր, ինչպես նրանց ճանաչել էր, մոտենում էին, սուր մեկն անցնում էր մյուսի վրա, և նրանք միախառնվում, միաձուլվում էին, կազմելով միայն մեկ մշուշառ դեմք, որն արդեն մոր դեմքը չէր, բայց դեռ բոլորովին աղջկա դեմքն էլ չէր. դա մի կնոջ դեմք էր խելահեղորեն սիրված անցյալում, սլծմ, միշտ:

Օլիվիեն սկսում էր իրեն մեղադրել, որ անձնատուր է լինում այդ սիրային զգացումներին, որոնց ուժն ու մտունքը սփտակցում էր: Որպեսզի դրանցից խուսափեր, գեն վաներ դուրանք, ազատվեր այդ հմայիչ ու քաղցր երազից, նա փորձեց իր միտքը ուղղել դեպի այլ խոհեր, խորհրդածության ու մտորման այլ առարկաներ: Զո՛ւր ջանքեր: Ինչքան էլ ջանում էր իր միտքը հեռու տանել, նա շարունակ վերադառնում էր այն նույն տեղը, ուր հանդիպում էր երիտասարդ շեկ գլխին, որ կարծես զարանակալած սպասում էր նրան: Դա շփոթ ու անխուսափելի տեսիլք էր. նա ծփում էր Օլիվիենի վրա, պտտվում նրա շուրջը և բաց չէր թողնում նրան, փախչելու ինչպիսի հնարքների էլ գիմում էր նա:

Այդ երկու էակների միաձուլման միտքը, որ Օլիվիենն այնքան սաստիկ շփոթեցրել էր այն երեկոյան, և որ նրանք գրոսնում էին Ռոնսիերի զրոսայգում, նորից էր հասնում նրա հիշողության մեջ, հենց որ նա դադարում էր մտորել ու գատել, և նա աշխատում էր պատկերացնել երկու կանանց և հասկանալ, թե ինչպիսի արտատուր զգացում էր հուզում իրեն: Օլիվիենն ատում էր յուրովի. «Մի՛թե Աննետի նկատմամբ իմ հակումը դուրս է գալիս պատշաճության սահմաններից»: Հետաքննելով իր սիրտը, նա հասկացավ, որ սիրտը սուղորվում է կրքով մի երիտասարդ կնոջ նկատմամբ, որ ուներ Աննետի բոլոր գծերը, բայց Աննետը չէր: Եվ Օլիվիենն երկշտ կերպով իրեն հանգստացնում էր, մտածելով. «Ոչ, փոքրիկին շեմ սիրում, ես զոհն եմ մոր հետ ունեցած նրա նմանություն»:

Սակայն Ռոնսիերում անցկացրած երկու օրերը Օլիվիենն ինքու մեջ առաջվա նման ջերմության, երջանկության, արբեցության աղբյուր էին, նա մեկ առ մեկ հիշում էր ամենափոքրիկ մանրամասնությունները և դրանք ըմբոշխնում էր նույնիսկ ավելի, քան այն ժամանակ: Հետևելով իր հիշողությունների ընթացքին, նա նորից տեսավ այն ճանապարհը, որով նրանք գնացել էին գերեզմանից վերադառնալիս, աղջկան, որ ծաղիկներ էր քաղում, և հանկարծ հիշեց, որ նրան խոստացել էր շափուղաններից պատրաստված մի կապույտ տերեփուկ, հենց որ վերադառնային Փարիզ:

Օլիվիենն բոլոր որոշումները միանգամից հօգս ցնդեցին, և այլևս չպայքարելով իր հետ, նա վերցրեց գլխարկն ու գուրս եկավ, հուզումով մտածելով այն հաճույքի մասին, որ պիտի պատճառեր Աննետին:

Երբ Օլիվիենն Գիլոուանների տունը եկավ, ծառան ասաց նրան.

— Տիկինը դուրս է եկել, բայց օրիորդը տանն է: Օլիվիենն ուրախացավ:

— Հայտնեցեք նրան, որ ուզում եմ նրա հետ խոսել:

Եվ թեթև քայլերով, ասես վախենալով, որ իրեն կլսեն, Օլիվիենն սողուկեց հյուրասենյակ:

Աննետը ներս մտավ գրեթե անմիջապես հետո:

— Բարև ձեզ, սիրելի վարպետ,— ասաց օրիորդը լրջությամբ:

Օլիվիենն ծիծաղեց, սեղմեց աղջկա ձեռքը և կողքին նստեց:

— Գուշակիր, թե ինչու եմ եկել:

Աննետը մի քիչ մտածեց:

— Չգիտեմ:

— Եկել եմ, որ քեզ մայրիկի հետ միասին տանեմ ոսկերչի մոտ և ընտրենք շափուղաներից պատրաստված մի կապույտ տերեփուկ, որ քեզ խոստացել եմ Խոնսֆերում:

Օրիորդի դեմքը շուրջ երջանկությունից:

— Օ՛,— ասաց նա,— իսկ մայրիկը դուրս է եկել: Բայց նա հիմա կվերագառնա: Գուշ նրան կսպասեք, այնպես չէ՞:

— Այո, եթե շատ երկար չի տևի:

— Օ՛, ի՛նչ անշնորհքն էք, շատ երկար: Չէ որ ես այստեղ եմ: Գուշ ինձ փոքրիկ աղջիկ էք համարում:

— Այո,— ասաց Օլիվիենն,— ոչ այնքան, ինչքան կարծում ես:

Օլիվիենն իր սրտում դուր գալու, կնահածո ու սրամիտ լինելու ցանկությունն զգաց, ինչպես իր երիտասարդության ամենազվարթ օրերին, այնպիսի մի բնազդական ցանկություն, որ սաստիկ զրդում է հրապուրանքի բոլոր ընդունակությունները, ստիպելով սիրամարդին պոչը բանալ, իսկ բանաստեղծին՝ ուսանավորներ հորինել: Խոսքերն արագ ու թեթև դալի էին Օլիվիենի լեզվին, և նա խոսեց, ինչպես դիտեր խոսել այդպիսի պատեհություններին: Աղջիկը, որին փոխանցվել էր այդ տրամադրությունը, նրան պատասխանեց իր մեջ աճող ամբողջ խորամտնկությամբ, ամբողջ շարանձի սրամտությամբ:

Հանկարծ, առարկելով օրիորդի հայտնած ինչ-որ կարծիքի դեմ, Օլիվիենն գոչեց.

— Բայց դուք արդեն մի քանի անգամ ինձ ասել էք այդ իսկ ես պատասխանել եմ ձեզ...

Օրիորդը քրքջալով ընդմիջեց նրան.

— Այդ ի՛նչ է: Գուշ այլևս ինձ հետ պոչու-ով չեք խոսում: Գուշ ինձ մայրիկի տեղն էք դնում:

Օլիվիենն կարմրեց, լույս և ապա թոթովեց.

— Այդ նրա համար է, որ ես մայրն արդեն հարչուք անգամ ինձ ապացուցել է այդ բանը:

Օլիվիենի սիրահասությունը հանգեց, նա չգիտեր, թե էլ ի՛նչ ասեր, և հիմա վախենում էր, անհասկանալիորեն վախենում էր այդ աղջկանից:

— Ահա մայրիկը,— ասաց Աննետը:

Աննետը լսել էր մեծ հյուրասենյակի դռան բացվելը, և Օլիվիենն, շփոթվելով, ասես հանցանքի մեջ բռնվելով, սկսեց բացատրել, որ հանկարծ հիշել էր իր խոստումը և եկել էր, որ երեքով միասին գնային ոսկերչի մոտ:

— Ի՞նչ կառքը երկուտեղանի է,— ասաց Օլիվիենն.— Ես կնստեմ հարադիր նստարանի վրա:

Նրանք մեկինեցին և մի քանի րոպեից հետո եղան Մոնտոռայի խանութում:

Ամբողջ կյանքը անցկացնելով կանանց հետ սերտ հարաբերության մեջ, նկարիչը դիտել, ուսումնասիրել, սիրել էր երանց, միշտ զբաղվել էր նրանցով, հետազոտել էր նրանց հաշակները, ճանաչել արդուդարդերը, մոզայի հարցերը, հաճախ նրանց հետ միասին ապրել էր նրանց զգացությունները, և, մտնելով խանութ, ուր վաճառվում էին կանանց գեղեցկությունը ընդոճող հիանալի ու նուրբ զարդեր, նա միշտ զգում էր գրեթե նույնքան հուզիչ ու թրթռուն ուրախություն, զորան զգում էին նրանք: Կանանց նման նա հետաքրքրվում էր չմեն տեսակ պշրուն ոչնչություններով, որոնցով նրանք պնդում են իրենց, կերպասները հրապուրում էին նրա տեսողությունը, ժանյակները դեպի իրենց էին բուշում նրա ձեռքերը, ամենաաննշան նուրբ գեղարները իրենց վրա էին հրավիրում նրա ուշադրությունը: Ասկերչական խանութների ցուցափեղկերի առջև նա գրեթե կրոնական պատկառանք էր զգում, ինչպես շքեղ հրապուրանքի սրբաբանների առջև, իսկ մուց գույնի մահուդով ծածկված սեղանը, որի վրա ոսկերչի ճարտար մատները շարում են թանկագին շողջողուն քարերը, հատուկ հարգանք էր ներշնչում նրան:

Երբ Օլիվիենն կոմսուհուն ու աղջկան նստեցրեց այդ խրատաշունչ սեղանի առջև, որի վրա նրանք երկուսը անբռնազբոսիկ կերպով ձեռքերը դրին, նա բացատրեց, թե ինչ էր իր ազածը, և Օլիվիենն ջուլց ավին ծաղիկների նմուշներ:

Ապա նրանց առջև շափուղաներ շարեցին, որոնցից հարկավոր էր շորսը ընտրել: Դա երկար տևեց: Երկու կանայք եզունգի ծայրով քարերը շուռ ու մուռ էին տալիս մահուղի վրա, ապա զգուշորեն առնում էին իրենց ձեռքը, նայում էին լույսի՝ տակ, ուսումնասիրում էին խոհուն ու կրքոտ ուշադրությամբ: Երբ ընտրված շափուղաները մի կողմ դրվեցին, հարկ եղավ երեք զմրուխտ՝ տերևների համար և շատ փոքր մի բրիլյանտ, որ շողալու էր ծաղկի կենտրոնում, ցողի կաթիլի նման:

Այն ժամանակ Օլիվիեն, որ արբշխ էր նվեր անելու ուրախությամբ, ասաց կոմսուհուն.

— Խնդրեմ, ընտրեցեք երկու մատանի, զրանով դուք ինձ հաճույք կպատճառեք:

— Ս՛ու:

— Այս՛: Մեկը ձեզ համար, մյուսը՝ Աննետի: Ինձ թույլ տվեք ձեզ անել այս փոքրիկ նվերները ի հիշատակ այն երկու օրերի, որ անցկացրինք Ռոնսիերում:

Կոմսուհին մերժեց: Օլիվիեն պնդեց: Սկսվեց մի երկար վեճ, ընդգիմաբանությունների ու փաստարկությունների պայքար, որից Օլիվիեն, վերջ ի վերջո, թիկ ոչ առանց զմլարության, հաղթող դուրս եկավ:

Մատանիները բերին. ոմանք հաղվագլուտ, հատուկ տուփերի մեջ, ուրիշներ, ըստ տեսակների շոկված, մեծ քոտակուսի տուփերի մեջ՝ թավշի վրա շարված, շողում էին իրենց քարերով: Նկարիչը նստեց երկու կանանց միջև և նույնպիսի բուռն հետաքրքրությամբ սկսեց զննել ոսկե մատանիները. մեկ առ մեկ դուրս հանելով իրենց անձուկ պատյաններից որոնց մեջ էին գրված դրանք:

Նա դրանք դնում էր իր առջև վաճառասեղանի մահուղի վրա երկու կուլտերով, մի կուլտը՝ առաջին հալացքից մերժվածները, մյուսը՝ որոնցից հարկավոր էր ընտրել:

Ժամանակն աննկատելիորեն ու մեղմորեն անցնում էր ընտրանքի այդ հաճելի զբաղումով, աշխարհի ամենազրափութաբանությամբ, նույնքան հետաքրքրական ու բազմազան. որքան թատրոնը, հուզիչ, գրեթե զգայական. մեծագույն վայելքը կնոջ սրտի համար:

Ապա համեմատեցին, վիճեցին, և որոշ տատանումներից հետո երեք դատավորների ընտրությունը կանգ առավ ոսկե օձիկի վրա, որի բարակ բերանի և գալարված սլուշի միջև կար մի գեղեցիկ սուտակ:

Օլիվիեն վեր կացավ, ուրախությամբ շողալով:

— Իմ կառքը թողնում եմ ձեզ, — ասաց նա: — Ես տեղ ունեմ գնալու, ես գնում եմ:

Բայց Աննետը մորը խնդրեց, որ այս գեղեցիկ եղանակին ստորով առն վերադառնան: Կոմսուհին համաձայնեց և, շնորհակալություն հայտնելով Քերտենին, գնաց աղջկա հետ:

Որոշ ժամանակ երկու կանայք բայլեցին լուռ ու մունջ, ուրախանալով իրենց ստացած նվերներով, ապա սկսեցին խոսել ամեն տեսակ թանկարժեք զարդերի մասին, որոնք հենց նոր տեսել ու շոշափել էին: Նրանց գիտակցության մեջ գեռ մնացել էր ինչ որ փայլի, զնդոցի, ուրախության տպավորություն: Նրանք դնում էին արագ, ամբոխի միջով, որը ամառ ժամանակ, երեկոյան ժամը հիսկին, միշտ խոնավում է մայթերի վրա: Տղամարդիկ նայում էին Աննետին և, կողքից անցնելով, հիացմունքի խոսքեր էին շնչում: Նրանց սգի օրվանից, ա՛յ. օրվանից, երբ սև դույնը այնպես վառ կերպով ընդդռնել էր Աննետի գեղեցկությունը, կոմսուհին նրա հետ առաջին անգամ էր դուրս գալիս Փարիզում. և ի տես այդ փողոցային հաջողության, ընդհանուր ուշադրության, զմայլանքի շունչների, այդ շողոքորթիչ հուզմունքի փոքրիկ ծփանքի, որ սիրուն կինը թողնում է իր ետև, անցնելով տղամարդկանց բազմության միջով, կոմսուհին զգում էր, որ իր սիրտը սեղմվում է, որ նրան ճնշում է այնպիսի մի ծանր վիշտ, ինչպիսին այն երեկոյան, իր հյուրասենյակում, երբ աղջկան համեմատում էին իր սեփական պատկերի հետ: Կոմսուհին ակամա հետևում էր Աննետին ուղղված այդ հալացքներին, դրանք չգում էր գեռ հեռվից, երբ, սահելով իր դեմքի վրա և շմանալով այնտեղ, նրանք հանկարծ կանգ էին առնում իր ուղեկցու՛նու շեկ զլխի վրա: Նա հալացքների մեջ գուշակում, տեսնում էր հարգանքի վայրկենական ու լռին տուրքը՝ այդ ծաղկուն բահելությունը, այդ թարմության հրապուրիչ հմայքին և մտածում էր. «Ես էլ նրա նման այդպես լավ էի, եթե ոչ ավելի»:

լավա: Քայց հանկարծ նա հիշեց Օլիվիէին, և, ինչպես Ռոն-սիերում, փախչելու տիրական ցանկութեամբ համակվեց:

Կոմսուհին այլևս չէր ուզում մնալ այդ պայծառ լույսի տակ, այդ հոսուն ամբոխի մեջ, աչքերի առաջ այդ բոլոր տղամարդկանց, որոնք իրեն չէին նայում: Արդեն հետո էին այն օրերը, երբ նա ինքն էր տոբի փնտրում աղջկա հետ համեմատվելու Քայց այժմ անցորդներից ո՞վ կմտածեր համեմատել նրանց: Գուցե միայն մի մարդ մտածել էր այդ մասին ոսկերչական խանութում: Օլիվիէն՝ ո՞, ի՞նչ մտատանջութուն: Հնարավոր էր, որ նա այդ համեմատութիւնը միշտ լուսննար իր մտքի մեջ: Իհարկե, նրանց միասին տեսնելով, Օլիվիէն չէր կարող շտապել և չհիշել այն ժամանակվա մասին, երբ կոմսուհին մտնում էր իր մոտ այնքան թարմ, սիրուն, իր սիրուն լստահ:

— Ես ինձ վատ եմ զգում, — ասաց կոմսուհին, — մի կառք վերցնենք, զավակ:

Աննետը անհանգստացած հարցրեց.

— Ի՞նչ ունես, մայրիկ:

— Ոչինչ, դու գիտես, որ քո տատիկի մահից հետո ես հաճախ ունենում եմ թուլութեան այսպիսի նուսաներ:

V

Սեփական գաղափարները այնպես համառորեն են կրծում, ինչպես անբուժելի հիվանդութիւնները: Մի անգամ մտնելով հոգու մեջ, նրանք ծվատում են այն, նրան շեն թողնում որևէ բանի մասին մտածել, որևէ բանով հետաքրքրվել: Կոմսուհին, ինչ էլ աներ տանը կամ այլուր, մենակ կամ մարդկանց մեջ, արդեն չէր կարողանում իրենից վանել այն միտքը, որ իրեն տիրել էր, երբ վերադառնում էր աղջկա հետ. «Հնարավոր է, որ Օլիվիէն, որ իրենց տեսնում է գրեթէ ամեն օր, անընդհատ պաշարված չլինի իրենց համեմատելու մտքով»:

Անշուշտ, Օլիվիէն պետք է համեմատեր անդիտակցարար, անդադար, քանի որ նրան հետապնդում էր ոչ մի բոսի շտապով այդ նմանութիւնը, որը առավել ևս շեշտվել էր այն օրից, երբ Աննետի ծայնն ու շարժումները սկսել էին նմանվել:

Մոր ձայնին ու շարժումներին: Ամեն անգամ, երբ Օլիվիէն ներս էր մտնում, կոմսուհին անմիջապէս սկսում էր մտածել այդ գուղաղբութեան մասին, կարգում ու դուշակում էր այդ նկարի հաշտութի մեջ, ընկնում էր իր սրտի ու մտքի մեջ: Եվ իրեն տանջում էր թաքնվելու, շքանալու, այլևս իր աղջկա հետ չերևալու պահանջը:

Կոմսուհին տանջվում էր և նրանից, որ իր սեփական տանջ իրեն օտար էր զգում: Այն երեկոյան, երբ բոլորը նայում էին իր նկարի տակ կանգնած Աննետին, կոմսուհին իրեն մի քիչ վշտացած էր զգում, և այդ զգացումը գնալով իր մեջ աճում էր և երջման հուսահատութեան էր հասցնում իրեն: Նա շատուկ իրեն մեղադրում էր, որ ազատվելու ներքին պահանջ էր զգում, որ ուզում էր թաքուն կերպով տնից հեռացնել աղջկան, ինչպես նեղացուցիչ ու անցանկալի հյուրի, և նա անպիտանից ճարակութեամբ աշխատում էր այդ ուղղութեամբ, նորից ցանկանալով պայքարել և, շնորհած ամեն ինչի, պահել սիրած մարդուն:

Չկարողանալով շտապեցնել Աննետի ամուսնութեանը, որ չեւ մի քիչ հետաձգվում էր սղի պատճառով, կոմսուհին վախ էր զգում, անհասկանալի ու ճնշող վախ, չլինի թե այդ ծրագիրը խորտակվեր որևէ դիպվածի պատճառով, և, ինքն էլ զրեթե շնկատելով, աշխատում էր աղջկա սրտում հակում առաջ բերել դեպի մարկիզը:

Այն բոլոր ճարտար դիվանագիտութեանը, որ կոմսուհին վաղուց ի վեր կիրառում էր Օլիվիէին պահելու համար, նրա մոտ ստացել էր նոր ձև, դարձել էր ավելի նուրբ, ավելի թաքուն և ծառայել էր մի նպատակի, մերձեցնել երկու երիտասարդներին, միաժամանակ թույլ շտալով երկու աղամարդկանց հանդիպումը միմյանց:

Նկարիչը, սովոր լինելով առավոտյան ժամերին աշխատել, ամենակին չէր նախաճաշում տնից դուրս և սովորաբար բարեկամներին էր նվիրում իր երեկոները, ուստի կոմսուհին հաճախ նախաճաշի էր հրավիրում մարկիզին: Մարկիզը գալիս էր ձիով կատարած դրոսանքից և իր հետ կենդանութիւն էր բերում, ինչպես առավոտյան օդի հոսանք: Նա զվարթ կերպով խոսում էր ամեն տեսակ աշխարհիկ նորութիւններին

Դասին, որոնք ասես սավառնում են ամեն օր աշխանային եղանակի սկզբում՝ ձիով գրոսնող փարիզյան աղնվականութեան վրա: Աննետը հաճույքով լսում էր մարկիզին, բավականություն էր ստանում օրվա դեպքերից, որոնք մարկիզը Աննետին մատուցում էր դեռ թարմ, ասես ծածկված շիկութեան փայլով: Նրանց միջև հաստատվել էին երիտասարդական տանջություն, ջերմ, բարեկամական հարաբերություններ, արոնք, բնականաբար, ավելի սերտ էին դառնում ձիերի հանդեպ իրենց տաժած ընդհանուր, կրքոտ սիրո պատճառով: Երբ մարկիզը մեկնում էր, կոմսուհին ու կոմսը սկսում էին ճարտարորեն գովարանել նրան և նրա մասին խոսում էին այնպես, ինչպես հարկավոր էր խոսել, որպեսզի աղջիկը հասկանար, որ միայն իրենից է կախված մարկիզի հետ ամուսնանալը, եթե մարկիզը իրեն դուր է գալիս:

Աննետը շատ շուտով հասկացավ այդ և հոգեկան պարզությամբ դատեց, որ, իհարկե, կամուսնանա այդ սիրուն նրա տասարդի հետ, որը ուրիշ շատ բավականությունների հետ իրեն կտա և այն, ինչ ինքը գերադասում է բոլորից, — ամեն առավուտ նրա հետ կողք կողքի արշավել զտարյուն նծույթի վրա:

Մի օր, իրար ձեռք սեղմելուց ու ժպտալուց հետո, նրանք սմենաբնական ձևով նշանածներ դարձան և այդ ամուսնություն մասին խոսեցին, ինչպես վաղուց վճռված գործի մասին: Այն ժամանակ մարկիզը սկսեց ընթաներ բերել, իսկ շքուհին Աննետի հետ սկսեց վերաբերվել, ինչպես հարազատ աղջկա հետ: Եվ այսպես, ընդհանուր համաձայնությամբ, այդ գործը եփվում էր մտերմության կրակի վրա՝ ցեղեկվա խաղաղ ժամերին. իսկ երեկոները մարկիզը հաղվադեպ էր գալիս բազմաթիվ զրազումների, ծանոթությունների, նառայությունների ու պարտականությունների պատճառով:

Այն ժամանակ Օլիվիեի հերթն էր գալիս: Նա կանոնավորապես շաբաթը մեկ անգամ ճաշում էր իր բարեկամ Գիլ-աուաների մոտ, ինչպես նաև առաջվա նման հանկարծ երևում էր մի բաժակ թեյ ընդունելու երեկոյան ժամը տասի ու կեսգիշերի միջև:

Հենց որ ներս էր մտնում, կոմսուհին սկսում էր հետևել

նրան, ցանկանալով իմանալ, թե ինչ է կատարվում նրա սրբություն: Նրա ամեն մի հայացքը, ամեն մի շարժումը կոմսուհին անմիջապես մեկնարանում էր յուրովի և տանջվում էր մի մտքից. «Անկարելի է, որ Օլիվիեն շիրքի նրան, մեզ տեսնելով մեկը մյուսի կողքին»:

Օլիվիեն նույնպես նվերներ էր բերում: Շաբաթ չէր անցնում, որ նա շերտեր երկու փոքրիկ ծրարներով, նրանցից մեկը տալով մորը, մյուսը՝ աղջկան. և երբ կոմսուհին բաց էր անում տուփերը, որոնց պարունակությունը հաճախ թանկարժեք զարդեր էին լինում, նրա սիրտը սեղմվում էր: Նա լավ էր ճանաչում նվեր անելու այդ ցանկությունը, որ նա, որպես կին, երբեք չէր կարողացել գոհացնել, ինչ-որ բան բերելու, հաճույք պատճառելու, մեկի համար մի բան գնելու կամ մանր զարդեղենների խառնուրդով ճաշակով մի բան գտնելու այդ ցանկությունը:

Մի ժամանակ նկարիչը արգեն ապրել էր այդ ճգնաժամը. և կոմսուհին բազմիցս տեսել էր, թե ինչպես նա ներս էր մտնում, նույնպես ժպտալով և նույնպես ձեռքերի մեջ մի փոքրիկ ծրար բռնելով: Ապա այդ մեղմացել էր, իսկ հիմա նորից էր սկսվում: Ո՞ւմ համար կոմսուհին ոչ մի կասկած չուներ: Ոչ իր համար:

Օլիվիեն հոգնած, նիհարած էր երևում: Կոմսուհին եզրակացրեց, որ նա տանջվում էր կոմսուհին նրա տեսքը, վարավելածները համեմատում էր մարկիզի վարվելակերպի հետ, որի վրա նույնպես սկսվում էր ազդել Աննետի համայքը: Դա միևնույնը չէր. պարոն Ֆարանդալը սիրահարված էր, իսկ Օլիվիե Քերտենը սիրում էր: Այսպես էր գոնե կոմսուհին մտածում իր մտատանջության ժամերին, թեև հետո, հանգստացման սրահներին, նորից հույս ուներ, որ սխալվում է:

Օ՛, ինչպես հաճախ, գտնվելով Օլիվիեի հետ միասին, կոմսուհին պատրաստ էր հարցաքննելու նրան, խնդրելու, աղաչելու, որ նա իրեն ամեն ինչ ասեր, ամեն ինչ խոստովաներ, ոչինչ չծածկեր: Կոմսուհին կգերադասեր արտասվել, իմանալով ամբողջ ճշմարտությունը, քան այդպես տանջվել կասկածներով, չկարողանալով կարգալ այդ փակ սրտում, ուր գտնվում էր, որ մի ուրիշ սեր է հասունանում:

Այդ սիրտը իր կյանքից թանկ էր. կոմսուհին արդեն ոսաններկու տարի է փայփայել, շերմացրել, կենդանացրել էր նրան իր սիրով, վստահ էր նրան և կարծում էր, որ վերջնականապես տիրապետել էր նրան, հնազանդեցրել ու ենթարկել էր իրեն. և ահա, հիմա, այդ սիրալը, որ կոմսուհին կրթությանը պարզ իրեն նվիրված էր համարում մինչև իրենց կյանքի վերջը, խույս էր տալիս իրենից անբռնելի, ահավոր, հրեշտակալի ճակատագրի ուժով: Այո, նա միանգամից փակվել էր, ինչ-որ գաղտնիք ծածկելով իր մեջ: Կոմսուհին այլևս չէր կարող բարեկամական խոսքով թափանցել նրա մեջ և պարզապես աշխարհը, իրեն հուսալի ապաստան, սր բաց է միայն իր համար: Ի՞նչ օգուտ սիրել և անվերապահորեն իրեն նվիրել, եթե նա, որին մարդ նվիրել է իր ամբողջ էությունը, իր ամբողջ կյանքը, այն ամենը, ինչ ունի այս աշխարհում, այսպես հանկարծ խույս է տալիս իրենից, սրովհետև իրեն շուրջ է եկել ուրիշ մի պեմք, և մի քանի օրում դառնում է գրեթե օտար:

Ճառ՞ր. նա՞, Օլիվիեն՞ն: Նա խոսում էր կոմսուհու հետ, ինչպես առաջ, նույն բառերով, նույն ձայնով, նույն առնով, եվ սակայն նրանց միջև ինչ-որ անբացատրելի, անորոշ, անհասկանալի բան կար, ինչ-որ ոչինչ բան, որ անապաստը հետո է տանում, կրք քամին փոխվում է:

Օլիվիեն իրօք հեռանում էր, ամեն օր մի քիչ ավելի էր հեռանում կոմսուհուց, չուրաքանչյուր հայացքով, որ նա նետում էր Աննետի վրա: Օլիվիեն չէր փորձում թափանցել իր սիրտը: Նա, իհարկե, զգում էր սիրո այդ խմորումը, այդ անհասկանալի ձգումը, բայց չէր ուզում հասկանալ և հանձնվում էր դեպքերին, կյանքի շախմատեղծած պատահարներին:

Հիմա նրա միակ հույս էին ճաշերն ու երեկոները այդ երկու կանանց շրջանում, որոնք իրենց սոցիալապես կարգի, էին բարձր հասարակության կյանքից: Նրանց մոտ հանդիպելով միայն անտարբեր մարդկանց, ամենից հաճախ Կորբելներին և Մուլգադիներին, Օլիվիեն երևակայում էր, որ ինքը աշխարհում գրեթե մենակ է կոմսուհու ու աղջկա հետ, և որովհետև այլևս բոլորովին չէր տեսնում դրսուհուն ու մար-

կիցին, որոնց նվիրված էին առավոտվա ու ցերեկվա ժամերը, նա աշխատում էր մոռանալ նրանց մասին, ենթադրելով, որ ամուսնությունը հետաձգված է անորոշ ժամանակով:

Բացի գրանից, Աննետը Օլիվիենի ներկայությունը երբեք էլ խոսում պարոնը Չարանդալի մասին: Դա մի անհասկանալի անհասկանալի ամոթխածություն էր, թե, գուցե, կանացի սրտի ինչ-որ թաքուն ներշնչում, որը նրան թույլ է տալիս գուշակելու այն, ինչ նա չգիտեր:

Շաբաթներն անցնում էին շաբաթների ետևից, ոչինչ չփոխելով այդ կյանքում, աշունը եկել էր, և պատումնենտական նուսաշրջանը բացվել էր սովորականից շուտ, քաղաքական տաղանդալի դրություն * հետևանքով:

Բացման օրը կոմս դը Գիլուան Աննետին և իր մոտ նախաձաշած դրսուհի դը Մորամենին ու մարկիզին պետք է տաներ պառլամենտի նիստին: Կոմսուհին, փակվելով հետոց-հետև աճող իր վշտի մեջ, հայտարարել էր, որ ինքը կմնա տանը:

Վեր կենալով սեղանից, սուրճը խմեցին մեծ հյուրասենյակում, բոլորի օրամագրությունն էլ լավ էր: Կոմսը, ուրախանալով պառլամենտական աշխատանքների վերսկսումից, որոնք նրա միակ հաճույքն էին կազմում, խելամտորեն խոսեց ներկա կացության և հանրապետության ասպրած դժվարությունների մասին, մարկիզը, որ հաստատապես սիրահարվել էր, հուանողով կրկնում էր նրան, աչքերը չհեռացնելով Աննետից, ինչ դրսուհին գրեթե հավասարապես դժ էր և՛ իր նորոգողու զգայումից, և՛ կառավարության ծանր դրությունից: Հյուրասենյակը տաք էր ամառվանից հետո առաջին անգամ վառված կալորիֆերներից, ինչպես նաև պատասխանելից ու դորդիքից, և զգացվում էր թառամած ծաղիկների բուր-մունքը: Այդ փակ սենյակում, ուր սուրճը նույնպես տարածել էր իր անուշ բուրմունքը, ինչ-որ մտերմիկ, բնական, հաճելի բան կար: Հանկարծ դուրը բացվեց և ներս մտավ Օլիվիենի Բերտենը:

* Նկատի ունի 1855 թվականի աշունը Չարանդալի ներքին գաղաքակառուցականությունների օրումը, որի հետևանքով նորոգող հանրապետության դրությունը դարձավ երկրուն:

Նա կանգնեց շեմի վրա, այնպես զարմացած, որ վարանում էր ներս մտնել, զարմացած ինչպես այն խարված ամուսինը, որ տեսնում է իր կնոջ հանցանքը: Նրան համակել էր այնպիսի մի շփոթ բարկություն և այնպիսի հուզում, որ հասկացավ, թե ինչպես սիրը կրծում էր իր սիրտը: Այն, ինչ ծածկել էին նրանից, և այն, ինչ ինքը ծածկել էր իրենից, նրան պարզ դարձավ, հոր տեսավ մարկիզին, որ տեղավորված էր այդ տանը, ինչպես փեսացու:

Հուսահատության մի նույնի ժամանակ Օլիվիեն հասկացավ այն ամենը, ինչ շէր ուզում իմանալ, և այն ամենը, ինչի մասին շէին համարձակվում. նրան ասել: Նա իրեն հարց չտվեց, թե ինչու իրենից ծածկել էին ամուսնության այդ բոլոր պատրաստությունները: Նա գուշակեց այդ, և նրա աչքերը, որոնք խիստ արտահայտություն էին ստացել, հանդիպեցին կոմսուհու աչքերին. կոմսուհին կարմրել էր: Նրանք հասկացան միմյանց:

Երբ Օլիվիեն նստեց, բոլորը լռեցին մի քանի րոպե, քանի որ նրա անսպասելի մուտքը շլատիլ էր ընդհանուրի բարձր քրամագրությունը. ապա դքսուհին սկսեց խոսել նրա հետ և նա պատասխանեց ընդհատ, հանկարծ փոխված, անսովոր ճշող ձայնով:

Նայելով այդ մարդկանց, որոնք նորից էին սկսել զրուցել, Օլիվիեն մտածում էր. «Նրանք ինձ խաբեցին. նրանք ինձ կհատուցեն դրա համար»: Նա հատկապես զայրացել էր կոմսուհու և Աննետի վրա, որոնց անմեղ ձեռնալք հանկարծ իրեն նստեցնելի դարձավ:

Կոմսը, նայելով պատի ժամացույցին, գոչեց.

— Օ՛, օ՛, գնալու ժամանակն է:

Ապա դիմեց նկարչին.

— Մենք գնում ենք պառլամենտական նստաշրջանի բացմանը: Միայն կինս է մնում տանը: Չէի՞ք ցանկանա մեզ աղեկցել: Գուր ինձ մեծ հաճույք կպատճառեիք:

Օլիվիեն շորտեթյամբ պատասխանեց.

— Ո՛չ, շնորհակալ եմ: Ձեր պալատը ինձ չի հրապուրում: Այն ժամանակ Աննետը մոտեցավ Օլիվիեն և զվարթ ածաբով ասաց.

— Օ՛, եկեք, սիրելի վարպետ: Ես վստահ եմ, որ դու մեզ ափիկ կուրախացնեք, քան զհպուստատները:

— Ո՛չ: Գուր ատանց ինձ էլ կարող եք ուրախանալ: Կոհակուղ, որ Օլիվիեն զժգոհ է ու վշտացած, Աննետը պնդեց, ուղեով նրան իր համակրանքը արտահայտելու:

— Այո, եկեք, պարոն նկարիչ: Վստահացնում եմ ձեզ, ոչ ես չեմ կարող յուր գնալ ատանց ձեզ:

Օլիվիեն բերանից մի քանի բառեր դուրս թռան և այնպես բնդոստ, որ նա շկարողացավ ոչ պահել դրանք, ոչ էլ մեղմացնել նրանց խիստ շեշտը:

— Դե՛հ: Գուր յուր կրնաք ատանց ինձ, ինչպես ուրիշներ:

Մի քիչ զարմացած Օլիվիեն տոնից, Աննետը բացականչեց.

— Ահա՛ թե ինչ: Նա նորից զազարեց «դու»-ով խոսել ինձ հետ:

Օլիվիեն շորտեթյամբ վրա խաղաց հոգու ամբողջ տվյալանքը մատնող բռնազբոսիկ մի ժպիտ, և նա ասաց, թեթևակե խոնարհվելով.

— Ձե՛ որ մի օր չէ մի օր ես պետք է վարժվեմ դրան:

— Ինչո՞ւ:

— Որովհետև դուք կամուսնանաք, և ձեր ամուսինը, ով է լինի, իրավացիորեն անտեղի կգտնի «դու»-ով իմ խոսելը: Կոմսուհին շտապեց ասել.

— Առայժմ դրա մասին շխոսե՛ք: Բայց ես հույս ունեմ, որ Աննետը չի ամուսնանա այնպիսի մանրախնդիր մարդու հետ, որ նա սկսի վիրավորվել հին բարեկամի այդպիսի ընտանեկարության վրա:

Կոմսը շտապեց ասել.

— Գնա՛նք, գնա՛նք: Կուշանա՛նք:

Նրանք, ովքեր կոմսի հետ էին գնալու, վեր կացան ու դուրս եկան սովորական ձեռքսեղմումներից ու համբույրներից հետո, որ դքսուհին, կոմսուհին և Աննետը փոխանակում էին ամեն հանդիպման և բաժանման ժամանակ:

Կոմսուհին ու Օլիվիեն մնացին մենակ, փակված դռան վարագույրների հոտ կանգնած:

— Նստեցեք, իմ բարեկամ,— ասաց կոմսուհին սիրալիրությամբ:

Քայց Օլիվիեն պատասխանեց գրեթե բրտորեն.

— Ո՛ր, շնորհակալ եմ, ես էլ եմ գնում:

Կոմսուհին աղերսագին շշնջաց.

— Օ՛, ինչո՞ւ:

— Որովհետև հիմա, երևում է, իմ ժամանակը չէ: Խնդրում եմ ներքեք, որ ես եկել եմ առանց իմաց տալու:

— Ի՞նչ է պատահել ձեզ, Օլիվիե:

— Ոչինչ: Ես միայն ցավում եմ, որ խանդարեցի ձեր ծրագրած ուրախ զբոսանքը:

Կոմսուհին բռնեց Օլիվիեի ձեռքից:

— Ի՞նչ եք ուզում ասել: Նրանց գնալու ժամանակն էր. նրանք գնացին ներկա գտնվելու պատրամենտի բացմանը: Իսկ ես մնում եմ տանը: Ձեզ, ընդհակառակը, ինչ-որ մի բան ներշնչել է այստեղ գալ այսօր, հրբ ես մեկեկ եմ:

Օլիվիեն ծիծաղեց:

— Ներշնչել է, այո, ներշնչել:

Կոմսուհին բռնեց Օլիվիեի երկու դաստակներից և ուղիղ նայելով նրա աչքերին, շատ ցած ձայնով շշնջաց.

— Խոստովանեցեք, որ դուք սիրում եք նրան:

Օլիվիեն հտ քաշեց ձեռքերը, այլևս չկարողանալով զսպել իր ջղազրգությունը:

— Քայց դուք զժվիլ եք նյո գաղափարով:

Կոմսուհին նորից բռնեց Օլիվիեի բազուկներից և, մատնե-րով կողշելով թեզանիքներին, աղաչեց նրան.

— Օլիվիե, խոստովանեցեք, խոստովանեցեք: Ես ուզում եմ հաստատապես իմանալ, ես վստահ եմ դրանում, քայց ես ուզում եմ հաստատապես իմանալ: Ես ուզում եմ... Օ՛, դուք չեք հասկանում, թե ինչ դարձավ իմ կյանքը:

Օլիվիեն թոթվեց ուսերը:

— Ի՞նչ եք ուզում, որ անեմ: Ես ի՞նչ հանցանք ունեմ. եթե դուք կորցնում եք ձեր գլուխը:

Կոմսուհին բաց շթողեց Օլիվիեին և քաշեց դեպի մյուս հյուրասենյակը, որտեղ նրանց չէին կարող լսել: Կողշելով նրա բաճկոնի փեշերին, կոմսուհին հեալով քաշեց նրան: Օլիվիեին տանելով մինչև կտր բազմոցիկը, կոմսուհին նրան ստիպեց նստել, և ինքն էլ նստեց նրա կողքին:

— Օլիվիե, իմ բարեկամ, իմ միակ բարեկամ, խնդրում եմ ձեզ, ասացեք ինձ, որ դուք սիրում եք նրան: Ես այդ դիտեմ, զգում եմ ձեր յուրաքանչյուր արարքի մեջ, չեմ կարող կանխածել դրանում, կմտնեմ դրանից, քայց ուզում եմ այդ իմանալ ձեր բերանից:

Որովհետև Օլիվիեն դեռ առարկում էր, կոմսուհին բնկավ նրա ծնկների առջև: Նրա ձայնը խոստովանել էր:

— Օ՛, իմ բարեկամ, իմ բարեկամ, իմ միակ բարեկամ. ճի՛շտ է, որ դուք սիրում եք նրան:

Օլիվիեն գոչեց, փորձելով վերկացնել կոմսուհուն.

— Քայց ո՛ր, ո՛ր Ձեզ երզվում եմ, որ ո՛ր:

Կոմսուհին ձեռքով փակեց Օլիվիեի բերանը և թոթվեց.

— Օ՛, մի՛ ստեք: Ես սաստիկ տանջվում եմ:

Ապա, գլուխը դնելով Օլիվիեի ծնկների վրա, հեծկտաց:

Հիմա Օլիվիեն տեսնում էր միայն կոմսուհու ծոծրակը. չեկ մազերի թավ կույտը, որի մեջ երևում էին շատ սպիտակ մազեր, և նա անհուն կարեկցությամբ, անհուն վշտով հա-մակվեց:

Ձեռքով բռնելով այդ ծանր վարսերի զանգվածը, Օլիվիեն բռնությամբ բարձրացրեց, դեպի իրեն քաշեց կոմսուհու խե-լագարված աչքերով դեմքը, ուր արցունքի կաթիլներ էին երևում: Ապա սկսեց համբուրել նրա արտասովակալած աչքե-րը, կրկնելով.

— Անի՛, Անի՛: Իմ սիրելի՛, իմ սիրելի՛ Անի:

Փորձելով ծուլալ, կոմսուհին ցավից տանջվող երեխայի ձայնով ասում էր.

— Օ՛, իմ բարեկամ, ինձ միայն ասացեք, որ դուք դեռ մի քիչ սիրում եք ինձ:

Օլիվիեն նորից սկսեց համբուրել նրան:

— Այո, ես սիրում եմ ձեզ, իմ սիրելի Անի:

Կոմսուհին վեր կացավ, Օլիվիեի կողքին նստեց, նրա ձեռքերը իր ձեռքերի մեջ առավ, նրան նայեց և քնքշորեն ասաց.

— Քայց արդեն վաղուց մենք սիրում ենք իրար: Մեր սերը չպետք է այսպես վերջանար:

Օլիվիեն կոմսուհուն կրծքին սեղմելով հարցրեց.

— Իսկ ինչո՞ւ պետք է վերջանար:

— Որովհետև ես պառավ եմ, և որովհետև Աննետը շափազանց նման է նրան, ինչ ես եղել եմ, երբ դուք ինձ ճանաչեցիք:

Այն ժամանակ Օլիվիեն ձեռքով փակեց այդ ցավագին բերանը և ասաց.

— Նորից: Խնդրում եմ, այլևս մի խոսեք զրա մասին: Երգվում եմ ձեզ, որ դուք սխալվում եք:

Կոմսուհին կրկնեց.

— Միայն թե դուք զոնե մի քիչ սիրեիք ինձ:

Օլիվիեն նորից ասաց.

— Այո, ես սիրում եմ ձեզ:

Ապա նրանք երկար նստեցին առանց խոսելու, մեկը մյուսի ձեռքից բռնած, սաստիկ հուզված ու սաստիկ տխրած: Վերջապես կոմսուհին լռությունը խղեց, շշնջալով.

— Օ՛, ուրախ չեն լինի այն օրերը, որ դեռ ինձ մնում են ապրելու:

— Ես կաշխատեմ ուրախացնել:

Մայրամուտին նախորդող ամպամած երկնքի ստվերը տարածվում էր հյուրասենյակում, և աշնանային երեկոյի մոխրագույն մշուշը աստիճանաբար ծածկում էր այն:

Պատի ժամացույցը հնչեց:

— Մենք արդեն վաղուց ենք նստած այստեղ, — ասաց կոմսուհին: — Դուք պետք է գնաք, որովհետև կարող են գալ իսկ մենք հուզված ենք:

Օլիվիեն վեր կացավ, կոմսուհուն գրկեց, կիսաբաց բերանով համբուրեց, ինչպես մի ժամանակ, և նրանք, ինչպես ամուսիններ, թե թեի մտած անցան երկու հյուրասենյակներով:

— Գնաք բարով, իմ բարեկամ:

— Մնաք բարով, իմ բարեկամուհի:

Եվ դռան վարագույրը իջավ Օլիվիեի ետևից:

Օլիվիեն սանդուղքից իջավ, շուտ եկավ դեպի Մադլեն եկեղեցին և սկսեց քայլել, շիմանալով ինչ է անում, ասես շշմել էր հարվածից, զգալով, որ ոտները թուլանում են, իսկ սիրտը այրվում ու բարախում է, կարծես կրծքի մեջ մի այրվող ծվին է շարժվում: Երկու կամ երեք, կամ գուցե շորս ժամ նա

գնաց առաջ, այնպիսի հոգեկան վճատության ու ֆիզիկական ուժասպառության մեջ, որ նրա ուժը բավականանում էր միայն ոտները շարժելու: Ապա վերադարձավ տուն խորհրդածելու համար:

Եվ այսպես, նա սիրում էր այդ աղջկան: Հիմա նա հասկանում էր այն ամենը, ինչ զգացել էր այդ աղջկա կողքին, Մոնսոյի այգում զրոսնելու օրվանից, երբ նրանից լսել էր հնչյունը մի ձայնի, որ հազիվ էր ճանաչել, այն ձայնի, որ մի ժամանակ արթնացրել էր իր սիրտը. Օլիվիեն հասկանում էր իր մեջ դեռ բոլորովին չհանգած, դեռ շատած սիրո այդ գանդաղ, անխուսափելի վերածնությունը, որ համառորեն չէր ուզում խոստովանել:

Ի՞նչ անեք Օլիվիեն: Ի՞նչ կարող էր անել: Երբ Աննետը կամուսնանա, Օլիվիեն կխուսափի նրա հետ հաճախակի տեսակցելուց, ահա բոլորը: Իսկ մինչ այդ նա կշարունակի հաճախել այդ տունը, որպեսզի ոչ ոք ոչինչ չկասկածի, բոլորից ծածկելով իր գաղտնիքը:

Նա ճաշեց տանը, մի բան, որ երբեք չէր պատահել: Ապա վառել տվեց արվեստանոցի մեծ վառարանը, որովհետև երբևէ չէր, որ գիշերը շատ ցուրտ էր լինելու: Նա նույնիսկ հրամայեց ջահը վառել, ասես վախենում էր մութ անկյուններից, և փակվեց: Ի՞նչ արտասովոր, խոր, ահավոր տխրության զգացում էր համակել նրան: Նա այդ զգում էր իր կոկորդի մեջ, իր կրծքի մեջ, իր բոլոր թուլացած մկանների մեջ այնպես, ինչպես զգում էր իր ջլատված հոգու մեջ: Մենյակի պատերը ձնշում էին նրան. նրա ամբողջ կյանքը, նկարչի ու տղամարդու կյանքը, փակվել էր այդ պատերի մեջ: Պատից կախված յուրաքանչյուր էտյուդ նրան մի հաշողություն էր հիշեցնում, յուրաքանչյուր կահավորանք կապված էր մի հիշողության հետ: Թայց հաջողություններն ու հիշողությունները արգեն անցած բաներ էին: Նրա կյանքը: Ինչքան զա իրեն թվաց կարճ, դատարկ և միաժամանակ հագեցած: Նա նկարել էր պատկերներ, նորից պատկերներ, շարունակ պատկերներ և սիրել էր մի կնոջ: Նա հիշում էր ոգևորության երեկոները հինց այս արվեստանոցում տեղի ունեցած տեսակցություններից հետո: Իր բովանդակ էությունը համակած տենդագին

եռանդով նա քայլել էր այստեղ ամբողջ գիշերներ: Երջանիկ սիրո բերրիքները, հասարակության մեջ հաջողության բերկրանքը, փառքի անօրինակ արբեցությունը նրան ըմբռնունք էին տվել ներքին հաղթանակի անմոռանալի ժամեր:

Օլիվիեն սիրել էր մի կնոջ, և այդ կինը սիրել էր նրան: Շնորհիվ այդ կնոջ Օլիվիեն ստացել էր այն մկրտությունը, որը տղամարդու առջև բաց է անում հուզումների ու կրթերի խորհրդավոր աշխարհը: Այդ կինը գրեթե բնութագրամբ բացել էր Օլիվիենի սիրտը, իսկ հիմա Օլիվիեն այլևս չէր կարողանում փակել այն: Եվ Օլիվիենի կամքից անկախ՝ այդ ձեռքվածքի մեջ մտել էր մի ուրիշ սեր: Մի ուրիշ, կամ, ավելի ճիշտ, նույն սերը, որ բռնկել էր մի նոր դեմք տեսնելով, նույնը, բայց ուժեղացած ծիրուսյան հասակում պաշտելու պահանջով: Եվ այսպես, Օլիվիեն սիրում է այդ աղջնակին: Կարիք չկա այլևս պաշարել, դիմադրել, ժխտել, Օլիվիեն սիրում է նրան, հուսահատորեն գիտակցելով, որ նա նույնիսկ չի խղճում իրեն, որ նա ամենևին չփոսե իր սուսկալի տանջանք՝ մասին և որ նրա հետ ամուսնանում է մի ուրիշը: Այդ մտքից, որին Օլիվիեն վերադառնում էր շարունակ, որից երբեք չէր կարողանում ազատվել, նա ուզում էր անասունի պես ոռնալ, ինչպես ոռնում են շղթայակապ շները, որովհետև նա իրեն զգում էր անզորացած, ստրկացած, շղթայակապված, ինչպես նրանք: Օլիվիեն ինչքան ավելի էր մտածում դրա մասին, այնքան ավելի էր ջղայնանում, մեծ-մեծ քայլերով քայլելով տոնականորեն լուսավորված ընդարձակ սենյակում: Վերջապես, շղթայակապված այլևս տանել այդ բորբոքված վերքի ցավը, նա փորձեց այն հանգստացնել իր նախկին սիրո հիշողությամբ, այն ամոքել իր առաջին ուժեղ կրթի հիշատակով: Նա պահարանից դուրս հանեց կոմսուհու դիմանկարի պահված պատճենը, որ Օլիվիեն մի ժամանակ արել էր իր համար, այն դրեց պատկերակալի վրա և, նստելով դիմացը, սկսեց նայել: Օլիվիեն ուզում էր նորից տեսնել կոմսուհու պատկերը, նորից նրան դանել այնպես, ինչպես նրան սիրել էր անցյալում: Բայց միշտ Աննետն էր հանում կտավի վրա: Մայրը անհետացել, չբացել էր, իր տեղը գիշերով մյուս դեմքին, որ տարօրինակ կերպով նման էր նրան: Դա Աննետն էր.

իրանք նրա մագերես էին, մի քիչ ավելի փայլուն, քան մոր մոտ, նրա մի քիչ ավելի շարաճճի ժպիտը, նրա մի քիչ ավելի հաղորակաճարտաստությունը, և Օլիվիեն պարզ զգում էր, որ հոգով ու մարմնով պատկանում է այդ երիտասարդ էակին, ինչպես երբեք չէր պատկանել մյուսին, ինչպես ընկղմվող մակուղը պատկանում է ալիքներին:

Այն ժամանակ Օլիվիեն վեր կացավ և, որպեսզի այլևս չտեսներ այդ տեսիլքը, շուտ ավելց կտավը. ապա, խոր թանկածով համակված, գնաց ննջասենյակ և այնտեղից արվեստանոց բերեց իր գրասեղանի զգրոցը, ուր հանգչում էին իր սիրուհու բոլոր նամակները: Նրանք պատկած էին այստեղ, ինչպես անկողնում, մեկը մյուսի վրա, կազմելով բարակ թղթիկների մի հաստ խավ: Օլիվիեն ձեռքերը խրեց նրանց մեջ, իրենց մասին խոսող խոսքերի այդ ամբողջ կույտի մեջ, իրենց երկարատե սիրո այդ ավազանի մեջ: Օլիվիեն նայում էր այդ նեղ, տախտակե դագաղին, ուր հանգչում էին բազմաթիվ ծրարներ, որոնց վրա գրված էր իր անունը, միայն իր անունը: Նա մտածում էր, որ այստեղ, կարմիր կնիքներով նախկին այս ղեղնած թղթերի վեղի մեջ պատմված էր սիրո մասին, երկու էակների փոխադարձ քնքուշ գորովանքի մասին, երկու սրտերի պատմության մասին, և, հակվելով զգրոցի վրա, ներշնչում էր անցյալի շունչը, երկար ժամանակ խակված նամակների մեղամաղձիկ բույրը:

Օլիվիեն ուզեց նորից կարդալ դրանք. ավելի խոր քրքրելով, նա գտավ մի քանի ավելի հին նամակներ: Ինչքան շատ էր բաց անում դրանք, այնքան ավելի որոշակի հիշողությունները հուզում էին նրա հոգին: Նամակների մեջ նա ճանաչում էր շատ այնպիսիներ, որոնք նա իր մոտ կրել էր ամբողջ շաբաթներ և իրեն այնքան քաղցր խոսքեր ասող մանրիկ ձեռագրի մեջ անցյալի մոռացված հուզումներն էր վերագրանում: Հանկարծ նա իր մատների տակ շոշափեց նրբորեն ասեղնադործված մի թաշկինակ: Ի՞նչ էր դա: Նա մի րոպե մտածեց, ապա հիշեց: Մի օր կոմսուհին իր մոտ արտասովի էր, որովհետև մի քիչ խանդել էր, և Օլիվիեն նրանից գողագել ու պահել էր արցունքներով թրջված այդ թաշկինակը:

Ա՛հ, ինչքա՛ն տխուր է այդ բոլորը: Ինչքա՛ն տխուր և տե՛ղծ կին:

Գրոցի հատակից, անցյալի հատակից այդ բոլոր հիշողությունները բարձրանում էին, ինչպես գոլորշի. այո՛, դրանք սոսկ ցամաքած իրականության անշոշափելի գոլորշիներն էին: Եվ սակայն Օլիվիեն տանջվում ու արտասվում էր այդ նամակների վրա, ինչպես արտասվում են մեռածների վրա, որովհետև նրանք այլևս չկան:

Բայց հին սիրո այդ ամբողջ խլրտումը Օլիվիեի մեջ առաջացնում էր նոր, երիտասարդական եռանդ. անհաղթահարելի կրքի ավիշի խմորում, որ ստիպում էր հիշել Աննետի ճառագայթող դեմքը: Օլիվիեն սիրել էր նրա մորը կամավոր սառը-կուլյան կրքոտ թափով, իսկ այդ աղջկան սկսում էր սիրել ինչպես ստրուկ, ինչպես ծեր, զոգզոջուն ստրուկ, որին զարնում են շղթաների, որոնք երբեք չի խորտակելու:

Օլիվիեն հոգու խորքում զգում էր այդ և սարսափում էր: Նա փորձում էր հասկանալ, թե ինչպե՞ս և ինչո՞ւ Աննետը այդպիսի իշխանություն ունի իր վրա: Զէ՛ որ ինքը այնքան քիչ էր՝ ճանաչում Աննետին: Նա դեռ հազիվ կին էր, որի սիրան ու հոգին տակավին քնում էին զեռատիություն ընդ:

Իսկ Օլիվիեն գրեթե հասել էր իր կյանքի վերջին: Ուրեմն ինչպես այդ աղջիկը կարողացել էր նրան նվաճել մի քանի ժպիտներով ու վարսերի խոպոպներով: Ա՛հ, այդ խարտիշազեղ աղջկա ժպիտները, վարսերը շատ անգամներ ծնկի գալու և ճակատը գետնին զարնելու ցանկություն էին ներշնչել Օլիվիեին:

Մի՞թե մենք կարող ենք իմանալ, մի՞թե մենք կարող ենք երբեք իմանալ, թե ինչու որեւէ կանացի դեմք հանկարծ մեր վրա թույնի նման է ազդում: Որպես թե մենք նրան խմել ենք աչքերով, և նա դարձել է մեր միտքն ու մեր միսը: Մենք արքում, մենք գծվում ենք նրանով, մենք ապրում ենք մեր կուլ տված այդ պատկերով և կուզենայինք մեռնել նրանից:

Երբեմն ինչքա՛ն է տառապեցնում որեւէ զիմաստակերի այդ վայրագ ու անհասկանալի իշխանությունը տղամարդոս սրտի վրա:

Օլիվիեի Բերտենը նորից սկսել էր ճեմել արվեստանոցում: Գիշերը առաջացել էր, վառարանը հանդել: Պատուհանների ապակիներից ցուրտը ներս էր թափանցում: Նա պառկեց անկողնում և շարունակեց մտախոհել ու մտատանջվել մինչև առավոտ:

Նա կանուխ վեր կացավ, ինքն էլ շիմանալով ինչու, շիմանալով ինչ անել, գրգռված նյարդերով, կամազուրկ, ինչպես պտտվող հողմացույց:

Նա մի բան փնտրեց իր միտքն ու մարմինը գրադեցնելու համար և հիշեց, որ շաբաթվա հենց այդ օրը իր պեղծիքի մի քանի անդամներ հավաքվում էին Արևելյան բաղնիքում, ուր նրանք նախաճաշում էին մասսածից հետո: Օլիվիեն շտապ հագավ հագուստները, հուսալով որ լոգանքն ու դուշը կհանգրստացնեն իրեն, և դուրս եկավ տնից:

Հենց որ ոտքը դուրս դրեց, սաստիկ ցուրտ զգաց, առաջին սառնամանիքի այնպիսի թափանցող ցուրտ, որ մի գիշերվա մեջ ոչնչացնում է ամառվա վերջին հետքերը:

Բուլվարների երկայնքին տեղում էր խիտ անձրևը լայն գեղին տերևների, որոնք թափվում էին հանդարտ ու շոր շրշունով: Լայն պողոտաների ծայրից ծայր, տների ճակատների միջև նրանք թափվում էին ու թափվում, ասես նրանց բոլոր ցողունները ճյուղերից հենց նոր էին պոկվել նուրբ ու սուր սառցե շեղբով: Սալահատակներն ու մայթերը, որոնք արդեն ծածկված էին նրանցով, մի քանի ժամում նման էին զարձեղ անտառային բացատներին՝ ձմեռվա սկզբում: Այդ մեռած տերևները խշշում էին ոտքերի տակ և հողմերի սաստկության ժամանակ երբեմն հավաքվում էին ալիքաձև կուլ տներով:

Դա մեկն էր այն անցումնային օրերից, որոնցով վերջանում է տարվա մի եղանակը և սկսվում է մյուսը, օրեր, որոնք առանձին քաղցրություն կամ տխրություն ունեն, հոգեվարքի տխրություն կամ վերածնվող կյանքի քաղցրություն:

Անցնելով Արևելյան բաղնիքի շեմից ներս, Օլիվիեն իր տխուր սրտի մեջ գոհունակության զոռ զգաց այն ջերմության մտքից, որ հիմա, փողոցի ցրտից հետո, կտաքացնի իր մարմինը:

Նա շտապ հանեց հագուստները, իրանի շուրջ փաթաթեց բաղնապանի տված թիթե փաթաթանը և անհետացավ իր առջև բացված թաղիքապատ դռան ետև:

Անցնելով երկու արևելյան լապտերներով լուսավորված մայրիտանական գալերեայով, նա դժվարությամբ շնչեց հեղձացիչ, տաք օդը, որ կարծես փշում էր ինչ-որ հեռավոր հեռուցից: Գանգրահեր, փայլուն իրանով, մկանուտ անդամներոց մի նեղր, մեջքին միայն մի լաթ կապած, առաջ նեավեց, նրսառչև բարձրացրեց գալերեայի մյուս ծայրի դռան վարագույրը և Օլիվիեի Բերտենը մտավ մեծ, կլոր, բարձր լողարանը, ու լուսվուն էր աիրում, գրեթե նույնքան խորհրդավոր, որքան սաճարի լուսվունը: Վերևից, դմբեթից, գունավոր ապակի ներքի առվույտների միջով լույսը ընկնում էր ընդարձակ կլոր սրահը, որի հատակը սալարկված էր, իսկ պատերը ծածկված էին արաբական ճաշակի դույնզդույն հախճապալերով:

Ամեն հասակի կիսամերկ տղամարդիկ քայլում էին լուսվումբ, դանդաղորեն ու ծանրորեն. ոմանք, ձեռքերը խաշաձևած, նստել էին մարմարե նստարանների վրա. ուրիշներ ցած ձայնով դրուցում էին:

Տաք օդը հենց մուտքի մոտ շունչը բռնում էր: Ինչ-որ նազարյան, ինչ-որ խորհրդավոր բան կար գունազեղ, կրկնաբի նման կլոր լողարանում, ուր մարդկային մարմինը տաքանում էր, ուր շրջում էին սևամորթ մարձոզները կամ պղնձագույն սրունքներով մավրերը:

Ամենից առաջ նկարիչը նկատեց կոմս դը Լանդային: Լանդան ետ ու առաջ էր քայլում, ինչպես հոռոմայեցի ըմբշամարտիկ, հպարտ իր վիթխարի կրծքով և նրա վրա խաշաձևած հաստ բազուկներով: Լողարաններ հաճախելու վարժված, նստիքն զգում էր այստեղ, ինչպես ծափահարված դերասանը բեմի վրա և փորձագիտությամբ էր դատում փարիզեցի ուժեղ մարդկանց մկանուների մասին:

— Բարև, Բերտեն, — ասաց նա:

Նրանք միմյանց ձեռք սեղմեցին. ապա Լանդան շարունակեց.

— Լավ եղանակ է քրանելու, չէ՞:

— Այո, հիանալի:

— Գուր տեսն՞լ եք Ռոկոլիանին: Նա այնտեղ է: Ես նրան ուղղակի անկողնից եմ դուրս քաշել: Օ՛, սրա կերպարանքին նայեցիք:

Մոտից կարճահասակ, ծուռտանի, վտիտ բազուկներով, սիհար սրունքներով մի պարոն էր անցնում, և առնական ցեղի այդ երկու տարեց տիպարները արհամարհանքով ժրպտացին:

Ռոկոլիանը, տեսնելով նկարչին, մոտեցավ նրանց:

Նրանք նստեցին մարմարե երկար սեղանի վրա և սկսեցին լրուցել, ինչպես սրահում: Սպասավորները շրջում էին, խմիչքներ առաջարկելով: Լսվում էին մերկ մարմնի վրա մարձոզների շփոցները և դուշերի հանկարծական ցայտուքը: Ջրերի անընդհատ ձգվունը հասնում էր ընդարձակ ամֆիթատրոնի բոլոր անկյուններին, այն լցնելով անձրևի թեթև խրչոցով:

Ամեն բույն որևէ նոր այցելու ողջունում էր երեք բարեկամներին կամ մոտենում էր նրանց ձեռքերը սեղմելու: Դրանք էին գեր դուքս Հարիսոնը, կարճահասակ իշխան էպիլատին, բարոն Ֆլակը և ուրիշներ:

Հանկարծ Ռոկոլիանը ասաց.

— Ահա Յարանդալը:

Մարկիզը ներս էր մտնում, ձեռքերը ազդրերին դրած, քայլով բարեկամ տղամարդու անբռնազրոսիկ ինքնավստահությամբ:

Լանդան շնչաց.

— Այդ անպիտանը իսկական դլադիատոր է:

Ռոկոլիանը Բերտենին դառնալով հարցրեց.

— Ըի՞շտ է, որ նա ամուսնանում է ձեր բարեկամների ազգկա հետ:

— Կարծում եմ, որ այո, — ասաց նկարիչը:

Բայց այդ մարդու ներկայությամբ այդ պահին այդ տեղում տրված հարցից Օլիվիեի սիրտը ահռելիորեն ցնցվեց: Իրազատությունից ու խուժվությունից: Ամբողջ իրականության ահավորությունը նա մի բույնում այնպիսի սրությամբ զգաց, որ մի քանի վայրկյան պայքարեց մարկիզի վրա նետվելու անասնական ցանկությունը հաղթահարելու համար:

Ապա Օլիվիեն վեր կացավ:

— Ես հոգնել եմ,—ասաց նա:—Գնամ մասածի:

Մոտից մի արար անցավ:

— Ահմեդ, դու աղա՞տ ես:

— Այո, պարոն Բերտեն:

Եվ Օլիվիեն շտապ հեռացավ, որպեսզի խուսափեր Յա-
թանդալի ձեռքսեղմումից, որ դանդաղորեն շրջազայում էր
համամում:

Օլիվիեն հուզվելով մի քառորդ ժամ մնաց հանգստի մեծ
սրահում, ուր այնպես խաղաղ էր, ուր պատերի երկայնքին
կային խցիկներ անկողիններով, իսկ մեջտեղում կար աֆրի-
կական բույսերից կազմված մի ծաղկանոց և մի շատրվան:
Նա այն զգացողությունն ուներ, որ իրեն հետևում են, որ իրեն
ինչ-որ մեկը սպառնում է, որ ահա մարկիզը ձեռքը պարզած
գալիս է և իր հետ բարեկամարար վարվում, այն ժամանակ,
երբ ուզում է սպանել իրեն:

Եվ շուտով նկարիչը նորից գտնվեց մեռած տերևներով
ծածկված բույվարում: Նրանք այլևս չէին թափվում. վերջին
տերևները պոկվել էին երկար մուգնած մրրիկներից: Կար-
միր-դեղին գորգը թրթռում, շարժվում, ալիքաձև գլորվում էր
մի մայթից մյուսը՝ սաստկացող քամու թափի տակ:

Հանկարծ կուտրների վրայով անցավ մի մոնչյուն, գա-
զանային մուռնը սուրացող մրրիկի. միաժամանակ բուլվարի
վրա էր խուժում մուլեզին քամին, որ հավանաբար Մադլենից
էր փչում:

Տերևները, բոլոր թափված տերևները, բարձրանում էին
քամու մերձեցումից, կարծես սպասում էին նրան: Նրանք
վազում էին նրա առջևից կուտակվելով, հորձանվելով, պարու-
րաձև բարձրանալով մինչև աների տանիքները: Նա նրանց
հալածում էր ինչպես անասունների հոտ, ինչպես գծված ա-
նասունների հոտ, որ թռչում-սլանում էր դեպի Փարիզի դռ-
ները, դեպի արվարձանների ազատ երկիթները: Եվ երբ Մալգեր
թաղամասի դառիվերի վրա տերևների հոծ ամպը և փոշին
լքացան, սալաբլեկներն ու մայթերը անսովոր կերպով մեր-
կացան ու մաքրվեցին, ասես սվլել էին գրանք:

Բերտենը մտածում էր. «Ի՞նչ պիտի լինեմ հիմա: Ի՞նչ պի-

տի անեմ: Ո՞ր պիտի գնամ»: Ոչինչ չկարողանալով վճռել:
նա վերագառնում էր տուն:

Նրա ուշադրությունը գրավեց թերթերի մի կիսակ: Նա գնեց
յոթ կամ ութ թերթ, հուսալով, որ նրանց մեջ մեկ-երկու ժամ
կարդալու բան կգտնի:

— Կնախաճաշեմ ինձ մոտ,—ասաց նա, տուն վերագառ-
նալով: Եվ բարձրացավ իր արվեստանոցը:

Սակայն նստելով, նա չէր կարողանում տեղում մնալ. նա
ամբողջ մարմնով գրգռված էր, ինչպես մուլեզնած դադան:

Նա աչքի անցկացրեց թերթերը, բայց նրանք ոչ մի բուպի
չգրադեցրին նրան, և փաստերը, որոնց մասին նա կարգում էր,
մնում էին աչքերի մեջ, բայց չէին հասնում մինչև գիտակցու-
թյունը: Մի հոգովածի մեջտեղ, որ Օլիվիեն նույնիսկ չէր աշ-
խատում հասկանալ, «Գիլոտա» առունը ցնցել տվեց նրան:
Խնդիրը վերաբերում էր պալատի նիստին, որի ընթացքում
կոմսը մի քանի խոսք էր արտասուներ:

Այդ անունով արթնացած նկարչի ուշադրությունն այնու-
հետև կանդ առավ նշանավոր տեներ Մոնրոգե * անվան վրա,
որը դեկտեմբերի վերջին պետք է մի անգամ հանդես գար Մեծ
օպերայի բեմում: Թերթի խոսքերով, զո կլինեք մի հոչակապ
երաժշտական հանդես, քանի որ տենոր Մոնրոգեն, որ Փարի-
զից հեռացել էր վեց տարի առաջ, աննախադեպ հաջողություն
էր ունեցել ամբողջ Եվրոպայում ու Ամերիկայում. բացի դա-
նից, նրա հետ պետք է հանդես գար շվեդացի անվանի երգ-
չուհի Հելսոնը **, որին Փարիզը նույնպես չէր լսել հինգ տա-
րուց ի վեր:

Հանկարծ Օլիվիեի գլխում, ասես նրա սրտի խորքում, մի
միտք ծագեց. Աննետին այդ ներկայացմանը ներկա լինելու
հաճույքը պատճառելու: Այդ մտածելով, որ կոմսուհու սուզը
արգելք կլինի այդ դիտավորությունը, նա հնարքներ փնտրեց
իրականացնելու այն: Դրանցից միայն մեկը հարմար երևաց:
Հարկավոր է վերցնել մի օթյակ, որ դուրս գա բեմի վրա. այն-

* 80-ական թվականներին Փարիզում հռչակված էին Ֆրանսիացի տենոր
Մոնրոգը և շվեդացի երգչուհի Քրիստինա Նելսոնը: Մոպասանը միայն մի
քիչ փոխել է նրանց անունները:

տեղ նստողները գրեթե չեն երևա, իսկ եթե կոմսուհին, շնա-
լած դրան, չի ցանկանա գալ, ապա ինքը Աննետին կհրավիրի
նոր ու գրսուհու հետ: Այդ պարագային գրսուհուն կառաջարկի
այդ օթյակը: Բայց այն ժամանակ հարկ կլինի հրավիրել և
մարկիզին:

Օլիվիեն երկար վարանեց ու խորհեց:

Անշուշտ, այդ ամուսնովյունը որոշված էր և, անկասկած,
նշանակված էր նույնիսկ հարսանիքի օրը: Օլիվիեն պուշակուս
էր, որ իր բարեկամուհին շտապում է վերջացնել այդ և հաս-
կանում էր, որ ամենակարճ ժամկետում ազդեանք տալու և
Նարանդալին: Ինքը ոչինչ չէր կարող անել: Նա չէր կարող ո՛ր
խանգարել, ո՛չ փոխել, ո՛չ հետաձգել այդ ահավոր իրադար-
ձությունը: Իսկ քանի որ հարկավոր է համակերպվել, ավելի
լավ չէ՞ փորձել իր հոգին դասել, իր տանջանքը ծածկել, գո՛-
հրեալ և այլևս ազատ ասպարեղ շտալ իր շղապրդուովյանը:

Այո՛, նա կհրավիրի մարկիզին, գրանով կքնեցնի կոմսու-
հու կասկածները և բարեկամի իրավունքով կմտնի Լեբրաասար-
զույցի սուներ:

Հենց որ նախաձաշեց, նա գնաց օպերա, որպեսզի ապահ-
ովի վարադույրի ետևի օթյակը: Նրան խոստացան: Այն մա-
մանակ նա շտապեց Գիլոուանների մոտ:

Կոմսուհին գրեթե իսկույն երևաց, դեռևս հուզված երեկվա-
նուզի բացատրությունից:

— Ինչքա՞ն լավ է, որ դուք եկել եք այսօր, — ասաց կոմ-
սուհին:

Օլիվիեն թոթովեց.

— Ես մի բան եմ բերել ձեզ համար:

— Ի՞նչ բան:

— Օպերայի մի օթյակ Հելսոնի և Մոնրոզի բացառիկ մ-
տերկայացման համար:

— Օ՛, շա՛տ ափսոս, իմ բարեկամ: Զէ որ ես սպի մեջ եմ:

— Ձեր սուգը շուտով արդեն չորս ամիս կլինի:

— Հավատացնում եմ ձեզ, որ ես չեմ կարող:

— Իսկ Աննետը՞: Մտածեցեք, որ այսպիսի առիթ գուց՛
որբեք չի ներկայանա:

— Ո՞ւմ հետ նա կգա:

— Հոր հետ և գրսուհու հետ, որին ես կհրավիրեմ: Եւ
մտադիր եմ տեղ առաջարկել և մարկիզին:

Կոմսուհին սենտուն աչքերով նայում էր Օլիվիին, նրան
համբուրելու անմիտ ցանկություն զգալով: Զնալատալով ի-
սկանջներին կոմսուհին կրկնեց.

— Մարկիզի՞ն:

— Այո:

Եվ կոմսուհին իսկույն համաձայնեց այդ առաջարկու-
թյանը:

Օլիվիեն շարունակեց անտարբեր տոնով.

— Դուք արդեն նշանակե՞լ եք նրանց հարսանիքի ժամա-
սակը:

— Այո, գրեթե: Մենք պատճառներ ունենք հարսանիքի
շտապեցնելու, մանավանդ որ դա արդեն որոշված էր մայրիկի
մահից առաջ: Դուք հիշո՞ւմ եք:

— Այո, հիշում եմ: Ուրեմն ե՞րբ տեղի կունենա հարսա-
նիքը:

— Հունվարի սկզբին: Կներեք, որ ես ձեզ ավելի շուտ շե-
հայտնել այդ մասին:

Աննետը ներս մտավ: Օլիվիեն զգաց, թե ինչպես իր սիր-
ող գույանակի պես վեր թռավ կրծքի մեջ և ամբողջ խանդա-
շատանքը, որ տածում էր Աննետի նկատմամբ, հանկարծ
փոխվեց դառնության, ծնելով այն անսովոր ու կրքոտ թըշ-
նամանքը, որ վերածվում է սիրտ, երբ նրան մտքակում է
հասնող:

— Ես ձեզ համար մի բան եմ բերել, — ասաց Օլիվիեն:

Աննետը պոտտասխանեց.

— Ուրեմն մենք ձեզ հետ հաստատապես խոսում ենք
սիրո՞ւով:

Օլիվիեն հայրական տոն ընդունեց.

— Կեսցեք, զավակա: Ես տեղյակ եմ, թե ինչ իրադարձու-
թյուն է տեղի ունենալու: Հավատացնում եմ ձեզ, որ կարճ ժա-
մանակում դու անհրաժեշտ կլինի: Դա ավելի լավ է հիմա, քան
հետո:

Աննետը զժգոհ դեմքով ուսերը թոթվեց, իսկ կոմսուհին լռում
էր, հեռու նայելով և ինչ-որ բանի մասին լարված մտածելով:

Աննետը հարցրեց.

— Իսկ Ի՞նչ եք դուք բերել:

Օլիվիենն պատմեց ներկայացման մասին և այն մասին, թե որո՞նց էր մտադիր հրավիրել: Աննետը հրճվեց և, երեխայական ջերմությամբ նետվելով Օլիվիենի վրա, համբուրեց նրա երկու այտերը:

Օլիվիենն քիչ մնաց ուշաթափվեք և, զգալով այդ թարմ ջրթների հպումը, հասկացավ, որ ինքը երբեք չէր բուժվի:

Կոմսուհին ջղայնությամբ ասաց աղջկան.

— Դու դիտե՛ս, որ հայրդ բեզ է սպասում:

— Այո, մայրիկ, գնում եմ:

Աննետը փախավ, շարունակելով ուղարկել օդային համալիրներ:

Երբ Աննետը դուրս եկավ, Օլիվիենն հարցրեց.

— Նրանք ճանապարհորդելո՞ւ են:

— Այո, երեք ամսով:

Օլիվիենն ակամա շնչաց.

— Ավելի լավ:

— Մենք կապրենք նախկին կյանքով, — ասաց կոմսուհին:

Օլիվիենն թոթովեց.

— Հույս ունեմ:

— Իսկ առայժմ մի թողնեք ինձ:

— Ոչ, սիրելիս:

Օլիվիենի երեկվա հուզմունքը կոմսուհու արդունքների թափու և այդ ներկայացմանը մարկիզին հրավիրելու նրա հենց նոր հայտնած մտադրությունը նորից մի քիչ հույս էին տվել կոմսուհուն:

Բայց դա կարճ տևեց: Մի շաբաթ չէր անցել, երբ կոմսուհին նորից, տանջալի ու խանդոտ ուշադրությամբ, սկսել էր հետևել այդ մարդու դեմքի, նրա ապրած տանջանքի բոլոր ֆուրկերին: Կոմսուհին ոչինչ չէր կարող անելու: Բանի որ ինքն անցել էր բոլոր տանջանքների միջով, որոնք գուշակում էր Օլիվիենի մեղ, և Աննետի մշտական ներկայությունն ամեն բույս իրեն հիշեցնում էր իր շանքերի ունայնությունը:

Ամեն ինչ կոմսուհուն ճնշում էր միաժամանակ — և՛ տարի-

ները, և՛ սուգը: Նրա դործոն, խելացի, հնարամիտ կոկետությունը, որ ամբողջ կյանքում իրեն օգնել էր հաղթանակ տանելու, հիմա ջլատված էր այս սև ղզեստով, որն այնպես էր ընդգծում նրա գունատությունն ու գիժազգծի լայնափոխությունը, ինչպես ընդգծում էր նրա աղջկա երիտասարդական փայլը: Ինչքան հեռու էր հիմա այն, ինչ դեռ մոտիկ անցյալ էր, երբ Աննետի վերադարձին Փարիզ՝ կոմսուհին շանտմ էր աղջկա հետ միատեսակ հուզելի և իրենց նմանությունը այն ժամանակ նպաստավոր էր իր համար: Հիմա կոմսուհին երբեմն մոլեղին ցանկություն էր գտնում իր մարմնից պոկելու մահվան այդ ղզեստը, որը իրեն տղեղացնում ու տանջանք էր պատճառում: Եթե իր արամադրության տակ լինեին վաշխչություն բուլբու միջոցները, եթե նա կարողանար բնութել ու հագնել նրբերանգ կերպաներ, որոնք կներդաշնակեին իր դեմքի գույնին, որոնք կտալին իր մահացող գեղեցկությունը նրբորեն հաշվված ուժ, նույնքան դյուրական, ինչքան աղջկա բնական հմայքը, նա, անկասկած, դեռ կարող էր պահպանել իր հրապույրը:

Նա այնքան լավ գիտեր երեկոյան զրզրիչ արդույարդերի և առավոտյան ցանկահարույց թեթև խալաթների ազդեցությունը, որոնց մեջ կիներ մնում է նախաճաշին՝ մտերիմ բարեկամների հետ և որոնց շնորհիվ մինչև օրվա մեջտեղ պահում է իր արթնությունը բուլբու, իր թողած անկողնի ու բուրավեղած սենյակի նյութական ու ջերմիկ տպավորությունը:

Բայց Ի՞նչ կարող էր կոմսուհին անել այդ դերեզմանային ղզեստով, այդ հալածանքալի տարազով, որ իրեն ծածկելու էր մի ամբողջ տարի: Ամբողջ տարի: Նա մի տարի պիտի բանտարկված մնար այդ սև ղզեստի մեջ, անզորությունն ու անզորության մատնված: Մի տարի պիտի գգար, թե ինչպես ինքը օր առ օր, ժամ առ ժամ, բույս առ բույս ծերանում է այդ սև ղզարչե պատյանի մեջ: Ի՞նչ կգտնար մի տարում, եթե իր խեղճ, հիվանդ մարմինը շարունակեր այսպես թառամել հոգեկան տվայտանքներից:

Այս խոհերն այլևս չէին բաց թողնում կոմսուհուն, փշաքցնում էին այն ամենը, ինչ նա ուզում էր ճաշակել, դառնացնում էին այն ամենը, ինչ կարող էր ուրախություն լինել, խա-

ժարում էին նրա ամբողջ խնդրությունը, գոհունակությունը. գվարթությունը: Նա անընդհատ դողողում էր, հուսահատորեն զանալով իրենից դեն գցել իրեն ճնշող տանջանքների այդ բռնությունը. քանի որ հիմն չլինեք իրեն մշտապես հետապնդող այդ տեսիլը, նա իրեն դեռ կզգար երջանիկ, կայտառ և առողջ: Նա առաջվա պես իր մեջ զգում էր կենդանի ու թարմ հոգի, առաջվա պես երիտասարդ սիրտ, դեռ նոր ապրել սկսող էակի հեռանդ, երջանկության անհազ ծարավ, նույնիսկ ավելի ազատ, քան առաջ, և սիրտ անկշտում սլահանք:

Եվ ահա, բուրբ լավ, բաղցր, քնքուշ, պոետական բաները. որոնք գեղեցկացնում են կյանքը և մեզ ստիպում են գնահատել այն, հեռանում էին կոմսուհուց, որովհետև նա ծերացել էր: Դա վերջն էր: Մակայն նա դեռևս իր մեջ գտնում էր երիտասարդ ազդեցիկ քնքրություն և երիտասարդ կենթ կրքոտ եռանդ: Ենթացել էր միայն մարմինը, նրա խեղճ մաշկը, ու քիչ-քիչ խունացել, մաշվել էր, ինչպես կահույրի մահուղ ծածկոց: Այդ անկման միտքը հետապնդում, բաց չէր թողնում նրան, գրեթե Ֆիզիկական տանջանք էր դարձել: Այդ սևեռուն գաղափարը նրա մեջ առաջ էր բերել վերամաշվի առանձին զգայնություն, ծերության զգացողություն, մշտական ու որոշակի, ինչպես ցրտի կամ տաքի զգացողությունը: Նրան թվում էր, թե ինքը իրոք ինչ-որ անորոշ բոք է զգում, զգում է, թե ինչպես կենդանիները դանդաղորեն առարածվում են ճակատավրա, ինչպես փոխվում է այտերի ու կոկորդի հյուսվածքը և բազմապատկվում են այն անհամար մանր ծալքերը, որոնցից հոգնած մաշկը ասես ծխլվում է: Ինչպես տանջալի բոքը մաշկային հիվանդության մասնաբաժին ստիպում է անընդհատ քորել իրեն, այսպես արագ վազող ժամանակի քայլերի ու նուրբ աշխատանքի գիտակցությունն ու վախը կոմսուհու մեջ առաջ բերին հայելիների մեջ իրեն նայելու անհաղթահարելի պահանջ: Այդ գիտակցությունը, այդ վախը նրան կանչում, քաշում, հրում էին դեպի հայելիները, և նա, պոչ չգալով, նայում էր նրանց մեջ և անվերջ դնում, շոշափում էր, ասես ուզելով ավելի լավ նկատել ժամանակի սլահահատած վնասի անքնքի հետքերը: Սկզբում այդ վախը երբեմն անցնում էր, բայց նորից էր երևան դալիս ամեն անգամ.

Կրկնապահին տանք կամ այլուր տեսնում էր անավոր ապակու հարթ մակերեսը: Նա կանգ էր առնում մայրների վրա, որպեսզի իրեն նայեր հայելավոր ցուցափեղկների մեջ, ասես ինչ-որ ձեռք նրան մեխում էր բուրբ ապակե շերտերին, որոնցով առևտրականները զարդարում են իրենց խանութների ճակատները: Դա նրա մոտ դարձավ հիվանդություն, մտամոլություն: Նա գրպանում կրում էր պուրպուրի փոքրիկ, ընկույզի մեծությամբ փղոսկրն մի տուփ, որի կախարհիչ ներսի կողմում կար շատ փոքրիկ մի հայելի, և հաճախ, քայլելիս, նա թաց էր անում այդ տուփը և մոտեցնում էր աչքերին:

Երբ կարգալու կամ գրելու համար նստում էր գորգերով պատած հյուրասենյակում, այդ զբաղմունքը մի բույն մտաքրում էին նրան, բայց շուտով նա նորից անձնատուր էր լինում նախկին մտապատրանքին: Նա պայքարում էր, աշխատում էր ուշադրությունը հեռացնել, ուրիշ բանի մասին մտածել, աշխատանքը շարունակել: Բայց իզուր. սուր ցանկությունը շուտով նրան ստիպում էր ձեռքից թողնել գիրքը կամ գրիչը, և նա անզուսպիորեն ձգվում էր սեղանի վրա դրված արծաթե բռնակով հայելուն: Զվաճև ու դրվագված շրջանակի մեջ նրա դեմքը երևում էր ինչպես անցյալ գարում նկարված մի դիմանկար, ինչպես մի ժամանակ թարմ, բայց արևից խունացած մի պատեղանկար: Նա երկար նայում էր իրեն, ապա հոգնած շարժումով հայելին նորից էր դնում սեղանի վրա, որպեսզի նորից սկսեր աշխատել, բայց հազիվ էր երկու էջ կարդում կամ քսան տող գրում, երբ նրա մեջ նորից էր ծնվում իրեն նայելու անհաղթահարելի ու տանջալի պահանջը, և նա էի անգամ էլ ձեռքը մեկնում էր ու վերցնում հայելին:

Հիմա կոմսուհին շարունակ գրազվում էր նրանով, ինչպես անձրացուցիչ ու սովորական մի գեղորով, որից ձեռքը երբեք չի կարող անջատվել, և, իր բարեկամներին ընդունելիս, ամեն բույն ձեռքն էր առնում այն. դա այնքան էր գրգռում կոմսուհուն, որ նա ուզում էր ճշար, և հայելին ձեռքերի մեջ պատեցնելով, նա ատում էր նրան, ինչպես կենդանի էակի:

Մի օր, հուսահատության հասնելով ապակու կտորի հետ այդ պայքարից, կոմսուհին այն շարժանք պատին, ուր նա արդվեց ու փշրվեց:

Քայց ամուսինը հայելին նորոգել տվեց, և որոշ ժամանակ անց նա դարձավ ավելի պայծառ, քան երբեք: Կոմսուհուն հարկ եղավ վերցնել հայելին, շնորհակալություն հայտնել և հաշտվել այն բանի հետ, որ նա կմնա իր մոտ:

Ամեն առավոտ և ամեն երեկո, իր ննջասենյակում փակված, կոմսուհին իր կամքին հակառակ, վերսկսում էր այդ սոսկալի ու հանդարտ ավերածություն մանրակրկիտ ու համբերատար ուսումնասիրությունը:

Պառկելով անկողնում, նա չէր կարողանում քնել, նորից մոճը վառում էր և երկար, աչքերը բաց, մտածում էր, որ անքնությունն ու վիշտը լուկ արագացնում են սրբնթաց ժամանակի այդ ահավոր աշխատանքը: Գիշերային լուսության մեջ նա լսում էր պատի ժամացույցի ճոճանակի միայր ու համաշափ թխկթխկոցը, որ ասես իրեն շնչում էր. «Գնում է, գնում է, գնում է», և նրա սիրտը ճմլվում էր այնպիսի տանջանքի մեջ, որ նա, սավանով փակելով բերանը, հեծկտում էր հուսահատությունից:

Մի ժամանակ կոմսուհին, ինչպես բոլոր մարդիկ, զգում էր, որ տարիներն անցնում են ու իրենց հետ փոփոխություններ բերում: Ինչպես բոլոր մարդիկ, նա ամեն ձմեռ, ամեն գարնան, ամեն ամռան ուրիշներին և իրեն ասում էր. «Ես շատ եմ փոխվել անցյալ տարվանից»: Քայց դեռևս գեղեցիկ, թեև մի քիչ տարբեր գեղեցկությամբ, նա դրանից չէր անհանգրստանում: Իսկ հիմա, փոխանակ առաջվա նման խաղաղ կերպով նայելու տարվա եղանակների դանդաղ երթին, նա հանկարծ հայտնաբերել ու հասկացել էր, թե ինչպես ահռելիորեն արագ են վազում բոլորները: Նրա համար զգալի էր դարձել ժամանակի հոսանքը, աննկատելի վազքը, որ կարող է խելահեղություն հասցնել, եթե մարդ մտածի շտապող վայրկյանների այդ անընդհատ տողանցի մասին, որ կրծում է մարդու մարմինն ու կյանքը:

Այդ տանջալի գիշերներից հետո նա մի քիչ հանգստանում էր և անկողնի տաքության մեջ երկար նիբհում, մինչև այն ժամանակ, երբ սպասուհին վարագույրները բաց էր անում և վառարանը վառում: Նա պառկած էր լինում հոգնած, թմրած, կիսաքուն, կիսաթուն, և նրա ընդարձացած ուղեղի

մեջ նորից ծնվում էր բնազդական ու նախախնամական հույսը, որով լուսավորվում ու ապրում են մարդկանց սիրտն ու ժպիտը մինչև նրանց վերջին օրը:

Հիմա ամեն առավոտ, երբ վեր էր կենում անկողնից, բուռն գանկություն էր ունենում աղոթելու աստծուն, որպեսզի նրանից մի քիչ թեթևացում ու մխիթարանք ստանար:

Նա ծնրադրում էր մեծ կաղնի խաչելության առջև—Օլիվիեի նվերը, ինչ-որ տեղ գտած հազվագյուտ մի բան—և հոգու այն լայնով, որով մարդը խոսում է իր հետ, լուռ ու մունջ աստվածային տառապալիք էր ուղարկում վշտալի պաղատանքը: Լսելի լինելու և օգնություն ստանալու պահանջից խելացնորված, միամիտ իր վշտի մեջ, ինչպես բոլոր ծնրադրած հավատացյալները, կոմսուհին չէր կարող կասկածել, որ նա լսում է իրեն, ունկնդրում է իր աղաչանքը և գուցե, հուզված է իր տառապանքով: Կոմսուհին աստծուց չէր խնդրում իր համար անել այն, ինչ նա երբեք չէր արել որևէ մեկի համար—մինչև մահը իրեն թողնել հրապույրը, հմայքը, թարմությունը. նա միայն խնդրում էր մի քիչ հանգստություն, մի քիչ հետաձգում: Այո, նա պետք է ծերանար, պետք է և մեռնեք: Քայց ինչ՞ աղքատ շուտ: Ուրիշ կանայք այնքան երկար են պահում իրենց գեղեցկությունը: Մի՞թե աստված չի կարող այնպես անել, որ ինքը լինի նրանցից մեկը: Ինչքան նա բարի կլիներ, նա, որ նույնպես այնքան տառապել էր, եթե դեռ երկու կամ երեք տարի իրեն թողներ հրապուրանքի այն մնացորդը, որ իրեն հարկավոր էր՝ դուր գալու համար:

Կոմսուհին այդ չէր ասում ուղղակի, բայց ուղարկում էր աստծուն իր հեծեծանքները՝ իր հոգու շփոթ աղերսանքի մեջ:

Ապա նստում էր տուալետի սեղանի առջև և նույնպիսի եռանդով, ինչպես աղոթքի մեջ, մտքի լարումով սկսում էր զբաղվել պտղորաններով, սնգույրներով, մատիաներով, շպառոցներով, խոզանակներով, որոնք մի օրվա համար վերահասանում էին նրա շինծու, փխրուն գեղեցկությունը:

Բուլվարների վրա բուլոբի բերաններում երկու անուններ էին. էմմա Հելսոն և Մոնրոգե: Ինչքան մոտենում էին օպերային. այնքան ավելի էին լսվում այդ անունները: Նրանք անցորդների աչքին էին զարնում պատերին կպցված հսկայական ֆիշիներով, և երեկոյան օդի մեջ ինչ-որ մեծ դեպքի զգացողություն կար:

Մանրակշիռ շենքը, որ «Երաժշտության ազգային սկադեմիա»^{*} անունն էր կրում, ասես կուշ եկած սևամած երկնքի տակ, իր առջև հավաքված հասարակությանը ցույց էր տալիս իր շքեղ—սպիտակ ճակատը, և մարմարե սյունաշարով գալերեան, որ դեկորացիայի նման լուսավորված էր անտեսանելի էլեկտրական լապտերներով:

Օպերայի առջևի հրապարակի վրա հանրապետության ձևավոր ուստիկանները կարգավորում էին փողոցային երթևեկությունը: Փարիզի բուլոբ ծայրերից այստեղ էին գալիս անհամար կառքեր, որոնց մեջ, իջեցված ապակիների շնորհիվ, կարելի էր տեսնել պայծառ գործվածքների ու դժգույն դեմքերի փոփոխությունները:

Երկանիվ ու քառանիվ կառքերը շարքով մտնում էին կամարների տակ, կանգ էին առնում մի քանի վայրկյան, և նրանցից դուրս էին դալիս մուշտակներով, փետուրներով, անդին ժանյակներով զարդարված վերարկուների մեջ բարձրախարհիկ և այլ կարգի կանայք, թանկարժեք, աստվածայնորեն պճնված մարմիններ:

Ներքևից վերև նշանավոր սանդուղքով շարժվում էր կախարդական թափորը թագուհիների նման հագնված կանանց, որոնց կրծքերն ու ականջները փայլվում էին աղամանդների շողերով և որոնց քղանցքները քարշ էին գալիս աստիճաններով:

Գահլիճը լցվել էր ժամանակից շուտ, որովհետև ոչ ոք չէր ուզում բաց թողնել նշանավոր արտիստների ոչ մի նոտան: Ընդարձակ ամֆիթատրոնի շլացուցիչ էլեկտրական ջահի տակ

^{*} Պաշտոնապես այսպես է կոչվում Փարիզի Մեծ օպերան (Գրանդ օպերան):

տեղավորված էր ծփացող հասարակությունը. ձայների մի մեծ հիւր կար:

Օթյակից մինչև բեմը, ուր արդեն գտնվում էին դբուհին, Աննետը, կոմսը, մարկիզը, Բերտենը և պարոն դը Մյուլադիեն, երևում էին միայն կուլիսները, ուր խոսում, վազում, գուշում էին մարդիկ—բուլվար մաշինիստներ, ֆրակով պարոններ, կոստյումով արտիստներ: Իսկ իջեցված հսկայական վառագույրի ետև լսվում էր ամբոխի խոր ժխորը, զգացվում էր խլրտացող ու զրզուված կենդանի զանգվածի ներկայությունը, որի հուզումն ասես թափանցում էր կտավի միջով, տարածվելով մինչև դեկորները:

Ներկայացվելու էր «Ճառատը»:

Մյուլադիեն անկողնուներ էր պատմում լիրիկական թատոններում այդ գործի առաջին ներկայացումների մասին, սկզբում նրա կրած գրեթե անհաջողության և հետագայում ունեցած փայլուն հաջողության մասին, նրա առաջին դերագատարների մասին, չուրաքանչյուր կտոր երգելու նրանց եղանակի մասին: Աննետը, կիսով շափ շուտ գալով դեպի Մյուլադիեն, նրան լսում էր անկուշտ, երիտասարդական, ամենակուլ հեռաբերություններ և երբեմն իր նշանածի վրա, որ մի քանի օրից իր ամուսինն էր գառնալու, գործովալի հաչացք էր նետում: Աննետը հիմա նրան սիրում էր, ինչպես սիրում են անկեղծ սրտերը, այսինքն նրա մեջ սիրում էր բուլոբ վաղ հույսերը: Կյանքի առաջին տոների արբեցությունը և երանկության բուռն պահանջը նրան ստիպում էին թրթռալ ու ախարստությունից:

Իսկ Օլիվիե Բերտենը, որ ամեն ինչ տեսնում էր, ամեն ինչ իմանում, որ իջել էր թարուն, անզոր ու խանդոտ սիրո ցոլոր աստիճաններով, ընդհուպ մինչև մարդկային տառապանքի հնոցը, ուր սիրտը ասես թշուրտ է, ինչպես միսը շիկադած ածուխների վրա, կանգնել էր օթյակի խորքում և երկուսի վրա էր նայում տանջահար մարդու հաչացքով:

Հնչեցին երեք հարվածները^{*}, և դրանից հետո նվագա-

^{*} Տրանսիական թատրոններում զանգ չի գործածվում. վարագույրի արձրանալը հասարակությանը ազդարարվում է ձողիկի երեք կարճ թխոցներով:

խմբի դիրիժորի ձողիկի թակոցը զրակալի վրա՝ դադարեց-
րեց բոլոր շարժումները, հագերն ու շշջոցները. այնուհետև
կարճատև ու խոր լուսթյունից հետո հնչեցին նախերգանքի
առաջին տակաերը, գահլիճը լցնելով երաժշտության անտե-
սանելի ու անդիմադրելի խորհուրդով, որ տարածվում է մեր
մարմնի մեջ, մեր նյարդերն ու հոգին համակում պոետական
ու զգայական թրթիռով և թափանցիկ օդի մեջ ներհոսում
հնչուն մի ալիք, որ որսում է մեր ականջը:

Օլիվիեն նստեց օթյակի խորքում, ցավադիներեն հուզ-
ված, ասես այդ հնչյունները դիպչում էին նրա սրտի վերքե-
րին:

Բայց երբ վարագույրը բարձրացավ, նա նորից վեր կացավ
և ալքիմիկոսի կարենետը պատկերող դեկորացիայի մեջ տե-
սավ Ֆաուստին՝ մտախոհությունների մեջ սուզված:

Արդեն քսան անգամ Օլիվիեն լսել էր այդ օպերան, որ գրե-
թե անգիր գլխեր, և նրա ուշադրությունը իսկույն փոխադրվեց
հանդիսասրահի վրա: Նա լուկ տեսնում էր սրահի մի անկյունը
իրենց օթյակի առաջը փակած բեմի ետև, բայց այդ ան-
կյունը, որ նվագախմբարանից տարածվում էր մինչև վերնա-
սրահ, նրան պարզում էր հասարակության մի ամբողջ հատ-
ված, ուր նա նկատեց բազմաթիվ ծանոթ դեմքեր: Ներքևում
սպիտակ փողկապով տղամարդկանց շարքը մի ցուցահանդե-
կ էր թվում ծանոթ դեմքերի, բարձր խավի մարդկանց, արվես-
տագետների, ժուռնալիստների, մի խոսքով բոլոր այն մարդ-
կանց, որոնք երբեք առիթը բաց չեն թողնում լինելու այնտեղ,
ուր փում են բոլորը: Նա մտովին նշում և յուրովի անունները
էր տալիս բալկոնում ու օթյակներում նստած կանանց: Կոմ-
սուհի Լոկրիստ, նախաբեմի մոտի օթյակում նստած, իրոք
զմայլելի տեսք ուներ, իսկ մի քիչ հեռու, նոր ամուսնացած
մարկիզուհի դ'էրլենը, արդեն բարձրացնում էր փոքրիկ դի-
տակը: «Լավ սկիզբ է» — մտածեց Բերտենը:

Հասարակությունը մեծ ուշադրությամբ ու բացահայտ հա-
մակրանքով էր լսում տեսնոր Մոնրոզեն, որ ողբում էր իր
կյանքի վրա:

Օլիվիեն մտածում էր. «Ի՛նչ ծագր ու ծանակ: Ահա Ֆաուս-
տը, խորհրդավոր ու վսեմ Ֆաուստը, երգում է կյանքի ահա-

վոր զգվանքի և ամեն ինչի ունայնություն մասին, իսկ այս
ամբողջ միայն անհանգստանում է, թե արդյոք չի՞ փոխվել
Մոնրոզեի ձայնը»:

Օլիվիեն ուրիշների հետ միասին սկսեց լսել, և լիբրետո-
ի հասարակ խոսքերի ետև, հոգիների խորքում խոր զպայնու-
թյուններ արթնացնող երաժշտության միջով ասես նրան բաց-
վեց Ֆաուստի սիրտը, ինչպես այն Գյոթենն էր երագել:

Մի ժամանակ Օլիվիեն կարգացել էր այդ պոեմը ու շատ
չեղեցիկ էր գտել, բայց դա շատ չէր հուզել իրեն, և ահա հի-
մա, նա հանկարծ հասկացավ նրա անշափելի խորությունը,
քանի որ այս երեկոյան իրեն թվում էր, թե հենց ինքն է Ֆա-
ուստ գառնում:

Մի քիչ հակված օթյակի առաջակալի վրա, Աննետը լսում
էր լարված ուշադրությամբ, իսկ հասարակության մեջ արտա-
բերվում էին գոհունակության շշուկներ, քանի որ Մոնրոզեի
ձայնը ավելի լավ էր թրթոտում և ավելի լավ էր հնչում, քան
սուաջ:

Բերտենը փակել էր աչքերը: Ահա արդեն մի ամիս է, որ
այն ամենը, ինչ նա տեսել, զգացել էր, այն ամենը, ինչին
հանդիպել էր կյանքում, նա անմիջականորեն կապում էր իր
կրթի հետ: Ամբողջ աշխարհն ու հենց իրեն նա զոհաբերում
էր այդ սևեռուն գաղափարին: Ամեն զեղեցիկ, գողտրիկ, հրա-
պուրիչ բան, որ նա տեսել կամ պատկերացրել էր, իսկույն
մտքով մատուցում էր իր փոքրիկ բարեկամուհուն. և նրա մոտ
ոչ մի խոհ չէր մնացել, որ նա չմիացներ իր սիրո հետ:

Հիմա Օլիվիեն իր հոգու խորքում լսում էր Ֆաուստի սրբ-
տունչի արձագանքը և նրա մեջ ծագում էր մեռնելու բաղձանք,
իր վշտերին, իր անգարմանելի սիրո տվյալանքներին վերջ
տալու ցանկություն: Նա նայում էր Աննետի նուրբ պրոֆիլին
և նրա ետև տեսնում էր մարկիզ դը Ֆարանգալին, որ նույն-
պես ակնապիշ նայում էր նրան: Օլիվիեն զգում էր, որ ինքը
ծերացած, վերջացած, կորած մարդ է: Ա՛հ, այլևս ոչինչ
չսպասել, ոչինչ չհուսալ, իրեն շարքից դուրս եկած, կյան-
քին հրաժեշտ տված զգալ, ինչպես հասակն առած պաշտոնյա,
որի կարիերան ավարտված է. ինչպիսի՞ անտանելի տանջանք

Գահլիճում ծափահարություններ թնդացին. Մոնրոզեն

արդեն հիացրել էր հասարակութեանը, եւ գետնի տակից դուրս
յատկեց Մեֆիստոֆել-Լաբարիերը:

Օլիվիեն, որ նրան երբեք չէր լսել այդ դերում, ուշադիր
լսում էր Օթենի* մասին հուշը, որի բանը հնչում էր այնպե-
զրամատիկորեն, ապա Ֆորի** մասին հուշը, որ այնքան զրա-
վիչ բարիտոնն ձայն ունէր, մի քանի րոպե վերացրին նրա
միտքը:

Բայց հանկարծ Մոնրոզի անդիմադրելի ուժով երգած մի
ֆրագ հուզեց Օլիվիեն սիրտը մինչև խորքը: Փառաստը ասում
էր Մեֆիստոֆել-Սատանային.

Նս ցանկանում եմ թանկագին մի դանձ,
նս ցանկանում եմ երիտասարդութուն***:

Եւ տեսնորը ներկայացավ մետաքսի բաճկոնով, մեջքի-
կապած սրով, փետրազարդ փեղուչրով, վայելչաշուք, երի-
տասարդ և դեղեցիկ՝ երգչի իր օեթեթից զեղեցիկութեամբ:

Ամեն կողմերից շշուկ բարձրացավ: Երգիչը շատ բարձ-
կազմ էր և շատ դուր էր պալիս կանանց: Օլիվիեն, ընդհակա-
ռակը, ցնցվեց հիասթափութունից, քանի որ այդ կերպարա-
նափոխութեան մեջ Գլոսիի զրամատիկական պոեմի սրութուն
նր անհետացել էր: Հիմա նրա աչքերի առջև լսկ երաժշտա-
կան գեղեցիկ կտորներով լի մի կախարդանք էր տաղանդա-
վոր դերակատարներով, որոնց միայն ձայներն էր նա լսում:
Այդ բաճկոնով մարդը, այդ սիրուն տղան, որը, գեղգեղելով
իր ազդերն ու նոտաներն էր ցուցադրում, իրեն դուր չէր գա-
լիս: Դա ամենն էր այն իսկական, հմայիչ ու մոռչլ ասպե-
ճառաստը չէր, որ հրապուրելու էր Մարգարիտին:

Օլիվիեն նորից նստեց և հենց նոր լսած ֆրագը դարձյա-
հիշեց:

Նս ցանկանում եմ թանկագին մի դանձ,
նս ցանկանում եմ երիտասարդութուն:

* Մեծ օպերայի երգիչներից մեկը 1860-ական թվականներին:

** Նույն ժամանակի նշանավոր երգիչ Մեծ օպերայում և կոմպոզիտոր:

*** Այստեղ և հետագայում բերված տողերը Մոպասանը վերցրել է
«Փառաստ» օպերայի այն լիրիկոսությունից, որ կազմել են ֆրանսիացի զրա-
ճատուրգներ Միշել Կարրեն և Ժյուլ Բարբիեն:

Նս այդ մրմնջում էր ասամենքի միջով, թախծով երգում
էր հոգու խորքում և, աչքերը միշտ հռոած շեկ ծոծրակին Ան-
նետի, որ գծագրվում էր օթյակի քառակուսի բացվածքում, իր
մեջ զգում էր ամբողջ դառնութունն այդ անիրագործելի ցան-
կութեան:

Մոնրոզին առաջին արարվածը վերջացրեց այնպիսի կա-
տարելիությամբ, որ ոգևորություն առաջ բերեց հանդիսականնե-
րի մեջ: Մի քանի րոպե դահլիճը դրդաց բուռն ծափահարու-
թյուններից, ոտքերի դոփշուններից: Բոլոր օթյակներում կա-
նայք իրար էին վարնում իրենց ձեռնոց դրած ձեռքերը, իսկ
տղամարդիկ, նրանց ետև կանգնած, ծափահարում ու ճը-
չում էին:

Երկու անգամ բարձրացավ ու իջավ վարագույրը, իսկ խան-
դավառութունը շնանդարտվեց: Ապա, երբ վարագույրը երրորդ
անգամ իջավ և հանդիսասրահից բաժանեց բեմն ու այնտեղ
գտնվող օթյակները, դքսուհին ու Աննետը դեռ շարունակում
էին ծափահարել մի քանի վայրկյան և զրա համար հատկա-
պես վարձատրվեցին տեսնորի հազիվ նկատելի ողջունով:

— Օ՛, նա մեզ նկատեց, — ասաց Աննետը:

— Ի՛նչ հիանալի արտիստ է, — բացականչեց դքսուհին:

Իսկ Քերտենը, որ առաջ էր թեքվել, չղազրգուսթյան ու
արհամարհանքի խառն զգացումով նայում էր, թե ինչպես եր-
գիչը ծափահարութունների տակ դուրս է գալիս կողմնակի
դռնով, թեթևորեն օրորվելով, սրունքը ձգելով և ձեռքը դնելով
ազդրի վրա, ինչպես իսկական թատերական հերոս:

Սկսեցին խոսել Մոնրոզի մասին: Նրա հաջողութունները
նույնքան ազմուկ էին հանել, որքան նրա տաղանդը: Նա հան-
դես էր եկել բոլոր մայրաքաղաքներում, հիացում պատճա-
ռելով կանանց, և բավական էր, որ նա դուրս գար բեմի վրա,
նրանք, նախապես գիտենալով, թե ինչպես նա կախարդող է
արդեն զգում էին, որ իրենց սիրտը ավելի արագ է բաբախում:
Այնուամենայնիվ, նա, ինչպես հաղորդում էին, իբր այնքան
ուշադրութուն չէր դարձնում այդ հիացական արտահայտու-
թյուններին և զոհանում էր երաժշտական հաղթանակներով:
Մյուզիկան, Աննետի ներկայությամբ ջանալով որքան կարե-
լի է զգույշ արտահայտվել, այդ գեղեցիկ երգչի կյանքի մա-

սին էր պատմում, իսկ դքսուհին, զմայլված, հասկանալի ու ներքի էր գտնում այն բոլոր հիմարութիւնները, որ կարող էին տեղի ունենալ նրա պատճառով, այնքան նա Մոնրոզին համարում էր դուժիշ, փայլուն, նրբագեղ ու բացառիկ հրաժիշտ։

— Մի՞թե կարելի է անդրդվելի մնալ այդ ձայնի առաջ։

Օլիվիենն սրտնեղվեց ու մաղձոտ դարձաւ։ Արդարև նա չէր հասկանում, թե ինչպես կարելի է հրապուրվել ինչ-որ խեղկատակով, որ շարունակ ներկայացնում է մարդկային տարբեր տիպեր, այդ շարքոված գիշերային մանեկներով, որ պատրաստ է որոշ վճարով ամեն երեկո նոր դեր խաղալ։

— Դուք նախանձում եք նրանց, — ասաց դքսուհին։ — Դուք բոլորդ, աշխարհիկ մարդիկդ և արտիստներդ, չեք կարողանում տանել դերասաններին, որովհետև նրանք ավելի հաջողութուն են ունենում, քան դուք։

Եվ դքսուհին դարձավ Աննետին։

— Լսիր, փոքրիկ, դու, որ նոր ես կյանք մտնում և ամեն ինչի վրա առողջ աչքերով ես նայում, ասա՛ ինչպե՞ս ես դատում այդ տենորը։

Աննետը համոզված տեսքով պատասխանեց.

— Ես գտնում եմ, որ նա շատ լավ է։

Երեք հարվածները աղդարարեցին երկրորդ գործողութան մասին, և վարադուրը բարձրացավ, բաց անելով գլուղական տոնախմբութան տեսարանը։

Հելտնի դուրս գալը հույսկապ եղավ։ Նրա ձայնը նույնպես, ըստ երևութիւն, ամբայել էր, և նա առաջվանից ավելի էր տիրապետում ձայնին։ Նա իրոք դարձել էր մեծ, գերազանց, հիանալի երգչուհի, որի համբավը հավասարվում էր Բիսմարկի ու Լեսկոպի* համբավին։

Երբ Յաուստը նետվեց դեպի նա, երբ Յաուստը իր դյուբական ձայնով նրան երգեց այնքան զմայլելի ֆրազը.

հնդրեմ թուլլ տվեք, իմ լքեաղ օրհորդ,

Չեք թեկց բռնել և ձեզ ուղեկցել։

* Յրանսիացի ինժեներ և ղեկավար, Մուզիկ ջրանցքի կառուցողը (1805—1894)։

Եվ երբ շեկ Մարգարիտը, այնքան սիրուն ու այնքան հուզիչ, նրան պատասխանեց.

Թայց ես ոչ օրհորդ, ոչ էլ լքեաղ եմ

Եվ հարկ չկա, որ իմ թեկց բռնեք.—

ամբողջ դահլիճը անհուն հրճվանքով տոգորվեց։

Եթե վարագույրը իջավ, ուժգին ճիշեր հնչեցին։ Աննետը այնքան երկար ծափահարեց, որ Բերտենը ուզեց բռնել նրա ձեռքերը, սրպեսզի նա դադարեցնէր։ Բերտենի սիրտը գալաթվում էր նոր տանջանքից։ Ամբողջ ընդմիջման ժամանակ նա լուռ էր. նրա սևեռուն միտքը նույնիսկ կուլիսների ետև շարակամությամբ հետևում էր ատելի երգչին, որ այնպիսի գերագուծյա՛ն էր հասցրել այդ աղջկան և հիմա նորից այտերք ներկում էր սպիտակ ներկով։

Վարագույրը նորից բարձրացավ և երևաց պարտեզի տեսարանը։

Դահլիճը իսկույն ողողվեց յուրատեսակ սիրո տենդով. դեռ երբեք այդ երաժշտութիւնը, որ համբուրի շունչ էր թվում, չէր ունեցել նման կատարողներ։ Դրանք արդեն նշանավոր դերակատարներ Մոնրոզին և Հելտոնը չէին, դրանք իդեալական աշխարհի երկու էակներ էին, նույնիսկ ոչ երկու էակներ, այլ միայն երկու ձայներ, հավերժական ձայնը տղամարդու, որ սիրում է, հավերժական ձայնը կնոջ, որ գիշում է, և նրանց ձայները հնչում էին ինչպես հառաչանք, որի մեջ զեղում էր մարդկային խանդաղատանքի ամբողջ պոեզիան։

Երբ Յաուստը երգեց.

Թուլլ տուր, թուլլ տուր ինձ կայել քո դեմքին,—

նրա բերանից թուած հնչյունների մեջ այնպիսի պաշտում, սքանչւլցում ու պաղատանք կար, որ մի բույե սիրելու ցանկութիւնը, հիրավի, հուզեց բոլոր սրտերը։

Օլիվիենն հիշեց, թե ինչպես ինքը մեղմորեն շշնջացել էր այդ ֆրազը Թոնսիերի զբոսայգում, դաստակերտի պատուհանների տակ։ Մինչև այդ ժամանակ այդ ֆրազը իրեն մի քիչ գոհճիկ էր թվացել, իսկ հիմա գալիս էր բերանին, ինչպես կրթի վերջին ճիշ, ինչպես վերջին աղոթք, վերջին հույս

և վերջին շնորհ, որ նա կարող էր դեռ սպասել այս կյանքում:

Ապա նա այլևս ոչինչ չսեց, ոչինչ չսեց: Նա տեսավ, որ Աննետը թաշկինակը մոտեցրեց աչքերին, և խանդի սուր նուպա զգաց:

Աննետը արտասվում էր: Ուրեմն նրա սիրտը, նրա կանացի սրտիկը, որ դեռ ոչինչ չգիտեր, արթնանում, կենդանանում, հուզվում էր: Այստեղ, Օլիվիին այնքան մոտ, ամենին շատածելով նրա մասին, Աննետը հայտնագործեց, թե ինչպես սերը կարող է ցնցել մարդկային էությունը, և այդ հայտնագործությունը, այդ խորհրդագրածությունը նա պարտական էր ինչ-որ ոգորմելի երգող խեղկատակի:

Ա՛հ, Օլիվիին այլևս չէր զայրանում մարկիզ դը Ֆարանդալի վրա, այդ ապուշի վրա, որ ոչինչ չէր տեսնում, չէր իմանում, չէր հասկանում: Բայց ինչքան նա նդովում էր պիրկ թատերագրեստով մարդուն, որ լուսավորում էր այդ դեռատի աղջկա հոգին:

Օլիվիին ուզում էր նետվել դեպի Աննետը, ինչպես նետվում են դեպի նա, ում ահա ջախջախելու է սրընթաց ձին, ուզում էր նրա բազուկից բռնել, նրան տանել, քաշել, նրան ասել. «Գնանք այստեղից: Գնանք այստեղից: Աղաչում եմ ձեզ»:

Ինչպե՞ս Աննետը լսում էր, ինչպե՞ս թրթռում էր: Իսկ Օլիվիին, ինչպե՞ս տանջվում էր: Նա արդեն առաջ էլ այդ տանջանքը կրել էր, բայց կրել էր նվազ դաժանություններ: Նա հիշեց այդ, որովհետև խանդի բոլոր մտատանջությունները վերանորոգվում են, ինչպես բացված ձկնաբեր: Սկզբում դա Թոնսիերում էր, գերեզմանից վերադարձի ճանապարհին, երբ նա առաջին անգամ զղաց, որ Աննետը խույս էր տալիս իրենից, որ ինքը ոչ մի իշխանություն չունի նրա վրա, այդ աղջկա վրա, որ անհնազանդ էր, ինչպես մատղաշ կենդանի: Բայց այնտեղ, երբ Աննետը փախչում էր իր մոտից, որպեսզի ծաղիկներ քաղեր, Օլիվիին զրդովում էր, նրա եռանդը կանգնեցնելու, նրա մարմինն իր կողքին պահելու կոպիտ ցանկություն էր ունենում. իսկ հիմա իրենից փախչում էր հենց նրա հոգին, անորսալի հոգին: Ա՛հ, հիմա Օլիվիին նորից ճանա-

չում էր վրդովմունքի այդ կրծող զգացումը, որ արդեն բազմաթիվ անգամներ կրել էր ամեն տեսակ փոքրիկ, հազիվ նկատելի հարվածներից, որոնք ասես անշնչելի կապտուցներ են թողնում սիրահարված սրտերի վրա: Նա հիշում էր ամեն օր իր վրա տեղացող փոքրիկ խանդերի բոլոր տանջալի տպավորությունները: Ամեն անգամ, երբ Աննետը որևէ բան հիացումով դիտում էր, որևէ բան սիրում ու տենչում էր, Օլիվիին խանդում էր, խանդում էր աննկատելիորեն ու անընդհատորեն ամեն ինչի համար, որ կլանում էր աղջկա ժամանակը, ուշադրությունը, հայացքը, զվարթությունը, զարմանքը և համակրանքը, որովհետև այդ բոլորը կամաց-կամաց նրան խլում էին իրենից: Օլիվիին Աննետին խանդում էր այն ամենի համար, ինչ նա անում էր իր բացակայությամբ, այն ամենի համար, ինչ ինքը չգիտեր, նրա դրսևանքների համար, նրա ընթերցումների համար, այն ամենի համար, ինչ նրան, ըստ ընթերցումների համար, այն ամենի համար, ինչ նրան, ըստ երևույթին: դուր էր գալիս, խանդում էր Աֆրիկայում վերազնուված հնրոս սպայի համար, որով Փարիզը զրազվել էր մի ամբողջ շաբաթ, շատ աղմուկ հանած մի վեպի հեղինակի համար, ինչ-որ անծանոթ երիտասարդ բանաստեղծի համար, որին Աննետը երբեք չէր տեսել, բայց որի բանաստեղծությունները Մյուզագիին գովարանել էր, վերջապես այն բոլոր աղամարդկանց համար, որոնց գովում էին Աննետի առջև, թեև գովում էին շատ հասարակ արտահայտություններով, որովհետև, ով սիրում է կնոջ, նա չի կարող շանհանգստանալ, երբ այդ կինը որոշ հետաքրքրություն է ցուցաբերում որևէ մեկի նկատմամբ: Սիրողի սիրտը տիրական պահանջ ունի աշխարհում միակը լինելու սիրածի աչքերում: Սիրողն ուղում է, որ սիրածը այլևս ոչ ոքի չտեսնի, չճանաչի, չգնահատի: Հենց որ նա նկատում է, որ սիրուհին շուտ է գալիս, ուզելով մեկին ճանաչել կամ պարզապես նայել, նա ձգտում է բռնել նրա հայացքը և, եթե չի կարող այն շեղել կամ գրավել, տանջվում է սրտի խորքում:

Այսպես տանջվում էր Օլիվիին, նայելով երգչին, որ, ասես սեր էր ցանում ու քաղում օպերային դահլիճում, և տենորի հաղթանակը Օլիվիին ստիպում էր շարանալ բոլորի վրա, օթյակներում նստած կանանց վրա, որոնք զմայելի էին և

տղամարդկանց վրա, որոնք հիմարարար աստվածացնում էին այդ թեթևաստիկին:

Արտիստ: Նրանք նրան կոչում էին արտիստ, մեծ արտիստ: Եվ այդ խեղդատակը, օտար մտքերի հաղորդիչը այնպիսի հաջողություն էր ունենում, ինչպիսին ոչ մի ստեղծագործող չէր ունեցել: Ա՛հ, ահա թե ինչն է արդարությունն ու խելամտությունը բարձր խավի մարդկանց, այդ տղետ ու հավակնոտ հետաքրքրասերների, որոնց համար մինչև մահ աշխատում են մարդկային արվեստի վարպետները: Օլիվիեն նայում էր, թե ինչպես նրանք ծափահարում, ճշում, հիանում են, և վազուցվա թշնամությունը, որ միշտ խմորվել էր նրա, նորելուկ մարդու, հպարտ ու մեծամիտ սրտի խորքում, սաստկացել էր: Վերածվել էր կատաղության ընդդեմ այս ապուշների, որոնք ամենազոր են միայն իրենց ծագման ու հարստությունից իրավունքով:

Մինչև ներկայացման վերջը Օլիվիեն լուռ էր ու մտատանջվում էր, իսկ երբ վերջին հիացումների փոխորհիլը հանդարտվեց, նա իր թևը առաջարկեց դրսուհուն, մինչդեռ մարկիզը բռնեց Աննետի թևից: Նրանք իջան մեծ սանդուղքով կանանց ու տղամարդկանց հեղեղի հետ միասին, մերկ ուսերի, շքեղ զգեստների ու սև ֆրակների այդ հոշակապ, դանդաղ շարժվող սահանքի մեջ: Ապա դրսուհին, Աննետը, նրա հայրը և մարկիզը կառք նստեցին, իսկ Օլիվիեն Բիրտենը Մյուզագիեի հետ մնաց օպերայի հրապարակում:

Հանկարծ Օլիվիեն այդ մարդու նկատմամբ զգաց մի տեսակ համակրանք, կամ, ավելի ճիշտ, այն բնական հակումը, որ մարդ զգում է հեռավոր երկրում հանդիպած հայրենակցի նկատմամբ. քանի որ նա հիմա իրեն կորած էր զգում այդ օտար ու անտարբեր խառնամբոխի մեջ, իսկ Մյուզագիեի հետ կարելի էր խոսել Աննետի մասին:

Օլիվիեն բռնեց Մյուզագիեի թևից:

— Դուք դեռ տուն մի գնաք,— ասաց նա:— Եղանակը լավ է, մի քիչ զրոսնենք:

— Հաճույքով:

Նրանք գնացին դեպի Մագլեն եկեղեցին, գիշերային ամ-

բոխի միջով, որ, թատրոններից դուրս գալով, կեսգիշերին, կարճ ժամանակով կենդանացնում է բուլվարները:

Մյուզագիեի գլուխը չի էր բազմաթիվ նորություններով ու այժմեական խոսակցություններով, որոնք Բիրտենը անվանում էր «օրվա մենյուն», և նա սովորական գրուցասիրությունով շոշափեց երկու-երեք թեմա, որոնք հետաքրքրում էին իրեն: Նկարիչը նրա թևից բռնած գնում էր, բայց չէր լսում նրան, հաստատ իմանալով, որ շուտով նա կսկսի խոսել Աննետի մասին, և քայլում էր, ոչինչ չտեսնելով իր շուրջը, ամբողջովին փակվելով իր սիրո մեջ: Նա քայլում էր ուժասպառված խանդի նուպայից, որ իրեն խորտակել էր, ինչպես անկումը, ճնշված այն համոզումից, որ ինքն այլևս ոչ մի անհիշելի շունհր աշխարհում:

Այսպես Օլիվիեն կտանջվի հեղեղի ավելի, ոչինչ չբուսանելով առջևում: Նա կանցկացնի խղճուկ օրեր, հեռվից նայելով, թե ինչպես Աննետը կապրի, երջանիկ կլինի, կսիրվի և, իհարկե, կսիրի: Միշտ՞ դ: Գուցի և Աննետը մի սիրող կուներնա, ինչպես նրա մայրը մի սիրող ունեցել էր: Օլիվիեն իր մեջ զգում էր տանջանքի այնքան բազմաթիվ, բազմատեսակ ու բազմաբարդ աղբյուրներ, զժրախտությունների այնպիսի խոնում, այնքան անխուսափելի մորմոքներ, իրեն զգում էր այնքան կորած, ապրում էր այնպիսի աներևակայելի վիշտ, որ չէր կարողանում պատկերացնել, որ որևէ մեկը տառապած լինի իր նման: Եվ հանկարծ նա հիշեց պոետների տղախամտությունը Սիզիֆի անօգուտ աշխատանքի մասին, Տանտալոսի ֆիզիկական ծարավը, Պրոմեթեոսի ծվատված սիրտը:

Օ՛, եթե նրանք նախատեսեին, եթե հետախուզեին երիտասարդ աղջկա հանդեպ ձեր տղամարդու խելացնոր սերը, ինչպիսի՞ ուժով նրանք կստատկերացնեին անտանելի ու թաքուն տանջանքները այն էակի, որ այլևս չի կարող սիրվել: Անօգուտ ցանկություն տանջանքները և, ավելի ահավոր, քան անզոր կտուցը, ձեր սիրտը ծվատող շեկ գլուխը:

Մյուզագիեն շարունակում էր խոսել, և Բիրտենը նրան ընդմիջեց, սկսեռն մտքի աղղեցություն տակ գրեթե ակամա շշնջալով:

— Այսօր երեկոյան Աննետը զմայլիլի էր:

— Այո, հիանալի...

Որպեսզի Մյուզադիեին խանգարե՞ր իր մտքերի կտրված թելը բռնելու, նկարիչը ավելացրեց.

— Նա ավելի գեղեցիկ է, քան նրա մայրն էր:

Մյուզադիեն մտադրով կերպով հավանութուն տվեց, մի քանի անգամ իրար ետևից կրկնելով՝ «Այո... այո... այո», — բայց նրա միտքը կանգ չէր առնում այդ նոր մտքի վրա:

Այն ժամանակ Օլիվիեն խորամանկորեն Աննետին կապեց Մյուզադիեին անձնապես զբաղեցրած հարցերից մեկի հետ և շարունակեց.

— Երբ նա ամուսնանա, Փարիզի առաջին սալոններից մեկը կունենա:

Այդ բավական էր, որպեսզի այնպիսի մռլի աշխարհիկ մարդ, ինչպիսին էր գեղարվեստների տեսուչը, գիտակի հեղինակությամբ սկսեր դատել, թե մարկիզ զը Ֆարանգալը ինչպիսի տեղ կգրավեր ֆրանսիական բարձր հասարակության մեջ:

Քերտենը լսում էր նրան և Աննետին պատկերացնում էր մեծ, պայծառորեն լուսավորված սաղոնում՝ կանանցով ու տղամարդկանցով շրջապատված: Այդ պատկերը նույնպես խանդ առաջացրեց Օլիվիեի մեջ:

Հիմա նրանք բարձրանում էին Մալլերբի բուլվարով: Երբ Գիլոուանների տան առաջով անցան, նկարիչը վերև նայեց: Պատուհանների մեջ, վարագույրների ճեղքերի միջով ինչ-որ լույսեր էին երևում: Օլիվիեի մեջ կասկած առաջացավ, թե չլինի դքսուհին ու իր եղբորորդին մի բթմակ թեյի են հրավիրվել ներկայացումից հետո: Եվ Օլիվիեն լցվեց կատաղությամբ, որից ահավոր կերպով տանջվեց:

Օլիվիե Քերտենը առաջվա նման պինդ բռնել էր Մյուզադիեի թևից, ժամանակ առ ժամանակ ինչ-որ առարկությամբ նրան գրգռում էր, և Մյուզադիեն շարունակում էր իր կարծիքներն արտահայտել ապագա երիտասարդ մարկիզուհու մասին: Մյուզադիեի միօրինակ ձայնը, որով խոսում էր Աննետի մասին, արթնացնում էր նրա պատկերը, որ խավարի մեջ ճախրում էր իրենց շուրջը:

Նիանք հասան Վիլյե պողոտայի վրա գտնվող նկարչի տան առաջ:

— Ներս չե՞ք մտնի, — հարցրեց Քերտենը:

— Ո՛չ, շնորհակալ եմ: Ուշ է, գնում եմ քնելու:

— Գե՛հ, բարձրացե՞ր կես ժամով, մի քիչ էլ շատախոսե՞ք:

— Ո՛չ, ո՛չ: Շատ ուշ է:

Հենց նոր կրած ցնցումներից հետո մենակ մնալու միտքը սարսափով լցրեց Քերտենի հոգին: Նա զրուցակից ուներ և նրան բաց չէր թողնի:

— Վեր բարձրացե՛ք: Ես վաղուց մտադրութուն ունեմ ձեզ նվիրելու մի էտյուդ և ուզում եմ, որ դուք ինքներդ ընտրե՞ք:

Մյուզադիեն գիտենալով, որ նկարիչները ոչ միշտ տրամադիր են նվերներ անելու և որ խոստումները շուտ են մոռացվում, օգտվեց այդ առիթից: Իրեն գեղարվեստների տեսուչ, նա ուներ մի ամբողջ դալերեա, որ հավաքել էր մեծ հմտությամբ:

— Կհետեմ ձեզ, — ասաց նա:

Նրանք ներս մտան:

Զարմնած ծառան նրանց գրող բերեց, որոշ ժամանակ զրուցեցին նկարչության մասին: Քերտենը Մյուզադիեին ցույց էր տալիս էտյուդները և նրան խնդրում էր իր համար վերցնել այն, որ ամենից ավելի էր դուր գալիս իրեն: Բայց Մյուզադիեն ոչ մեկի վրա չէր կարողանում կանգ առնել, նրան շվարեցնում էր զագի լուսավորությունը, որի ժամանակ նա վատ էր ջոկում տիրապետող գույնը: Վերջապես նա ընտրեց մայթի վրա պարանով ցատկող աղջիկների մի խումբ և գրեթե անմիջապես ուզեց զնալ ու նվերը հետը տանել:

— Ես այդ կուղարկեմ ձեր տուն, — ասաց նկարիչը:

— Ոչ, ես ուզում եմ ունենալ հենց այս երեկո, որպեսզի նրանով հիանամ անկողին պառկելուց առաջ:

Ոչինչ չկարողացավ պահել Մյուզադիեին, և Օլիվիե Քերտենը նորից մենակ մնաց իր առանձնատանը, իր հուշերի ու տանջալի հուշերի այդ բանտի մեջ:

Երբ հետևյալ առավոտ ծառան ներս մտավ, քերելով թեյն ու թերթերը, նա իր տիրոջը գտավ՝ անկողնում նստած: Քերտենն այնքան գունատ էր, որ ծառան վախեցավ:

- Պարոն, անհանգիստ եք, — հարցրեց ծառան:
- Չնշին բան է, մի քիչ գլխացավ է:
- Ուզո՞ւմ եք գնամ դեղ բերեմ դեղատնից:
- Ոչ, Եղանակը ինչպե՞ս է:
- Անձրև է:
- Լավ: Կարող եք գնալ:

Քեյի սպասքն ու թերթերը զննելով փոքր սեղանի վրա, ժառանգորս եկավ:

Օլիվիեն Ֆիզաուսն վերցրեց ու բաց արեց: Առաջնորդող հոգվածը վերնագրված էր՝ «Ժամանակակից նկարչությունը»: Փա մի դիֆիրամբային գովասանք էր շորս — հինգ նկարիչների մասին, որոնք կոլորիտի ձեռք ունենալով և էֆեկտի համար շարաշահելով այն, իրենց համարում էին հեղափոխիչներ և հանձարեղ նորարարներ:

Ինչպես բոլոր հին սերնդի ներկայացուցիչները, Քերտենը զայրանում էր այդ նոր ասպարեզ եկողների վրա, չղայնանում էր նրանց անհանդուրժողության վրա, վիճարկում էր նրանց տեսությունները: Ուստի, հազիվ սկսել էր կարգալ այդ հոգվածը, դողաց բարկությունից, որ այնպես արագ է բորնհում տանջվող հոգու մեջ: Ապա, ցած նայելով, նա նկատեց իր անունը, և, ինչպես բունցքի հարվածը կրծքին, նրան ապշեցրեց հետևյալ մի քանի բառերը, որոնցով վերջանում էր ինչ-որ ֆրագ. «Օլիվիեն Քերտենի մոդայից ընկած արվեստը»:

Օլիվիեն միշտ զգայուն էր եղել քննադատության ու գովասանքների նկատմամբ. բայց հոգու խորքում, շնայած օրինական սնամասնությանը, ավելի տանջվում էր քննադատվելուց, քան ուրախանում էր գովաբանվելուց. դա հետևանք էր իր վրա անվատահոսության ու իր մշտական տատանումների: Մակայն առաջ, իր հաշտությունների ժամանակ, նրան այնքան շատ էին խնայարկել, որ նա մոռացել էր գնդասեղի ծակոցները: Հիմա, նոր արվեստագետների ու նոր հիացողների անընդհատ հեղեղի առջև, գովասանքը դարձել էր ավելի հազվագեպ, իսկ պարսավանքը՝ ավելի խայթող: Օլիվիեն զգում էր, որ իրեն հաշվում են հին տաղանդների գումարտակում, որոնց երիտասարդները շեն ճանաչում իրենց ուսուցիչներ. լինելով

խելացի ու խորաթափանց մարդ, նա հիմա հավասարապես տանջվում էր ոչ միայն ուղղակի հարձակումներից, այլև ամենափոքր ակնարկներից:

Մակայն արվեստագետի իր ինքնասիրությանը հասցված ոչ մի վերք դեռ երբեք այնքան սուր չէր եղել: Օլիվիեն հուում էր, նորից էր կարգում հոգվածը, հասկանալու համար նրա բոլոր նրբերանգները: Իրենց, իրեն և մի քանի արվեստակիցների, զամբուղ էին նետել վիրավորական սանձարձակություններ, և նա անկողնից վեր կացավ, շշուշուով շրթների վրա մնացած այդ բառերը. «Օլիվիեն Քերտենի մոդայից ընկած արվեստը»:

Դեռ երբեք նա չէր զդացել այդպիսի տխրություն, այդպիսի վհատություն, ամեն ինչի, նույնիսկ իր ֆիզիկական ու հոգեկան էություն վախճանի այդպիսի զգացողություն, դեռ երբեք նա չէր ընկել հոգեկան այդպիսի հուսաբեկության մեջ: Մինչև ժամը երկուսը նա նստեց բազկաթոռի մեջ բուխարու առջև, որոնք երկարած կրակին, տեղից շարժվելու, որևէ բանով զբաղվելու ուժ չունենալով: Ապա նրա մեջ սփոփանք գտնելու, նվիրված ձեռքեր սեղմելու, հավատարիմ աչքերի նայելու, կարեկցական խոսքեր լսելու, օգնություն ստանալու, բարեկամական խոսքերով շոյվելու պահանջ ծագեց: Եվ, ինչպես միշտ, նա գնաց կոմսուհու մոտ:

Երբ Օլիվիեն հյուրասենյակ մտավ, Աննետը մենակ էր այնտեղ: Կանգնած, կոնակը դռան կողմ դարձրած, նա շտապ հասցե էր գրում մի նամակի վրա: Կողքին, սեղանի վրա դրված էր բացված Ֆիզաուսն: Քերտենը միաժամանակ տեսավ թերթն ու աղչկան: Նա շվարած կանգնեց, չհամարձակվելով առաջ շարժվել: Օ՛, եթե Աննետը կարդացած լիներ: Աննետը շուտ եկավ, բայց, զբաղված, կանացի հոգսերով տարված լինելով, ասաց շտապով.

— Ա՛հ, բարև՛, պարոն նկարիչ: Ներեցեք, որ ես ձեզ թողնում եմ: Վերևում դերձակուհին ինձ է սպասում: Դուք հասկանում եք, դերձակուհին կարևոր է հարսանիքից առաջ: Ես ձեզ մոտ կուղարկեմ մայրիկին, նա բանակցում ու վիճում է վարպետուհու հետ: Իսկ եթե ես մայրիկին կարիք ունենամ, նրան մի քանի բառով կպահանջեմ ձեզանից:

Եվ Աննետը խուլս տվեց, գրեթե վազելով, որպեսզի ցույց տա, թե շտապում է:

Այդ հանկարծական մեկնումը առանց մի քնքուշ բառի, առանց մի սիրալիք հայացքի ուղղված իրեն՝ Օլիվիեին, որ այնքան... այնքան սիրում էր Աննետին, խորապես հուզեց Օլիվիեին: Նրա աչքերը նորից ընկան Ֆրգարոյի վրա, և նա մտածեց. «Աննետը կարգացել է: Ինձ ծաղրում են, ինձ ժրխտում են: Նա այլևս չի հավատա ինձ: Ես արդեն նրա համար ոչինչ եմ»:

Օլիվիեն կրկու քայլ առաջացավ դեպի թերթը, ինչպես մտածեցում են մարդուն՝ ապտակելու համար նրան: Ապա մտածեց. «Գուցե Աննետը չի էլ կարգացել: Նա այնքան հոգս ունի այսօր: Բայց երեկոյան, ճաշին, նրա մոտ անշուշտ կխոսեն զրա մասին, և նա կցանկանա կարդալ հոդվածը»:

Հանկարծ, գրեթե անդիտակից շարժումով, Օլիվիեն գողի շտապողականությամբ թերթը վերցրեց, փակեց, ծալեց ու գրպանը խոփեց:

Կոմսուհին ներս մտավ: Երբ նա տեսավ Օլիվիեի գունաթափ ու այլալիված դեմքը, հասկացավ, որ նա հասել է իր տանջանքների ծայրահեղ աստիճանին:

Կոմսուհին դեպի Օլիվիեն նետվեց թափով, իր հեզ, նակ ծվատված հոգու, իր հեզ, նակ խոշտանդված մարմնի ամբողջ թափով: Չեղբերը դնելով Օլիվիեի ուսերի վրա և սենտուն նայելով նրա աչքերին, կոմսուհին ասաց.

— Օ՛, ինչքա՛ն դժբախտ եք:

Այս անգամ արդեն Օլիվիեն շփառեց. նրա կոկորդը ջղաձգությամբ սեղմվեց, և նա թոթովեց.

— Այո... այո... այո:

Կոմսուհին զգաց, որ Օլիվիեն ահա արտասովոր է, և նրան տաքավ հյուրասենյակի ամենամութ անկյունը, ուր հին մետաքսով պատած փոքրիկ մի շիրմաչի ետև երկու բազկաթուռներ կային: Նրանք նստեցին այնտեղ, այդ նուրբ ասեղնագործված միջնորմի ետև, անձրևային օրվա գորշ կիսամթության մեջ:

Այդ վշտից հուզվելով, խորապես կարեկցելով Օլիվիեին, կոմսուհին ասաց.

— Իմ խեղճ Օլիվիե, ինչպե՛ս տանջվում եք:
Օլիվիեն իր ալեհեր գլուխը հենեց բարեկամուհու ուսին և ասաց.

— Ավելի շատ, քան դուք կարծում եք:

Կոմսուհին թախծուխամբ շշնջաց.

— Օ՛, ես այդ դիտելի եմ ամեն ինչ զգացի: Ես տեսա, թե ինչպե՛ս էր այդ սկսվում ու հասունանում:

Օլիվիեն պատասխանեց, կարծես կոմսուհին մեղադրած չիներ նրան.

— Ես դրանում մեղք չունեմ, Անի:

— Ես գիտեմ... Ես ձեզ չեմ մեղադրում...

Եվ, մի քիչ շուտ գալով դեպի Օլիվիեն, կոմսուհին մեղձ մորեն իր բերանը հսկեց նրա մի աչքին, որի մեջ դառն արցունք դուրս:

Կոմսուհին դողաց, ասես հուսահատություն մի կաթիլ էր խմել, և մի բանի անգամ կրկնեց.

— Ա՛հ, խեղճ բարեկամ... խեղճ բարեկամ... խեղճ բարեկամ:

Եվ, մի բույս լուսնային հետո, ավելացրեց.

— Դրանում մեղավոր եմ մեր սրտերը, որոնք չեն ծերացել, ես իմ սիրտը շատ կենդանի եմ զգում:

Օլիվիեն փորձեց խոսել և չկարողացավ. արցունքները խեղդում էին նրան: Սեղմվելով նրան, կոմսուհին հեղձուկի ձայներ էր լսում նրա կրծքում: Եվ հանկարծ կոմսուհին նորից համակվեց սիրտ էզոստական վշտով, որ այնքան վաղուց կրծում էր նրան, և նա ասաց այնպիսի սրտամկիկ արտահայտությամբ. ինչպիսի արտահայտությամբ մարդիկ խոսում են հենց նոր նկատած ահավոր դժբախտության մասին.

— Աստված իմ, ինչպե՛ս դուք սիրում եք Աննետին:

Օլիվիեն մի անգամ ևս խոստովանեց.

— Օ՛, այո՛, ես սիրում եմ նրան:

Կոմսուհին մի քիչ մտածեց և ասաց.

— Դուք ինձ երբեք այդպես չեք սիրել:

Օլիվիեն շփառեց այդ, նա հիմա ապրում էր այնպիսի մի պահ, Լրբ մարդ ասում է ամբողջ ճշմարտությունը, և շշնջաց.

— Ո՛չ, ես այն ժամանակ շատ երիտասարդ էի:
Կոմսուհին զարմացավ:
— Շատ երիտասարդդ: Ինչո՞ւ
— Որովհետև կյանքը շատ քաղցր էր: Միայն մեր Կա-
սակին կարելի է սիրել ինքնամոռացութեան աստիճան:
Կոմսուհին հարցրեց.

— Այն, ինչ դուք զգում եք Աննետի մոտ, արդյոք նմա՞ն
է նրան, ինչ դուք զգում էիք ինձ մոտ:

— Ե՛վ այո, և՛ ոչ... Եվ սակայն դա միևնույնն է: Ես ձեզ
սիրել եմ գրեթե այնքան, ինչքան կարելի է սիրել մի կնոջ:
Իսկ Աննետին ես սիրում եմ, ինչպես ձեզ, որովհետև նա այդ
դուք եք. բայց այդ սերը դարձել է ինչ-որ անդիմադրելի,
կործանարար բան, ինչ-որ ավելի հզոր բան, քան մահը: Ես
պատկանում եմ նրան, ինչպես այրվող տունը՝ կրակին:

Կոմսուհին զգաց, որ խանդի շունչը իր մեջ շրայցրել է
խղճահարությունը, և մխիթարական տոնով ասաց.

— Իմ խեղճ բարեկամ: Մի քանի օրից հետո Աննետը կա-
մուսնանա ու կմեկնի: Չտեսնելով նրան, դուք, անշուշտ,
կբուժվեք:

Օլիվիեն գլուխն օրորեց.

— Օ՛, ես կորած եմ, բոլորովին կորած:

— Բայց ո՛չ, ո՛չ: Դուք նրան չեք տեսնի երեք ամիս: Դա
բավական է: Երեք ամիս ձեզ բավական եղավ, որպեսզի նրան
ավելի սիրեիք, քան ինձ, իսկ դուք արդեն տասներկու տարի է
ինձ ճանաչում եք:

Այն ժամանակ Օլիվիենն անհուն վշտով համակված՝ աղա-
չեց կոմսուհուն.

— Անի, մի՛ լքեք ինձ:

— Ի՞նչ կարող եմ ես անել, իմ բարեկամ:

— Մի՛ թողեք ինձ մենակ:

— Ես ձեզ կայցելեմ, ինչքան ցանկանաք:

— Ոչ: Թույլ տվեք ինձ որքան կարելի է հաճախ լինել
այստեղ:

— Դուք կլինեք նրա կողքին:

— Եվ ձեր կողքին:

— Դուք նրան չեք տեսնի մինչև ամուսնությունը:

— Օ՛, Անի:

— Կամ, գոնե, շատ քիչ:

— Այս երեկո կարո՞ղ եմ ձեզ մոտ մնալ:

— Ո՛չ, այս վիճակում չի կարելի: Ձեզ հարկավոր է ղվար-
ճանալ, գնալ ակումբ, թատրոն, որևէ տեղ, բայց այստեղ
չմնալ:

— Ես խնդրում եմ ձեզ:

— Ո՛չ, Օլիվիե, այդ անկարելի է: Բացի դրանից, ինձ մոտ
ճաշին լինելու են մարդիկ, որոնց ներկայությունը ձեր տրա-
մադրությունն ավելի կփշացնի:

— Դժբուհին և... մարկի՞զը:

— Այո՛:

— Բայց ես երևի երեկոյան նրանց հետ անցկացրի:

— Է՛լ մի խոսեք: Դրանից է, որ այսօր այդպես լավ եք
զգում ձեզ:

— Ես ձեզ խոստանում եմ հանդիստ լինել:

— Ո՛չ, այդ անկարելի է:

— Այն ժամանակ ես կզնամ:

— Ո՛ւր եք շտապում այդպես:

— Ինձ հարկավոր է քայլել:

— Այդ լավ է, քայլեցեք շատ, քայլեցեք մինչև գիշեր:
աշխատեցեք սաստիկ հոգնել և աղա պառկեցեք քնելու:

Օլիվիեն վեր կացավ:

— Մնաք բարով, Անի:

— Գնաք բարով, սիրելի բարեկամ: Ես ձեզ մոտ կգամ
վաղը առավոտյան: Ուզո՞ւմ եք ես այնպիսի մի մեծ անխո-
հեմություն անեմ, ինչպես արիլ եմ մի ժամանակ, — ձևացնեմ,
որ նախաճաշում եմ Եանր կեսօրին, իսկ ժամը մեկ անց քա-
ռորդ կնախաճաշեմ ձեզ հետ:

— Այո, համաձայն եմ: Ինչքա՞ն դուք բարի եք:

— Բայց չէ որ ես ձեզ սիրում եմ:

— Ես նույնպես ձեզ սիրում եմ:

— Օ՛, այլևս մի խոսեք դրա մասին:

— Մնաք բարով, Անի:

— Գնաք բարով, սիրելի բարեկամ, Մինչև վաղը:

— Մնաք բարով:

Օլիվիենն համբուրեց կոմսուհու ձեռքերը, ապա համբուրեց նրա բունքերը, ապա շրթների անկյունները: Հիմա Օլիվիենի աչքերը շոր էին, տեսքը վճռական էր: Հանկարծ նա կոմսուհուն բռնեց, գրկեց և, շրթները հպեց նրա ճակատին, ասես խմում, շնչում էր այն ամբողջ սերը, որ նա տածել էր իր նկատմամբ:

Եվ Օլիվիենն, առանց ետ նայելու, արագ դուրս եկավ:

Երբ կոմսուհին մեռակ մնաց, անդոր բնկավ աթոռի վրա և հեծկտացա: Նա այդպես երկար կենտեր մինչև գիշեր, եթե Աննետը չգար նրա ետևից: Որպեսզի ժամանակ ունենար իր կարմրած աչքերը սրբելու, կոմսուհին պատասխանեց նրան.

— Ես մի քանի քառ ունեմ գրելու, զավակա: Վեր բարձրացիր, մի վայրկյանից կգամ:

Մինչև երեկո նրան հարկ եղավ զբաղվել օժիտի կարևոր հարցով:

Գրուհին ու նրա եղբորորդին ընտանյոք ճաշում էին Գիլոուանների մոտ:

Հենց նոր էին սեղան նստել և դեռ երեկվա ներկայացման մասին էին խոսում, Էրբ ներս մտավ ծառան, բերելով երեք մեծ ծաղկեփնջեր:

Տիկին զր Մորամենը զարմացավ.

— Աստված իմ, այդ ի՞նչ է:

Աննետը բացականչեց.

— Օ՛, ի՞նչ գեղեցիկ են: Ո՞վ կարող է դրանք ուղարկել:

Մայրը պատասխանեց.

— Իհարկե, Օլիվիեն Բերտենը:

Այն պահից, երբ Օլիվիենն մեկնեց, կոմսուհին միշտ մտածում էր նրա մասին: Օլիվիենն կոմսուհուն այնքան մտայն, այնքան ողբերգական երևաց. կոմսուհին այնպես լավ էր հասկանում Օլիվիենի անդարձանելի վիշտը, այնպես տանջալիորին էր իր մեջ զգում այդ մորմոքի արձագանքը, և այնպես ուժգին, այնպես խանդաղատագին, այնպես անհունապես էր սիրում նրան, որ սիրտը ճմլվում էր շարագուշակ նախազգացումներից:

Արդարև, երեք ծաղկեփնջերի մեջ էլ գտնվեցին նկարչի այցելուները: Յուրաքանչյուր այցելուների վրա Օլիվիենն մա-

տիտով գրել էր կոմսուհու, դքսուհու և Աննետի անունները:

Տիկին զր Մորամենը հարցրեց.

— Արդյոք հիվանդ է ձեր բարեկամ Բերտենը: Երեկ նա շատ վատ տեսք ունեի:

Եվ տիկին զր Գիլոուան պատասխանեց.

— Այո, նա ինձ մի քիչ անհանգստացնում է, թեև ոչ մի բանից չի գանգատվում:

Տիկնոջ ամուսինը ավելացրեց.

— Դե՛հ, նա լինում է այն, ինչ մենք լինում ենք ըստրոս,— նա ծերանում է: Վերջին ժամանակներս նույնիսկ շատ արագ է ծերանում: Այնուամենայնիվ, ինձ թվում է, որ ամուսինների ընկնում են միանգամից: Նրանք քայքայվում են ավելի արագ, քան ուրիշները: Նա իրոք որ շատ է փոխվել:

Կոմսուհին հառաչեց.

— Օ՛, այո՛:

Ֆարանդալը հանկարծ դադարեց Աննետի հետ փսփսալ և ասաց.

— Այսօր առավոտյան Ֆիզառո-ում նրա համար շատ տհաճ մի հոգված էր տպագրվել:

Իր բարեկամի տաղանդի վրա ամեն հարձակում, ամեն քննադատություն, ամեն անբարյացակամ ակնարկություն համբերությունից հանում էին կոմսուհուն:

— Օ՛,— ասաց նա,— այնպիսի ականավոր մարդ, ինչպիսին Բերտենն է, կարող է կարևորություն չտալ նման հարձակումներին:

Գիլոուան զարմացավ.

— Ինչպես, Օլիվիենի համար տհաճ հոգված: Բայց ես չեմ կարգացել: Ո՞ր էջի վրա է:

— Առաջին էջի վրա,— պատասխանեց մարկիզը,— հենց սկզբում, «Ժամանակակից նկարչությունը» վերնագրով:

Եվ դեպուտատը զազարեց զարմանալ:

— Դեհ, իհարկե, ես չեմ կարգացել նրա համար, որ նկարչության մասին է:

Բոլորը ժպտացին, որովհետև դիտեին, որ պարոն զր Գիլոուան, բացի բաղաբականությունից ու գլուղատնտեսությունից, ուրիշ բանով շատ չէր հետաքրքրվում:

Ապա գրուցեցին ուրիշ բաների մասին, հետո անցան հյուրասենյակ՝ սուրճ խմելու: Կոմսուհին շէր լսում, հազիվ էր պատասխանում հարցերին. նրան հետապնդում էր այն միտքը, թե ինչ է անում հիմա Օլիվիեն: Ո՛ւր է նա: Ո՛ւր է ճաշել: Ո՛ւր է քարշ տալիս այս պահին իր անդամամանկի վիշտը: Կոմսուհին հիմա սաստիկ ցավ էր զգում, որ նրան թողել է դեռ, նրան չի պահել, և պատկերացնում էր, թե ինչպես նա թափառում է փողոցներով, տխուր, անտուն, միայնակ, իր վշտից հալածված:

Մինչև դքսուհու ու նրա եղբորորդու մեկնելը կոմսուհին լուռ էր, ասնջվելով անորոշ ու սնահավատ երկյտղներից, ապա պառկեց անկողնում, պառկեց մթության մեջ, աչքերը բաց, մտածելով Օլիվիենի մասին:

Շատ ժամանակ էր անցել, երբ կոմսուհին լսեց դրսի սենյակի զանգի զնգոցը: Նա սարսուռաց, նստեց ու ահանջ դրեց: Զանգը երկրորդ անգամ հնչեց գիշերային լուսթյան մեջ:

Կոմսուհին դուրս ցատկեց անկողնից, ամբողջ ուժով սկզմեց էլիկտրական զանգի կոճակը, որպիսով արթնացնի սպասուհուն: Ապա, մոմի ճրագը ձեռքին, վազեց նախասենյակ:

— Ո՛վ է այնտեղ, — հարցրեց նա դռան ետևից:

Անծանոթ մի ձայն պատասխանեց.

— Նամակ:

— Նամակ ումի՞ց:

— Բժշկից:

— Ի՞նչ բժիշկ:

— Զգիտեմ, ինչ-որ դժբախտ պատահարի համար է:

Այլևս շտատանվելով, կոմսուհին բաց արեց դուռը և ինչ-որ կառքի կառապանի դեմ առ դեմ գտնվեց: Կառապանը ձեռքին բռնել էր մի թուղթ, որ ավելց կոմսուհուն: Կոմսուհին կարդաց. «Շատ շտապ: Կոմս զը Գիլտուային»:

Զեռագիրը անծանոթ էր:

— Ներս մտեք, բարեկամ, — ասաց կոմսուհին, — նստեցեք և սպասեցեք:

Ամուսնու սենյակի դռան մոտ կոմսուհու սիրտը այնպես ուժգին բաբախեց, որ նա ուժ չունեցավ նրան կանչելու նա

մոմակալով բախեց դռան: Կոմսը քնել էր և շէր լսում թակոցը:

Այն ժամանակ համբերությունը հատած, ջղայնացած, կոմսուհին սկսեց դուռը ոտքով թակել և լսեց քնկոտ մի ձայն, որ հարցնում էր.

— Ո՛վ է այնտեղ: Ժամը քանի՞ սն է:

Կոմսուհին պատասխանեց.

— Այդ ես եմ, ձեզ շտապ նամակ են բերել կառապանի միջոցով: Ինչ-որ դժբախտություն է պատահել:

Կոմսը մթմթբթաց վարագույրի ետևից.

— Սպասեցեք, հիմա կվերկենամ: Փախի եմ:

Եվ մի րոպեից հետո կոմսը երևաց խալաթով: Միաժամանակ նրա հետ արագ ներս մտան երկու ծառաներ, որոնք զարթնել էին զանգի ձայնից: Նրանք սարսափից շփոթվել էին, սենեկով ճաշարահուն ամբողջ վրա նստած օտար մի մարդ: Կոմսը նամակը առավ ու սկսեց մատնների մեջ պտտացնել մթմթթալով:

— Այդ ի՞նչ է: Զեմ կարողանում հասկանալ:

Կոմսուհին ասաց տենդագին.

— Բայց կարդացեք:

Կոմսը ծրարը պատռեց, նամակը բացեց, զարմանքից բացականչեց և սարսափահար աչքերով նայեց իր կնոջը:

— Աստված իմ, ի՞նչ կա, — ասաց կոմսուհին:

Կոմսը սաստիկ հուզումից շէր կարողանում խոսել և թոթովեց.

— Օ՛, մե՛ծ դժբախտություն... մե՛ծ դժբախտություն...

Բերտենը ընկել է կառքի տակ:

Կոմսուհին ճշաց.

— Մահացե՛լ է:

— Ոչ, ոչ, — ասաց կոմսը: — Ինքներդ կարդացեք:

Կոմսուհին ամուսնու ձեռքից խլեց նամակը, որ նա մեկնել էր, և կարդաց.

«Պարոն, հենց նոր մի մեծ դժբախտություն պատահեց: Մեր բարեկամ, նշանավոր նկարիչ Օլիվիեն Բերտենը ընկավ հանրակառքի տակ, որի անիվը անցավ նրա մարմնի վրայով:

Ծս դեռ չեմ կարող որոշակի արտահայտվել այդ պատահարի հնարավոր հետևանքների մասին. դա կարող է առանձնապես ծանր չլինել, բայց կարող է ընդհուպ ճակատագրական վախճան ունենալ: Պարոն Բերտենը թախանձագին խնդրում է ձեռք և աղաչում է կոմսուհի դր Գիլոուային անմիջապես գալ իր մոտ: Հույս ունեմ, պարոն, որ կոմսուհին և դուք չեք զլանա կատարել բաղձանքը մեր ընդհանուր բարեկամի, որ, գուցե, չի ապրի մինչև առավոտ:

Գոկտուր դր Ռիվիլ:

Կոմսուհին լայն բացած, սարսափահար աչքերը հառել էր ամուսնու վրա: Ապա հանկարծ, ասես նրա միջով էլիկտրական հոսանք էր անցել, կոմսուհին իր մեջ զգաց արիության հորդում, որ երբեմն, ահավոր ժամերին, կնոջ դարձնում է ամենախիզախը բոլոր էակներին:

Նա դարձավ սպասուհուն.

— Շուտ, հազնվեմ:

— Ո՞ր զգեստն եք ուզում հագնել:

— Միևնույն է: Ինչ որ կցանկանաք:

— Ժակ,— շարունակեց կոմսուհին, դիմելով ամուսնուն,— հինգ բոպից պատրաստ եղեք:

Խորապես ցնցված, կոմսուհին վերադառնում էր իր սենյակը և, տեսնելով սպասող կառապանին, հարցրեց.

— Ձեր կառքն այնտե՞ղ է:

— Այո, տիկին:

— Կավ, դուք մեղ տարեք:

Այա կոմսուհին վազեց իր սենյակը:

Խոլարար, բուռն շարժումներով, ճարմանդները կոճկելով, հրիզակները կապելով, կոմսուհին ոնց որ պատահի ընկավ իր զգեստների վրա, մազերը մի կերպ բարձրացրեց ու հարզարեց հայելու առջև, նայելով, և այս անգամ շտաժելով զրա մասին, իր գունաթափ դեմքի ու մոլորուն աչքերի արտացոլմանը:

Ուտերի վրա զցելով վերարկուն, նա շտապեց դեպի սենյակը ամուսնու, որ դեռ պատրաստ չէր, և քաշեց նրան:

— Գնանք,— ասաց կոմսուհին,— մտածեցեք, որ նա կարող է մեռնել:

Կոմսը, շվարած, հետևում էր կնոջ, սայթաքելով, ոտքերով շոշափելով մթին սանդուղքը, աշխատելով լավ նայել աստիճանները, որպեսզի չընկներ:

Ճանադարհը կարճ սևեց ու լուռ անցավ: Կոմսուհին այնպես էր դողում, որ նրա ատամները իրար էին զարնվում. կառքի դռնակի ապակու միջով նա նայում էր, թե ինչպես անձրևի շղարշի էտև խույս էին տալիս գազային լայտերները: Մայթները փայլում էին, բուլվարը ամայի էր, գիշերը մռայլ էր: Տեղ հասնելով, նրանք նկարչի տան դուռը գտան բաց, դռնապանի խուցը՝ լուսավորված ու դատարկ:

Նրանց ընդառաջ, սանդուղքի վերին հարթակի վրա, դուրս եկավ բծիշկը, դոկտոր դր Ռիվիլը, ալեխառն մազերով, կարճահասակ, կլորիկ, կոկիկ ու բարեկիրթ մի մարդ: Նա հարգանքով ողջունեց կոմսուհուն և սեղմեց կոմսի ձեռքը:

Կոմսուհին նրան հարցրեց հեղուկ, ասես աստիճաններով բարձրանալը սպասել էր իր ամբողջ շունչը.

— Գե՛հ, ինչպե՞ս, դոկտոր:

— Է՛հ, տիկին, հույս ունեմ, որ նվազ ծանր է, քան ես կարծում էի առաջին բուպեներին:

Կոմսուհին բացականչեց.

— Նա չի՞ մեռնի:

— Ո՛չ, Գոնե ևս այդ չեմ կարծում:

— Դուք երաշխավորո՞ւմ եք:

— Ո՛չ, ես միայն հույս ունեմ, որ որովայնային պարզ կոնտուզիա է, առանց ներքին վնասվածքների:

— Ի՞նչն եք դուք անվանում վնասվածքներ:

— Պատվածքները:

— Ինչի՞ց դիտեք, որ դրանք չկան նրա մոտ:

— Ես ենթադրում եմ:

— Իսկ եթե դրանք կա՞ն:

— Օ՞, այն ժամանակ գործը ծանր կլինի:

— Նա դրանցից կարո՞ղ է մեռնել:

— Այո:

— Շատ շո՞տ:

— Եստ շուտ Մի քանի բոսիւմ կամ նույնիսկ մի քանի վայրկյանում: Բայց հանգստացեք, տիկին, ես համոզված եմ, որ նա տասնհինգ օրում կլավանա:

Կոմսուհին լսել էր խոր ուշադրութեամբ, աշխատելով ամեն ինչ իմանալ, ամեն ինչ հասկանալ:

Կոմսուհին շարունակեց հարցնել.

— Ինչպիսի՞ պատուվածք կարող է լինել նրա մոտ:

— Օրինակ, լյարդի պատուվածք:

— Դա շատ վտանգավոր է:

— Այո... Բայց ես շատ կզարմանայի, եթե հիմա որևէ բարդութիւն առաջանար: Մտնենք նրա մոտ: Դա նրա համար լավ կլինի, նա մեծ անհամբերութեամբ ձեզ է սպասում:

Մտնելով սենյակ, կոմսուհին ամենից առաջ տեսնելով դրժ-գույն մի դեմք սպիտակ բարձի վրա: Մի քանի մոմեր և բուխարու բոցը լուսավորում էին այն, ուրվագծելով պրոֆիլը, ընդգծելով ստվերները, և այդ կապտած-դժգույն դեմքի վրա կոմսուհին տեսավ երկու աչքեր, որոնք իրեն էին նայում:

Կոմսուհու ամբողջ արիւթը, ամբողջ կորույքը, ամբողջ վճռականութիւնը շրջան, այնքան այդ նիհարած, այլանշակված դեմքը մահամերձի, ուրվականի դեմք էր դարձել: «Օ՛, աստված իմ»,— շնչաց կոմսուհին և առաջացավ դեպի Օլիվիեն, սուսկումից դողալով:

Օլիվիեն փորձեց ժպտալ, որպեսզի հանգստացնի նրան, բայց Օլիվիենի դեմքի վրա ժպիտի հետ միասին տանջալի ծամածուծութիւն երևաց:

Երբ մտեցավ նրա անկողնին, կոմսուհին քնքշորեն իր երկու ձեռքերը դրեց Օլիվիենի մարմնի երկայնքով ձգված ձեռքերի վրա և շնչաց:

— Օ՛, իմ խեղճ բարեկամ:

— Բան չկա,— ասաց ցած ձայնով Օլիվիեն, առանց գլուխը շարժելու:

Հիմա կոմսուհին նայում էր նրան, այդ փոփոխութիւնից խելացնորված: Օլիվիեն այնքան գունատ էր, որ ասես նրա մաշկի տակ արջան ոչ մի կաթիլ այլևս չէր մնացել: Այտերը փոս էին ընկել, ասես դեմքից ներս էին քաշվել, իսկ աչքերը

այնքան էին խոռոչացել, որ ասես նրանց թելով ներս էին ձգել:

Օլիվիեն հասկացավ իր բարեկամուհու սարսափը և հառաչեց.

— Ահա թե ես ինչքան լավ վիճակ ունեմ:

Սեռտուն հայացքով նայելով նրան, կոմսուհին հարցրեց.

— Այդ ինչպե՞ս պատահեց:

Օլիվիեն մեծ ճիգեր արեց խոսելու համար. երբեմն նրա դեմքի վրա ջղային ցնցումներ էին նկատվում:

— Ես շնայեցի շուրջս... մտածում էի ուրիշ քանի մասին... բուրբոսի ուրիշ քանի մասին... օ՛, այո՛... և մի հանրակարծիք ինձ տապալեց ու փորիս վրայով անցավ...

Լսելով Օլիվիենին, կոմսուհին ասես տեսնում էր, թե ինչպես էր դեպքը տեղի ունենում, և, սարսափով համակված, հարցրեց.

— Դուք շատ արյուն կորցրի՞ք:

— Ոչ: Ես միայն ճմլվածքներ ունեմ... Ես մի քիչ ճխլու-վել եմ:

Կոմսուհին հարցրեց.

— Այդ որտե՞ղ տեղի ունեցավ:

Օլիվիեն հազիվ լսելի ձայնով պատասխանեց.

— Ճշտորեն չգիտեմ: Այստեղից բավական հեռու:

Բժիշկը բազկաթոռը կոմսուհու մոտ գլորեց, և կոմսուհին ընկավ նրա վրա: Կոմսուհու կանգնել էր անկողնու ոտքերի մոտ, ատամների միջով կրկնելով.

— Օ՛, իմ խեղճ բարեկամ... Իմ խեղճ բարեկամ... Ի՞նչ ահալոր դժբախտութիւն:

Կոմսուհու իրոք որ մեծ վիշտ էր ապրում, որովհետև շատ էր սիրում Օլիվիենին:

Կոմսուհին նորից հարցրեց.

— Բայց այդ որտե՞ղ պատահեց:

Բժիշկը պատասխանեց.

— Ես էլ պարզ չգիտեմ, կամ, ավելի ճիշտ չեմ կարողանում հասկանալ: Գորեկներին մոտակայքում, գրեթե Փարիզից դուրս: Կառասպանը, որ նրան տուն էր բերել, պնդում էր,

որ նրան վերցրել է այդ թագի դեղատնից, ուր նրան փոխա-
դրել էին երեկոյան ժամը իննին:

Եվ, հակվելով դեպի Օլիվիեն, բժիշկը հարցրեց.

— Ըի՛շտ է, որ դեպքը տեղի է ունեցել Գորեկնների մո-
տակայքում:

Բերտենը աչքերը փակեց, ասես աշխատելով հիշել, և
չընչաց.

— Զգիտեմ:

— Իսկ ո՞ւր էիք դնում:

— Չեմ հիշում: Գնում էի հենց այնպես:

Կոմսուհին հառաչանք արձակեց, որ նա չկարողացավ
զսպել, և մի քանի վայրկյան շունչը այնպես բռնվեց, որ քիչ
մնաց խեղդվեր. թաշկինակը հանելով զրպանից, նա աչքերը
ծածկեց նրանով և աճալոր կիրպով հեկեկաց:

Կոմսուհին գիտեր, նա զուշակում էր: Ի՛նչ անտանելի ծան-
րություն էր ընկել իր սրտի վրա. նա խղճի խայթ զգաց այն
քանից, որ իր մոտ չէր պահել Օլիվիեն, նրան զուրս էր արել,
փողոց էր շարտել: Եվ ահա Օլիվիեն, վշտից արբած, ընկել
էր այդ հանրակառքի տակ:

Օլիվիեն նույն մեղմ ձայնով ասաց կոմսուհուն.

— Լաց մի լինեք: Դա ինձ վշտացնում է:

Կամքի ուժեղ լարումով կոմսուհին դադարեցրեց իր հե-
կեկանքը, աչքերը բացեց ու հառեց Օլիվիենին. կոմսուհու գեմ-
քի ոչ մի մկանը չէր շարժվում, միայն դանդաղորեն ար-
ցունքներ էին հոսում նրա աչքերից:

Նրանք նայում էին միմյանց, երկուսն էլ անշարժ, ձեռ-
քերը միացրած վերմակի վրա: Նրանք նայում էին միմյանց,
մոտանալով, որ այնտեղ կան ուրիշ մարդիկ, և նրանց հայաց-
քի մեջ սրտից սիրտ գերմարդկային հուզում էր հաղորդվում:

Նրանց միջև արագ, լուռ ու ահեղորեն հանում էին բուրբ
նրանց հիշողությունները, նրանց ամբողջ խորտակված սերը,
նրանց միասին զոացած ապրումները, բուրբ, ինչ միացրել
ու միաձուլել էր նրանց կյանքը այն կրթի մեջ, որին նրանք
անձնատուր էին եղել:

Նրանք նայում էին միմյանց, և խոստովանությունները
բալիս էին նրանց շրթներին, անհաղթահարելի էր նրանց ցան-

կույթունը պատմելու և լսելու այնքան թաքուն ու այնքան
տխուր գաղտնիքներ, որ նրանց հարկավոր էր հաղորդել: Կոմ-
սուհին զգաց, որ անհրաժեշտ է ամեն գնով հեռացնել իր ետև
կանգնած երկու տղամարդկանց, որ ինքը պետք է որևէ մի-
ջոց, որևէ հնարք գտնի, ինքը, որ հնարագետ կին է:

Իր ամուսինն ու բժիշկը ցած ձայնով խոսում էին: Խոսքը
այն մասին էր, թե ինչպիսի խնամք է հարկավոր Բերտենին:
Գլուխը շուտ տալով, կոմսուհին հարցրեց բժշկին.

— Դուք հիվանդապահուհի հրավիրե՞լ եք:

— Ոչ, Ես դերադասում եմ խնամատած ուղարկել, որն
ավելի լավ կհետևի հիվանդի վիճակին:

— Ուղարկեցեք և՛ մեկին, և՛ մյուսին: Խնամքի ավելին
չկա: Կարող ե՞ք նրանց կանչել այս դիշեր: Չեմ կարծում, որ
դուք մնաք այստեղ մինչև առավոտ:

— Իրոք ես պետք է տուն վերադառնամ: Ես չորս ժամ
արդեն այստեղ եմ:

— Բայց տուն վերադառնալիս դուք մեզ կուղարկե՞ք հի-
վանդապահուհուն ու խնամատածին:

— Գիշերով դա բավական դժվար է: Այնուամենայնիվ, ես
կփորձեմ:

— Դա անհրաժեշտ է:

— Նրանք զթոյն և կիսատանան, բայց կզա՛ն:

— Ամուսինս ձեզ հետ կգա և նրանց կբերի հոժար կամ-
քով կամ ուժով:

— Բայց դուք, տիկին, մենակ չեք կարող մնալ այստեղ:

— Ե՛ս,— բացականչեց կոմսուհին, և նրա ձայնի մեջ կար
մի տեսակ մարտահրավեր, ցասկոտ բողոք իր կամքի որևէ
գիմարտության դեմ: Եվ տիրական, առարկություն չընդունող
տոնով նա ցույց տվեց, թե ինչ էր անհրաժեշտ անել: Մի ժա-
մից ոչ ուշ խնամատածն ու հիվանդապահուհին պետք է
այստեղ լինեն՝ ամեն տեսակ պատահականություն կանխելու
համար: Նրանց այստեղ լինելու համար մեկը պետք է նրանց
վեր կացնի անկողնից ու հետը բերի: Միայն իր ամուսինը
կարող է այդ անել: Մինչ այդ հիվանդի մոտ կմնա ինքը, դա
իր պարտականությունն ու իրավունքն է: Ինքը պարզապես
կատարում է բարեկամուհու դերը, կնոջ դերը: Բացի դրանից,

ինքը այդպես է ցանկանում և ոչ ոք չի կարող տարհամոզել իրեն:

Կոմսուհու փաստարկները ճիշտ էին: Հարկ էր համաձայնել դրանց հետ և այդպես էլ անել:

Կոմսուհին վեր կացավ, անհամբերութեամբ սպասելով նրանց մեկնելուն. նա ուզում էր որքան կարելի է շուտ մնալ մենակ: Որպեսզի որն է սխալ բան շաներ նրանց բացակայութեան ժամանակ, նա լսել էր բժշկի ցուցմունքները, շանալով լավ հասկանալ դրանք, ամեն ինչ մտքում պահել, ոչինչ չմոռանալ: Նկարչի ծառան, կոմսուհու կողքին կանգնած, նույնպես լսել էր, իսկ ծառայի ետև, նրա կիներ, խոհարարուհին, որ օգնել էր առաջին վիրակապման ժամանակ, գլխով նշան էր անում, որ ինքը նույնպես ամեն ինչ հասկացել էր: Երբ կոմսուհին, ինչպես սերտած դաս, կրկնեց բժշկի բոլոր ցուցմունքները, շտապեցրեց երկու տղամարդկանց, կրկնելով ամուսնուն.

— Շուտ վերադարձեք, հատկապես շուտ վերադարձեք:

— Ես ձեզ կտանեմ իմ կառքով, — ասաց բժիշկը կոմսիսին: — Նա ձեզ ավելի շուտ ետ կբերի: Մի ժամից դուք այստեղ կլինեք:

Գնալուց առաջ բժիշկը նորից երկար քննեց վիրավորյալին, որպեսզի հավաստիանա, որ նրա վիճակը առաջվա նման գոհացուցիչ է:

Գիլտուան դեռ վարանում էր: Նա ասաց.

— Դուք չե՞ք գտնում, որ մենք անխոհեմ բան ենք անում:

— Ո՛չ, վտանգ չկա: Հիվանդին հարկավոր է միայն հանգրստություն ու անբորբոքություն: Քող միայն տիկին Գիլտուան նրան թույլ շտա խոսել և ինքը նրա հետ որքան կարելի է քիչ խոսի:

Կոմսուհին, սրտաբեկ, նորից հարցրեց.

— Ուրեմն նրա հետ չի՞ կարելի խոսել:

— Օ՛, ոչ, տիկին: Բազկաթոռը վերցրեք ու նստեցեք նրա մոտ: Նա իրեն միայնակ չի զղա և դրանով իրեն լավ կզգա. նա չպետք է հոգնի, նրան հարկավոր չէ ոչ խոսել, ոչ նույնիսկ մտածել: Ես կգամ առավոտյան ժամը իննին: Մնաք բարով: Ընդունեցեք իմ հարգանքները:

Խորապես ողջունելով բժիշկը դուրս եկավ ուղեկցութեամբ կոմսի, որ կրկնում էր.

— Մի հուզվեք, սիրելիս: Մի ժամ շանցած ես այստեղ կլինեմ, և դուք տուն կվերադառնաք:

Նրանք դուրս եկան. կոմսուհին լսեց, թե ինչպես ներքևի գուռը փակվեց նրանց ետև և ինչպես փողոցում թավալվեց հեռացող կառքը:

Ապաստվորն ու խոհարարուհին մնացել էին սենյակում, սպասելով հրամանների: Կոմսուհին նրանց հեռացրեց:

— Գնացեք, — ասաց նա, — ես զանգ կտամ, եթե որն է բանի կարիք ունենամ:

Նրանք նույնպես դնացին, և կոմսուհին մենակ մնաց Բերտենի հետ:

Նա նորից մտտեցավ Բերտենի անկողնին և, ձեռքերը դնելով սնարի ծայրերին, սիրած գլխի երկու կողմերին, թեքվեց ու սկսեց նրան նայել: Ապա հարցրեց, այնպես մոտենալով Օլիվիեի դեմքին, որ իր բառերը ասես հպում էին նրան իր շնչի հետ միասին.

— Դուք ինքնե՞րդ նետվեցիք այդ հանրակառքի տակ:

Օլիվիեին պատասխանեց նորից փորձելով փպտալ.

— Ո՛չ, նա՛ նետվեց իմ վրա:

— Ծիշտ չէ, այդ դո՛ւք եք:

— Ո՛չ, հավատացնում եմ ձեզ, որ այդ նա՛ է:

Մի բանի ընդհանրությունից հետո, մի քանի այնպիսի ընդհանրություններով ասես միահյուսվում են հայացքներով, կոմսուհին շնչաց.

— Օ՛, իմ սիրելի, իմ սիրելի Օլիվիե, եվ մտածել, որ ես ձեզ թողեցի դուրս գալ, որ ես ձեզ չպահեցի:

Օլիվիեին համոզմունքով պատասխանեց.

— Մի ննույն է, դա ինձ կպատահեր վաղ կամ ուշ:

Նրանք նորից նայեցին միմյանց, շանալով կարգալ մեկը մյուսի մտենաթաթուն մտքերը: Օլիվիեին նորից խոսեց.

— Ես չեմ կարծում, որ կենդանի մնամ: Ես շատ եմ տանջվում:

Կոմսուհին թոթովեց.

— Շատ եք տանջվո՞ւմ:

— Օ՛, այո՛:

Մի քիչ ավելի թեքվելով, կոմսուհին Օլիվիեի ճակատին, ապա աչքերին, ապա այտերին դիպավ դանդաղ, թեթև, քրնքուշ համբույրներով: Նա հազիվհազ Օլիվիեին դիպչում էր շրթների ծայրով, գրեթե անձայն շնչով, ինչպես համբուրում են երեխաները: Եվ այդ տեղեք երկար: Օլիվիեն հլու-հնազանդ անձնատուր եղավ այդ քաղցր ու քնքուշ փառաբանքների տափերին, որոնք ասես հանգստացնում ու թարմացնում էին իրեն, որովհետև իր այլալված դեմքը առաջվանից քիչ էր ցնցումներ ունենում:

Ապա Օլիվիեն ասաց.

— Անի:

Կոմսուհին դադարեց Օլիվիեին համբուրել՝ ունկնդրելու համար:

— Ի՛նչ, իմ բարեկամ:

— Դուք պետք է ինձ մի խոստում տաք:

— Ես ձեզ կխոստանամ, ինչ որ կցանկանաք:

— Եթե ես չմեղմեմ մինչև առավոտ, երգվեցեք ինձ մոտ քերել Աննետին մի անգամ, միայն մի անգամ: Ես այնպես չեի ուզենա մեղմել առանց նրան տեսնելու... Մտածեցեք... որ վաղը... այս ժամին... ես, գուցե... ես, հավանաբար, աչքերս կփակեմ ընդմիջում... և այլևս երբեք չեմ տեսնի ձեզ... ոչ ձեզ... ոչ նրան...

Կոմսուհին մորմոքված սրտով ընդմիջեց նրան.

— Օ՛, լոնցե՛ք... լոնցե՛ք... լավ, ձեզ խոստանում եմ բերել Աննետին:

— Երգվո՞ւմ եք:

— Երգվում եմ, իմ բարեկամ... Բայց լոնցե՛ք, այլևս մի՛ խոսեք: Դուք ինձ ահավոր վիշտ եք պատճառում... Լոնցե՛ք:

Օլիվիեի դեմքը կարճատև մի ջղաձգութուն ունեցավ. երբ այդ անցավ, նա ասաց.

— Եթե ձեզ միայն մի քանի բույս է մնում միասին անցկացնելու, չկորցնենք այդ բույսերը, օգտվենք դրանից մնացած բոլոր ասելու: Ես ձեզ այնքան սիրել եմ:

Կոմսուհին հառաչեց.

— Իսկ ես... ես ձեզ միշտ սիրում եմ...

Օլիվիեն ավելացրեց.

— Ես երջանկութուն գտա լուրի ձեռք միջոցով: Միայն վերջին օրերը ծանր էին... Ի՛նչ ձեռք մեղքը չէ... Ա՛հ, իմ խեղճ Անի, ինչպես երբեմն տխուր է կյանքը... և ինչպես դժվար է մեղմել...

— Լոնցե՛ք, Օլիվիե՛: Աղաչում եմ ձեզ...

Օլիվիեն շարունակեց, շտեղծ նրան.

— Ես այնքան երջանիկ կլինեի, եթե դուք աղջիկ լուսնեալիք:

— Լոնցե՛ք... Աստված իմ... Լոնցե՛ք...

Օլիվիեն ասես ավելի շուտ բարձրաձայն էր մտածում, քան խոսում կոմսուհու հետ:

— Ա՛հ, նա, սվ հնարել է այս կյանքը և ստեղծել մարդկանց, կամ կույր է եղել, կամ շատ շար...

— Օլիվիե, աղաչում եմ ձեզ... Եթե դուք ինձ երբեք սիրել եք, լոնցե՛ք... Մի՛ խոսեք այլևս:

Օլիվիեն նայեց իր վրա հակված կոմսուհուն. կոմսուհու դեմքը ես այնքան գունատ էր, որ նման էր մահամերձի դեմքին. և Օլիվիեն լոնցե:

Այն ժամանակ կոմսուհին նստեց մահիճի մոտ գտնվող բազկաթոսի վրա, և նորից բռնեց սալանի վրայով պարզված Օլիվիեի ձեռքը:

— Այժմ ես արգելում եմ ձեզ խոսել, — ասաց կոմսուհին:

— Այլևս մի շարժվեք և մտածեցեք իմ մասին, իսկ ես կմորտածեմ ձեռք մասին:

Անշարժ, իրենց մարմինների այրող հպումով միմյանց կապված, նրանք նորից սկսեցին իրար նայել: Կոմսուհին բռնել էր Օլիվիեի տենդոտ ձեռքը և ամեն բույս թույլ կերպով սեղմում էր այն, իսկ Օլիվիեն այդ կոշիկին ի պատասխան թեթևորեն փակում էր մատները: Այդ սեղմումներից յուրաքանչյուրն ինչ-որ բան էր ասում, նրանց հիշողության մեջ արթնացնում էր իրենց վերջացած անցյալի մի մասնիկ, կենդանացնում էր իրենց սիրո աղոտացած հուշերը: Յուրաքանչյուր այդ սեղմումը թաքուն մի հարց էր, յուրաքանչյուր խորհրդավոր մի պատասխան էր, բայց տխուր էին պատասխան-

ները և տխուր էին հարցերը, հին սիրո այդ «Գուք հիշո՞ւմ եք»-ները:

Մահից առաջ տեղի ունեցող այդ տեսակցութեան մեջ, որ, թերևս, վերջինն էր, նրանք մտովի տարի առ տարի կրկնում էին իրենց սիրո բովանդակ պատմությունը. և սենյակում լսվում էր միայն վառվող կրակի ճարճատչունը:

Հանկարծ սարսափից դողալով, ասես մղձավանջային քնից զարթնած լինեք, Օլիվիենն ասաց.

— Ձեր նամակնե՞րը:

Կոմսուհին հարցրեց.

— Ի՞նչ, Իմ նամակնե՞րը:

— Ես կարող էի մեռնել, առանց ոչնչացնելու դրանք:

Կոմսուհին բացականչեց.

— Ա՛հ, ի՛նչ փուլթի Ի՛նչ նշանակություն ունի այդ Թող դրանք գտնեն, թող կարդան, հոգս էլ չէ:

Օլիվիենն պատասխանեց.

— Իսկ ես այդ չեմ ցանկանում: Վե՛ր կացեք, Անի: Բա՛ց արեք իմ գրասեղանի ներքևի դարակը, մեծ դարակը, նրանք այնտեղ են բոլորը, բոլորը: Նրանք պետք է վերցնել և այրել:

Կոմսուհին չէր շարժվում և նստել էր բոլորովին կուշ եկած, ասես Օլիվիենն նրան առաջարկել էր ինչ-որ ստորություն անել:

Օլիվիենն հարեց.

— Անի, աղաչում եմ ձեզ: Եթե դուք այդ շանք, դուք ինձ կտանջեք, ինձ կվրդովեցնեք, ինձ կզժվացնեք: Մտածեցեք, որ նրանք կարող են որն է մեկի ձեռքն ընկնել, կարող են նստաբի, ծառայի... կամ նույնիսկ ձեր ամուսնու ձեռքն ընկնել... Ես այդ չեմ ուզում...

Կոմսուհին վեր կացավ, դեռ վարանելով ու կրկնելով.

— Ո՛չ, դա շափազանց ծանր է, շափազանց դժուրակ: Ինձ թվում է, որ դուք ինձանից պահանջում եք այրել մեր սրտերը: Օլիվիենն աղերսում էր, և նրա դեմքը այլայլվել էր անձկությունից:

Տեսնելով, թե ինչպես է Օլիվիենն հոգեպես տանջվում, կոմսուհին հնազանդվեց ու մոտեցավ գրասեղանին: Բաց անելով դարակը, նա տեսավ, որ այն մինչև բերանը լցված է իրար

վրա դիզված բազմաթիվ նամակներով, և բոլոր ծրարների վրա ճանաչեց երկու տողերն այն հասցեի, որն ինքն այնքան հաճախ էր գրել: Այդ երկու տողերը— հասցեատիրոջ անունը և փողոցի անունը նա այնպես լավ գիտեր, ինչպես իր սեփական անունը, ինչպես գիտեն այն մի քանի բառերը, որոնց մեջ կենտրոնացված են կյանքի ամբողջ հույսն ու ամբողջ երջանկությունը: Նա նայում էր այդ փոքրիկ բառակուսիներին, որոնք պարունակում էին այն ամենը, ինչ նա կարողացել էր օտել իր սիրո մասին, այն ամենը, ինչ նա կարողացել էր իրենից պոկել և Օլիվիենին տալ մի բիշ թանաքով, սպիտակ թղթի վրա:

Օլիվիենն փորձեց շուտ տալ գլուխը սնարի վրա, որպեսզի կոմսուհուն նայեր, և մի անգամ ևս ասաց.

— Շուտ այրեցե՛ք դրանք:

Այն ժամանակ կոմսուհին երկու կապոց նամակ վերցրեց և մի քանի վայրկյան իր ձեռքերի մեջ պահեց: Նրանք ծանր, վշտալի, կենդանի ու մեռած էին թվում, այնքան նրանց մեջ տարբեր բաներ կային, տարբեր զգացումներ ու երազներ, այնպես քաղցր, որոնք սակայն արդեն վերջացել էին: Իր ձեռքերի մեջ հիմա իր հպու հողին էր, իր սրտի սիրտը, իր սիրող էություն էությունը. և նա հիշում էր, թե ինչպիսի ոգևորություն էր նա հափշտակությունը էր ինքը գրել այդ նամակներից մի քանիսը, ինչպես ցնծացել էր, որ սպրում է, պաշտում է մեկին և նրան տեսնել է իր պաշտումի մասին:

Օլիվիենն կրկնեց.

— Այլեցե՛ք, այրեցե՛ք դրանք, Անի:

Ձեռքերի մեկ շարժումով կոմսուհին բուխարու մեջ նետեց թղթերի երկու կապոցները, որոնք ցրիվ եկան, ընկնելով փայտի վրա: Ապա դարակից ուրիշ նամակներ հանեց և նետեց նրանց վրա, հետո դեռ ուրիշ նամակներ, արագորեն կոտորելով ու վայրկենաբար ուղղվելով, որպեսզի շուտ վերջացնեք այդ ահավոր գործը:

Երբ բուխարին լցվեց, իսկ դարակը գատարկվեց, կոմսուհին կանգնած մնաց, սպասելով, նայելով թե ինչպես կխաճանդած բոցը սողում է ծրարների այդ լեռան ծայրերով: Նա նրանց վրա հարձակվում էր կողքերից, կրծում էր նրանց ան-

կյունները, վազում էր թղթերի լուսանցքներով, հանգում էր, նորից էր բռնկվում, ծավալվում: Շուտով այդ ամբողջ սպիտակ բուրբը գոտևորվեց վառ, պայծառ բոցերով, որոնք սենյակը լույսով ողողեցին և այդ լույսը, որ լուսավորել էր անշարժ կանգնած կնոջ և պառկած տղամարդուն, նրանց այրող սերն էր, որ վերածվում էր մոխիրի:

Կոմսուհին շուտ եկավ և այդ բոցավառված լուսավորության մեջ տեսավ իր բարեկամին, որ մոլորուն հայացքով հակվել էր մահճի եզրի վրա:

— Բու՞՞րբ, — հարցրեց Օլիվիեն:

— Այս՛, Բու՞՞րբ:

Բայց նախքան Օլիվիեի մոտ վերադառնալը, կոմսուհին վերջին մի հայացք նետեց այդ ոչնչացող թղթերի վրա և տեսավ, թե ինչպես կիսայրյաց, արդեն ծոճած ու սևացած թղթերի կույտի վրայով ինչ-որ կարմիր բան էր հոսում: Կարելի էր կարծել, որ դրանք արյան կաթիլներ էին: Նրանք ասես բխում էին նամակների հենց սրտից, յուրաքանչյուր տառից, ինչպես վերքից, և մեղմորեն ծորում էին բոցերի մեջ, իրենց ետև թողնելով ծիրանեղույն հետքեր:

Կոմսուհին ասես ինչ-որ գերբնական ահով համակվեց և հտ քաշվեց, ինչպես եթե նրա աչքերի առաջ մեկին սպանելին, բայց հետո հասկացավ, հանկարծ հասկացավ, որ դա պարզապես կնքամոմն էր, որ հալվում էր:

Այն ժամանակ կոմսուհին վերադարձավ վիրավորի մոտ և, մեղմորեն բարձրացնելով նրա գլուխը, զղուշորեն այն դրեց սնարի մեջտեղ: Բայց Օլիվիեն անհանգստացավ և ցավերը սաստկացան: Հիմա նա հևում էր, նրա դեմքը չղաձգվել էր ահավոր տանջանքներից, և նա կարծես դադարել էր գիտակցել, որ կոմսուհին այստեղ է:

Կոմսուհին սպասում էր, որ Օլիվիեն մի քիչ հանգստանար, ամուր փակված աչքերը բաց աներ ու բարձրացներ, իրեն դեռ որևէ բառ ասեր:

Վերջապես կոմսուհին հարցրեց.

— Եա՞տ է ցավում:

Օլիվիեն շպտասխանեց:

Կոմսուհին Օլիվիեի վրա հակվեց և մատով դիպավ նրա

ճակատին, որպեսզի նրան ստիպեր իրեն նայել: Օլիվիեն իրոք բաց արեց աչքերը, շիճորած, անմիտ աչքերը:

Կոմսուհին, ահաբեկ, կրկնեց.

— Եա՞տ է ցավում... Օլիվիեն: Պատասխանեք ինձ: Ուզում եք մեկին կանչեմ... Ճի՞գ արեք, մի բան ասացեք:

Կոմսուհուն թվաց, որ Օլիվիեն թոթովում էր.

— Բերեք Աննետին... դուք ինձ երզվել եք...

Եվ Օլիվիեն շարժեց սավանի տակ, նրա մարմինը դավարվում էր, դեմքը չղաձգվում ու ծամածուլում:

Կոմսուհին կրկնում էր.

— Օլիվիեն՛, Աստված իմ: Օլիվիեն՛, ի՞նչ է պատահել ձեզ: Ուզում եք կանչեմ...

Այս անգամ Օլիվիեն նրան լսեց ու պատասխանեց.

— Ոչ... դատարկ բան է:

Օլիվիեն ասես իրոք հանգստացավ, նվազ տանջվեց և հանկարծ սուզվեց մի տեսակ քնկոտ բնդարմացման մեջ: Հուսալով, որ նա կքնի, կոմսուհին նորից նստեց մահճի մոտ, բռնեց նրա ձեռքը և սպասեց: Օլիվիեն այլևս չէր շարժվում. նրա կզակը կախվել էր կրծքի վրա, բերանը կիսարաց էր, նա շնչում էր կարճ ու հաճախակի, և թվում էր, թե ամեն շնչառության ժամանակ նրա կոկորդը քերթվում էր: Միայն մատները երբեմն ակամա շարժվում էին, թեթևակի ցնցվում, և յուրաքանչյուր այդպիսի ցնցման ժամանակ կոմսուհու մագերը ցցվում էին և նշարդերն այնպես լարվում, որ նա ուզում էր ճշար: Դրանք արդեն այն կամավոր քնքուշ սեղմումները չէին, որոնք հոգնած շրթների փոխարեն պատմում էին իրենց սրտերի բուրբ գառնությունների մասին, դրանք չհանդարտվող չղաձուրթյուններ էին, որոնք խոսում էին միայն մարմնական տանջանքների մասին:

Հիմա կոմսուհին երկյուղ էր գգում, ահավոր երկյուղ, խուլական ցանկություն գնալու, զանգ տալու, մեկին կանչելու, բայց նա չէր համարձակվում շարժվել, որպեսզի չխոտվի Օլիվիեի հանգիստը:

Փողոցներից պատերի միջով հասնում էր կառքերի հեռավոր դղրդունը, և կոմսուհին լսում էր, թե արդյոք այդ թավալվող անիվները կանդ շե՞ն առնում դռան առաջ, արդյոք ամու-

սինք շի՞ գալիս իրեն ազատելու, վերջապես հեռացնելու այս մտայլ տեսակցութիւննից:

Կոմսուհին փորձեց ձեռքը ազատել Օլիվիէի ձեռքից, բայց Օլիվիէն անդմեց այն, խոր հառաշանք արձակելով: Այն ժամանակ կոմսուհին որոշեց հլու կերպով սպասել, որպեսզի շուտեք նրան:

Կրակը մեռնում էր բուխարու մեջ՝ նամակների սև մոխրի տակ. երկու մոմեր հանդեցին, կահկարասիներից՝ մեկը ճարճատեց:

Տան մեջ ամեն ինչ լուռ էր, ամեն ինչ մեռած էր թլում, և միայն սանդուղքի վրայի բարձր ֆլամանդական ժամացույցը, համաչափորեն խփելով կես և քառորդ ժամերը, գիշերային լուռիւթյան մեջ նվազում էր ժամանակի մարշը իր բազմաձայն զանդակների վրա:

Կոմսուհին անշարժ նստել էր և զգում էր, թե ինչպես իր հողու մեջ աճում է անտանիկ սարսափը: Մզձավանջներ պաշարեցին նրան, ահավոր խոհեր խռովել էին նրա միտքը, և նրան թվաց, թե Օլիվիէի՞ մասները սատում էին իր ձեռքերի մեջ: Մի՞թե դա ճիշտ էր: Ոչ, անշուշտ: Բայց որտեղի՞ց էր անբացատրելի, ստուգանող շփման այդ զգացրդութիւնը: Սուկումից խելահեղ՝ կոմսուհին վեր կացավ ու նայեց Օլիվիէի դեմքին: Օլիվիէն պառկել էր անշարժ, անշունչ, անդպա, ամեն մի յանջանքի նկատմամբ անտարբեր, հանկարծ խաղաղված Հավիտենական Մոռացութիւնամբ:

Վ Ե Ր Ջ

ԲՈՎԱՆԻԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Յոռային մաս	3
Յրկրորդ մաս	116

Քի գը Մապասան
Մանվան պես հլոր

Խմբագիր՝ Գ. Ս. Փեյիշյան
Նկարիչ՝ Վ. Կաժոյան
Գեղ. խմբագիր՝ Ան. Գառլաբյան
Տեխ. խմբագիր՝ Ա. Սահակյան
Վերստատու գող սրբագրիչ՝ Ա. Մանվելյան

Պատվեր № 287

Տիրաժ 30000

Հանձնված է արտադրության 28 / VIII 1961 թ.
Ստորագրված է ավարտության 16 / X 1961 թ.
Քուլթ 54 × 1081 / 32, տպ. 16,25 մամ. = պայմ. 13,32 մամ.,
հրատ. 11,8 մամ.
Քինը՝ 45 կ.՝

Հայկական ՍՍՌ Կուլտուրայի մինիստրության Հրատարակչությունների
և լուսնորսության գործընկերության Գլխավոր վարչության № 3 սպարան
Երևան, Լենինի պողոտա № 51ա